

MASARYKOVA UNIVERZITA

Přírodovědecká fakulta

Mgr. Richard Jašš

POKUS O GEOGRAFICKÉ VYMEZENÍ NĚMECKÉ IREDENTY V
ČESKÝCH ZEMÍCH
NA PODZIM ROKU 1918
(S DŮRAZEM NA OBLAST MORAVY, SLEZSKA
A VÝCHODNÍCH ČECH)

Disertační práce

Školitel: Doc. RNDr. Václav Toušek, CSc.

Brno, 2007

Bibliografická identifikace

Jméno a příjmení autora:	Mgr. Richard Jašš
Název disertační práce:	Pokus o geografické vymezení německé iredenty v českých zemích na podzim roku 1918 (s důrazem na oblast Moravy, Slezska a východních Čech)
Název disertační práce anglicky:	An attempt on geographical demarcation of German irredentism in the Czech lands in the fall of 1918 (with the emphasis on Moravia, Silesia and Eastern Bohemia regions)
Studijní program:	Geografie, doktorský studijní program
Studijní obor (směr), kombinace oborů:	Regionální geografie a regionální rozvoj
Školitel:	Doc. RNDr. Václav Toušek, CSc.
Rok obhajoby:	2008
Klíčová slova v češtině:	Německé Rakousko, Sudety, Deutschböhmen, Sudetenland, iredenta, německé národní hnutí, německé provincie
Klíčová slova v angličtině:	German Austria, Sudetenland, Deutschböhmen, irredentism, German national movement, German provinces

© Richard Jašš, Masarykova univerzita, 2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně a použil jen uvedených a citovaných pramenů a literatury.

V Brně dne 30. října 2007

Děkuji především doc. RNDr. Stanislavu Řehákovi, CSc. a doc. RNDr. Václavu Touškovi, CSc. za odborné metodologické vedení práce a pomoc při zpracování získaných materiálů. Dále děkuji zaměstnancům archivů a institucí, ve kterých se nacházejí prameny k danému tématu disertační práce, především Zemského archivu v Brně, v Opavě (pobočka Olomouc) a Státního okresního archivu v Šumperku, v Olomouci a v Brně za vstřícnost, odbornou pomoc a možnost nahlédnout i do neinventarizovaných archivních fondů.

Abstrakt

The German irredentist movement in the territory of former Czechoslovakia has always been a rather marginal topic of historical publications. The majority of current publications is concerned with the last phase of Sudeten-based irredentism, namely the German national movement during the first Czechoslovak Republic, the German Empire and shortly after WWII. This article focuses on the German national emancipation in the Czech lands from 1848 to 1918. This period culminated in establishing the German nation-state within the Monarchy that also included four administrative provinces on the territory of Bohemia, Moravia and Silesia as its parts in the fall of 1918.

The introductory chapters deal with the national movement in the Czech lands from 1848 to WWI. More detail is given to the period of German irredentism since the split-up of Austria-Hungary, the emergence of German lands of Deutschböhmen and Sudetenland until their occupation by the Czechoslovak army. The example of a nationalistic conflict between the Czechs and Germans can be used to objectify German political and nationalist movement of “Czechoslovak” Germans that was often stigmatized in the post-war era.

During the work on this topic several obstacles emerged, first and foremost being the gaps in archive information, and further, its interpretation that would emphasize objectivity in approaching such a politically and historically complex and hurried period.

Aims of this article follow from the above-stated facts. It is necessary to revise the material both in archives and in publications which as of yet has not been compiled in its entirety. The revision should result in: critically reviewing territorial and political claims of both nations – the Czechs and Austrian Germans, who strived for national emancipation in the territory of the Czech lands; comparing attitudes of the Czechs and Germans to national territory; evaluating the justification of conflicting territorial claims; the extent of workability of Germany-Austrian territorial claim in case unification with Germany obtains or does not; assessing the correctness in delineating the state borders of German Austria by Germany; assessing alternatives in territorial dispute between German Austria and Czechoslovakia over the Sudeten regions; and assessing the consequences of unsuccessful German irredentism in the Czech lands.

Obsah

Abstrakt.....	5
Obsah.....	6
Úvod.....	8
1. Vymezení základních pojmů v názvu práce.....	8
2. Metodika práce a zkoumané zdroje.....	9
2.1. Metodika práce.....	9
2.2. Problematika německé iredenty v literatuře.....	9
2.3. Použité archivní zdroje a jejich stav.....	11
3. Nacionální a sociální charakteristika zkoumaného území.....	12
4. Vývoj vztahů mezi Čechy a Němci v českých zemích v letech 1848 – 1918.....	15
4.1. Vztahy Němců a Čechů v Monarchii po roce 1848.....	15
4.2. Období českého pozitivizmu.....	17
4.3. Fundamentálky (1871).....	18
4.4. Punktace (1890) a Badeniho reformy (1897).....	20
4.5. Období vládních reforem.....	22
4.6. Nacionální prostředí v českých zemích v době I. světové války.....	25
5. Moravské vyrovnání.....	27
5.1. Situace před moravským vyrovnáním.....	27
5.2. Samotná vyrovnávací jednání.....	29
5.3. Konečná podoba „Moravského paktu“.....	32
6. Správní reforma Českého království – Nařízení ministra vnitra č. 175 a příslušných ministerstev týkající se trvalého přenesení činností státního místodržitelství na zřizovaná krajská hejtmanství v Čechách z 19. května 1918.....	35
7. Německá iredenta v českých zemích na podzim 1918.....	39
7.1. Výchozí situace.....	39
7.2. Příprava německo-rakouské státnosti a nárok na sudetské oblasti.....	40
7.2.1. Vytváření německo-rakouského státu a rakouská sociální demokracie.....	41
7.2.2. Přípravné kroky k vytvoření sudetských provincií.....	42
7.3. Ústavní nástroje sudetské politiky Německého Rakouska.....	43
7.4. Územní koncepce německých provincií v českých zemích.....	47
7.4.1. Zákony definující státní území Německého Rakouska.....	48
7.4.2. Aspekt jazykových ostrovů.....	50
7.5. Veřejná správa v sudetských oblastech.....	54
7.5.1. Role c. k. úřadů při formování Německého Rakouska.....	56
7.5.2. Role německých národních rad a českých národních výborů.....	57
7.5.2.1. České národní výbory.....	57
7.5.2.2. Německé národní výbory a rady.....	61
7.6. Německo-rakouská obranná politika v sudetských oblastech.....	62
7.6.1. Možnosti aktivní obrany sudetských oblastí.....	63
7.6.2. Vývoj obranné politiky v sudetských oblastech.....	65
7.6.3. Přechod k pasivní obraně.....	68
7.7. Vliv zásobovací krize Německého Rakouska na jeho sudetskou politiku.....	71
7.8. Německo-rakouské provincie na území Moravy a Slezska.....	76
7.8.1. Země Sudetenland.....	76
7.8.1.1. Vytvoření země Sudetenland.....	76
7.8.1.2. Veřejná správa na území Sudetenlandu.....	79
7.8.1.3. Obecní samospráva.....	84
7.8.1.4. Jednání s Čechy.....	85

7.8.1.5. Dopravní situace.....	87
7.8.1.6. Hospodářská situace.....	91
7.8.1.7. Stav branné moci.....	93
7.8.2. Kraj Deutschsüdmähren	98
7.8.2.1. Vytvoření kraje Deutschsüdmähren	98
7.8.2.2. Veřejná správa na území Deutschsüdmähren.....	100
7.8.2.3. Obecní samospráva	102
7.8.2.4. Jednání s Čechy	102
7.8.2.5. Dopravní situace.....	103
7.8.2.6. Hospodářská situace.....	104
7.8.2.7. Stav branné moci.....	105
7.8.3. Německé jazykové ostrovy na Moravě	107
7.8.3.1. Brněnský jazykový ostrov	107
7.8.3.2. Olomoucký jazykový ostrov	108
7.8.3.3. Jihlavský jazykový ostrov	110
8. Obsazení sudetských oblastí československým vojskem.....	111
8.1. Obsazení Sudetenlandu československým vojskem	113
8.2. Obsazení Deutschsüdmähren československým vojskem	118
Závěr.....	123
Použitá literatura a prameny.....	126
Přílohy	130

Úvod

Německé iredentistické hnutí na území bývalého Československa bylo vždy vcelku okrajovým tématem historických publikací. Většina současných publikací se věnuje jen poslední etapě sudetské iredenty, a to německému nacionálnímu hnutí v období první Československé republiky, Německé říše a v krátké době po II. světové válce. Tato práce je zaměřena na problematiku německé národní emancipace v českých zemích v období 1848 až 1918. Toto období vyvrcholilo vytvořením německého národního státu v Monarchii, jehož součástí byly i čtyři správní provincie na území Čech, Moravy a Slezska na podzim 1918.

Úvodní kapitoly se zabývají národním hnutím v českých zemích od roku 1848 do 1. světové války. Dále je zde detailněji rozpracováno období německé iredenty od rozpadu Rakouska-Uherska, vzniku německých zemí Deutschböhmen a Sudetenland až po jejich obsazení československým vojskem. Na příkladu nacionálního střetnutí Čechů a Němců lze objektivizovat německé politické a nacionální hnutí „československých“ Němců, které bylo v poválečném období často stigmatizováno.

Úskalí zpracování tématu této práce se ukázala především v nesouvislosti archivních zdrojů informací a také v jejich interpretaci, která klade důraz na objektivitu v přístupu k politicky i historicky složitému a překotnému období.

Z výše uvedených skutečností vyplývají také cíle této práce. Je nutné provést revizi doposud v celistvosti nezpracovaného archivního i publikačního materiálu. Z jejich výsledků by měly plynout kritické posouzení územních a politických nároků obou národů – Čechů a rakouských Němců, které usilovaly o národní emancipaci v prostoru českých zemí, srovnání přístupu české a německé strany k otázkám státního území a posouzení legitimacy jejich sporných územních nároků, míra proveditelnosti německo-rakouského územního nároku v případě spojení či bez spojení s Německem, posouzení korektnosti vytyčení hranic Německého Rakouska německou stranou, posouzení alternativních řešení územního sporu Německého Rakouska a Československa o sudetské oblasti a posouzení následků neúspěchu německé iredenty v českých zemích.

1. Vymezení základních pojmů v názvu práce

Práce se týká územních a politických projevů německého iredentismu v období od října do prosince 1918. Jedná se o období na rozhraní existence Monarchie a konstituování nástupnických států. V této historické etapě lze najít základy pozdějších nacionalistických reakcí jak u Němců, tak u Čechů.

Časové vymezení práce roky 1848 (není přímo v názvu) a 1918 je úmyslně položeno mezi dva významné mezníky občanské společnosti v českých zemích. V roce 1848 se začal v občanské společnosti ve zkoumané oblasti prosazovat liberalismus, který sebou nesl jako významný prvek nacionalismus. Shora je omezení dáno rokem 1918 jako vrcholem vývojové etapy nacionalismu v českých zemích. Snahou o národní emancipaci v roce 1918 bylo naplněno veškeré nacionální snažení Němců a Čechů posledních asi sta let jejich politického a národního vývoje.

Geograficky zaujímá zkoumané území tzv. české země, tedy historické Země koruny české v teritoriální podobě z let 1848 – 1918 (ta se v tomto období nezměnila).¹ Původní rámec tzv. Těšínska zde řešen není, jelikož tato oblast je z hlediska zkoumané problematiky bezvýznamná.

Pojem iredenta, který se vyskytuje v názvu práce, je zde často užíván v určitém posunu oproti ustálenému významu. Obecně se jedná o snahu odtrhnout území s národnostní menšinou

¹ Jedná se fakticky o území dnešní České republiky, tedy historické země Království české, bez Vitorazska, Markrabství moravské bez oblastí přičleněných po roce 1918 (Valticko a lanžhotské meziříčí) a Vévodství slezské bez tzv. Hlučínska, které bylo získáno po roce 1918.

od jednoho státu a připojit je k národnímu státu.² V tomto smyslu se v případě německé menšiny v českých zemích jednalo o iredentistické hnutí až na podzim roku 1918. Do německé iredenty bylo zařazeno i období, kdy zdejší Němci bojovali za územní autonomii v rámci Monarchie, jelikož šlo v důsledku o stejné snahy, tedy snahy o upevnění vazeb na Němce z alpských zemí a obranu proti české asimilaci uvnitř mnohonárodnostního státu. Vyvázání mělo proběhnout ne na státní úrovni, ale na úrovni zemské.

2. Metodika práce a zkoumané zdroje

2.1. Metodika práce

Tato práce vznikla na základě dvou metodologických přístupů k informačním zdrojům, a to geografického a historického. Jedním je rešerše historické literatury, dobového tisku a současných historických studií (především českých, rakouských a německých) a druhým revize dobových archivních materiálů. Upřednostňovaným zdrojem informací byla úřední korespondence a soudobé studie, jejichž absence byla nahrazována alternativními zdroji v podobě dobových novinových zpráv, vzpomínkových děl a současných vědeckých publikací. Práce vznikla jako kombinace kompilace a originálního archivního bádání spojeného s generalizací získaných informací, které se užívá v historických vědách.

Při výzkumu bylo přihlíženo k celkovému územnímu kontextu, k informacím o nacionální struktuře zkoumaných území, o vojenských akcích i o dopravní, hospodářské a zásobovací problematice. Dále byla věnována pozornost územnímu rozsahu iredentistických celků, jejich správní a dopravní struktuře především železnici a dopravnímu spojení s ostatními iredentistickými oblastmi a s Německým Rakouskem.

Základní témata práce byla zpracována také do podoby mapových výstupů.

V práci jsou v textu užívány původní české názvy sídel dle „Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder. bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910.“ z roku 1918. Pokud jsou tato jména odlišná od současných je to vždy vysvětleno v poznámkách pod čarou, zde se také vyskytují německé podoby názvů původně německých sídel.

2.2. Problematika německé iredenty v literatuře

Problematika německé iredenty v roce 1918 se vyskytuje v literatuře spíše okrajově. Prakticky se tomuto historickému procesu věnuje jen několik meziválečných monografií z pera přímých účastníků a také dobové výroční články z periodik nejrůznějšího zaměření, které se však velmi odlišují co do věrohodnosti a objektivity.

Z revize a porovnání s ostatními informačními zdroji vyplývá, že nejobsáhlejšími knižními díly jsou knihy německojazyčných autorů R. Freisslera, H. Oldofrediho a P. Molische. V případě Freisslerova díla „Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate“ (1921) a Oldofrediho knihy „Zwischen Krieg und Frieden“ (1925) se jedná o zachycení vzpomínek přímých účastníků, kteří se zapojili do iredentistického experimentu v sudetských oblastech. Freissler jako poslanec Prozatímního³ národního shromáždění a zemský hejtman země Sudetenland, Oldofredi jako krajský hejtman kraje Deutschsüdmähren. U obou děl se jedná o věcné, především u Freisslera neutrální vyličení postupné geneze iredentistické myšlenky až k její realizaci a neúspěšnému konci. Fakta jsou obohacena o vlastní dojmy a názory, což je

² Kol. Encyklopedický dům: Slovník cizích slov. Levné knihy, Praha, 2006, s. 157.

³ U německo-rakouského národního a zemských shromáždění byl užíván po 30. listopadu 1918 přívlastek „provisorisch“ tedy prozatímní. V případě orgánů, které předcházely a připravovaly ustavení prozatímních zemských shromáždění se však užívalo synonymum „vorläufig“, které znamená také prozatímní, zatímní. Pro zřetelné odlišení je v práci u těchto případů užíváno přívlastku „dočasný“.

velmi cenné. Freissler publikoval také množství přepisů důležitých dokumentů a prohlášení. Obě knihy jsou jedním z významných zdrojů informací pro tuto práci. Nutno podotknout, že Oldofredi je na rozdíl od Freisslera více konvenční a nacionálně dogmatický.

Třetí z uvedených rakouských autorů Molisch napsal několik historických studií věnovaných jak českému, tak německému nacionálnímu hnutí v posledním období a po rozpadu Monarchie. Při studiu daného tématu je velmi cenná především jeho kniha „Die sudetendeutsche Freiheitbewegung in den Jahren 1918 – 1919“ (1932). Dílo mapuje vývoj „deutschböhmisches“ hnutí a také jeho projevy na podzim 1918. Práce je rozdělena na základní tématické okruhy: postupný vývoj a realizace myšlenky Deutschböhmen, události v jednotlivých provinciích, branná politika v provinciích. Dílo je přehledem a shrnuje do značné míry předchozí díla. Jedná se o historický kompilát složený převážně ze vzpomínek tehdejších politiků a čerpající z dobových dokumentů. U některých témat, např. iredentistické hnutí Němců v jazykových ostrovech, se setkáváme s množstvím propagandy ale nedostatkem faktů. Obsah je zatížen velkým množstvím chyb a nepřesností. Z uvedených německy psaných zdrojů se jedná o pramen nejméně hodnověrný

Do této skupiny děl patří ještě kniha „Im Kampf gegen den Hunger“ (1986) od H. J. Löwenfeld-Russe (státního sekretáře pro národní výživu Německého Rakouska). Tato kniha nebyla dlouhodobě zajištěna ke studiu. Byla použita jen k ověření některých citací. Z povrchního prostudování a z kvality i množství informací, které z tohoto díla čerpal Haas je zřejmé, že se jedná o dílo značné vypovídací hodnoty, které je záhodno pro další prohlubující bádání použít.

Česká díla věnující se tématice se většinou omezují na sborníkové práce k výročí vzniku republiky (viz seznam použité literatury). Jedná se často o záznam vzpomínek přímých účastníků rozdílné vypovídací hodnoty. Celkově jsou tyto vzpomínky podjaté vůči Němcům. Příkladem vyváženého díla je Kudelův sborník „Státní převrat z roku 1918 v Brně“ (1933) se vzpomínkami členů brněnského národního výboru nebo Springerův „Konec sudetenlandského odboje 15. prosince 1918 v Šumperku“ (1933), kde jsou nejen vzpomínky českých „hraničářů“, ale také výpisy z plukovního deníku vysokomýtského pěšího pluku, který oblast obsazoval, a další historicky cenné dokumenty.

Co se týče vypovídací hodnoty a věrohodnosti, patří do stejné skupiny zdrojového materiálu i novinové příspěvky v zájmových periodikách, jako např. Věstník pluků Stráže svobody (viz seznam použité literatury).

Cennou českou monografií k tématu je kniha Fr. Coufala „Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918“ (1937). Přímý účastník formování československé branné moci na Znojemsku popisuje věcně a podrobně vývoj situace v oblasti jižní Moravy (zmínky i o Jihlavsku atd.) od předválečného období až do roku 1919. Občas poněkud nacionálně exponovaný pohled je vyvážen množstvím cenných informací o vojenské situaci v oblasti na podzim 1918. Hodnotné jsou také vzpomínky na zásobovací situaci v oblasti tzv. Deutschsüdmähren a činnost zdejší české menšiny.

Z moderních historických prací je nutno uvést především dílo H. Hasse z Paris Lordons Universität Salzburg „Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení: od habsburského státu k Československu – Němci v českých zemích v letech 1918 až 1919“ (2000), které je zcela neopominutelné při zpracování tématu. Autor je jedním z největších odborníků na politické a sociální dějiny Monarchie a Rakouska. V článku velmi kvalitně zpracoval krátké dějiny německo-rakouského sudetského experimentu. Publikace je plná věcných informací a dat s velmi cennými odkazy na zdroje. Haas se za pomoci užitých zdrojů (vzpomínkových publikací přímých účastníků, např. Oldofredi, Freissler, Löwenfeld-Russ atd. a příslušných fondů Österreichisches Staatsarchiv ve Vídni) zabývá vytvářením ústavních nástrojů a vývojem sudetského engagement německo-rakouské politiky. Tato témata jsou zde rozpracována detailně. Na druhou stranu zcela chybí popis průběhu iredenty v samotných provinciích. Autor patrně nedokázal čerpat z česky psaných archivních zdrojů – v publikaci se neobjevují ohlasy českých

ani německých dokumentů uložených v archivech na území České republiky. Publikace je velmi přínosná pro prakticky kompletní zpracování fondů Österreichisches Staatsarchiv ve Vídni vztahujících se ke zkoumanému tématu.

V české historické vědě nebyla problematika nikdy uceleně zpracována. Veškeré publikace se omezují na sborníkové příspěvky a kapitoly vlastivědných publikací. Ty většinou popisují iredentu jen na velmi omezeném území nebo v konkrétním sídle. I z těchto nesouvislých fragmentů lze však vytvořit hrubou mozaiku iredentistického hnutí v sudetských oblastech. Do seznamu takových publikací můžeme zařadit např. práce Gruntové a Vaška „První léta Československa (1918 – 1929). In: Moravsko-třebovsko, Svitavsko – Vlastivěda moravská“ (2002) nebo pasáže z kolektivního díla „Dějiny města Brna“ II. dílu (1973) (ostatní viz seznam použité literatury). Rozsahem, detailností a kvalitou užitých zdrojů se vymyká nad úroveň českých poválečných publikací k danému tématu kniha Basela a Fidera „Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919“ (1971). Kompaktnímu dílu, které se v rozporu s názvem zabývá německou iredentou jen ve Slezsku (především v okresech Jägerndorf (Krnov), Würbenthal (Vrbno), Freudenthal (Bruntál), Opava) lze však vytknout nesystematičnost, s jakou se zabývá územím Sudetenlandu i jednotlivými oblastmi tehdejší německé společnosti a také nízkou objektivitu. Publikace je zatížena v závislosti na období zpracování politickou propagandou a je na ní zřejmá také nevyváženost užitých archivních zdrojů.

2.3. Použité archivní zdroje a jejich stav

Archivní zdroje týkající se zkoumané problematiky na Moravě se omezují na fondy Zemského archivu v Opavě, Moravského zemského archivu v Brně a na fondy územně příslušných Státních okresních archivů (Šumperk, Jeseník, Bruntál, Opava, Svitavy, Jihlava, Brno, Olomouc, Znojmo, Břeclav, Ústí nad Orlicí, Nový Jičín). Z městských archivů jsou podstatné fondy Archivu města Brna a z archivů zvláštního významu fondy Vojenského historického archivu v Praze – Karlíně.

V Zemském archivu v Opavě se staly cenným zdrojem informací především fondy Presidia slezské zemské vlády, v nichž je obsažena také agenda zemského hejtmanství pro Sudetenland, dále je zde významný také fond Slezského zemského místodržitelství. Jiné agendy se nezachovaly. Úřední agenda z období iredenty byla povětšinou skartována či do archivovaných fondů nebyla vůbec zařazena samotnými rakousko-německými úředníky nebo úředníky československými.

Moravský zemský archiv v Brně obsahuje bohatý archivní materiál vztahující se k tématu. Jako nezbytné pro studium problematiky je nutno označit fond Moravské zemské místodržitelství (především presidiální spisy B 13), kde jsou uceleně zachyceny úřední kroky a stav iredenty na celé Moravě. Hodnotná jsou především úřední hlášení z jednotlivých okresů o aktuální situaci. Paralelním, kompletně zachovaným a uceleným archivním zdrojem je fond Český národní výbor 1918 – 1919 (B 33). Po poněkud jiné linii je zde mapována stejná historie. Oba zdroje se vyznačují objektivitou, věcností a vysokou vypovídací hodnotou.

Stav zmíněných fondů v okresních archivech je doslova tristní. Z důvodů, které byly zmíněny již u zemských archivů, se dochovala velmi nedostatečná agenda německých nacionálních rad. V ucelené podobě a pravidelně se však nedochovaly ani fondy českých okresních národních výborů. O situaci svědčí, že ze všech českých národních výborů na Moravě se zachovaly v úplné podobě jen fondy okresních národních výborů pro okresy Zábřeh, Šumperk a Štěpánov (Šternberk). Velmi cenný je v této situaci úplný fond Výkonný výbor německého národního shromáždění pro okres Šternberk (Vollzugs-ausschuss der deutschen Nationalversammlung für den politischen Bezirk Sternberg), který jako národní orgán vykonával mnohé funkce mimo šternberský okres i na celé severní Moravě. Tento fond (Š I-1a, karton č. 4,

Inv. č. 1.129, fond město Šternberk, SOkA Olomouc) byl v minulosti druhotně uspořádan a mnohé stenografické záznamy přepsány strojopisně. Jedná se o ucelený a uspořádaný materiál, který hodnověrně a podrobně informuje o sudetoněmecké agendě a politické činnosti na severní Moravě v říjnu a listopadu 1918. V jednotlivých odděleních⁴ je zachyceno celé spektrum činnosti německých národních orgánů v roce 1918.

Pro celkový nedostatek hodnověrných a pravidelných úředních archivních fondů získaly na hodnotě alternativní prameny, jako např. osobní archivy, např. fond poslance G. Oberleithnera (Šumperk) či brněnského právníka H. Bulína⁵ (Brno) a archivy obecní, kde jsou hodnotné především zápisy ze zasedání městských a obecních zastupitelstev. Příležitostně lze použít i pamětní listy, obecní, školní a farní kroniky. Cenným, i když často neobjektivním zdrojem informací jsou také místní a regionální periodika, např. Freudenthaler Zeitung, Römerstadter Bezirkszeitung, Nordmährischer Grenzbote, Sudetenland atd.

Nezastupitelným zdrojem informací pro zmapování postupu a činnosti česko-slovenských i německo-rakouských vojenských jednotek jsou zdroje Vojenského historického archivu v Praze. Zde jsou hodnotné především plukovní deníky a pravidelná hlášení velitelů o aktuálním stavu příslušných vojenských těles, která se podílela na operacích v pohraničí. Až na materiály 30. pěšího pluku z Vysokého Mýta jsou však veškeré dotčené fondy v současnosti nepřístupné pro poškození při povodních v roce 2002.

Ze zahraničních archivů nelze pominout Österreichisches Staatsarchiv Wien. Především fondy Archiv der Republik (AdR) Deutschböhmisches Landesregierung 1918 – 1919, Büro Seitz 1918 – 1920, Staatsratprotokolle 1918 – 1919 jsou zcela nezastupitelné pro zpracování tématu. Částečně se dotýkají problému německé iredenty v českých zemích také fondy Allgemeine Reihe 1918 – 1938, Ministerratsprotokolle 1918 – 1938, Staatskanzlei-Bundeskanzleramt alt 1918 – 1923 a také jednací knihy (Geschäftstagebücher), Zl. 5401 – 11503 i Nachlass Friedrich Frh. von Wieser z oddělení archivu HHStA. Okrajově se dotýkají problematiky některé fondy Österreichisches Verwaltungsarchiv Wien (fond Ministerium des Inneren) a Archiv des Vereines für die Geschichte der Arbeiterbewegung Wien. Ani jeden z uvedených archivních zdrojů v rámci této práce nebyl systematicky a uceleně zpracován. Došlo jen k ověření správnosti citací některých autorů (především Haase) a použití některých elektronicky dostupných dokumentů z fondů.

V souvislosti s prameny přístupnými v Österreichisches Staatsarchiv Wien je nutno uvést některé tištěné zdroje informací, které publikují dobové dokumenty z fondů vídeňského archivu. Jedná se především o dvě díla, a to „Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918 – 1938“ (1993) 1. svazek a „Dokumente zur Sudetendeutschen Frage 1918 – 1959“ (1959). Jedná se o výběr důležitých dokumentů týkajících se konstituování Německého Rakouska a jeho provincií v českých zemích (přesná citace viz použitá literatura). Podobným dílem obsahujícím však dokumenty československé strany je řada vydaná Collegium Carolinum München pod názvem „Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. Von der Staatsgründung bis zum ersten Kabinett Beneš 1918 – 1921“ (1983).

3. Nacionální a sociální charakteristika zkoumaného území

České země se nacházely v polovině 19. století ve fázi ustáleného rozmístění jazykových skupin. Ke změnám docházelo jen v nepatrné míře na lokální úrovni. Nejzásadnější změnou v jazykové struktuře českých zemí ve druhé polovině 19. století bylo dokončení procesu

⁴ Oddělení: schůze výkonného výboru; proklamace tzv. Sudetenlandu; přísaha vedoucích činitelů výkonného výboru; funkcionáři a členové výkonného výboru, jejich činnost; protokol o odzbrojení místní posádky a převzetí všech úřadů ve Šternberku do rukou výboru; záležitosti obrany nové formy zřízení; politické a státní záležitosti; řešení národnostních záležitostí; odchod italských dělníků do vlasti; povolení k odvozu potravin a svršků vystěhovalcům do Vídně; mzdové výkazy učitelů a profesorů, úředníků ve Šternberku; přiděl uhlí učitelům a městským zaměstnancům ve Šternberku; povolení k přepravě zboží, potravin a osobních svršků; zprostředkovatelský úřad práce tzv. Deutsche Hauptstellenvermittlung Österreiches; korespondence a zásobování obyvatel všeobecně.

⁵ Člen Zemského národního výboru v Brně v roce 1918.

početství většiny měst s českým zázemím včetně Prahy. Mezi jednotlivými zeměmi se však vytvořily odlišnosti v územní jazykové struktuře.

Čechy se od poloviny 19. století vyznačovaly kompaktností jazykových oblastí. Souvislé německé jazykové oblasti se zde omezovaly na příhraniční pás hor. Oblast Orlických hor byla oddělena od zbytku německých území v Čechách českými sídly kolem Náchoda. V prostoru Králík souvisela tato oblast s hřebečským jazykovým „ostrovem“ (Svitavy, Moravská Třebová) a s německou severní Moravou. Kompaktní německé osídlení pokračovalo poté od Broumova, přes Krkonoše, Jizerské a Lužické hory, České středohoří do krušnohorské oblasti. Zde se poměrně úzký pás německého osídlení začínal rozšiřovat. V oblasti západních Čech (Slavkovský les a Doupovské hory) sahala německá sídla až k Plzni a tvořila tak nejkompaktnější a nejsouvislejší německé osídlení v Čechách. Ve směru dále na východ podél hranic se německý jazykový pás opět zužoval. V prostoru Domažlic dosahoval šířky jen jednoho katastrálního území a opět se poněkud rozšiřoval v oblasti Šumavy. Souvislý pás byl přerušen v okolí Třeboně opět českým osídlením a nespojitě pokračoval dále tzv. novobystřickým jazykovým ostrovem, který navazoval přímo na moravskou německou jazykovou oblast. Zbylé části území, náležející převážně k českému vnitrozemí byly osídleny převážně Čechy. Na rozdíl od Moravy v Čechách nenacházíme mnoho jazykových nehomogenit typu jazykových ostrovů. Výjimkami byly jen české enklávy v soudních okresech Duchcov, Bílina, Most a Teplice-Šenava a německé jazykové ostrovy v okolí Českých Budějovic a Štoků (druhý byl však spíše součástí jihlavského jazykového ostrova, jehož hlavní část se nacházela na Moravě). Často uváděný jazykový ostrov Praha měl spíše kulturní charakter. Významnou část z 18 753 pražských Němců (asi 8 %) tvořili v roce 1910 německy hovořící Židé.⁶

Tab.1: Procentuální zastoupení zemských národů v Čechách v období 1846 – 1910.⁷

Rok	Němci (%)	Češi (%)
1846	39,0	60,0
1880	37,0	63,0
1890	37,0	63,0
1900	37,3	62,7
1910	36,8	63,2

Na vývoj sociální struktury měl zásadní vliv rychlý rozvoj všech odvětví průmyslu, který z Čech udělal v průběhu 2. poloviny 19. století jednu z neprůmyslovějších oblastí Evropy a nejprůmyslovější část Monarchie. Bohaté zásoby uhlí v kladenské, plzeňské, žacléřské a také severočeské uhelné oblasti podměnily rozvoj černé metalurgie, strojírenství a v návaznosti na to i ostatních, lehčích oborů průmyslu (především tkalcovství, sklářství, papírenství, z potravinářských odvětví např. cukrovarnictví a výrobu piva). Konkurence a početní nárůst dělnictva vytvářely přetlak kvalitní pracovní síly ve „starých“ černouhelných průmyslových oblastech. Poté co začal ve druhé polovině 19. století průmyslový vzmach v souvislosti s těžbou hnědouhelných zásob došlo k masivní migraci české pracovní síly do německých oblastí v severních Čechách. Tak vznikly české enklávy na Mostecku, Bílinsku a Duchcovsku. Migrace českých dělníků do pohraničí již v 19. století byla také způsobena německými investory, kteří kromě svých závodů v německých oblastech a Rakousku měli často také podniky v centrálních oblastech českých zemí, kde s oblibou čerpali kvalifikovanou pracovní sílu pro své filiálky v německém zázemí. Tak vznikaly české dělnické menšiny i v tradičně německých jazykových oblastech v Čechách i na Moravě (např. v souvislosti s rozvojem Schreiberovy sklárny

⁶ Podrobný seznam míst pro Čechy. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1910. IX. ČECHY. C. k. dvorní a státní tiskárna, Vídeň, 1916. s. 1.

⁷ Teprve od roku 1880 se objevuje při sčítání lidu kritérium obcovací řeči (Umgangssprache), které sloužilo jako měřítko příslušnosti k národu. Do té doby se jednalo, co do početnosti říšských národů o „kvalifikované odhady“. Zdroj: KOŘALKA, J.: Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914. Argo, Praha, 1996, s. 140.

v Rapotíně (okres Šumperk) se vytvořila v místě na konci 19. století stopadesátičlenná (asi 10 % všeho obyvatelstva)⁸ česká menšina v oblasti tradičně bez českého osídlení.

Markrabství moravské bylo proti Čechám v jazykové struktuře mnohem méně územně kompaktní. Kompaktnost nejsouvislejší oblasti německého osídlení na severní Moravě, jejíž jižní hranice kopírovala horstva Hrubého a Nízkého Jeseníku byla z jihu často narušována českými obcemi. Nejzřetelnější byl tento jev v prostoru českého zábřežského jazykového ostrova, který byl vyčleněn německou oblastí hřebečskou (Schönhengstgau), německých Uničovskem a Šternberskem. Na severní Moravě byla souvislá německá oblast tvořena politickými okresy Šumperk, Šternberk, Rýmařov, Beroun a Nový Jičín.

Na jižní Moravě, kde německé osídlení začínalo na východě u smíšené Břeclavi, se postupně pás německých obcí podél hranice rozšiřoval až do oblasti Pohořelic (zde sahaly německé obce až k jižnímu předměstí Brna). Směrem ke Znojmu, Vranovu a Dačicím se německý pás zužoval až ke spojení s novobystřickou německou jazykovou oblastí. Zajímavým moravským aspektem byly četné německé jazykové ostrovy, z nichž nejvýznamnější byly brněnský, olomoucký, vyškovský, brodecký (Brodek u Konice) a jihlavský. V mnoha městech se pak vyskytovaly německé jazykové menšiny, z velké části tvořené obyvatelstvem židovských politických obcí.

Imaginární součástí nekompaktní jazykové struktury na Moravě byl německou literaturou často zmiňovaný tzv. „zemský most“ (Landesbrücke) mezi Olomoucí a Brnem. Jeho údajné zbytky tvořily německé menšiny v Prostějově, Vyškově a německé jazykové ostrůvky brodecký a vyškovský. Zbytky tohoto mostu se zcela rozplynuly na konci 19. století nárůstem českého živlu ve městech a městysích. V soudním okrese Vyškov klesl podíl německého obyvatelstva mezi lety 1900 a 1910 z 12 % na 7,8 % a v soudním okrese Prostějov, kde tvořili Němci ještě v roce 1890 bezmála 10 % obyvatelstva, se jejich podíl snížil na 3,61 % v roce 1900. Tento vývoj a také ekonomický růst českého živlu se projevil na ztrátě tradičních německých správních postů v mnoha městech.

Tab.2: Procentuální zastoupení zemských národů na Moravě v období 1846 – 1910.⁹

Rok	Němci (%)	Češi (%)
1846	27,7	70,2
1851	27,6	70,0
1857	27,2	70,1
1861	26,0	71,7
1868	26,7	71,0
1869	26,3	73,6
1880	29,4	70,4
1890	29,4	70,3
1900	27,9	71,4
1910	27,6	71,8

Celkově však byl početní vývoj obou národů vyrovnaný a předchozí čísla svědčí spíše o rostoucí homogenizaci českého (respektive německého) jazykového území. Dle výsledků sčítání z roku 1910 zde žilo již na 2 622 271 obyvatel, z čehož se 1 868 999 hlásilo k české a 719 439 k německé obcovací řeči (dále 16 442 jinojazyčného obyvatelstva (14 928 polsky a 767 „srbo-

⁸ Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. X. MÄHREN. K.k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1918, 239 s.

⁹ GLASSL, H.: Der mährische Ausgleich. Fides-Verlagsgesellschaft, München, 1967, s. 19 a KOŘALKA, J.: Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914. Argo, Praha, 1996, s. 141.

chorvatsky“ hovořících) a 17 417 cizozemců).¹⁰ Procentuální zastoupení zemských národů na Moravě v období 1846 – 1910 zachycuje následující tabulka.

Ve Slezsku byla situace podobná moravské. Západní čistě německá část přecházela v oblasti Opavy v převážně české osídlení, v jehož „obklíčení“ se německá Opava nacházela jako jazykový ostrov. Dále na východ už bylo osídlení převážně české, v prostoru Karviné přecházelo přímo do osídlení polského. V průmyslové oblasti ostravské se ještě nacházelo několik měst s velmi početnou německou menšinou, jako např. Frýdek, Těšín nebo Vítkovice.

Sociální struktura obyvatelstva Moravy nezaznamenala tak převratné změny jako v Čechách, ale přesto došlo k významnému odlivu obyvatelstva ze zemědělství, typickému pro české země v 2. polovině 19. století. V roce 1880 bylo ještě v zemědělství zaměstnáno něco přes 60 % obyvatel. V roce 1910 činí počet zaměstnaných v zemědělství již jen 30 %. Tento proces nastartovaný především sociálními reformami (úplatné zrušení poddanství) v roce 1848 měl samozřejmě také své nacionální dopady. Česká většina na moravském venkově začala bohatnout a nabývat na politické váze, a to především na úkor tradičního velkostatku, z větší části německého (nebo lépe rakouského). Také města, která zaznamenala v souvislosti s industrializací a urbanizací značný příliv vesnického obyvatelstva, rychle pozbyla svůj „tradiční“ německý charakter a stávají se ryze českými.¹¹

Morava na rozdíl od Čech dosáhla nižší industrializace. Průmysl zde měl většinou zpracovatelský charakter ve vztahu k místnímu zemědělství a koncentroval se především na severovýchodě do oblasti ostravského uhelného revíru a také do větších měst, jako Olomouc, Přerov, Prostějov, Brno a Lipník nad Bečvou atd.

4. Vývoj vztahů mezi Čechy a Němci v českých zemích v letech 1848 – 1918

4.1. Vztahy Němců a Čechů v Monarchii po roce 1848

Rok 1848 znamenal pro národy habsburské monarchie revoluční i parlamentní zkušenost a stal se milníkem občanské společnosti v jednom z nejkonzervativnějších vládních režimů v tehdejší Evropě. Zároveň znamenal pro národy Monarchie první možnost projevit nacionalismus. Hlavní národy v českých zemích – Češi a Němci – měly zastávaly v tomto směru zčásti paralelní názory, ale samotná nacionalistická koncepce byla rozdílná, i když ne protichůdná.

V revolučním roce 1848 se mezi Němci v habsburské monarchii projevil dvě základní politické tendence. Na jedné straně se nabízelo tzv. velkoněmectví spočívající ve snaze o vytvoření jednotného německého státu, kam měla být zahrnuta i veškerá rakouská území i se zde žijícími neněmeckými národy (včetně Čechů), které byly vnímány jako jakési kulturní skupiny. Na druhé straně bylo mezi rakouskými Němci silně zastoupeno také tzv. maloněmectví, které spočívalo v zachování nezávislé Monarchie jako státu, kde by z titulu kulturní, politické a hospodářské převahy zdejších Němců mělo časem dojít k asimilaci veškerého slovanského obyvatelstva. Austroněmci se v pozdější době pohybovali víceméně mezi touhami po sjednocení s říšskými Němci a obavami ze ztráty výjimečného postavení, které jim poskytovala Monarchie. U českých Němců bylo tradičně dominantní velkoněmecké hnutí, což vyplývalo ze stálého nacionálního tlaku ze strany Čechů a z pocitu, že Monarchie neposkytuje dosti účinnou ochranu jejich národních zájmů.

Češi se na rozdíl od Němců nemohli utěšovat potencionální příslušností k nějakému existujícímu historickému státnímu útvaru. Panslavistická idea, která počítala s formou

¹⁰ Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. X. MÄHREN. K.k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1918, s. 148.

¹¹ FISCHER, E.: Sociologie Mährens in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts als Hintergrund der Werke Ebner-Eschenbachs. Leipzig, 1939, s. 48 – 50.

slovanského politického souručenství uvnitř Monarchie a s patronátem slovanského Ruska, byla pro svůj utopický ráz kritizována již ve 40. letech 19. století. V roce 1848 byl postoj českých politických vůdců vůči Monarchii čistě pozitivistický – Češi se politicky cítili Rakušany (viz Palackého „Psaní do Frankfurtu“). V národnostních otázkách jim šlo především o ochranu základních národních práv jazykových a školských. U moravských i slezských Čechů a u zemské šlechty převládal stále zemský patriotismus. Jejich politické špičky nevystupovaly národnostně, ale teritoriálně, jako obyvatelstvo historické země. Obdoba tohoto pojetí nacionalismu se vyskytovala také na německé straně a byla nazývána bohemismus. Ve vztahu k Čechám nebylo používáno slovo „tschechisch“ = český, ale „böhmisch“ tedy v Čechách žijící a pojem byl nacionálně indiferentní.¹²

Kromě německého kolísání mezi malo- a velkoněmectvím se v roce 1848 projevilo několik dalších významných prvků, které napříště obecně charakterizovaly pokusy o národní vyrovnání v Monarchii. Jedním z nich byl rozpor mezi historicko státoprávní přístupem, který spočíval v posílení historických zemí, kterým budou podřízeny kraje s administrativní funkcí (to prosazovali Češi, ale také např. alpsští Němci) a autonomistickým přístupem, který počítal s širšími pravomocemi krajům a s formalizací historických zemí. Ve druhém názorovém proudu se nacházeli sudetští Němci.

Koncem roku 1848 odhlasoval frankfurtský parlament články ústavy, které znemožňovaly zapojení habsburské monarchie do národního Německa. Hlasování rakouských poslanců ukázalo, že malo- i velkoněmci zde byli zastoupeni přibližně stejným dílem. Prestiž, kterou přinášela pozice Němců v rakouské monarchii i s jejími velmocenskými aspiracemi byli však ochotni obětovat jen krajní stoupenci velkoněmectví. Jejich jádro bylo tvořeno zástupci Němců z Čech. Sjezd jejich důvěrníků, konaný 20. listopadu 1848 v profrankfurtské baště Chebu, ústavní články týkající se začlenění Monarchie do národního Německa také většinou hlasů schválil¹³.

Kromě mnohých státoprávních utopií, které byly předloženy německými politiky v Čechách stran řešení situace v národnostně smíšených českých zemích (respektive v Čechách), se poprvé objevil autonomistický model rozdělení historických zemí. Sjezd německých důvěrníků z Čech, který se konal v Teplicích 28. srpna 1848, přinesl na svoji dobu převratné řešení územní reorganizace Monarchie, které předložil poslanec Ludwig von Löchner. Spočívalo ve zrušení tradičních korunních zemí, na jejichž místě měly být vytvořeny zcela nové územní struktury složené z tzv. „svobodných obcí“. Zprostředkovacím článkem mezi obcemi a vídeňským centrem měly být národně homogenní říšské kraje. V Čechách Löchner počítal jen se 2 – 3 německými kraji v severním pohraničí. Jihočeské německé okresy měly být připojeny k sousedním krajům rakouským. Ve vnitrozemí mělo být vytyčeno 4 – 5 českých krajů. Německé jazykové ostrovy měly být „ponechány svému osudu.“ Po protestech pražských Němců sjezd nakonec do své rezoluce zařadil i požadavek na národnostní záruky i pro ně.¹⁴

svoji koncepci územní reorganizace mocnářství pod tlakem kritiky přehodnotil a novou Na Löchnerově koncepci byla pro Čechy i ostatní neněmecké národy nepřijatelná především absolutní nepropojenost jednotlivých národních krajů ve větší národnostní správní celky. Nepočítalo se nejen se sjednocením českých krajů v Čechách s českými oblastmi na Moravě, ale ani se spojením krajů v Čechách do jednoho vyššího národního správního celku. Tento požadavek byl vcelku nepodstatný pro české Němce, jelikož Löchner předpokládal včlenění Monarchie do národního Německa, z čehož Němcům samo o sobě plynuly veškeré národní jistoty. Čechy by však tato reforma odsoudila k národní existenci na úrovni malých, správně rozdělených území, která by nadto zcela podléhala německému centru.

¹² EFMERTOVÁ, C.: České země v letech 1848 – 1918. Nakladatelství LIBRI, Praha, 1998, s. 41 – 43.

¹³ GÖRLICH, E., ROMANIK, F.: Geschichte Österreichs. II. erweiterte Auflage. Tyrolia, Innsbruck-Wien-München 1977, s. 379.

¹⁴ KŘEN, J.: Konfliktní společenství – Češi a Němci 1780 – 1918. Academia, Praha, 1990, s. 123.

Löhner verzi zveřejnil v Brně 18. listopadu 1848. Zde počítal již zcela s maloněmeckým modelem. Západní část Monarchie měla být přeměněna ve spolek pěti nových korunních zemí, národnostně přibližně homogenních – německé, do níž patřily i německé oblasti českých zemí, české, polské, italské a slovinské. Plán sahál ještě dále než první a lze jej označit za první pokus o federalizaci Monarchie.

Löhnerovu plánu se podobal Palackého návrh na rozdělení Monarchie z roku 1849, který také vycházel z národnostní struktury území. Stejně tak nepočítal s tradičními zeměmi, ale s osmi „rovnoprávními národními jednotkami“ – německou (rakouské země bez slovinských území a se sudetskými oblastmi), českou (vnitrozemí českých zemí a Slovensko), slovinskou, italskou, srbochorvatskou, maďarskou, polskou a rumunskou. Pro četné menšiny a enklávy uvnitř jednotlivých uzavřených národnostních oblastí byl návrh dodatečně doplněn o soustavu autonomních národnostních krajů. Palackého plán byl z pohledu pozdějších českých územních koncepcí překvapivě velkorysý a dokládá, že českým politikům nečinilo dlouhou dobu problémy rozdělit české historické země na základě jazykového klíče aniž by trvali na zachování jednoty historických zemí.¹⁵

Násilným rozpuštěním Kroměřížského sněmu a následnou oktrojovanou dvorskou reformou se nakonec všechny plány na uspořádání Monarchie samotnými národy rozplynuly. Neúspěšná revoluce ukázala malou schopnost rakouských národů hledat a nacházet řešení nacionálních otázek. Tento chybějící prvek nahradil napříště dvorský oktroj – absolutistické řešení v podobě dvorských dekretů, bez ohledu na aktuální a skutečnou potřebu národů. To dalo vzniknout u rakouských národů (včetně Němců) tendenci realizovat nacionální život mimo stát a jeho struktury, což bránilo vzniku státního národa, jak jej známe v západní Evropě. U slovanských národů (především u Čechů) to časem způsobilo celkovou nechuť ke státu směřující až k požadavku samostatné státnosti. Tento antagonismus se na druhou stranu v rakouských vládních kruzích projevil v neochotě k řešení nacionální otázky a v pojmání národního hnutí jako pro stát podezřelého a nebezpečného elementu.

4.2. Období českého pozitivizmu

Na konci 50. let 19. století, kdy došlo k postupnému uvolnění vládního režimu začala nová etapa národnostních (respektive jazykových) vyrovnání v českých zemích. Snahy o narovnání (především na jazykové a administrativní úrovni) se realizovaly na dvou správních úrovních Monarchie – na úrovni zemské a říšské. Většina návrhů k nápravě vycházela z české strany.

V dubnu 1861 předložili čeští poslanci na českém zemském sněmu, v omezeném rozsahu také na moravském (na říšském sněmu uplatňovala česká strana tzv. pasivní rezistenci), vlastní návrh na „národnostní zrovnoprávnění“. Územní dopad mělo navrhované administrativní rozdělení Čech na tři pásma – české, německé a smíšené (podle řeči, „jíž se promlouvalo z kazatelny“). Podle pásem mělo být upraveno i užívání vnějšího úředního jazyka a na úrovni obecných škol také jazyka vyučovacího (na středních školách se již mělo začít s výukou druhého zemského jazyka). Úřední němčinu jako jazyk centra reforma respektovala.¹⁶

Stejně jako v mnoha následujících pokusech o národnostní narovnání byly české požadavky znehodnocené řešením rozděleným pro jednotlivé korunní země (nikoli pro celé národní území) byly pro absolutní neochotu k ústupkům odmítnuty nejdříve zástupci českých Němců na zemském sněmu a následně i vídeňskou vládou. Čechům se odmítnutí prezentovalo jako obhajoba kulturní a hospodářské nadřazenosti rakouských Němců. Tento postoj vycházející ze

¹⁵ PALACKÝ, F.: Spisy drobné. I. díl. Bursík a Kohout, Praha, 1898, s. 78 – 96.

¹⁶ KRĚN, J.: Konfliktní společenství – Češi a Němci 1780 – 1918. Academia, Praha, 1990, s.156 – 158.

zakořeněné obavy před „zbarbarštěním“ (asimilací nižší – českou kulturou), ale postupně ztrácel na opodstatnění, jelikož Češi se právě v té době stávali na mnoha úrovních Němcům rovnocennými partnery.

Jedním z typických jevů, které se v této době objevily a které napříště formovaly německé národní postoje v Rakousku-Uhersku, byl poněkud paradoxní poměr nacionalismu a liberalismu na německé části politické scény. „Nacionálně rezervované liberální kruhy byly v národně politickém ohledu ambicióznější nežli potencionální nacionalisté. Ty se omezovaly víceméně na vlastní národní sféru, k níž ovšem počítali i české a slovinské oblasti, kdežto liberálové stále považovali celou monarchii za doménu německo-liberální „civilizační“ mise a zaslepeně trvali na zachování centralistického režimu v tradičním rozsahu – ne náhodou spatřovaly neněmecké národy v rakouském liberalismu svého hlavního protivníka.“¹⁷ Stejným paradoxem byl názorový odklon německé sociální demokracie, která se v nacionálních otázkách z tradičního zastávce internacionalismu stala na počátku 20. století hlavním obhájcem programu absolutního práva národů na sebeurčení.

4.3. Fundamentálky (1871)

Veškerá řešení česko-německých národnostních problémů v rakousko-uherské monarchii se omezovala na hledání kompromisu mezi „národnostní rozlukou a jednotou země“. V tomto ohledu byly zajímavým experimentem tzv. fundamentálky – vyrovnávací reformy Hohenwarthovy vlády, které byly vypracovány v září 1871.

Hlavním důvodem, proč císař pověřil Hohenwartha, aby vyzval český sněm k vypracování nových principů státoprávního postavení Království českého byl stále rostoucí význam nejprůmyslovější, nejlidnatější a nejbohatší země Monarchie. Přípravná jednání byla prakticky vedena jako politické námluvy mezi vládou a českými poslanci. V rámci fundamentálních článků vytvořil staročeský předák F. L. Rieger také návrh národnostního zákona, který principiálně rozvíjel výše zmíněný Löhnerův plán. Počítalo se s administrativním rozdělením českých zemí podle národnostního klíče. Zákon dal vzniknout dvěma homogenním národnostním oblastem a smíšené zóně, kam patřily obce s alespoň 20% zastoupením druhého národa nebo okresy s alespoň jednou cizojazyčnou obcí. S dvojjazyčností úřednictva se počítalo jen u vyšších instancí, jinak mělo být užíváno jazyka převažujícího národa. Zemský sněm se měl rozdělit do dvou národnostních kurií s právem veta, s kompetencemi především v oblastech školství a kultury, které měly být podporovány „daňovým výnosem svého obyvatelstva (samofinancováním)“.¹⁸

Podstatu fundamentálních článků tvořila autonomie Království českého v rámci Předlitavska a také úprava rozpočtových, hospodářských a organizačních vztahů s Uhrami. Fundamentálky se měly týkat jen Čech a požadované správní sjednocení zemí Koruny české bylo řešeno vytvořením institutu českého královského kancléře, který by byl jako jakýsi ministr krajan také členem vlády. Do jeho pravomocí by spadaly společné záležitosti všech zemí Koruny české. Franz Josef I. přislíbil přijetí zákonů výměnou za kladné vyjádření českých poslanců k rakousko-uherskému vyrovnání a ukončení pasivní rezistence na říšské radě.¹⁹

10. října 1871 byly dotyčné zákony za nepřítomnosti německých liberálních poslanců jednomyslně přijaty na českém zemském sněmu. 18 článků, které upravovaly státoprávní postavení Čech, mělo tvořit jakýsi základ pro konečné česko-rakouské vyrovnání. Fundamentální články se však setkaly s rozhodným odporem u německých liberálů, u zástupců Němců z Čech a také u uherské vlády, která v posílení pozice Čechů viděla nebezpečí pro

¹⁷ KŘEN, J.: Konfliktní společenství – Češi a Němci 1780 – 1918. Academia, Praha, 1990, s. 179.

¹⁸ ZEITHAMMER, A.: Zur Geschichte der böhmischen Ausgleichsversuche (1865 – 1871). Teil I. Heidler Jan, Prag, 1912–1913, s. 98 – 103.

¹⁹ EFMERTOVÁ, C.: České země v letech 1848 – 1918. Nakladatelství LIBRI, Praha, 1998, s. 76 – 77.

maďarské výhody dané dualismem. Pod vlivem těchto reakcí císař v rozhodujícím okamžiku zakolísal a 30. října 1871 odkázal svým reskriptem konečné schválení fundamentálek do Říšské rady, čímž je odsoudil k neúspěchu.²⁰

Projevilo se opět, že rakouští Němci ale také Maďaři chápali jakékoli umenšení svých privilegií jako další prohlubování své národnostní krize. Ta začala ztrátou mocenské pozice Monarchie ve střední Evropě na úkor Německa a pokračovala nyní emancipačními snahami neněmeckých národů uvnitř Rakouska-Uherska.

Na počátku 80. let 19. století připravila Taaffeho vláda nový program národního vyrovnání v českých zemích. 19. dubna 1880 byla samostatně pro Čechy i pro Moravu vydána tzv. Stremayrova jazyková nařízení, která zaváděla užívání zemských jazyků ve styku se státními a samosprávnými úřady (vnitřní řeči úřadů zůstala němčina) a vytvářela oddělené národní školství. Jelikož opatření nerozvíjela dominanci němčiny, setkala se u českých Němců se zásadním odmítnutím. Němečtí poslanci veřejně vyzývali k demonstracím, neposlušnosti a hnutí za ustanovení němčiny státním jazykem. Na německé straně se začalo mluvit o opuštění a zradě vídeňské vlády spáchané na českých Němcích.

V této době se začíná pozvolna měnit německý postoj k ostatním národům Monarchie, který bylo možno doposud nazvat přezíravou kulturní i nacionální nadřazeností. Postupně nabývaly vrchu spíše pocity zvyšujícího se ohrožení. To vedlo ke vzniku tzv. organizací k ochraně „národní državy“ (Schutzvereine) v čele se sdružením pro podporu německého národního školství (Schulverein), založeným v roce 1880. V reakci na vznik těchto spolků se na české straně začaly vytvářet hraničářské Jednoty a Matice školské. Ač mnohé z těchto kroků podmínily kulturní růst obou společností (např. konkurence ve školství a „boj o žáka“), v konečném důsledku vedly k onomu na přelomu století vrcholícímu procesu totálního odcizení obou zemských národů. Poněkud nacionálně smířlivější vztahy vládly na Moravě, která v tomto směru poněkud zaostávala a udržovala se spíše ve stavu tradičního zemského patriotismu (o to zajímavější a překvapivější jsou nacionalistické a antisemitistické excesy, ke kterým zde došlo v průběhu 1. poloviny 20. století).²¹

To vedlo k přenesení národnostního boje z politiky do každodenního života obyvatelstva. Propagandistické militaristicky zbarvené pojmy jako národní država (Besitzstand), zněmčelé kraje, počestné kraje, národní ústup, přední hlídka, tažení, záloha se staly trvalou součástí jazyka obou zemských národů. Jelikož rakouský politický systém neumožňoval národům ventilovat energii jinak, uvolňovaly ji spíše než při řešení životně důležitých otázek v řešení každodenních malicherností, které se tím nadměrně nacionálně zbarvovaly. Docházelo ke „každodennímu zápasu o ... uliční tabulky či místečko ve státní službě, o „duše“ žáků do německé či české školy, o německou či českou živnost nebo rolnickou usedlost na hranici obou národních živelů“). Prvek stálého všedního nacionálního boje se stal fenoménem a formoval vztahy mezi národy.²²

Když na základě úpravy volebního censu na 5 zlatých přímých daní za rok došlo k rozšíření voličské základny a Češi získali v roce 1883 ve volbách do českého zemského sněmu většinu, museli také Němci upravit své dosavadní národní požadavky. Byla vytvořena národně obranná koncepce německého uzavřeného jazykového území, kterou poprvé přednesl na zemském sněmu 16. září 1884 německý poslanec Eduard Herbst. Návrh však byl českou většinou odmítnut. Když došlo k opětnému zamítnutí tohoto návrhu v roce 1886, němečtí poslanci opustili český zemský sněm.²³

²⁰ Tamtéž, s. 78 – 79.

²¹ KRÉN, J.: Konfliktní společenství – Češi a Němci 1780 – 1918. Academia, Praha, 1990, s.223.

²² Tamtéž, s.220 – 226.

²³ EFMERTOVÁ, C.: České země v letech 1848 – 1918. Nakladatelství LIBRI, Praha, 1998, s. 86.

Němci se začali cítit skutečnou menšinou v Čechách a na Moravě a zakoušeli pocity „slabšího“ národa, které byly doposud typické pro Čechy. Začali se také klonit k národně obranným prostředkům – k autonomismu, k administrativnímu rozdělení země na národnostní kraje s co nejširšími pravomocemi a nezávislostí. Německé národovectví v Monarchii mimo alpské země se stávalo byrokratickým a lpělo na státní administrativě jako na tmelícím národním prvku (u Čechů právě naopak). Autonomistické způsoby řešení převládaly především u českých Němců, kde v ostře ohraničených jazykových oblastech bylo možno vytyčit jazykově homogenní administrativní jednotky. Naproti tomu na Moravě a ve Slezsku, kde byly oba národy značně promíšeny, trvala německá reprezentace i nadále na statu quo ante, na své nadvládě. V souvislosti se změnou nacionálního kurzu v českých zemích došlo také ke změně německé nacionální politiky v Monarchii. Po vyhlášení lineckého národního programu (1882) minimalizovali Němci svůj program superiority v Předlitavsku na administrativní odluku neněmeckých oblastí Haliče, Dalmácie a Bukoviny.²⁴

Ani česká strana po úspěchu ve volbách do zemského sněmu a poté co úpravou volebního řádu ovládla v roce 1884 obchodní komory v Praze, Plzni a Českých Budějovicích se však nemohla cítit jako vítěz. Stálý tlak německých liberálů i dvora způsobil i u Čechů v průběhu 80. let 19. století příklon spíše k nacionálně obranným plánům, které počítaly se správní autonomií Němci osídlených okrajových oblastí a s částečným porušením celistvosti historických zemí, aby se zmenšil německý politický odpor. V roce 1888 staročeský předák J. Grégr veřejně uvažoval o administrativním odštěpení pohraničních výběžků: měla se obětovat část nárokované „národní državy“, aby se usnadnil hlavní cíl – zmenšení počtu Němců v zemi (asi o jednu třetinu), což by oslabilo váhu jejich odporu k českému státnímu právu.

4.5. Punktace (1890) a Badeniho reformy (1897)

V průběhu 80. let 19. století došlo v českém politickém táboře k přeskupení sil. Doposud dominantní staročesi byly „potrestáni“ za nicotné úspěchy, kterých dosáhli při dosavadních vyrovnávacích jednáních a do popředí české politiky se dostali mladočeši. Mladočeské sebevědomí pramenící z rostoucího hospodářství však stále více hrozilo střetem s německými liberály a toto nebezpečí si uvědomovala i Taaffeho vláda. Proto iniciovala v letech 1887 – 1889 další z řady pokusů o národnostní vyrovnání v Čechách. Vláda se chtěla vyvarovat komplikovaných jednání s nacionálně radikálnějšími mladočechy a pokusila se využít dohasínajícího ale stále ještě existujícího politického kreditu staročeské strany. Na sklonku roku 1889 byly do Vídně pozvány delegace německých liberálních poslanců, zástupců ústavověrného i konzervativního velkostatku a staročechů, kteří přizvali také tříčlennou doprovodnou delegaci mladočechů.

Hned na počátku jednání Němci předložili svůj tradiční požadavek na vytvoření autonomních německých krajů v Čechách a vytvoření správní oblasti německo-české a německé. Staročesi zaujali k tomuto požadavku vstřícný postoj a tak mohla jednání pokračovat. Jejich výsledkem bylo 11 bodů (puktů), které slibovaly uspokojit oba zemské národy a zavést mezi nimi národnostní smír. Bylo dohodnuto, že se provede reorganizace zemské školské rady, ta měla být rozdělena na národní sekce, které měly nezávisle spravovat své školské záležitosti; upraveny měly být podmínky pro zakládání menšinových škol; reorganizovat se měla na národnostním principu zemědělská rada pro Království české; zřízena obchodní a živnostenská komora ve východních Čechách; vytvořeny soudní okresy složené z obcí jedné národnosti a tomuto klíči přizpůsobeny také politické okresy; zavedena omezená jazyková znalost obou zemských jazyků u zemského i okresních soudů; upraveno užívání jazyka mezi soudy, státní správou, obecní i zemskou samosprávou (hlavním kompenzačním bodem pro českou stranu bylo

---

²⁴ Tamtéž.

zavedení vnitřní úřední češtiny) a také provedena reorganizace zemského sněmu vytvořením dvou národních kurií, velkostatkářská kurie měla být zachována.²⁵

Punktace neměly prakticky žádnou právní závaznost a sloužily spíše jako přípravné rozhovory k příslušným nařízením ministerstva vnitra. Byly zveřejněny koncem ledna 1890 a již v únoru je schválily všechny na jednáních zúčastněné poslanecké kluby zemského sněmu. V podstatě znamenaly výsledky jednání německé vítězství. Poskytovaly sice Čechům zlepšení situace, ale znamenaly, že „Němci budou mít v českých oblastech větší práva než Češi v německých.“ I přesto viděli staročeští předáci v punktacích pokrok a byli ochotni je podpořit. Pro konečný výsledek jednání se však ukázal jako rozhodující postoj mladočechů. Ti si uvědomovali, že úroveň, které dosáhla česká kultura a hospodářství nenutí Čechy přistoupit na jakékoli řešení a že mnoho „německých“ ústupků se prosadí v krátké budoucnosti „samo“ mocí nutnosti. Pod záminkou nesouhlasu s vytvořením národních kurií a národnostních soudních okresů mladočeši punktace 20. února 1890 zamítli jako politické rozhodnutí, které „ohrožuje jednotu Království českého, neboť umožňuje rozdělení země na dvojí území s dvojí správou a s dvojím právem.“ Mladočechům se následně podařilo získat pro tento postoj i část poslanců staročeské frakce, čímž bylo dosaženo stažení punktací z jednání českého zemského sněmu.²⁶

Po nezdaru Taafeho vlády s punktacemi učinila další pokus o vyřešení české otázky nová Badeniho vláda. Badeni sondařoval ochotu ke spolupráci u mladočechů, prostřednictvím Gustava Eima a na přelomu let 1895 a 1896 dostal od nich kladné odpovědi. Jazykovým nařízením předcházela ve sněmovně reforma voleb do říšské rady. Podle ní byla zachována kuriální soustava, ale k dosavadním čtyřem kuriím přibyla pátá se 72 mandáty, ve které platilo všeobecné volební právo pro muže od 24 let. Na české země zde připadalo 27 mandátů (18 pro Čechy, 7 pro Moravu a 2 pro Slezsko), což zvýhodnilo Čechy jako početnější etnikum. Mladočeši po vnitrostranických sporech zákon podpořili (volební reformu potvrdil císař 14. června 1896) a již ve volbách v březnu 1897 sklidili jeho první ovoce, když se po rozkladu německého liberálního tábora stali s šedesáti poslanci nejsilnější stranou na říšské radě. Svého postavení hned využili k podání rozhodného státoprávního ohrazení, na které vláda odpověděla předložením tzv. Badeniho jazykových nařízení.²⁷

Ta byla vyhlášena pro Čechy 5. dubna a pro Moravu 22. dubna 1897. Rozvíjela Stremayerova nařízení (1880) o zavedení vnitřní češtiny v některých částech veřejné správy. Veškerá úřední jednání se měla nadále odvíjet v jazyce prvního podání. V Čechách i na Moravě se mělo ve veřejné správě užívat obou jazyků ve vnějším i vnitřním styku, ve styku s centrálními úřady ve Vídni, jinými zeměmi a armádou byla užívána dále výhradně němčina. To zvýhodňovalo české úředníky, kteří zpravidla ovládali němčinu. U německých úředníků, mezi nimiž byla znalost českého jazyka výjimečná, vyvolalo naopak zděšení rozhodnutí, že úřednictvo musí ovládat nejpozději do 1. července 1901 oba zemské jazyky.²⁸

Bohužel reforma vytvořená v součinnosti s mladočechy neposkytovala žádné kompenzace německé straně. Němci nebyli schopni přijmout reformu, která byla dělána celá na jejich úkor. Již na podzim 1897 se proti nařízením postavily všechny německé strany. Na obou stranách nastal příklon k radikálnímu nacionalismu. Němečtí poslanci aktivizovali stranickou základnu a podnítili nepokoje a demonstrace ve Vídni i v Praze. Bylo nutno vyhlásit výjimečný stav. Badeniho nakonec nepodpořily ani české strany, když žádaly další vyrovnávací opatření navazující na jazyková nařízení. 28. listopadu 1897 musel Badeni podat demisi.

Nezdarem skončily i česko-německé vyrovnávací porady, které byly vládou doplněny o řadu pozitivních projektů, např. „o úpravu jazykového režimu v samosprávě (s dvojjazyčností v oblastech s menšinami), o volební reformu pro zemský sněm a jeho rozdělení do národnostních

²⁵ MENDER, M.: Der böhmische Ausgleich. Cottasche Buchhandlung, Stuttgart, 1891, s. 253 – 254.

²⁶ EFMERTOVÁ, C.: České země v letech 1848 – 1918. Nakladatelství LIBRI, Praha, 1998, s. 87 – 91.

²⁷ SUTTER, B.: Die Badenischen Sprachenverordnungen von 1897. Band I. – II., Böhlau, Graz, Köln, 1960, s. 168 – 170.

²⁸ EFMERTOVÁ, C.: České země v letech 1848 – 1918. Nakladatelství LIBRI, Praha, 1998, s. 98 – 110.

kurií, o řešení otázky menšinových škol a o nejvýznamnější novum – zavedení národně homogenních krajů ve velkých zemích.²⁹

4.6. Období vládních reforem

Po neúspěchu reforem připravovaných v součinnosti s národními politickými stranami byla ve Vídni nastoupena cesta reforem shora, tzv. vládních reforem.

Na Badeniho místo nastoupil do čela ministerské rady P. Gautsch von Frankenthurn, který již 5. března 1898 vydal tzv. Gautschova jazyková nařízení. Podle nich byly Čechy rozděleny na tři jazykové oblasti – německou, českou a smíšenou. V německé a české oblasti byla zavedena jednojazyčná úřední správa a ve smíšené se užívalo obou zemských jazyků. Na Moravě byly vyčleněny jen dvě jazykové oblasti – německá a smíšená. Smíšeným soudním okresem byl každý okres, který měl alespoň jednu jinojazyčnou obec (kritériem bylo dosažení více než 50% podílu) a nebo zde obyvatelstvo druhého zemského jazyka dosahovalo alespoň 20 % z celkového počtu. I tato nařízení se setkala s odporem u německých stran a způsobila jejich názorové sjednocení a vyhlášení tzv. svatodušního programu z 19. května 1899. Zde byly pojmenovány základní postuláty budoucí německé nacionální politiky v Monarchii, mezi něž patřilo „uchování tradičního postavení Němců, odmítnutí všech státoprávních nároků jiných národů, spojenectví s Německem, zrušení dosavadních jazykových výnosů, uznání němčiny jako všeobecného zprostředkovatelského jazyka, uznání němčiny jako vnitřního úředního jazyka až na určité výjimky, rozhraničení českých zemí na jazykově německá a smíšená pásma. Německé strany odmítaly jednat s vládou, dokud nebudou jazyková nařízení zrušena, což se stalo při nejbližší příležitosti 14. října 1899 za Clary-Aldringenovy vlády.³⁰

Úkol stabilizovat nacionální situaci dostala Körbrova úřednická vláda, která byla jmenována 18. ledna 1900. Pod vedením kancléře prezidia vlády Sieghartha byla na 5. února až 22. března 1900 svolána česko-německá vyrovnávací konference, které se účastnilo 13 politických stran. Pracovní schůzka nepřinesla prakticky žádné hmatatelné výsledky, jelikož obě strany zastávaly zcela protichůdné názory – Češi požadovali vnitřní úřední češtinu v českých zemích, Němci naopak němčinu jako státní jazyk. Poznatky konference byly shrnuty do přípravného dokumentu, který alespoň rozkryl vládě celou problematiku české otázky a stal se základem pro všechna další vyrovnávací jednání až do rozpadu Monarchie.

Na základě konference vláda přece jen vypracovala vládní propozici k řešení české otázky v podobě modelu „regionálně národnostní autonomie“. V Čechách mělo být vytvořeno 10 národnostních krajů. Počítalo se s 5 českými (Pražským (bez Prahy), Chrudimským, Jičínským, Královohradeckým a Tábořským), 3 německými (Chebským, Libereckým a Litoměřickým) a 2 smíšenými kraji (Budějovickým a Plzeňským). Praha jako zemské hlavní město podléhala přímo místodržiteli. Morava byla pojímána na celém území jako jazykově smíšené území. Na základě nového krajského územního rozdělení měla být pozměněna také území soudních a politických okresů, které Němci požadovali vymezit podle jazykového klíče. Češi kladli důraz spíše na racionální stránku – potřeby hospodářské, dopravní atd. Opět se projevil odlišný český a německý postoj k autonomismu. Němci požadovali co nejširší pravomoci pro kraje, Češi trvali na zachování širší působnosti zemského místodržitelství na úkor krajů.³¹

V jazykových pásmech se mělo užívat jen jednoho (ve smíšeném obou) zemského jazyka. U nižších správních jednotek byl jazyk pevně dán většinou obyvatelstva podle posledního sčítání lidu. Jen v obvodech s více než 20 % jinojazyčného obyvatelstva mělo být úřadování dvojjazyčné. Dvojjazyčnost úředníků se však striktně nepožadovala. Početně slabším menšinám

²⁹ KŘEN, J.: Konfliktní společenství – Češi a Němci 1780 – 1918. Academia, Praha, 1990, s.257 – 259.

³⁰ EFMERTOVÁ, C.: České země v letech 1848 – 1918. Nakladatelství LIBRI, Praha, 1998, s. 110 – 111.

³¹ Tamtéž, s. 113.

bylo zajištěno menšinové státem financované školství všude, kde byl dosažen dostatečný počet žáků (asi 40), což prospívalo především sociálně slabším Čechům (ale také např. Chorvatům na jižní Moravě). „Zemské samosprávné instituce a také hlavní město Praha (Češi chtěli správu Prahy jednojazyčnou anebo dvojjazyčnou i v druhém statutárním městě Liberci) měly být v zásadě dvojjazyčné, čehož mělo být dosaženo punktačním sekcionováním (vytvořením oddělených národních sekcí se společným prezídiem)“. Co se týkalo jazykových opatření na úrovni státních úřadů, čeština se měla stát vnitřním úředním jazykem v českých a částečně také ve smíšených správních oblastech. Němčina si měla zachovat postavení úředního jazyka státního ústředí a důležitých celostátních resortů (železnice, armáda, spoje, státní policie, četnictvo ...).³²

Přes jistý pokrok proti punktacím obsahovala i tato reforma tradiční nedostatky. Řešení se systémově nevztahovalo na celé české národní teritorium, ale počítalo jen s odděleným jazykovým vyrovnáním v jednotlivých zemích. Slezsko jako doména Němců nebylo přes české protesty do reformy vůbec zařazeno. Jelikož se reforma omezovala na zemský rámec, přinesla by přes vnitřní úřední češtinu v českých krajích německou komunikaci s vyššími úředními místy a s úřady v jiných zemích (např. i na Moravě a ve Slezsku). Šlo tedy opět o národní „autonomii pro jednotlivé části národu“ v zemích „a ne pro národ jako celek s institucionalizovanou celonárodní reprezentací a s uceleným teritoriem“. Tentokrát projevila netrpělivost a neústupnost naopak česká strana, která začala v parlamentu provádět v souvislosti s Körberovou reformou obstrukce. Ty přešly až ve vřavu a potyčky na půdě říšské rady.³³

Siegharthovy propozice vedly i k dalším snahám o národnostní vyrovnání v Čechách. Česko-německé vyrovnávací rozhovory zahájené konferencí na počátku roku 1900 trvaly s přestávkami 3 roky, ale nedosáhly valných výsledků. Körberem pečlivě připravená jednání (Křen uvádí, že propozice obsahovaly nejširší seznam návrhů na řešení české otázky, jaký za starého Rakouska vůbec vznikl³⁴) vždy ztroskotala na neústupnosti některé nebo obou národních liberálních stran. Němci i Češi projevili hned na počátku vzácnou ochotu k jednání. Nadějně bylo především dosažení shody ve věci samosprávy. Tento úspěch liberální politiky však znepokojil konzervativní politické síly Monarchie (vysokou byrokracii, Poláky, německé konzervativce, český velkostatek a také dvůr), které se obávaly ztráty vlivu na úkor „smířených“ českých a německých občanských stran. I vláda se poněkud zalekla procesu, který iniciovala a vyrovnání zavedla dočasně na jinou kolej. Vyrovnávací jednání byla narychlo překryta komplexem hospodářských a sociálních reforem (patřil sem např. i projekt na propojení vodních cest v systému Odry, Labe a Dunaj). Vláda tak promeškala vhodnou příležitost. Ve chvíli, kdy se chtěla opět vrátit k jednáním o nacionálních otázkách se změnila vnitropolitická situace a národy již neměly zájem na dohodě.³⁵

Neúspěch reforem z počátku 20. století nakonec vedl jen k vystupňování národnostního boje ve snaze dosáhnout konečného vítězství jinak. Jelikož v této době již nemohlo dojít v českých zemích k zásadním změnám v národnostní struktuře v uzavřených jazykových územích, soustředil se nacionální boj do úzkého pruhu přechodných oblastí, do oblastí s národnostními menšinami a do jazykových ostrovů. Ty byly početné především na Moravě, kde se nacionalismus projevoval ve zmenšené míře plynoucí z národnostního promíšení obyvatel a z hluboce zakořeněného zemského patriotismu. Fakticky byly tyto menšiny na obou stranách početně celkem bezvýznamné (dohromady asi půl milionu Čechů i Němců) a jejich sociální struktura ještě znehodnocovala jejich hodnotu pro národnostní boj. Jednalo se většinou o dělnickou migraci s nevyhraněným nacionálním povědomím.

³² KŘEN, J.: Konfliktní společenství – Češi a Němci 1780–1918. Academia, Praha, 1990, s. 287.

³³ BAERNREITHER, J.: Zur böhmischen Frage. Eine politische Studie. e.a., Wien, 1910, s. 2 – 3.

³⁴ KŘEN, J.: Konfliktní společenství – Češi a Němci 1780 – 1918. Academia, Praha, 1990, s. 292.

³⁵ SIEGHART, R.: Die letzten Jahrzehnte einer Grossmacht. Menschen, Völker, Probleme des Habsburgerreiches. Berlin, 1932, s. 310 – 312.

Jednou z oblastí s významnými menšinami byly severní Čechy, kde v 5 soudních okresech (Most, Bílina, Duchcov, Sokolov a Teplice-Šenava) žilo v roce 1880 celkem 11 000 a v roce 1900 již 45 000 Čechů. Tyto menšiny byly však tvořeny převážně českými dělníky, kteří sem přišli za prací a na jejichž asimilaci neměli jejich zaměstnavatelé zájem. Nejednalo se rozhodně o žádnou expanzi a zpětné počestřování „zněmčelých“ území. K jiné situaci došlo ve 2. polovině 19. století ve městech v Čechách a později i na Moravě, která se během několika desítek let zcela počestřila. To bylo způsobeno sociálním vývojem společnosti.

Zajímavou roli v tomto boji o „člověka na pomezí“ hrál třetí zemský národ – Židé. Ti byli díky svému rozmístění ve společnosti jakousi všudypřítomnou menšinou, která často hrála onu roli rozhodujícího faktoru. V Čechách se Židé většinou asimilovala do českého prostředí, které svojí vyspělostí a rozvojem pro Židy získávalo ve 2. polovině 19. století stále více na atraktivitě. Na Moravě naopak tvořili Židé i v čistě českém prostředí německé jazykové ostrůvky (struktura tzv. židovských obcí). U Čechů na Moravě proto tvořil antisemitismus v nejprimitivnějších formách dále tradiční prvek českého nacionalismu. V souvislosti s jazykovou konverzí Židů z němčiny na češtinu se antisemitismus stal významným prvkem i německého nacionalismu především na venkově. Židé měli tendenci se z prostoru mezi českým a německým antisemitismem utíkat k sociálnědemokratickému nebo k rakouskému či habsburskému internacionalismu a k sionismu.³⁶

Regionálně autonomistický model, který se formoval od 90. let 19. století, se stal součástí také nacionálního vyrovnání v Čechách, které chtěla po Körberových neúspěších provést v roce 1906 Beckova vláda. Základem bylo rozdělení Čech do národnostně jednotných krajů. Ty by vytvářely 2 uzavřená jazyková území, po nichž volali čeští Němci, česká prestiž většího zemského národa měla být uspokojena podřízením krajů zemské správě. Ani tato reforma však nebyla pro spory v říšské radě realizována.

Vcelku úspěšný experiment, který ukazoval možné řešení i v ostatních národnostně smíšených korunních zemích, byl zaveden na Moravě jako tzv. moravské vyrovnání (der mährische Ausgleich). Jednalo se o národnostní smír uzavřený v roce 1905 mezi moravskými Němci a Čechy na zemském sněmu (přípravy však trvaly již od roku 1898, kdy sněm zřídil „společný permanentní vyrovnávací výbor“), který spočíval v oddělení českých a německých voličů při volbách do zemského sněmu do tzv. národního katastru, v reformě kuriálního systému a rozdělení národních školství. Této části národnostního vyrovnání v českých zemích je věnována samostatná kapitola práce.

Moravský pakt však nebyl zcela aplikovatelný např. v Čechách. Ač je pakt hodnocen tradičně velmi kladně, jeho největší přínos spočíval v tom, že ukázal možnosti dohody mezi Čechy a Němci. Jinak však nesl škálu nedostatků, počínaje uplatněním reformy jen v rámci jedné země a konče zachováním kuriálního systému ve sněmu s nacionálně indiferentní velkostatkářskou kurií.

Čeští Němci se v této době přimkli ke státoprávní myšlence a na sjezdu německých měst z Čech v Liberci v červnu 1906 vznesli požadavek přeměny německých oblastí Deutschböhmen v novou korunní zemi. Nejednalo se však o komplexní řešení, jelikož existence Deutschböhmen neřešila postavení Němců na Moravě ani v jižních Čechách a v jazykových ostrovech. Jakékoli odštěpování území ze stávajících korunních zemí se však setkávalo se zásadním odporem na české straně i u vlády, která měla obavy, aby nacionálně „kompaktní“ správní útvary na hranicích nepodnítily Německo k anexím.³⁷

³⁶ BOSL, K.: Böhmen und seine Nachbarn. In: Veröffentlichungen des Collegium Carolinum. Gesellschaft, Politik und Kultur in Mitteleuropa. č. 32/1976, München-Wien, 1976, s. 286.

³⁷ SCHMIED, E.: J. W. Titta und der Deutsche Volksrat für Böhmen. In: Bohemia, Oldenburger Verlag, München, 1985, č. 26/1985, s. 318.

Stále pokračoval také každodenní drobný národnostní boj. Pro Čechy spočíval základ národnostního vyrovnání v užívání češtiny jako vnitřního úředního jazyka. Zde však veškeré reformy narážely na rozhodný odpor německých liberálů. Trend počest'ování státní správy však nebylo možno zastavit. Čeští úředníci začali postupně češtinu do úředního styku zavádět samovolně. Jak výstižně píše Hantsch: „nekorrektní postup v nekorrektním statu quo“. To vyvolalo reakci u německých úředníků, kteří ignorovali Stremayerova jazyková nařízení a odmítali česká úřední podání i v českých oblastech.³⁸

Ani opakované neúspěchy neubraly národnostnímu vyrovnání v Čechách na politické naléhavosti. V únoru 1909 vyhlásila nová Bienerthova vláda obnovená jednání o česko-německém vyrovnání. Řešení se vztahovalo na nejzásadnější otázky – jazykovou otázku ve veřejné správě a krajské zřízení. Nová byla především myšlenka obsazování úředních míst na základě národnostního klíče podle podílu na celkovém počtu obyvatelstva správní jednotky. Čechy měly být rozděleny na 20 do značné míry národnostně homogenních krajů, které měly tvořit mezičlánek mezi zemským místodržitelstvím a okresy. Poměrně širokými pravomocemi krajů na úkor země reforma vycházela vstříc Němcům. Jazykové otázky byly ponechány v kompetenci Říšské rady, kde však byla jednání obstruována německými liberály, takže nakonec bylo jednání vládou odročeno. Rakouští Němci v ovzduší velkoněmecké euforie na konci první dekády 20. století k žádnému vyrovnání dospět již nechtěli a spíše věřili v brzké zásadní řešení „ohněm a mečem“. Porady o reformě nakonec skončily opět neúspěchem.³⁹

Ještě v roce 1910 z iniciativy vlády vyrovnávací jednání pokračovala, ale opět ztroskotala na neshodách o užívání úředního jazyka ve státní správě a financování menšinového školství. Vyrovnávací rozhovory byly iniciovány vládami ještě v roce 1912 a v únoru 1914, ale skončily bez vážnějšího úspěchu.⁴⁰

4.7. Nacionální prostředí v českých zemích v době I. světové války

Po vstupu Monarchie do války došlo v německém a vládním táboře k nacionální radikalizaci a k posílení velkoněmečtství. Česká otázka měla být řešena v rámci německé „Mitteleuropy“, tedy formou minimalizace národních projevů slovanských národů v oblasti. Především vojenská strana navrhovala radikální řešení. V Předlitavsku měla být správním oddělením Haliče vytvořena německá superiorita. Češi měli být národně „pacifikováni“. V českých zemích mělo dojít k vytvoření autonomních německých oblastí, v alpských zemích se proklamovala územní jednota, která však díky národnostnímu hnutí Italů a Slovinců měla spíše imaginární podobu.⁴¹

K odklonu od tohoto politického kurzu došlo na německé straně po nastoupení císaře Karla na trůn na sklonku roku 1916. Byly podniknuty kroky k reformám pro další existenci Monarchie po nevítečné válce. Nový císař odvolal předchozí nacionální otkroj a přešel k autonomistickým pozicím. Také v táboře českých Němců se dostalo do popředí spíše nacionálně umírněné liberální křídlo a sociální demokraté.

Významný zástupce tohoto názorového směru, německý poslanec z Čech R. Lodgman von Auen, vydal na počátku roku 1918 knihu „Die Autonomie und ihre Bedeutung für Österreich-Ungarn“. Zde nastínil představy o národnostním uspořádání Monarchie po válce. Podle něj budou muset Němci uznat, že Rakousko není německým státem, a to by se mělo promítnout také ve správní reformě, v níž národy budou muset být uznány za hlavní nositele

³⁸ HANTSCH, H.: Die Nationalitätenfrage im alten Österreich. Das Problem der Konsruktiven Reichsgestaltung. In: Wiener historische Studien 1, Wien, 1953, s. 63.

³⁹ EFMERTOVÁ, C.: České země v letech 1848 – 1918. Nakladatelství LIBRI, Praha, 1998, s. 120.

⁴⁰ KŘEN, J.: Konfliktní společenství – Češi a Němci 1780 – 1918. Academia, Praha, 1990, s. 347 – 349.

⁴¹ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 116.

moci ve státě. Základ Lodgmanovy reformy tvořilo staré Löhnerovo rozdělení Monarchie do národnostně homogenních krajů s širokými pravomocemi, napojených pokud možno přímo na centrum. Zprostředkovacím úředním jazykem měla zůstat němčina. Čechy by podle tohoto plánu byly rozděleny na samostatnou českou a německou část. Jazykové ostrovy i Praha by musely být „obětovány“. Lodgmanův plán reformy měl však zásadní slabinu. Němci chtěli národy Monarchie obdařit autonomií, který by je možná uspokojil ještě před dvaceti třiceti lety, ale který v této době již kromě Němců, kterým zajišťoval jazykovou i mocenskou převahu, nemohl rakouské národy uspokojit. Typické bylo, že ani tento nedostatečný reformní plán v německém nacionálním táboře neuspěl. „Na konferenci německých poslanců z Čech (20. května 1917) prý sice (Lodgman) téměř prorazil, ale radikál R. Pacher průběh porady zvrátil a Lodgman byl nakonec přehlasován shodně centralisty, kteří očekávali po válce (samozřejmě vítězné) Rakousko s německou superioritou, i nacionály, kteří nepřipouštěli obětování menšin v českých a smíšených oblastech. Lodgman sám měl být dokonce z Nationalverbandu vyloučen a měl co dělat, aby se politicky zachránil.“ Jak píše Křen: „V malém to byl osud celé této reformní éry či spíš epizody.“⁴²

Zajímavou ideovou změnou v postoji k státoprávním otázkám v době 1. světové války prošla české sociální demokracie. Ta se od pozitivismu z první dekády 20. století přesunula „na platformu teritoriální státnosti v etnografickém (přirozeně právním) rozsahu, tzn. realizace českého národního života se Slováky a bez sudetských Němců, ale stále ještě v rámci rakouské či podunajské federace.“⁴³

Tyto představy o územním rozsahu českého národního útvaru vydržely v české sociální demokracii až do vzniku samostatného československého státu. Čím ostřeji se však rýsovala vidina státnosti, nabíralo i v české sociální demokracii na síle nacionální křídlo, které prosazovalo historické hranice země. I přes to se sociální demokraté jako jedni z mála v českém politickém táboře hlásili k myšlence vyloučení německých krajů z české územně-politické jednotky.

Německá sociální demokracie v čele s Otto Bauerem byla v nacionálních otázkách ještě striktnější a vyhlásila program absolutního práva na sebeurčení, které by umožnilo všem národům vytvořit národní státy a Němcům by pomohlo se spojit s říšskými Němci v jednotný všenněmecký národní stát.⁴⁴ Teorie úplného sebeurčení Němců však ve střední Evropě vylučovala např. české sebeurčení. Celá koncepce neměla příliš pochopení pro obavy malých sousedních slovanských národů a vycházela ze „samourčovací“ rovnosti, která nikdy neexistovala, vezmeme-li v potaz váhu německého národa v poměru k jeho sousedům.

Poslední období rakousko-uherské monarchie (především rok 1918) bylo charakterizováno na německé straně navyšováním národnostních požadavků v závislosti na zvyšující se váze českého státního práva. Němečtí nacionální poslanci a křesťanští sociálové do poslední chvíle kladli odpor federalistickým řešením a prohlásili stále ještě pozitivistické deklarace Čechů a Jihoslovanů, žádající reformu Monarchie z května 1917 za protistátní. Poslanec R. Pacher se nechal slyšet, že české státní právo je „provždy vyřízené“ a každému jeho projevu se budou všichni Němci Rakouska bránit třeba i mocí.⁴⁵

Nakonec Německá národní rada pro Čechy přijala v červnu 1917 rezoluci o sebeurčení českých Němců v rámci jednotného rakouského státu a při zakotvení německého státního jazyka a dožadovala se ustavení provincie Deutschböhmen jako samostatné říšské země s vlastními orgány a krajským zřízením. Německé oblasti na jihu Čech a Moravy měly být připojeny k německým oblastem v samotném Rakousku. Potud řešení korespondovalo s federalistickým řešením v rámci Předlitavska stejně jako uplatnění nároku na německé jazykové ostrovy v Čechách a na Moravě. Přičlenění německé severní Moravy a Slezska k Německé říši však

⁴² BRÜGEL, J.: Zankapfel Deutschböhmen. Eine Erinnerung an 1918. In: Bohemia, Oldenburg Verlag, München, 1980, č. 21/1980, s. 378.

⁴³ ŠMERAL, B.: Výbor z díla 1902 – 1921. ODEON, Praha, 1981, s. 129 – 130.

⁴⁴ LEICHTER, O.: Otto Bauer. Tragödie oder Triumph. Europa Verlag, Wien-Frankfurt-Zürich, 1970, s. 96 – 97.

⁴⁵ KRÉN, J.: Konfliktní společenství – Češi a Němci 1780 – 1918. Academia, Praha, 1990, s. 443.

z této koncepce poněkud vybočovalo. Z těchto maximalistických nároků vycházelo pozdější vytvoření německo-rakouských provincií v českých zemích na podzim 1918.

5. Moravské vyrovnání

5.1. Situace před moravským vyrovnáním

Událostem vedoucím k moravskému vyrovnání předcházela nepatrný početní nárůst českého obyvatelstva na úkor německého ve druhé polovině 19. století. Při zpětném pohledu se jednalo o celkem nevýznamný trend. Na počátku 20. století se však jevil nárůst českého etnika na Moravě jako dlouhodobý proces, který mohl vést až ke snížení podílu zdejších Němců pod 25 %, což znamenalo, že by přestali být uznanou menšinou. Německý způsob nahlížení na věc nám příznačně demonstroval Glassl⁴⁶, který na základě prostých statistických údajů vytvořil model se čtyřmi zónami podle procentuálního zastoupení Němců na moravském území. Zóna I. byla stanovena jako oblasti čistě německé (100 – 80 % Němců)⁴⁷, zóna II. jako smíšené oblasti s německou většinou (80 – 50 % Němců)⁴⁸, zóna III. jako smíšené oblasti s německou menšinou (50 – 20 % Němců)⁴⁹ a zónu IV. tvořily české oblasti (20 – 0 % Němců)⁵⁰. Glassl podobně jako němečtí předáci na Moravě na počátku 20. století z výsledků vyvodil, že dochází k postupnému úbytku německého obyvatelstva na úkor Čechů především ve smíšených přechodných oblastech. Ve skutečnosti nedocházelo k obzvláštním početním přesunům mezi oběma národy, ale spíše k úbytku menšin v kompaktních jazykových územích na obou stranách, tedy k polarizaci.

Tab.3: Vývoj procentuálního zastoupení zemských národů na Moravě v období 1890 – 1910 v jednotlivých zónách stanovených Glasslem.⁵¹

	1890		1900		1910	
	Němci (%)	Češi (%)	Němci (%)	Češi (%)	Němci (%)	Češi (%)
Zóna I.	89,6	9,6	91,5	7,7	92,1	7,6
Zóna II.	67,1	32,1	69,3	30,5	68,6	31,0
Zóna III.	31,8	67,0	30,4	65,2	32,0	63,0
Zóna IV.	7,2	92,5	5,8	94,1	5,6	93,3

Podobné chybné závěry Glassl vyvodil z poklesu podílu německého obyvatelstva ve statutárních městech Kroměříž a Uherské Hradiště, kde Němci ztratili postupně početní majoritu (nebo alespoň významný podíl na celkovém počtu obyvatelstva) i zastoupení na radnici. Z charakter vybraných měst, která měla čistě české zázemí však vyplývá, že došlo především ke statistickému přesunu části českého obyvatelstva, jež se dříve hlásila k německé obcovací řeči a také k odchodu části německých úředníků a živnostníků do kompaktních německých oblastí.⁵²

Volební systém Zemského zřízení z roku 1861 sice Němcům zajišťoval majoritu na moravském zemském sněmu, pokud by se ovšem na základě domnělého demografického vývoje z německých voličů stali voliči čeští, mohli být němečtí zástupci ve sněmu postupně majorizováni Čechy. Takové zhodnocení situace přivedlo moravské Němce k názoru, že jejich dosavadní nadvláda není v budoucnu udržitelná a že se musí připravovat dobrá menšinová politika. Radikální část českých poslanců pod stejným úhlem pohledu nabádala k obstrukcím

⁴⁶ GLASSL, H.: Der mährische Ausgleich. Fides-Verlagsgesellschaft, München, 1967, s. 21.

⁴⁷ Politické okresy Znojmo (město), Beroun, Šumperk, Mikulov, Rýmařov.

⁴⁸ Okresy statutární město Brno, Jihlava a Olomouc, dále soudní okresy Moravská Třebová, Nový Jičín, Šternberk a Znojmo venkov.

⁴⁹ Politické okresy Zábřeh, Moravský Krumlov, Moravská Ostrava, Hranice a Olomouc venkov.

⁵⁰ Statutární město Kroměříž a Uherské Hradiště, dále soudní okresy Hustopeč, Boskovice, Brno venkov, Dačice, Kyjov, Velké Meziříčí, Hodonín, Holešov, Jihlava venkov, Kroměříž venkov, Litovel, Moravské Budějovice, Místek, Unčov, Přerov, Prostějov, Tišnov, Třebíč, Uherský Brod, Uherské Hradiště venkov, Valašské Meziříčí, Vyškov a Vsetín.

⁵¹ GLASSL, H.: Der mährische Ausgleich. Fides-Verlagsgesellschaft, München, 1967, s. 21.

⁵² HERZ, H.: Der nationale Besitzstand und die Bevölkerungsbewegung in Mähren und Österreichisch-Schlesien. Brünn, 1909, s. 33.

vyrovnávacího procesu. Zdálo se, že trend je nezvratný a že později nebude k dosažení českých cílů potřeba žádných ústupků.

Tab.4: Vývoj procentuálního zastoupení Čechů a Němců ve vybraných moravských městech v období 1880 – 1910.⁵³

	1880		1890		1900		1910	
	Němci (%)	Češi (%)	Němci (%)	Češi (%)	Němci (%)	Češi (%)	Němci (%)	Češi (%)
Kroměříž	24,20	75,80	12,91	87,07	10,69	88,81	4,92	98,87
Uherské Hradiště	52,50	47,40	28,40	71,53	18,46	81,54	7,25	92,63

Z těchto reálií vyrostla počáteční reformní snaha moravského zemského sněmu, když nechal v roce 1898 zřídit společný permanentní vyrovnávací výbor, který měl hledat řešení nacionálních otázek. Hlavní body jednání tvořily reforma voleb do zemského sněmu, reforma národního školství a úprava užívání úředního jazyka v samosprávě.

Nejvýznamnější změny měla přinést reforma voleb do moravského zemského sněmu. Samosprávný orgán Markrabství moravského – moravský zemský sněm měl doposud 100 poslanců. Z titulu funkce náležela místa na zemském sněmu olomouckému arcibiskupovi a brněnskému biskupovi. Zbytek mandátů byl rozdělen mezi 3 kurie, a to kurii velkostatkářskou (30 mandátů), kurii měst, obchodních i živnostenských komor (37 mandátů) a kurii venkovských obcí (31 mandátů). Ze zvolených poslanců císař jmenoval prezidenta zemského sněmu, zemského hejtmana a jeho zástupce. Sněm i jeho prezidium měli sedmileté funkční období. Sněm se scházel zpravidla jednou za volební období (6 let) na základě zeměpanského svolání v zemském hlavním městě Brně. Funkci zemské vlády zastával tzv. zemský výbor složený ze 6 volených poslanců pod vedením zemského hejtmana. Každá z kurií do výboru posílala jednoho poslance, které doplnili další 3 poslanci volení z celého sněmu. Každý člen zemského výboru měl svého zástupce, který by jej zastoupil v případě smrti.⁵⁴

Do kompetencí zemského sněmu spadaly především zemské finance, zemědělské subvence, záležitosti obcí, ale také církevní a školské záležitosti.

Volby do jednotlivých kurií probíhaly odděleně. K volbám do velkostatkářské kurie byl vytvořen pro celou Moravu jediný volební okres (Wahlbezirk) s volebním místem v zemském hlavním městě Brně. Velkostatek se ještě dělil na dvě komory. Do první komory volili oprávnění voliči z řad majitelů „šlechtického dědičného majetku vedeného v zemských a pachtovních deskách“ (příslušníci vysoké zemské šlechty) 5 poslanců. Do druhé bylo voleno zbylých 25 poslanců ostatními „velkostatkáři“. Do kurie byl oprávněn volit každý majitel zboží zapsaného do zemských desek, pokud platil více jak 250 zlatých daně z půdy.

Pro kurii měst a komor bylo vytvořeno 31 volebních krajů (Wahlkreise). V každém byl zvolen jeden poslanec. Obchodní a živnostenské komory v Brně a Olomouci volily každá po 3 poslancích. Do kurie měst se prováděla přímá volba poslanců. Volební právo však měli jen občané, kteří odváděli minimálně 10 zlatých přímých daní. V Brně bylo dokonce požadováno volební census zvýšit na 20 zlatých. Census byl hlavním důvodem mnohaleté německé převahy v této kurii, jelikož zámožné městské vrstvy na Moravě byly tvořeny převážně Němci. Občané, kteří získali čestné občanství města, či byli pro město jinak „nadprůměrně činní obzvláště v městském zastupitelstvu“, se mohli voleb účastnit bez daňových omezení. Volby do obchodní a živnostenské komory se užívalo většinového systému volby, což zvýhodňovalo Němce, kteří komoru po celou druhou polovinu 19. století ovládali.

31 poslanců za zemské obce bylo voleno ve 31 volebních krajích Moravy (Wahlkreise). Poslanci do zemských obcí získávali mandát nepřímou volbou volenými zástupci. Ti byli voleni občany

⁵³ Tamtéž, s. 34.

⁵⁴ BERNATZIK, E.: Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen. 2. Auflage, Wien, 1911, s. 271 – 272.

majícími aktivní volební právo pro komunální volby, tedy těmi, kteří odvedli za rok alespoň 5 zlatých přímých daní.

Pro každý volený orgán byly sestaveny seznamy voličů. Pro velkostatek sestavoval tento seznam zemský místodržitel. Při reklamacích v seznamech voličů všech kurií rozhodoval místodržitel.⁵⁵

Takovéto rozdělování mandátů, v kombinaci s jejich malým počtem, omezeným volebním právem, daňovým censem a tradiční součinností s ústavověrným velkostatkem zajišťovali Němcům na zemském sněmu většinu, a to i navzdory faktu, že netvořili ani třetinu obyvatelstva Moravy. V průběhu 19. století končily volby většinou vítězstvím německé strany. Jak nám však ukazují výsledky voleb do zemského sněmu na podzim roku 1896 na sklonku 19. století se situace začala měnit. Ve volbách do kurie měst získaly německé strany 19 mandátů z 31 (proti dřívějšíku ztratili poprvé mandát v Prostějově). Ve volbách poslanců obchodní a živnostenské komory byli v olomoucké i brněnské komoře shodně zvoleni 3 němečtí zástupci. Velkostatek nebyl nacionálně rozdělen, ale bylo již tradicí, že zástupci tzv. ústavověrného velkostatku hlasovali vždy s Němci a konzervativní velkostatek podporoval Čechy. Ve volbách v roce 1896 získala Strana ústavověrná 17 mandátů, Konzervativní strana 11 mandátů. 2 poslanci náleželi ke Straně středu, která byla nacionálně neutrální a hlásila se k programu nacionálního smíru. Ve volbách do kurie zemských obcí získali Němci tradičně nejméně mandátů, a to jen 9. Zisk 51 hlasů na zemském sněmu poskytoval Němcům nepatrnou přespoloviční většinu, která jim umožňovala rozhodujícím způsobem ovlivňovat veškerá hlasování. Nebylo však možno přehlédnout, že výsledek byl proti dřívějším volbám velmi těsný a nasvědčoval, že v budoucnu by Němci mohli o svoji většinu na sněmu přijít docela a být majorizováni českými stranami. Toho se německá strana zalekla a začala sondovat možnosti „přijatelné“ reformy volebního systému.⁵⁶

5.2. Samotná vyrovnávací jednání

Česko-německých vyrovnávacích jednání na Moravě bylo oběma stranami chápáno zcela funkcionalisticky a mělo mít podobu úplného oddělení obou národů na všech úrovních společenského života. Vzorem vyrovnání bylo rozdělení národního školství v Čechách. V reformě voleb však narážel záměr úplného národního rozdělení na nadnárodní velkostatek.

Úprava volebního řádu zamýšlená českou stranou počítala především se zvýšením městských volebních okresů (respektive poslanců do městské kurie). Např. český poslanec Žáček navrhoval v roce 1899 zvýšení počtu volebních okresů na 40. Z nich by bylo 22 potencionálně českých a 18 německých. Tato opatření měla poskytnout větší váhu kuriím, v nichž hrálo roli zastoupení národů, zvýšit podíl českých poslanců a snížit význam nadnárodní velkostatkářské kurie. Češi předložili ještě několik podobných návrhů na změny volebního řádu do městské kurie, kde cítili možnost posílit své zastoupení. Ty se zakládaly např. na zvýšení počtu měst o další menší sídla, která byla většinou česká. Podobného rázu byla řešení reformy voleb do kurie zemských obcí, kde podle Žáčkova plánu měl být počet poslanců zvýšen z 31 na 58 (46 českých, 11 německých a 1 nezávislého).⁵⁷

Němcům však žádný z těchto na první pohled velkorysých plánů nezaručoval, že nebudou nakonec stejně majorizováni českou většinou. Nejednalo se totiž o pevně stanovené národní mandáty. Bylo možno je ztratit početními přesuny mezi národy, stejným způsobem, jakým při posledních volbách Němci ztratili poslancecký mandát v Prostějově. Již nyní bylo jasné, že mnohé teoreticky německé okresy (Nový Jičín, Moravská Ostrava, Moravský Krumlov atd.) budou po krátkém čase počestěny. Rozhodné německé ohrazení zaznělo také proti zavedení

⁵⁵ MAYERHOFER, K.: Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst. Sv 2, Wien, 1897, s. 333 – 359.

⁵⁶ B.H.: Die Ergebnisse der mährischen Landtagwahlen. In: Wiener Abendpost vom 26.10. 1896, s. 2 – 3.

⁵⁷ Österreichisches Verwaltungsarchiv Wien, Fond Ministerium des Inneren, Präsidiale, Beilagen, karton 31, inv. č. 8132.

proporcionálního volebního systému voleb do obchodních a živnostenských komor, kde by Němci okamžitě ztratili zcela své zastoupení. Němci uznali nárůst českého živlu, ekonomické výkonnosti a daňové výtěžnosti, ale požadovali reformu, která zabrání jejich majorizaci.⁵⁸

Při jednom z prvních zasedání permanentního vyrovnávacího výboru charakterizoval zástupce moravských Němců baron d'Elvert jasně německou představu vyrovnání. Němci viděli jedinou možnost národnostního vyrovnání v rozdělení všech oblastí veřejného života. Podle d'Elverta bylo třeba vytvořit samostatné české a německé volební okresy, kde by oprávnění voliči obou národností volili své kandidáty proporcionálním systémem fakticky jako by volili do národních kurií. „Nacionalizován“ by měl být také velkostatek. Navrhoval také vytvořit jednu kurií s všeobecným hlasovacím právem. D'Elvertův návrh do značné míry ovlivnil konečnou podobu volební reformy na Moravě.⁵⁹

V průběhu roku 1899 byly výborem sestaveny propozice k vytvoření dvou nezávislých volebních skupin se dvěma seznamy voličů a tzv. národním katastrem. Tento způsob řešení, který rozděloval území Moravy na dvě vrstvy volebních okresů (českou a německou), byl inspirován systémem školské správy v Čechách. Např. německá škola na území českého okresu byla podřízena školskému úřadu nejbližší ležící německé školské okresu – byla zahrnuta do území tohoto okresu. Samostatné německé školské okresy v českém prostředí a naopak by se pro malý počet spravovaných škol nevyplatily. Pro národnostně promíšenou Moravu byl model národního katastru velmi vhodný. Volební okresy tvořili voliči stejné národnosti. Němečtí a čeští voliči volili odděleně. Každá obec na Moravě se nacházela fakticky ve dvou volebních okresech – v německém se nacházeli jen Němci zde žijící a v českém jen Češi. Pro Němce měl národní katastr nespornou výhodu – prakticky bránil majorizaci německých menšin. Každý národ měl ustálený počet kandidátů a proto nemohlo dojít k majorizaci Němců ani dalším početním nárůstem českého živlu. Dále šlo tedy jen o stanovení rozumného poměru mezi německými a českými poslanci.

Reforma počítala se zachováním kuriálního systému, který se měl blížit podobě národních kurií. Nenárodní velkostatkářská kurie byla na naléhání německých poslanců zachována. Bez ní by Němci, zbaveni sice rizika majorizace, nemohli prosadit a zamítnout na sněmu žádný návrh. Němci se však snažili velkostatek co nejvíce nacionalizovat.

Základní záruku viděl d'Elvert v německém právu veta pro projednávání „politicko nacionálních otázek“, změň volebního práva do zemského sněmu, zemského řádu, obecního řádu a dalších důležitých otázek. V těchto případech požadoval schválení kvalifikovanou většinou v obou kuriích (dvě třetiny všech poslanců).⁶⁰

Pro oboustrannou neústupnost nakonec na podzim roku 1899 k dohodě o úpravě volebního a kuriálního systému nedošlo. České nacionální kruhy neúspěch přičítaly na vrub židovskému obyvatelstvu a vyvolaly výtržnosti proti Židům v Prostějově, Přerově, Boskovicích, Uherském Hradišti, Třebíči, Valašském Meziříčí, Kyjově, Kroměříži, Holešově a Vsetíně.⁶¹ Antisemitismus však nebyl na Moravě projevem jen rozvášněného davu, ale často i českých politických špiček. Např. mluvčí české strany v moravském sněmu poslanec Šílený 20. října 1899 označil za viníky pogromů Němce a Židy. Hlavně Židé prý nesli „svoji vinu“, protože „podporovali němectví a tím i germanizaci“.⁶²

Při zasedání podvýboru pro kuriální záležitosti 27. února 1900 byl Němci přednesen návrh, který mohla konečně s drobnými výhradami akceptovat i česká strana. Ústy barona

⁵⁸ Die Ergebnisse der mährischen Landtagwahlen. In: Wiener Abendpost vom 26.10. 1896, s. 2 – 3.

⁵⁹ Ausgleichberatungen in Brünn. Neue Freie Presse vom 16.1. 1899, s. 2.

⁶⁰ GLASSL, H.: Der mährische Ausgleich. Fides-Verlagsgesellschaft, München, 1967, s. 94 – 95.

⁶¹ KOLMER, G.: Parlament und Verfassung in Österreich 1848 – 1904. Sv. 7, Wien, 1902 – 1914, s. 412.

⁶² CHARMATZ, R.: Österreichs innere und äussere Politik von 1895 – 1914. Verlag Teubner, Leipzig, 1918, s. 51 – 52.

d'Elverta bylo navrženo sněm rozdělit do dvou národních (české a německé) a velkostatkářské kurie. Při čemž k velkostatku náleželi také 2 církevní hodnostáři s přímým mandátem. Národní kurie byly složeny ze zástupců měst, zemských obcí a oborových komor (prakticky tak jako doposud). Právo veta měla podle tohoto návrhu každá z kurií při projednávání zemského řádu, zemského volebního řádu, kuriálních zákonů a zákonů o zemské školské radě. Veto zákonů o zemské kulturní radě, o používání jazyka v samosprávných úřadech, o zřizování a financování škol, o statutárních městech, o zřizování škol proti vůli obecních zastupitelstev, o zvětšování obcí atd. mohlo být na plenárním zasedání zemského sněmu přehlasováno dvěma třetinami poslanců sněmu.⁶³ Česká strana prosazovala právo veta spíše jen pro národní kurie a vůbec navrhovala snížit vliv velkostatku. V průběhu roku 1901 se objevily další změny, např. návrhy německého poslance Götze (o prostém navýšení počtu poslanců na 141 – 77 Čechů a 64 Němců) nebo plán Žáčka (ten počítal se 143 poslanci – 67 českými a 38 německými). Ty však nevnášely do kuriální reformy žádné nové prvky.

Klíčovým problémem reformy byl velkostatek, bez něhož Němci nemohli získat většinu na zemském sněmu. Tím se stal z velkostatku rozhodující mocenský činitel. Němci, kteří připouštěli zpočátku jeho zrušení, nacionalizaci a praktické splynutí s národními kuriemi, začali nyní zvažovat spíše možnosti posílení německého vlivu uvnitř velkostatku. Nabízelo se především přesunutí klerikálních zástupců do první komory velkostatkářské kurie. Tím by se zvýšila váha Ústavověrné strany ve druhé komoře. Velkostatek by pak byl ještě posílen právem veta. Při projednávání tohoto návrhu přislíbil podporu německého stanoviska sněmovní klub mladočechů, výměnou za ústupky ve věci vlastních stranických návrhů. Pod tlakem veřejného mínění a vlastního stranického centra musel však od kompromisního řešení ustoupit. V oficiálním vyjádření mladočechů k předloze je již právo veta pro velkostatek označeno za nepřijatelné.⁶⁴

Zvrat v jednáních o reformě nastal po volbách do zemského sněmu na podzim 1902. České strany v nich získaly 23 mandátů v kurii zemských obcí (Němci 8) a 18 mandátů v kurii měst a obchodních a živnostenských komor (Němci 13). Mimo jiné Němci ztratili své tradiční zastoupení ve volebních okresech Moravský Krumlov-Ivančice a Prostějov (tam již podruhé za sebou). Podle výsledků se očekával napříště německý volební neúspěch v Hranicích. Ve volbách do velkostatkářské kurie bylo dosaženo rozdělení sedmnácti mandátů Ústavověrné straně, šesti mandátů Straně středu a sedmi mandátů Konzervativní straně. Volby v obchodních a živnostenských komorách proběhly opět většinovým systémem a nebyly českými stranami uznány. Němci zde získali tradičně všech 6 mandátů.⁶⁵

Výsledky z roku 1902 zajišťovaly Čechům na zemském sněmu za podpory konzervativních velkostatkářů a církevních hodnostářů polovinu, tedy 50 hlasů. Při získání jediného hlasu velkostatkářské Strany středu mohli Němce vždy přehlasovat. Při tomto rozdělení hlasu na zemském sněmu se Němcům ukázalo nebezpečí majorizace, kterou současný volební řád, doposud pro Němce výhodný, umožňoval.

K urychlení jednání a nalezení konečného řešení přispělo také lidové nacionální hnutí, které vrcholilo právě v této době, v souvislosti s bojem za všeobecné volební právo. Rozsáhlé stávky a demonstrace⁶⁶, které měly často nacionální podtext, vyvolaly obavy u poslanců moravského sněmu i u vídeňské vlády, která na sněm s vyrovnáním naléhala, jelikož si od něj slibovala uklidnění nacionálního napětí na Moravě. Česká strana, především její konzervativní část, byla z narůstajícího sociálního hnutí také zděšena a tak u ní německé návrhy poměrně

⁶³ Österreichisches Verwaltungsarchiv Wien, Fond Ministeriums des Inneren, Präsidiale, karton 31 – Mähren, inv. č. 8132, Vorlage des Kuriengesetzes.

⁶⁴ GLASSL, H.: Der mährische Ausgleich. Fides-Verlagsgesellschaft, München, 1967, s. 162 cituje Neuer Freier Presse vom 10.8. 1901.

⁶⁵ Tamtéž, cituje Wiener Zeitung vom 17.10. 1902.

⁶⁶ 1.10. 1905 proběhly masové demonstrace, při nichž došlo k pouličním šarvátkám, i v Brně a musely být potlačeny vojskem a policií. In: GLASSL, H.: Der mährische Ausgleich. Fides-Verlagsgesellschaft, München, 1967, s. 169.

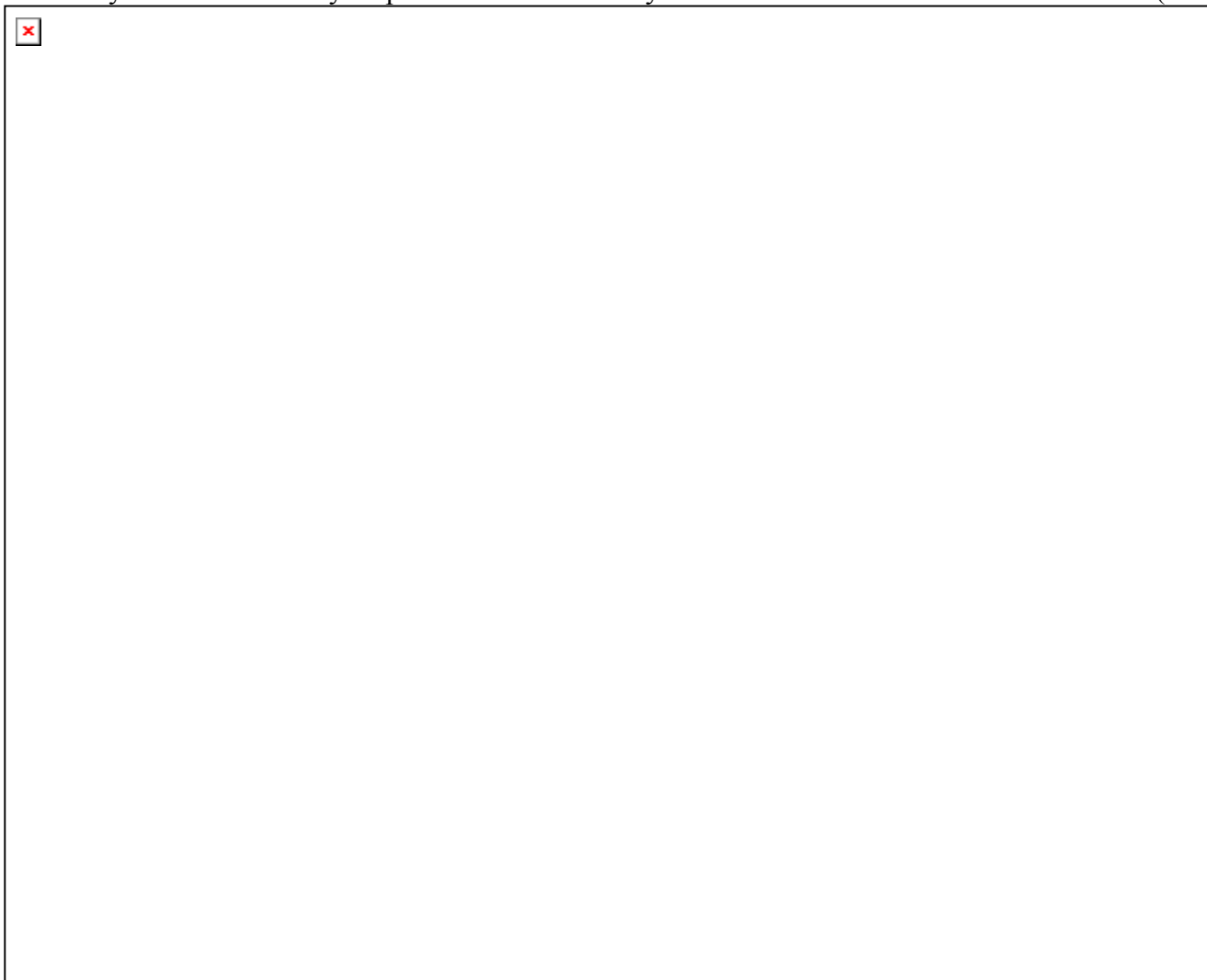
rychle našly příznivou odezvu. „Podle brněnského policejního ředitele zrodil vyrovnání společný strach buržoazních stran před čtvrtým stavem.“⁶⁷

5.3. Konečná podoba „Moravského paktu“

Zasedání zemského sněmu, na němž bylo odhlasováno moravské vyrovnání, proběhlo za přísných bezpečnostních opatření 15. listopadu 1905. Bylo do značné míry formální, jelikož veškeré návrhy byly již projednány a schváleny v permanentním výboru i v jednotlivých stranických klubech.

Konečná podoba volebního řádu pro zemský sněm vznikla kombinací některých výše zmíněných návrhů (snad nejzřetelněji se v ní projevily předlohy d'Elvertovy) a spočívala v rozdělení voličů všech kurií kromě velkostatkářské a obchodních a živnostenských komor do dvou národních celků (českého a německého). Stanovení volebních okresů na základě národního katastru znamenalo, že „každá obec a město byly zároveň součástí českého, ale také německého volebního okresu.“ Spočívalo tedy v rozdělení jednotlivých občanů do národních volebních okresů nikoli v rozdělení území.

V kurii měst bylo určeno 20 českých a 20 německých poslanců, v kurii venkovských obcí 39 českých a 14 německých poslanců. Nově se vytvořila tzv. volební třída všeobecná (die

algemeine Wahlklasse), pro kterou bylo na celé Moravě vyčleněno 14 českých a 6 německých volebních okresů.⁶⁸

⁶⁷ KŘEN, J.: Konfliktní společenství – Češi a Němci 1780 – 1918. Academia, Praha, 1990, s. 324.

Do kurie měst a venkovských obcí mohl dle nového volebního řádu volit každý plnoletý občan (24 let), který zaplatil alespoň 8 korun přímých daní za rok. Poslance v těchto kuriích

Tab.5: Přehled zastoupení jednotlivých kurií na Moravském zemském sněmu.⁶⁹

Část sněmu	návrh Žáčkův			volby v roce 1902			výsledky moravského paktu		
	Češi	Němci	Nezávislý	Češi	Němci	Nezávislý	Češi	Němci	Nezávislý
Biskupové	-	-	2	-	-	2	-	-	2
Velkostatek	-	-	30	-	-	30	-	-	30
Města	17	18	5	18	7	-	20	20	-
Venkovské obce	46	11	1	23	8	-	39	14	-
Všeobecná tř.	-	-	-	-	-	-	14	6	-
Oborové komory	2	5	-	-	6	-	2	4	-
Celkem	65	34	38	41	21	32	73	45	32

mohl být každý občan Rakouska, který dosáhl 30 let a měl volební právo v kterékoli z kurií. Volit nemohly osoby, které pobíraly podporu v chudobě, jejichž majetek se nacházel v konkurzu nebo byly trestně stíhány. Ve všeobecné volební třídě mohli volit všichni rakouští občané, kteří dosáhli plnoletosti a v době sestavování seznamů voličů byli usazeni alespoň půl roku na území Markrabství moravského. Volební právo ve všeobecné třídě měly i osoby s volebním právem v ostatních kuriích, kromě velkostatkářské. Do velkostatkářské kurie mohli volit jen plnoletí a svépřírodní vlastníci zboží zapsaného v zemských deskách, kteří platili ročně alespoň 500 korun přímých daní. Hlasovací právo nebylo vázáno na zapsaný majetek, ale na osobu. Majitel více zapsaných panství měl tedy jen 1 hlas. Rozdělení do dvou komor zůstalo i nadále zachováno. Mezi voliče do první komory byli zařazeni i majitelé zemského zboží, kteří nemohli být změněni bez úředního povolení (kláštery, kapituly, veřejné fondy, atd.). Ve druhé komoře zůstali ostatní velkostatkáři. V první komoře zasedalo po reformě 10 a ve druhé 20 poslanců. Tyto posuny ve velkostatkářské kurii, měly vést k její nacionalizaci. Seznamy voličů byly sestavovány tradičně, odděleně pro velkostatek a pro ostatní kurie.⁷⁰

Při volbách do velkostatkářské kurie a zastoupení obchodních a živnostenských komor se uplatňoval poměrný systém, při volbách do kurie měst, obcí a všeobecné třídy se uplatňoval systém většinový, tedy k vítězství bylo třeba získat více jak polovinu všech voličských hlasů. V opačném případě muselo proběhnout ještě druhé kolo voleb, kde se rozhodlo mezi dvěma nejsilnějšími kandidáty z prvního kola. Pokud se chtěl volič přepsat z jednoho národního volebního seznamu do druhého, mohl tak učinit prostým úředním oznámením.

Při volbě osmi členů zemského výboru bylo postupováno podle pevného vzorce. 4 členy vyslal velkostatek (2 poslanci z každé komory), 4 členy česká kurie a 2 členy německá kurie. Německé straně se nakonec nepodařilo prosadit právo veta pro všechny kurie. V tomto bodě se dosáhlo dohody, že k odhlasování zákonů o národnostním rozdělení školských úřadů, o zemské kulturní radě, jazykových potřebách v autonomní úřední správě, změnách vyučovací řeči, sjednocování a rozdělování stávajících obcí bylo třeba přítomnosti alespoň 121 poslanců a souhlasu minimálně dvou třetin z nich.⁷¹

Moravské vyrovnání přineslo také rozdělení většiny oblastí samosprávy, jmenovitě školských rad a Zemské kulturní rady. Pevně dáno bylo také užívání jazyka v zemské samosprávě. Bylo dáno užívání obou zemských jazyků, tedy češtiny i němčiny. Zprostředkovacím jazykem s nadřízenými orgány a ostatními zeměmi zůstala němčina. Zamítnut však byl oddělený daňový systém obou národů. Zemský sněm zůstal rozdělen na tradiční kurie,

⁶⁸ BERNATZIK, E.: Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen. 2. Auflage, Wien, 1911, s. 902 – 910.

⁶⁹ GLASSL, H.: Der mährische Ausgleich. Fides-Verlagsgesellschaft, München, 1967, 266 s.

⁷⁰ BERNATZIK, E.: Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen. 2. Auflage, Wien, 1911, s. 912 – 915.

⁷¹ Tamtéž, s. 895 – 897.

prakticky však na dvě kurie národní a velkostatek. Nové rozdělení mandátů podstatně posílilo české zastoupení, Němci však za podpory ústavověrného velkostatku a některých poslanců Strany středu nebyli také bez šancí a způsob hlasování jim i při jejich početním zastoupení zaručoval faktické právo veta v zásadních otázkách. V zemském výboru měli Němci faktickou paritu. Moravské vyrovnání zohlednilo i požadavek všeobecného hlasovacího práva, který se promítl ve vytvoření všeobecné volební třídy.⁷²

Moravský pakt byl příkladem dokonalého uplatnění „realpolitiky“ v jazykově smíšeném prostředí. Reakce současníků především na české straně byly ale přesto rozpačité. Češi k vyrovnání přistoupili, jelikož přinášelo jisté zlepšení jejich pozice, ale nepovažovali je za spravedlivé řešení. Rozhodně však ukazovalo způsob, kterým je možno řešit nacionální vyrovnání v jazykově smíšených zemích Monarchie např. v Haliči či v Bukovině. Tímto způsobem však asi nebylo možno řešit národnostní konflikt v Čechách. Celkově lze říci, že „regionální úpravy tohoto druhu mohly snad uspokojit země (poznámka autora: i národy v oblastech, kde ještě převládaly pocity zemského patriotismu), nikoli však národy.“⁷³ Jedná se o typické rakouské řešení, kterému chyběla velkorysost a které bylo vybojováno na hranici únosnosti obou partnerů. Němci k ústupkům svolili jen s vědomím absolutní nezbytnosti, Češi

⁷² FREISLER, W.: Der mährische Ausgleich. In: Deutschrädikales Jahrbuch 1913. Brünn, 1913, s. 206 – 209.

⁷³ KŘEN, J.: Konfliktní společenství – Češi a Němci 1780 – 1918. Academia, Praha, 1990, s. 325.

spolupracovali, protože to znamenalo přece jen zlepšení oproti statu quo. Moravské vyrovnání nám tak ukazuje, nejzazší meze národního smíření, za které nebyli političtí zástupci jednotlivých národů v Rakousku na počátku 20. století schopni dojít.

6. Správní reforma Českého království – Nařízení ministra vnitra č. 175 a příslušných ministerstev týkající se trvalého přenesení činností státního místodržitelství na zřizovaná krajská hejtmanství v Čechách z 19. května 1918

Od 80. let 19. století hrály v nacionální politice českých Němců hlavní roli autonomistické plány. Nechuť vyvolaná vleklými a neúspěšnými jednáními s Čechy a narůstající váha Německé říše vedly k radikalizaci německého tábora a k touze po úplné separaci. I na sklonku 1. světové války, kdy došlo u většiny německých stran k revizi národního programu, bylo považováno vytvoření samostatných správních německých oblastí v Čechách za jediné uspokojivé řešení. Např. 25. října 1917 přijalo zastupitelstvo města Liberce prohlášení, v němž se stavělo za vytvoření tohoto autonomního německého území v Čechách, „které by zajistilo budoucnost německého národa v zemi“.⁷⁴ Již od konce 19. století se radikální německé nacionální kruhy domáhaly rozdělení Českého království na dvě země – národnostně smíšenou a čistě německou, tzv. Deutschböhmen s vlastním zemským sněmem a vládou. Na počátku roku 1918 se stala v souvislosti se silícím státoprávním hnutím v českých zemích (Němci dlouho považovaným za hnutí federalizační) naléhavou otázkou separace německých oblastí od českého vnitrozemí. Návrh byl dokončen v průběhu března 1918 a k jeho prosazení se spojily všechny německé politické strany z Čech vyjma německé sociální demokraty. Jejich politický tlak vyvrcholil ultimatem vídeňské vlády.⁷⁵

29. dubna 1918 rakouská ministerská rada vydala výnos o krajském zřízení v Čechách, který byl oficiálně vyhlášen 19. května 1918 jako nařízení ministra vnitra č. 175 (a související nařízení č. 176) říšského zákoníku, týkající se přenesení části pravomocí státního místodržitelství na zřizovaná krajská hejtmanství v Čechách.⁷⁶ Nařízením mělo dojít od 1. ledna 1919 k vytvoření nových krajů na území Království českého, čímž bylo formálně vyhověno tradičnímu německému nacionálnímu požadavku.

Čechy byly podle jazykového klíče rozděleny do 12 krajů – 7 smíšených de facto českých (kraje Tábor, Písek, Plzeň, Praha, Jičín, Čáslav, Hradec Králové) a 5 německých (kraje Budějovice, Cheb, Litoměřice, Liberec a Trutnov). Zemské hlavní město Praha spolu s politickými okresy Karlín, Královské Vinohrady, Smíchov a Žižkov bylo z krajského systému vyňato a bylo podřízeno přímo zemskému místodržitelství.

Němci žádali původně rozšíření kompetencí krajských hejtmanů na úkor zemského místodržitele. Nařízení však nakonec ponechalo místodržiteli veškeré podstatné rozhodovací a správní pravomoci. Samostatnost krajských hejtmanů byla na mnoha místech zásadně omezena (viz § 4. nařízení). Např. zemskému místodržitelství bylo ponecháno rozhodování ve věcech týkajících se vztahů mezi kraji, správních jednání krajů s jinými zeměmi a voleb do říšské rady i zemského sněmu. Zajišťovalo také veškeré finanční záležitosti v Čechách, včetně financování veřejné správy, zůstalo nejvyšší instancí vysokého školství, církevních, lenních a spolkových záležitostí v zemi. Krajští hejtmani byli sice podřízeni dle § 5. přímo centrálním úřadům ve Vídni, ale dle § 9. byli jako úředníci také bezprostředně podřízeni místodržiteli a podléhali jeho kontrole. Místodržitel měl kromě toho také výsadní právo disponovat státní policií a justicií.

⁷⁴ KARPAŠ, R. a kol.: Kniha o Liberci. Dialog, Liberec, 1996, s. 269.

⁷⁵ Tamtéž, s. 269, cituje Reichenberger Zeitung vom 13.3. 1918.

⁷⁶ Nařízení ministra vnitra č. 175 v souladu se zúčastněnými ministry z 19.5. 1918, týkající se trvalého přenesení činností státního místodržitelství na zřizovaná krajská hejtmanství v Čechách – viz přílohy. In: Reichsgesetzblatt für die Reichsräte vertretenen Königreich und Länder. ročník 1918, vydáno 19.5. 1918, Sv. 90, s. 453 – 463.

Mnoho dalších pravomocí strategického významu, u kterých se očekávalo, že budou spadat do kompetencí krajské správy (některé branné pravomoci atd.) bylo odkázáno na následná nařízení. Němci nebyli zcela uspokojeni ani ve věcech jazykových. Jelikož zůstal zachován silný vliv zemského centra a centrální správa měla být podle Stremayerových jazykových nařízení dvojjazyčná, zůstala praxe užívání úřední řeči nařízením nezměněna. Jistou nápravou tohoto stavu bylo rozdělení Zemské správní komise pro Čechy na českou a německou sekci, ke kterému došlo císařským dekretem 26. září 1918.⁷⁷

Nařízení samo poskytovalo jen obecný rámec pro nové územní rozdělení, definovalo pravomoci krajské a zemské vlády. Samotný proces zřizování jednotlivých krajů a jejich správy měla řešit pozdější nařízení a zákony. Související nařízení ministra vnitra č. 176 z 19. května 1918 zřizovalo s účinností od 1. ledna 1919 nové kraje Litoměřice a Praha venkov. Praha jako hlavní zemské město byla správně vyčleněna ze svého okolí. Nový pražský kraj měl své sídlo na Královských Vinohradech. Zřízení kraje Litoměřice nebylo patrně náhodné, jelikož právě s Litoměřicemi čeští Němci počítali jako s hlavním zemským městem v případě konstituování nové korunní země Deutschböhmen, což bylo překvapivé rozhodnutí ve vztahu k tradičnímu postavení Liberce. Litoměřická volba údajně zohledňovala nejen neutrální pozici vůči historickým německým centrům Chebu, Liberci, Karlovým Varům, ale také výhodnější dopravní a strategickou polohu.

Součástí nařízení č. 175 byl dodatek A, který upřesňoval rozdělení Čech na politické okresy. Jednalo se striktně o přesuny hraničních jinojazyčných obcí do vedlejších stejnojjazyčných politických okresů. Dodatek zahrnoval také několik nových politických okresů. Při všech změnách vycházel dodatek z výsledků sčítání lidu v roce 1910.

K významným změnám došlo v oblasti východních Čech v politických okresech Lanškroun, Polička, Vysoké Mýto a Litomyšl. Zde bylo mezi jednotlivými okresy přesunuto 22 německých a 28 českých obcí. K dalším korekturám došlo v jižních Čechách, kde bylo přesunuto 9 německých a 54 českých obcí a změny se týkaly také Plzeňska a Žatecka (výměna 23 německých a 1 české obce. K menším změnám došlo také v politických okresech Žatec, Duchcov, Litoměřice, Roudnice nad Labem, Mnichovo Hradiště, Dubí, Česká Lípa, Turnov, Jablonec nad Nisou, Nová Paka, Vrchlabí a Dvůr Králové, kde došlo k výměně jen jednotlivých obcí.⁷⁸

Do jiných politických okresů bylo přesunuto také několik celých soudních okresů. Došlo k přemístění českého soudního okresu Police nad Metují z německého politického okresu Broumov pod český Náchod, německého soudního okresu Rokytnice nad Jizerou (český politický okres Jilemnice) do německého politického okresu Vrchlabí, českého soudního okresu Skuteč (český politický okres Vysoké Mýto) do českého politického okresu Polička a českého soudního okresu Horažďovice (český politický okres Strakonice) do českého politického okresu Sušice. Mnohé změny neřešily národnostní jednotu nových politických okresů, ale sledovaly zachování velikostních proporcí nových okresů. K rozsáhlým změnám ve správním rozdělení obcí a okresů došlo také v užším okolí Prahy (viz příloha nařízení II.). Zde se jednalo jen o administrativní změny v čistě českém prostředí.

Nařízení předpokládalo zřízení 12 nových okresních hejtmanství při jazykové hranici. Jednalo se o český politický okres Vodňany (české obce soudních okresů Vodňany, Netolice, Prachatice a Vimperk), Česká Skalice (české soudní okresy Úpice a Česká Skalice), Veselí nad Lužnicí (české soudní okresy Lomnice nad Lužnicí, Veselí nad Lužnicí a Soběslav), Hluboká

⁷⁷ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 121.

⁷⁸ Dodatek A k nařízení ministra vnitra č. 175 ze dne 19.5. 1918 – Změny v rozdělení Království českého na politické okresy. In: Reichsgesetzblatt für die Reichsräte vertretenen Königreich und Länder. ročník 1918, vydáno 19.5. 1918, Sv. 90, s. 453 – 463.

(české soudní okresy Lišov a Hluboká), Beroun (samotný český soudní okres Beroun) a okres Hořice (český soudní okresu Hořice bez 6 českých obcí přičleněných k okresu Dvůr Králové).

Dále měly vzniknout německé politické okresy Nová Bystřice (spojení ostrovních německých jazykových oblastí štockého a novobystřického jazykového ostrova), Králíky (německé obce soudních okresů Králíky, Rokytnice, Lanškroun (jen 3 obce) a Nové Město nad Metují), Nýrsko (německé soudní okresy Nýrsko, Klatovy, Domažlice a Kdyně), Kašperské Hory (německé obce soudních okresů Hartmanice, Sušice a Kašperské Hory), Hostinné (německé obce soudních okresů Hostinné, Nová Paka a Dvůr Králové), Mimoň (německé obce soudních okresů Mimoň a Bělá). Několik nových politických okresů vzniklo také v okolí Prahy – venkovský okres Karlín, venkovský okres Smíchov a Královské Vinohrady.

Celkově by realizace znamenala přesun asi 500 obcí a 19 soudních okresů do jiných politických okresů.

Úřady v nových krajských i okresních centrech měly být zřizovány postupně následnými prováděcími předpisy, které nebyly součástí ministerských nařízení č. 175 a 176. Jediným zcela nových správním orgánem, který však byl do rozpadu Monarchie vytvořen byl krajský soud v Trutnově, který zřídilo s platností od 1. října 1918 ministerstvo vnitra svým nařízením č. 279

ze dne 30. července 1918. Trutnovský soudní dvůr byl speciálně vytvořen pro německé okresy, které dříve spadaly pod české krajské soudy v Hradci Králové a Jičíně.⁷⁹

Územní změny politických okresů provedené podle nařízení lze rozdělit do dvou skupin. Jednalo se o změny, které vedly ke scelení obcí do pokud možno jednojazyčných okresů, např. změny v okresech Štoky, Manětín, Louny, Duchcov, České Budějovice, Polička, Lanškroun atd. a o změny, které měly administrativní charakter a které měly zajistit proporční jednotu politických okresů, např. přesuny okresů Skuteč, Rokytnice nad Jizerou, Horažďovice, celá reorganizace okresní struktury v Praze a okolí.

Přesuny obcí a okresů při jazykovém pomezí vedly v Čechách opravdu k administrativnímu sjednocení jazykových oblastí, jak požadovali Němci. Ministerstvo se přidržel jazykového klíče tak důsledně, že na několika místech vznikly nesouvislé správní celky s nespojitým územím (okresy Nová Bystřice, Jindřichův Hradec, Lanškroun). V celých Čechách připustilo nové krajské zřízení jedinou významnější výjimku z jazykového klíče. Jednalo se o ponechání českých okresů Budějovice⁸⁰ (jen 13 smíšených obcí v okolí Budějovic a samotné město Budějovice měly výraznější zastoupení německého obyvatelstva) a Trhové Sviny s několika desítkami českých obcí přilehlých okresů Kaplice, Krumlov a Chvalšiny⁸¹ v německém kraji Budějovice. Celá tato oblast byla sice dodatkem B nařízení č. 175 vyčleněna jako samostatný oddíl. Jazyková odlišnost dotčeného území ale nebyla dále nijak zohledněna a většinově české Budějovice⁸² se staly hlavním městem německého kraje.

Nabízí se otázka, co vedlo k tomu, že nařízení, od kterého si němečtí nacionálové tolik slibovali a které sami iniciovali, bylo přijato v této podobě. Zahrnutí rozsáhlého českého území v jižních Čechách do německého kraje mohlo být účelové a mohlo podpořit postavení Němců v budějovickém jazykovém ostrůvku nebo mohlo být odrazem tradičního německého kulturního nároku na velká česká města (Budějovice, Plzeň, Praha atd.). Při vysvětlení tohoto odklonu od ideje krajské reformy nelze vyloučit ani nacionálně neutrální prvky, jakými mohla být úřední nedůslednost (to je bezmála vyloučeno) nebo rezignace říšské rady na funkci minimalizovat nacionálně radikální požadavky. Těmto důvodům nasvědčují nedůslednosti v zákoně, např. nesoulad v přímé nadřazenosti krajským hejtmanům. Krajské hejtmány podléhali dle § 6 nařízení přímo vídeňské vládě, ve stejném paragrafu se však připouští bezprostřední pravomoc zemského místodržitele. Dále krajským hejtmanům náležely z nařízení sice „veškeré“ správní pravomoci, až na výjimky, jejich seznam byl však až příliš dlouhý. Nedořešeny byly také některé územní dopady krajské reformy. V několika případech (např. Polička, Ústí nad Orlicí atd.) byly původní soudní okresy rozděleny na přibližně stejná zbytková území, u nichž ale dále nebylo určeno, jaký budou mít správní statut, zda zůstanou obě části soudními okresy, či zda budou přiřčeny k některému z okolních soudních okresů. Soudní příslušnost obcí nebyla vůbec řešena. Nesrovnalosti se objevily i ve znění zákona, např. uvedení stávajících politických okresů mezi novými atd.⁸³ Formální nedostatky nařízení, které mohly také souviset s nátlakovým způsobem prosazování v říšské radě, nebyly však takovým problémem, dokonce mohly sloužit později jako důvod k novelizaci a úpravě na Němci požadovanou podobu. Významnou roli mohla hrát také kalkulace českých Němců i vlády zlepšit si výchozí pozici pro případ, že válka nedopadne

⁷⁹ Nařízení ministra vnitra č. 279 ze dne 30.7. 1918 o zřízení krajského soudu v Trutnově v Čechách. In: Reichsgesetzblatt für die Reichsräte vertretenen Königreich und Länder. ročník 1918, vydáno 1.8. 1918, Sv. 138, s. 709.

⁸⁰ Dnes České Budějovice, dále Budějovice.

⁸¹ Dnes Chvalčiny, dále Chvalšiny.

⁸² V roce 1910 61 % českého obyvatelstva.

⁸³ § 1. nařízení ministra vnitra č. 176 ze dne 19.5. 1918 týkající se provedení jednotlivých změn v politických úředních okresech Království českého a zřízení krajů Litoměřice a Praha venkov. In: Reichsgesetzblatt für die Reichsräte vertretenen Königreich und Länder. ročník 1918, vydáno 19.5. 1918, Sv. 90, s. 453 – 463.

Změny rozdělení Království českého do politických úředních okresů (příloha A nařízení z 19.5. 1918, R. G. Bl. č. 175) nabývají platnosti stran politických okresů Beroun, Duchcov, Hořovice, Karlín, Karlín venkovský okres, Královské Vinohrady, Louny, Litoměřice, Rakovník, Roudnice, Žatec, Smíchov, Smíchov venkovský okres a Žižkov, stejně jako převedení obce Hluboká v soudním okrese Manětín z politického okresu Kralovice do politického okresu Podbořany od 1.1. 1919.

vítězně a bude potřeba Čechům slevit. V tomto případě by tento nedokonalý systém znamenal alespoň nějakou „ochranu“ českých Němců před asimilací a politickým tlakem Čechů.

V odborné literatuře se často mluví v souvislosti s ministerským nařízením č. 175 o faktickém vytvoření nové německé korunní země.⁸⁴ Tento dojem plyne především z pocitů německých nacionálních kruhů, které zákon chtěly vidět jako počátek existence země Deutschböhmen.⁸⁵ Fakticky však samostatná německá administrativní struktura v Čechách (Deutschböhmen) nevznikla. Ať krajskou reformu hodnotíme jakkoli, je nutno připustit, že německá politická aktivita kolem krajské reformy přinesla německému nacionálnímu programu nesporné ideové zisky. Mimo jiné zlepšila podmínky k dalšímu prohlubování německé autonomie v Čechách, např. v rozdělení Zemské správní komise Království českého 23. září 1918,⁸⁶ ale především vytvořilo v povědomí rakouské společnosti z Deutschböhmen politikum, se kterým se napříště počítalo. Tento „předstih“ se projevil v průběhu pozdější konstituce německo-rakouských provincií v českých zemích, především v kontrastu s nepřipraveností tzv. Sudetenlandu.

Samotné nařízení č. 175 z roku 1918 tvoří velmi zajímavý a organický předstupeň německo-rakouské iredenty v jazykových oblastech Čech, i když na první pohled se může zdát, že působí spíše proti ní. Krajská reforma byla však především svědectvím o tehdejšímu stavu německého politického myšlení v Monarchii. V době, kdy u Čechů hrál již hlavní roli státoprávní program s cílem samostatného státu, německé politické strany se stále snažily nacházet řešení v rámci Monarchie a zkoušely ještě metody „národního vyrovnání“. Není divu, že to byli právě sudetští Němci, které rozpad Monarchie zaskočil nepřipravené. Spojení národním povědomím s Rakouskem v jeho rakousko-uherské podobě, nemohli se odpoutat od myšlenky na federalistická řešení. Idea rozdělení Rakouska na národní státy však u ostatních národů Monarchie neuspěla a nakonec ji bylo nutno nahradit velkoněmeckým programem a právem na sebeurčení národů. Samotný pojem Deutschböhmen se tak stal takřka ze dne na den (vyhlášením „Völkermanifestu“) z autonomistického státoprávního heslem. Co se týče správní a územní struktury iredentistických provincií, nečerpaly z nařízením č. 175 prakticky vůbec. V tomto směru se poměry příliš změnil. Území provincie Deutschböhmen bylo vytvářeno striktně na základě jazykového klíče pokud možno bez Čechů a nepočítalo se se zařazením žádných nespojitých jazykových oblastí – jazykových ostrovů.

7. Německá iredenta v českých zemích na podzim 1918

7.1. Výchozí situace

Až do roku 1917 si politické reprezentace obou hlavních národů v českých zemích dokázaly svoji národní existenci představit jen v rámci Rakouska-Uherska. Veškeré jejich snažení vedlo k naplnění co nejširší autonomie – u Němců k větší separaci od českého partnera s jistou vnímavostí k všenněmecké koncepci, u Čechů k uznání a institucionalizaci pozice většího ze zemských národů. Tyto snahy měly ještě odchylky v rámci jednotlivých korunních zemí. Na Moravě a ve Slezsku promíšení obou národů bránilo řešení formou územní autonomie, byla spíše tendence oddělit druhý národ institucionálně. V Čechách, kde byla obě jazyková území homogennější, bylo častěji politicky prosazováno autonomistické řešení. V poslední čtvrtině 19. století Češi upřednostnili program zachování celistvosti zemí, především Čech, a zvýhodněné

⁸⁴ VOŠICKÝ, VI.: Národnostní kantony v Čechách? In: Klaudyán, 2002 a KŘEN, J.: Konfliktní společenství – Češi a Němci 1780 – 1918. Academia, Praha, 1990, s. 286.

⁸⁵ Raphael Pacher se dal slyšet, že „Deutschböhmen, již právně existuje“. In: PACHER, R.: Deutschböhmen, wie es gesetzlich bereits besteht. Reichsratswahlordnung und Kreiseinteilung. Wien, 1918.

⁸⁶ BIRKE, V.: Entwürfe des Deutschen Zweiteilungsausschusses. Verlag des Deutschen Volksrates, Trebnitz, 1909, 55 s.

postavení češtiny. Jakékoli autonomistické řešení německé otázky bylo považováno za formalizaci českého státního práva a dosavadních emancipačních snah.

U českých Němců bylo formování národních cílů v této době komplikovanější. Na konci I. světové války maximalizovali územní požadavek a usilovali o vytvoření nové, německé korunní země v Čechách (později i v ostatních českých zemích).

„Převrat“ v roce 1918 zastihl oba zemské národy fakticky nepřipravené. První státoporné kroky na německé i české straně se odehrávaly ve stylu vyrovnávacích rozhovorů z posledních desetiletí starého Rakouska. To bylo patrné např. u moravských Němců v jejich územních plánech zahrnujících jazykové ostrovy a národní katastr. Ještě dlouho po vyhlášení Německého Rakouska se velká část německé veřejnosti v českých zemích přikláněla k udržení celistvosti Monarchie ve federalizované podobě. Nepřipravenost Němců se projevila mimo jiné i poklesem národní identity, který mnohde vyústil v projevy národní dezintegrace (separatistické tendence ve Vorarlbersku, Tyrolech a Korutanech).⁸⁷

Českou nepřipravenost si můžeme demonstrovat na jinak velmi dobře programově připraveném T. G. Masarykovi. Masaryk se snažil řešit problém početné německé menšiny v českých zemích již v roce 1914, kdy vcelku neoriginálně uvažoval o možném odstoupení pohraničních výběžků, které nebyly pro budoucí stát dostatečně strategicky a hospodářsky významné. „K územním korekturám byl ochoten nejprve na jihu Čech a Moravy a ve Slezsku (důraz na průmysl a dopravní spojení) s eventuálními kompenzacemi v Kladsku aj., později i v severozápadních Čechách (v Chebsku).“ Tím by se počet Němců v českých zemích snížil asi o 1 milión.⁸⁸ Nakonec však u něj převládl názor, že není třeba územních ústupků pokud se Němcům v novém státě poskytne školská a kulturní autonomie, což zajistí jejich loajalitu. To se však hned na počátku nepotvrdilo. Masaryk nepočítal a snad ani nemohl počítat s psychologickým dopadem změny postavení Němců v českých zemích. Němci, doposud vládnoucí národ, se stali náraz menšinou v „národním“ státě svého tradičního rivala.

7.2. Příprava německo-rakouské státnosti a nárok na sudetské oblasti

Institucionální příprava existence německého národního státu v rámci Monarchie prakticky probíhala od vydání manifestu císaře Karla v polovině října 1918 až do podepsání státní smlouvy v Saint-Germain-en-Laye 10. září 1919. Počátek procesu, který byl ukončen vytvořením Rakouska, lze tedy zasadit do období, ve kterém německé politické špičky počítaly s Monarchií nebo s německou Mitteleuropou.

16. října 1918 císař Karel vydal manifest „Mým národům“ (Völkermanifest), kde vyzval k federalizaci. U Němců manifest opravdu vyvolal snahu o vytvoření německého národního státu v rámci Monarchie. Celkově však urychlil u neněmeckých národů (Čechy nevyjímaje) hnutí za vytvoření samostatných „národních“ států. Tato nově nastalá situace donutila rakouské Němce vytvořit také alespoň dočasně samostatný stát. Činili to neochotně a ne bez rakousko-uherského resentimentu. Němci byli nuceni přejít od ideje federalistické k ideji samostatného německo-rakouského státu. Ve snaze čelit počáteční národní dezintegraci si vytvořili nové integrační hodnoty. Těmi se staly příslušnost k německému národu a princip absolutního práva na sebeurčení.

Na konci října 1918 oba národy proklamovaly samostatné národní státy. Češi tak učinili vyhlášením československé nezávislosti 28. října 1918. Němci 30. října 1918 vyhlášením Prozatímní ústavy a prozatímní Státní rady (vlády) Německého Rakouska. Národní orgány se tak staly (mnohde zatím formálně) nositeli výkonné a zákonodárné moci na nárokovaných územích.

⁸⁷ KŘEN, J.: Konfliktní společenství – Češi a Němci 1780 – 1918. Academia, Praha, 1990, s. 476.

⁸⁸ KŘEN, J.: Konfliktní společenství – Češi a Němci 1780 – 1918. Academia, Praha, 1990, s. 396 – 397

Češi tak učinili, byť za stálé konzultace s vládními místy ve Vídni, revoluční cestou. Rakousko-německá vláda převzala 31. října 1918 výkonnou moc z rukou císaře.

V přechodném období, kdy ještě nebyly přetrhány všechny svazky s Monarchií a proto docházelo k souběžné činnosti národních i c. k. úřadů, trvalo u obou států poměrně dlouho. U Německého Rakouska lze toto přechodné období vymezit 12. listopadem 1918, kdy byla vyhlášena republika a vydána proklamace připojení k Německu. U Československa pak až 14. listopadem 1918, kdy na prvním zasedání československého revolučního Národního shromáždění byly oficiálně přerušeny veškeré svazky s habsburským domem a vyhlášena republika.⁸⁹ Do té doby vládlo v českých zemích faktické „dvojvládí“. To vedlo např. ke komplikacím při jmenování prvního českého zemského místopředsedy na Moravě J. Černého. Dosavadní místopředseda K. Heinold se zdráhal předat úřad Černému pro jeho nízkou služební hodnost – Černý byl místopředsedou. Předal Černému úřad až 30. října 1918, poté co vyjednal u císaře jeho jmenování dvorním radou.⁹⁰

7.2.1. Vytváření německo-rakouského státu a rakouská sociální demokracie

Z rozložení politických sil v poslední fázi existence Rakouska-Uherska vyplynulo, že nejvlivnější politickou stranou v době vytváření německo-rakouské státnosti se stala německá sociální demokracie spolu s německými nacionálními radikály. Zástupci sociálních demokratů vycházeli ve svých postojích ke vzniku a budoucí územní podobě německo-rakouského státu z Brněnského národního programu z roku 1899. V jeho pojetí mělo být Předlitavsko národnostním spolkovým státem. Rámec programu byl však dostatečně volný, aby poskytoval potřebný prostor pro vytvoření konfederace přes různé formy federace, až k modelům blízcím se německé „Mitteleuropě“. Sporná byla především forma federalizace – zda by měla proběhnout reformou státní správy či konstitucí jednotlivých národních států a jestli má být tedy Rakousko „demokratickým národnostním spolkovým státem“ nebo konfederací. Tyto postoje udržovaly německo-rakouskou sociální demokracii ještě poměrně dlouho po rozpadu Monarchie na názorové platformě federace.⁹¹

Na sjezdu strany v říjnu 1917 rozhodlo jak předsednictvo, tak i „říšská konference“ o demokratické národnostní reformě. Levá frakce kolem O. Bauera se již na tomto sjezdu a poté v „Národním programu levice“ z 20. ledna 1918 hlásila k absolutnímu sebeurčovacímu právu a vytvoření národních výborů jednotlivými národy. V Monarchii měl být vyčleněn německý národní stát, který měl „samostatně uspořádat své vztahy k Německé říši podle svých potřeb a vůle“. Součástí tohoto národního útvaru měly být veškeré německé sídelní oblasti v Monarchii, tedy i „německé oblasti Čech a Moravy“.⁹²

Hlavní a jedinou státoprvní ideou se stalo právo na sebeurčení Němců v rakouské sociální demokracii až na podzim 1918. Zpočátku byl přístup hlavních názorových frakcí strany opatrný a v programových formulacích zůstával stále prostor pro existenci stávajícího státního útvaru. 20. září 1918 se na zasedání předsednictva strany vyjádřil poslanec K. Seitz výslovně proti „revolučnímu výkladu práva na sebeurčení“.⁹³ Sociální demokraté nechtěli situaci postupného rozpadu státu ani napomáhat, ale nechtěli se ani připravit o možnost do ní zasáhnout, či ji využít. V tomto duchu se neslo prohlášení Klubu německých sociálně demokratických poslanců ze dne 3. října 1918, kde se zmiňuje vytvoření Německého Rakouska i přistoupení k Německu a také připojení oblastí osídlených Němci mimo alpské země. Vše však bylo zmíněno v jakési rétorické mlze, bez jasných obrysů.⁹⁴

⁸⁹ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 114.

⁹⁰ MÁŠA, J.: 29. říjen 1918 na moravském místopředsedství. In: Státní převrat v roce 1918 v Brně. Moravský legionář, Brno, 1933, s. 11.

⁹¹ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 117.

⁹² BAUER, O.: Die österreichische Revolution. Wiener Volksbuchhandlung, Wien, 1923, s. 62.

⁹³ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 118.

⁹⁴ „Představitelé německého dělnictva v Rakousku uznávají právo na sebeurčení slovanských a románských národů Rakouska a uplatňují nárok na totéž právo i pro německý národ v Rakousku. Uznáváme právo slovanských národů na vytvoření vlastních národních států; bezpodmínečně a

Toto prohlášení mělo sondovat postoje vedení ostatních stran, především nacionálních. Nacionálové je také 4. října 1918 akceptovali jako základ pro další jednání. Šestičlennou delegaci při jednáních se zástupci ostatních německých stran o podobě německo-rakouské státnosti tvořili sociálnědemokratičtí poslanci Adler, Renner, Seitz, Abram, Resel a Seliger⁹⁵.

I přes tyto iniciativní státoporné kroky byla německá sociální demokracie od počátku velmi zdrženlivá v otázkách příslušnosti sudetských zemí. S vedoucí rolí v německo-rakouském konstituování se však nedobrovolně, jaksí automaticky dostala do pozice iniciátora sudetoněmecké opce.

7.2.2. Přípravné kroky k vytvoření sudetských provincií

Když 4. respektive 9. října 1918 přistoupili zástupci německých nacionálů a křesťanských sociálů na sociálnědemokratický program absolutního práva na sebeurčení, došlo k navázání kontaktu německých občanských a sociálnědemokratických stran v Čechách a vytvoření společného pracovního výboru. Iniciativy se chopili němečtí nacionální radikálové, kteří pozvali dopisem R. Pachera z 5. října 1918 sociálnědemokratické poslance říšské rady k přípravné poradě o vytvoření stálého výboru, „jehož povinností bude naplnění práva na sebeurčení pro Deutschböhmen.“⁹⁶

Jak již bylo zmíněno, sociální demokraté se od počátku stavěli k německému sebeurčovacímu dobrodružství v Čechách zdrženlivě. J. Seliger se vyjadřoval ještě 11. října 1918 o Deutschböhmen a jeho budoucnosti skepticky. Největší možnosti viděl stále v setrvání českých Němců v Rakousku (v širším slova smyslu), v krajním případě v připojení česko-německých oblastí k Německu.⁹⁷ Proto poslanecký klub sociální demokracie rozhodl na svém zasedání 9. října 1918, že se zástupci strany porady ve věci Deutschböhmen nezúčastní. To však nebránilo radikálům pokračovat v politických námluvách a přes sociálnědemokratickou absenci zařadit do rozhodnutí o stálém výboru Seligerovy pozměňovací návrhy. Např. oproti Pachеровu návrhu z 5. října 1918 se členy výboru stali jen poslanci zvolení na základě všeobecného volebního práva. Nebyli přizváni poslanci horní sněmovny parlamentu, zástupci Německé národní rady pro Čechy (Deutscher Volksrat für Böhmen), Sdružení německých okresů v Čechách (Verband der deutschen Bezirke Böhmens) a kanceláře německých měst v Čechách.⁹⁸

Tyto vstřícné kroky nakonec vyvolaly odezvu u sociálních demokratů, kteří dopisem ze dne 11. října 1918 dali najevo ochotu zúčastnit se dalších jednání „o orientaci a vyjasnění situace v Čechách“, ale až „v den příštího zasedání poslanecké sněmovny“, tedy 22. října 1918. Na Pacheraův dopis z 11. října 1918, kterým navrhoval vytvoření výboru s možným názvem „Deutschböhmischer Nationalrat“ sociální demokraté nereagovali.⁹⁹ Zásadní obrat v sociálnědemokratických postojích znamenal až „Völkermanifest“, který posunul otázku českých Němců do popředí. Ještě v den vyhlášení manifestu (14. října 1918) uzavřeli Pacher (němečtí radikálové) a Seliger (sociální demokraté) koaliční dohodu.¹⁰⁰

25. října 1918 navrhoval radikální poslanec Pacher ve výboru, aby se pokračovalo v rozdělení českých korunních zemí, ale aby v té věci byla oslovena c. k. vláda. To sociální

---

provždy však odmítáme podřízení německých oblastí těmto národním státům. Žádáme, aby všechny německé oblasti Rakouska byly sjednoceny do německo-rakouského státu, který má své vztahy k ostatním národům Rakouska a k Německé říši upravit podle svých potřeb.“ In: Die Tätigkeit der deutschen sozialdemokratischen Abgeordneten im österreichischen Reichsrat. 10. Heft der Gesamtausgabe. Hrsg. im Auftrage des Klubs der deutschen sozialdemokratischen Abgeordneten. Wien, 1919, s. 17.

⁹⁵ Archiv des Vereines für die Geschichte der Arbeiterbewegung Wien, Protokolle des Parlamentsklub der Abgeordneten der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei, Sitzung vom 3.10. 1918, karton 1123A, sign. 3.

⁹⁶ Archiv des Vereines für die Geschichte der Arbeiterbewegung Wien, der Protokoll des Socialdemokratischen Parlamentsklubs vom 11.10. 1918, karton 1247, sign. 32.

⁹⁷ SELIGER, J.: Das selbständige Deutschböhmen. In: Der Kampf, 1918, s. 719 – 723.

⁹⁸ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka ... Matice moravská, Brno, 2000, s. 122.

⁹⁹ Archiv des Vereines für die Geschichte der Arbeiterbewegung Wien, der Protokoll des Socialdemokratischen Parlamentsklubs vom 11.10. 1918, karton 1247, sign. 32.

¹⁰⁰ BACHMANN, H.: Die Landesregierung von Deutschböhmen und das verweigerte Selbstbestimmungsrecht 1918/19. Historical Revisionism-International and Independent Scientific Historical Research, s. 435, www.vho.org/D/diwald/bachmann.html, vytv. 13.11. 2007.

demokraté chápali jako krok zpět. Sociálnědemokratické ohrazení bylo potvrzeno téhož dne (25. října 1918) rozhodnutím Výkonného výboru. Napříště se mělo jednat o věcech vnějšího uspořádání Německého Rakouska jen s ostatními národními výbory a nikoli s c. k. orgány.¹⁰¹

Politické reprezentace ostatních česko-německých oblastí kromě Deutschböhmen vyvíjela v této době jen sporadickou politickou aktivitu. Na krocích politické reprezentace moravských Němců bylo znát, že se zde postupovalo striktně dle vzoru Deutschböhmen.

7.3. Ústavní nástroje sudetské politiky Německého Rakouska

21. října 1918 se němečtí poslanci říšské rady shromáždili v zasedacím sále zemského sněmu Dolního Rakouska a vytvořili tzv. Prozatímní národní shromáždění Německého Rakouska (Provisorische Nationalversammlung Deutsch Österreich). Přípravným výkonným orgánem byl stanoven dvacetičlenný Výkonný výbor (Vollzugausschuss) a 3 delegovaní prezidenti.¹⁰² V prvním prohlášení Prozatímního národního shromáždění se poprvé objevuje nárok Německého Rakouska na německé oblasti v českých zemích.¹⁰³ Jednalo se však o nárok vztažený na budoucí uspořádání českého a německého národního státu uvnitř federalizované Monarchie.

V rámci Prozatímního německo-rakouského shromáždění bylo vytvořeno několik odborných podvýborů, které se věnovaly konkrétním problémům konstituování nového státního útvaru. Zřízení zvláštních správních území v Čechách a na Moravě bylo zahrnuto do vnitřních záležitostí státu a této oblasti se věnoval speciální podvýbor Výkonného výboru „II. skupina vnitřní správy“ (II. Gruppe-Inneres des Vollzugausschuss). Zde zasedali mimo jiné němečtí poslanci z českých zemí J. Mayer, R. Pacher, J. Seliger, K. Urban a O. Teufel.¹⁰⁴

Podstatnou roli při vytváření provincií v českých zemích měly sehrát také nově vzniklé zemské sněmy. Ještě před 20. říjnem 1918 byla vytvořena prozatímní zemská zastupitelstva – tzv. „Shromáždění poslanců z Čech“ a principiálně stejného shromáždění německých oblastí Moravy a Slezska. Sdružovala jen německé poslance poslanecké sněmovny říšské rady. „Shromáždění poslanců z Čech“ zastupoval třináctičlenný tzv. „Česko-německý výbor“ (Deutschböhmischer Ausschuss), jehož předsedou byl zvolen R. Pacher.¹⁰⁵

23. října 1918 „Shromáždění poslanců z Čech“ pověřilo svůj výbor, aby Výkonnému výboru předložil „návrhy na vytvoření země Deutschböhmen“.¹⁰⁶ „Deutschböhmischer Ausschuss“ využil v podkladech ke konstituování nové země materiálů, které byly shromážděny v posledních letech Monarchie v souvislosti s vyhlášením Deutschböhmen jako samostatné korunní země (viz krajská reforma v Čechách v roce 1918).¹⁰⁷

Výkonný výbor a následně i německo-rakouská Státní rada (jmenovaná 30. října 1918) se potýkaly od počátku s problémem, jak vyčlenit dříve neexistující správní jednotky v německých oblastech českých zemí. Nejsnáze bylo možno řešit tuto otázku v zemi Deutschböhmen, jejíž vytvoření bylo teoreticky připravováno již od konce 19. století. Problémy však nastaly při

¹⁰¹ MOLISCH, P.: Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1918 – 1919. Universitäts-Verlagsbuchhandlung W. Braumüller, Wien, Leipzig, 1932, s. 13.

¹⁰² Za české Němce byli zvoleni do výkonného výboru poslanci Freissler, Sylvester a Urban. In: FREISSLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 58.

¹⁰³ „Německý národ v Rakousku je rozhodnut určit uspořádání svého budoucího státu sám, vytvořit samostatný německo-rakouský stát a dobrovolnými dohodami upravit své vztahy k ostatním národům. Německo-rakouský stát si činí nárok na ovládnutí celé oblasti s německým osídlením, zejména též v Sudetech. Bude se stavět na odpor jakékoli anexi území obývaných německými rolníky, dělníky a občany, kterou by podnikly jiné národy.“ In: Ausserpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918 – 1938. Sv. 1: Selbstbestimmungsrecht 1918/19. Historical Revisionism – International and Independent Scientific Historical Research, s. 435, www.vho.org/D/diwald/bachmann.html, vytv. 13.11. 2007.

¹⁰⁴ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka ... Matice moravská, Brno, 2000, s. 120.

¹⁰⁵ Členy třináctičlenného předsednictva byli němečtí nacionálové R. Pacher, J. Herold, J. Roller, sociální demokraté O. Hillebrand, A. Schäfer, J. Seliger, němečtí agráři W. Maixner, M. Soukup, poslanec Německé dělnické strany H. Knirsch a nestmíci R. Lodgman, K. Iro, H. Hartl, K. Urban. In: BACHMANN, H.: Die Landesregierung von Deutschböhmen und das verweigerte Selbstbestimmungsrecht 1918/19. Historical Revisionism – International and Independent Scientific Historical Research, s. 435, www.vho.org/D/diwald/bachmann.html, vytv. 13.11. 2007.

¹⁰⁶ MOLISCH, P.: Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1918 – 1919. Universitäts-Verlagsbuchhandlung W. Braumüller, Wien, Leipzig, 1932, s. 18.

¹⁰⁷ ÖStA Wien, AdR, Büro Seitz 1918 – 1920, Notizen des Präsidenten, AT-OeStA/AdR OBh Büro Seitz, karton 111.

vyčleňování země Sudetenland či jihomoravských správních oblastí, kde věc komplikovalo promíšení českého a německého obyvatelstva.

Od vyhlášení Německého Rakouska probíhala intenzivní jednání ve podvýboru „II. skupině“ i v „Deutschböhmischer Ausschuss“ o správní struktuře budoucí země Deutschböhmen, např. o vytvoření finančního ředitelství a soudní organizace a rovněž o sloučení autonomní a zeměpanské správy. Nejdříve bylo nutno vytvořit obecnou metodiku pro vytvoření zemí a jejich zapojení do územní struktury Německého Rakouska. Výkonný výbor se 25. října 1918 dohodl, že předloží Prozatímnímu národnímu shromáždění ke schválení zákon o převzetí zákonodárné a výkonné moci v zemích, „podle něhož se měla s ohledem na stranické poměry tvořit prozatímní zemská shromáždění a výbory. Jejich zřízení mělo být ohlášeno Výkonnému výboru.“ 25. října 1918 J. Seliger předložil Výkonnému výboru „návrh usnesení řešící organizaci zemské správy v Deutschböhmen“.¹⁰⁸ Hned poté byl návrh předložen k připomínkování poradnímu orgánu „Beirat von Staatsrechtslehrern“ (něco na způsob ústavního soudu však jen s poradní pravomocí) a 28. října 1918 jej přednesl kancléř K. Renner Výkonnému výboru jako „plán týkající se zejména zřízení zemské správy v provinciích Deutschböhmen, Deutschmähren a Schlesien“, který byl téhož dne přijat jako „Rennerův návrh ve věci Deutschböhmen“.¹⁰⁹ 29. října 1918 byl pověřen kancléř Renner oficiálním vyhlášením usnesení ze dne 25. a 28. října 1918 o vytvoření prozatímních zemských shromáždění a výborů ve všech zemích Deutschösterreich. Deutschböhmen byly první zemí, kde se dle tohoto předpisu vytvořila úřední správa.¹¹⁰

Novum německých správních oblastí v českých zemích se přímo v dokumentu projevilo nejednotným označením jednotlivých zemí. Doposud se jednalo jen o aktivitu Prozatímního národního shromáždění a Výkonného výboru. Deutschböhmen byly pojímány jako jakýsi pilotní projekt, který měl být vzorem zřizování dalších zemí.

Původně se počítalo s oficiálním ustavením provincie Deutschböhmen formou svolání jejího zemského shromáždění 4. listopadu 1918. Události byly však značně urychleny vyhlášením československého státu. Tak se již den po československém vyhlášení (29. října 1918) sešli poslanci říšského sněmu zvolení za převážně německé volební obvody v Čechách (fakticky se jednalo o dosavadní „Shromáždění poslanců z Čech“) k vyhlášení „Prozatímního zemského shromáždění“ a také k svolání země Deutschböhmen za nedílnou součást státu Německé Rakousko. Tím o jeden den předstihli vyhlášení prozatímní ústavy nového státu tedy zákona č. 1, který byl přijat na 2. zasedání Prozatímního národního shromáždění 30. října 1918.¹¹¹

Na tomto zasedání bylo Prozatímnímu národnímu shromáždění slavnostně oznámeno konstituování země Deutschböhmen a vytvoření jejich zemských správních orgánů. Země Deutschböhmen podle prohlášení spočívala na dvou právních pilířích, a to na českém zemském právu a na zákonech Německého Rakouska. Zrušeno bylo dosavadní rozdělení správy na autonomní a zeměpanskou správu.¹¹² Poslanci prozatímního zemského shromáždění zvolili 30. října 1918 také nejvyšší výkonné zemské orgány. Zemským hejtmanem byl zvolen nacionál R. Pacher, jeho prvním a druhým zástupcem sociální demokrat J. Seliger a agrárník W. Maixner.¹¹³

¹⁰⁸ ÖStA Wien, AdR, HHStA, Geschäftstagebuch, Zl. 5401 – 9850, Protokolle des Vollzugsausschuss, die 7. Sitzung am 25.10. 1918, sign. AT-OeStA/HHStA HA OMeA Protokolle 193, karton 5559.

¹⁰⁹ Wien, AdR, HHStA, Geschäftstagebuch, Zl. 5401 – 9850, Protokolle des Vollzugsausschuss, die 7. Sitzung am 25.10. 1918, sign. AT-OeStA/HHStA HA OMeA Protokolle 193, karton 5578.

¹¹⁰ Tamtéž, karon 5579.

¹¹¹ NITTNER, E.: Dokumente zur Sudetendeutschen Frage 1918 – 1959. Ackermann-Gemünde, München, 1959, dokument č. 16, s. 53.

¹¹² Poslanci o něm rozhodli 29. října 1918. In: MOLISCH, P.: Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1918 – 1919. Universitäts-Verlagsbuchhandlung W. Braumüller, Wien, Leipzig, 1932, s. 21.

¹¹³ Záznam svolání německých poslanců z Čech k německo-rakouskému národnímu shromáždění dne 30.10. 1918 – viz přílohy. In: FREISSLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 86 – 88.

Pacher byl však ještě téhož dne jmenován státním ministrem školství Státní rady.¹¹⁴ 5. listopadu 1918 na schůzi osmnácti německých poslanců českého zemského sněmu v Liberci R. Pacher převzal hejtmanský úřad jen formálně a funkci hned složil. Na jeho místo byl následně zvolen tajemník Českého svazu německých obcí R. Lodgman von Auen. Zástupci byli potvrzeni.¹¹⁵

S vytvořením zemského zastupitelstva v Deutschböhmen byly obzvláštní komplikace. Uvažovalo se, že v zemském shromáždění budou zasedat jak poslanci říšské rady, tak poslanci zemského sněmu. Proti tomu se však důrazně ohradili sociální demokraté, kteří poukazovali na to, že zemský sněm byl již před více než pěti lety rozpuštěn, takže jeho poslanci neměli fakticky žádný právní mandát. V kuriální soustavě Českého zemského sněmu sociální demokracie, jedna z nejsilnějších stran, vůbec nebyla zastoupena. Problematické bylo také postavení poslanců panské sněmovny říšské rady, kteří také nedisponovali žádným politickým mandátem. Nakonec bylo rozhodnuto, že v prozatímním zemském shromáždění Deutschböhmen budou zasedat jen poslanci zvolení do poslanecké sněmovny říšské rady v posledních volbách v roce 1911. Zemské shromáždění mělo tedy zpočátku 55 poslanců (8 mandátů však bylo neobsazeno po zemřelých poslancích).

15. listopadu 1918 vznesli sociální demokraté na zemském sněmu ještě protest proti nízkému zastoupení své strany a žádali navýšení počtu svých poslanců. 27. listopadu 1918 bylo odhlasováno celkové zvýšení poslanců zemského sněmu Deutschböhmen na 84. Mandáty byly rozděleny podle počtu hlasů obdržených v 1. kole voleb do říšské rady v roce 1911. K obsazení nových poslaneckých křesel, včetně mandátů zemřelých poslanců, byla sněmem zplnomocněna předsednictva jednotlivých politických stran.¹¹⁶ Sociální demokraté, kteří původně měli ve sněmu jen 9 poslanců nyní obsadili 33 křesel, němečtí radikálové 17 mandátů, Německý národní svaz respektive bezpartijní 10 mandátů, němečtí agráři 9 mandátů, křesťanští sociálové 4 mandáty, Německá dělnická strana 2 mandáty, Všenněmecký svaz 8 mandátů a svobodní sociálové 1 mandát.¹¹⁷

29. října 1918 jednáním o konstituci země předcházela také rozprava o zemském hlavním městě Deutschböhmen. Zde se projevila tradiční rivalita mezi severočeskými městy. Do užšího výběru se nakonec dostala města Teplice-Šenava, Liberec a Ústí nad Labem. Díky příklonu přívrženců Teplíc byl zvolen Liberec na úkor Ústí (11 : 3).¹¹⁸

Přistoupení nové země k Německému Rakousku bylo vzato prozatímním Národním shromážděním oficiálně na vědomí až 12. listopadu 1918.¹¹⁹

Po zvolení Lodgmana von Auen zemským hejtmánem se dostala do popředí myšlenka národnostní autonomie. Tento princip, který mu ještě nedlouho předtím bezmála přivodil politickou smrt, se nyní s jeho příchodem do vedení nové země zcela prosadil. Základem principu bylo „obětování“ Němců mimo kompaktní území. Zemské enklávy na pomezí Čech měly být přičleněny ke kompaktním německým územím na Moravě a v Dolních Rakousech. Zatímco ještě při přípravách na vyhlášení samostatné provincie se vážně hovořilo o ochraně práv

¹¹⁴ Do 30.10. 1918 zastával funkci vlády prozatímní orgán Výkonný výbor, usnesením Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska ze dne 30.10. 1918 o základním uspořádání státní správy, § 3 byla vláda nazývána Státní radou, viz Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 15.11. 1918, Sv. 1.

¹¹⁵ LINZ, N.: Das Verhältnis der sudetendeutschen Parteien zum tschechoslowakischen Staat in der Zeit seiner Entstehung 1917 – 1920. MS. Zulassungsarbeit, Erlangen, 1966, s. 15.

¹¹⁶ Vgl. den hier vorliegenden Protest der sozialdemokratischen Delegation vom 15.11. 1918. „Am 13.11. 1918 hatte sich die Vertrauensmänner-Besprechung mit der Zusammensetzung des Landtags für Deutschböhmen befaßt und verlangt, dass „eine ihrem Stärkeverhältnis entsprechende Vertretung im deutsch-böhmischen Landtag zugebilligt werde“. In: Archiv des Vereines für die Geschichte der Arbeiterbewegung Wien, DBLR, die Änderung in der Zusammensetzung des Landtags, karton 42, sign. 4.

¹¹⁷ Původní rozložení mandátů před doplněním: sociální demokraté 9 mandátů, němečtí radikálové 18 mandátů, Německý národní svaz (respektive bezpartijní) 8 mandátů, němečtí agráři 16 mandátů, křesťanští sociálové 1 mandát, Německá dělnická strana 1 mandát, Všenněmecký svaz 2 mandáty a svobodní sociálové 1 mandát. In: Stenografische Protokolle – Abgeordnetenhaus, Personenregister (Mitglieder des Hauses), www.alex.onb.ac.at/sten_pro_ah.htm a MOLISCH, P.: Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1918 – 1919. Universitäts-Verlagsbuchhandlung W. Braumüller, Wien, Leipzig, 1932, s. 22.

¹¹⁸ MOLISCH, P.: Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1918 – 1919. Universitäts-Verlagsbuchhandlung W. Braumüller, Wien, Leipzig, 1932, s. 22.

¹¹⁹ FREISLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 91.

německých menšin ve městech Praze, Plzni a Budějovicích, v proklamací země Deutschböhmen (ještě před nastoupením Lodgmana von Auen do úřadu) již není o ostrovech a menšinách zmínka. Zde byl položen zásadní rozdíl v postojích k menšinám mimo kompaktní území u politické reprezentace Deutschböhmen a u moravských německých správních území.¹²⁰

V průběhu 2. zasedání Prozatímního národního shromáždění 30. října 1918 došlo také ke konstituování zemských orgánů severomoravských a slezských německých území. V den zasedání se sešli v prostorách vídeňského parlamentu (dolnorakouského zemského domu) poslanci říšské rady zvolení za tyto oblasti doplnění o 3 poslance zvolené ve všeobecné kurii do moravského zemského sněmu, a vyhlásili vytvoření země Sudetenland „jako svrchované provincie Německého Rakouska“.¹²¹

Podle Haase byl na 11. zasedání Výkonného výboru 30. října 1918 ve 13:30 hodin zmocněn poslanec Freissler „přednést Prozatímnímu národnímu shromáždění státoprávní prohlášení Moravy a Slezska ...“, k prohlášení prý ale došlo nakonec z časových důvodů až 10. listopadu 1918.¹²² Ze stejných důvodů prý nebylo na zasedání národnímu shromáždění předloženo ani písemné vyrozumění o konstituování nové země.¹²³ Samotný Freissler však ve svých vzpomínkách píše, že přednesl státoprávní prohlášení právě na zasedání parlamentu 30. října 1918.¹²⁴

Národní shromáždění vzalo obě zmiňovaná prohlášení na vědomí při svém zasedání 12. listopadu 1918 zároveň s prohlášeními německých krajů na jihu Moravy a v jižních Čechách.

Na svém zasedání 12. listopadu 1918 přijalo Prozatímní národní shromáždění dalších několik pro existenci Německého Rakouska nezbytných zákonů. Zásadní význam měl především zákon č. 5 „o podobě státu a vlády Německého Rakouska“. Dle článků 1 a 2 zmíněného zákona se Rakousko stalo republikou a deklarovalo jednoznačně příslušnost k „Německé republice“.¹²⁵ Dále bylo na tomto zasedání provedeno „slavnostní přistoupení zemí i ostatních správních oblastí státního území a jejich postavení pod ochranu státu“.¹²⁶ Prvními zeměmi, které toto prohlášení učinily, byly právě Deutschböhmen a Sudetenland, poté také oba sudetské kraje (Böhmerwaldgau v rámci Horních Rakous a Deutschsüdmähren jako součást Dolních Rakous).

Zákon nezbytný pro faktické převzetí moci v zemích přijalo Prozatímního národního shromáždění na svém zasedání 14. listopadu 1918. Jednalo se o zákon č. 24 o převzetí státní správy v zemích.¹²⁷ Zákon určoval podobu, strukturu státní správy a její poměr k samosprávě v rakouských zemích. Definoval správní orgány zemí v podobě zemské rady, zemského hejtmana, přednosta zemského úřadu (v sudetských zemích byla tato úřednická funkce nazývána „Landesverweser“ tj. osobní tajemník zemského hejtmana, který vykonával funkci nejvyššího výkonného orgánu zemské vlády, v Rakousku jinak zvaný „Landesdirektor“¹²⁸) a zemského shromáždění. Definoval jejich pravomoci a pozice ve veřejné správě. Slučoval zemskou samosprávu a státní správu. Okresní a obecní strukturu nechával zatím zákon beze změn a odkazoval na chystaný zákon „o krajském, okresním o obecním zřízení v Německém Rakousku“.¹²⁹

¹²⁰ MOLISCH, P.: Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1918 – 1919. Universitäts-Verlagsbuchhandlung W. Braumüller, Wien, Leipzig, 1932, s. 18.

¹²¹ FREISLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 89 – 91.

¹²² Záznam svolání německých poslanců z Moravy a Slezska o konstituování Sudetenlandu dne 30.10. 1918 k německo-rakouskému národnímu shromáždění, tamtéž.

¹²³ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka ... Matice moravská, Brno, 2000, s. 126.

¹²⁴ FREISLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 89.

¹²⁵ Zákon č. 5 ze dne 12.11. 1918 o státní a vládní podobě Německého Rakouska. In: Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 15.11. 1918, Sv. 1.

¹²⁶ FREISLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 137.

¹²⁷ Zákon č. 24 ze dne 14.11. 1918 o převzetí státní správy v zemích – viz příloha č. 5. In: Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 20.11. 1918, Sv. 5.

¹²⁸ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka ... Matice moravská, Brno, 2000, s. 127.

¹²⁹ FREISLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 141.

7.4. Územní koncepce německých provincií v českých zemích

Již při vytváření provincií v českých zemích se projevil rozdíl sudetoněmeckých politiků z Čech a z Moravy v postoji k Němcům mimo uzavřená jazyková území. Zatímco čeští Němci se pod vlivem Lodgmana von Auen soustředili na souvislá území, „obětovali“ menšiny a ostrovy ve vnitrozemí, moravští Němci si činili nárok i na tři velké jazykové

ostrovy (brněnský, olomoucký a jihlavský). Politická aktivita směřovala také k ochraně četných moravských menšin, enkláv i samotných „příslušníků německého národa usedlých v uzavřených slovanských jazykových oblastech severní Moravy a Slezska“. Pro ty měly být na území Československa vytvořeny vlastní správní útvary, s nimiž hodlala země Sudetenland „trvale udržovat hospodářské a národní vztahy“.¹³⁰

Na jazykově značně promíšené Moravě bylo pro Němce těžké zřít se celých oblastí a sídel, na které měli vytvořeny tradiční kulturní a ekonomické vazby i přes to, že tato místa byla již dávno asimilována Čechy. Důležitý byl také fakt, že všechna důležitá městská centra moravských Němců (Brno, Olomouc, Opava, Jihlava, Znojmo) se nacházela v jazykových ostrovech nebo smíšených oblastech. Na zahrnutí ostrovů do státního území měli zájem také jejich političtí zástupci, kteří by jinak pozbyli veškerý vliv a postavení.

Proto předáci Sudetenlandu R. Freissler a S. von Licht vytrvale prosazovali zachování svazků s Němci ve vnitrozemí. Stejně jako v Čechách působili proti těmto snahám i na Moravě němečtí radikálové. V Čechách se názorový proud absolutního práva na sebeurčení (i mimo uzavřené německé oblasti) podařilo eliminovat odchodem R. Pachera z funkce zemského hejtmana Deutschböhmen ve prospěch Lodgmana von Auen. Freissler však na vedoucím postu

¹³⁰ Tamtéž, s. 90.

Sudetenlandu setrval, a to přes snahy radikálních poslanců Prozatímního národního shromáždění, kteří jej doporučovali hned na dvě ministerská křesla.¹³¹

Proces vytváření německo-rakouského státu byl do značné míry kontinuální s německým národním hnutím v Monarchii. Lze říci, že německou iredentou v roce 1918 bylo realizována poslední fáze tohoto hnutí, v níž se objevil zcela nový prvek, nevidaný v dosavadní německé nacionální politice – absolutní právo národů na sebeurčení. Příklon k němu s připojením k Německé říši se stal pro Austroněmce národně dezintegrované nečekaným rozpadem Monarchie prvkem, který mohl obnovit jejich národní povědomí. Přitom mnohé německé politické strany musely velmi výrazně slevit ze svého předchozího programu. Např. němečtí nacionálové ještě v září 1918 proklamovali německý ráz Předlitavska a politickou a kulturní superioritu tamních Němců, kterou chtěli umocnit správním oddělením Haliče a faktickou přeměnou zbytku Předlitavska na „německou“ Ostmarku.

7.4.1. Zákony definující státní území Německého Rakouska

Zákony týkající se rozsahu státního území Německého Rakouska, byly při jeho složité, neustálené a kontroverzní podobě jedněmi z nejdůležitějších dokumentů pro vytvoření a fungování státu. Jasně definované státní území potřebovala pro své fungování především veřejná správa a justice, která proto vytvářela od počátku na Státní radu tlak. Kontroverzní rozměr, který do projednávání zákona vnesli poslanci z jazykových ostrovů (viz níže) z něj však učinilo politicky velmi ožehavý dokument, což odsouvalo a komplikovalo jeho přijetí. Očekávaná definice státního území byla obsažena ve dvou zákonech, a to zákonem č. 40 ze dne 22. listopadu 1918 o rozsahu, hranicích a vztazích státního území Německého Rakouska a státním prohlášením č. 41 ze dne 22. listopadu 1918 o rozsahu, hranicích a vztazích státního území Německého Rakouska.

Zákon č. 40 definoval základní podobu státního území. Uváděl jako součást německo-rakouského území kromě zemí Sudetenland, Deutschböhmen a kraje „Deutsch-Südmähren německou oblast kolem Nové Bystřice, Deutsch-Südböhmen“ i „německá sídelní města“ Brno, Olomouc a Jihlavu. Státní prohlášení č. 41 rozšířilo územní koncepci zákona č. 40 o uplatnění dočasné svrchovanosti nad německými jazykovými ostrovy, enklávami, obcemi a osadami v českých oblastech a také o návrh na polsko-československo-němekorakouskou mandátní správu v průmyslové oblasti Ostravska a Těšínska.¹³²

Na tyto dva dokumenty, které definovaly podobu státního území jen rámcově, muselo však navazovat podrobnější vymezení správního území sahající až ke konkrétním obcím. Jelikož tento konkrétní seznam nebyl dlouhou dobu k dispozici, zvolila většina úřadů k nestandardnímu postupu a vytvořila si své vlastní územní propozice. Státní rada na tento postup neoficiálně přistoupila s tím, že požadovala jen formální předložení takových seznamů k posouzení a schválení. Většinou se však lokální úřady obešly i bez této konzultace s Vídní. Jednalo se zpravidla o seznamy obcí vycházející z výsledků sčítání lidu v roce 1910 (tedy z jazykové struktury jednotlivých obcí). Tyto „neoficiální“ seznamy se pak objevovaly na vyhláškách, provoláních a plakátech německých Volksratů i státních úřadů¹³³.

¹³¹ ÖStA Wien, AdR, Staatsratsprotokolle 1918 – 1919, die 12. Sitzung am 30.10. 1918 abends. sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 23.

¹³² Zákon č. 40 ze dne 22.11. 1918 o rozsahu, hranicích a vztazích státního území Německého Rakouska a Státní prohlášení č. 41 ze dne 22.11. 1918 o rozsahu, hranicích a vztazích státního území Německého Rakouska – viz přílohy č. 5 a 6. In: Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 28.11. 1918, Sv. 9.

¹³³ Viz příloha č. 7. a 11.

Zajímavou tendencí veřejné správy v sudetských oblastech Sudetenlandu bylo členění území na jakési kulturně-historické regiony, které se promítalo i do administrativní struktury. Takto byly vyčleněny např. oblasti Schönhegstgau (Hřebečsko), Kuhländchen (Kravařsko), Friesenthal (Březensko), atd. Tyto často územně nejasně ohraničené překrývající se oblasti se promítaly do administrativní struktury Sudetenlandu a měly značný vliv na vytváření systému německých národních orgánů.

Jelikož nebylo dlouho možno vytyčit konečnou podobu státního území Německého Rakouska, musela Státní rada v průběhu listopadu a prosince 1918 vydat alespoň rámcová nařízení týkající se úřední a územní struktury. Tak byla vydána např. výkonná nařízení ministerstva vnitra ze dne 27. listopadu 1918 upřesňující administrativní rozdělení Deutschböhmen¹³⁴ a také následná výkonná nařízení ministerstva spravedlnosti týkající se soudního rozdělení všech německých oblastí v českých zemích. Tyto zákonné normy předcházely zákon o německo-rakouském státním území. Tímto způsobem vznikaly nesouměrnosti, které však většinou nezpůsobovaly zvláštní problémy v zařazování sídel, jelikož klíč byl stále tentýž – národnostní struktura podle sčítání lidu z roku 1910. Rozdíly se vyskytly až v dokumentech o správním rozdělení, jelikož dřívější dílčí předpisy nezohledňovaly některá dopravně-strategická hlediska, která byla zapracována později do zákona č. 4/1919 o státním území. Nesrovnalosti provázely hlavně rozdělení obcí ve smíšených a okrajových oblastech – obcí z většinově českých soudních okresů do sousedních německých okresů a naopak.¹³⁵

¹³⁴ Výkonné nařízení státního úřadu vnitra č. 59 ze dne 27.11. 1918, týkající se zřízení administrativního rozčlenění země Deutschböhmen. Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 30.11. 1918, Sv. 12.

¹³⁵ Např. ve výkonném nařízení sekretáře pro soudnictví č. 65/1918 je uvedena následující struktura soudních okresů Nový Jičín a Odry: Nový Jičín s obcemi Blahutovice, Bludovice, Jasenice, Grafdorf, Vražno, Polouves, Kunvald, Hukovice, Nový Jičín, Šenov, Životice, Ženklaava, Žilina, Mošnov, Skorotín, Nelhuble, Bartošovice, Sedlnice a Sikovec; Odry v dosavadním rozsahu s výjimkou obcí Hynčice, Horní Vražné, Mankovice (zařazeny do soudního okresu Příbor) a s přičleněním obcí Běloutín, Dub, Heřmanice, Kozí Loučky, Lučice, Nýdek a Polom soudního okresu Hranice. Ve výkonném nařízení Státní rady č. 4/1919 o německo-rakouském státním území byl uveden rozsah těchto soudních okresů takto: ze soudního okresu Nový Jičín obce: Blahutovice, Bludovice, Jasenice, Grafdorf, Vražno, Polouves, Kunvald, Hukovice, Nový Jičín, Šenov,

Takovými dílčími dokumenty byla již zmiňovaná výkonná nařízení ministerstva soudnictví¹³⁶, která řešila konkrétní podobu struktury zemských soudních obvodů a soudních okresů v sudetských oblastech. V Deutschböhmen byl systém rozpracován do úrovně soudních okresů, v Böhmerwaldgau, v Sudetenlandu nebo v Deutsch-südmähren byl rozsah jedno-tlivých soudních obvodů a okresů určen až ke konkrétním obcím.

Zásadním dokumentem týkajícím se delimitace státního území bylo výkonné nařízení Státní rady č. 4 ze dne 3. ledna 1919 o německo-rakouském státním území tvořeném soudními okresy, obcemi a osadami¹³⁷. Výkonné nařízení č. 4/1919 bylo, stejně jako většina dokumentů z prvních měsíců německo-rakouského státu, zatíženo nesrovnalostmi ve vztahu k již dříve přijatým zákonům (viz výše). Jednalo se vlastně jen o výčet obcí a osad, na které si činilo Německé Rakousko nárok. Výkonné nařízení však zcela rezignovalo na zařazení sídel do vyšších administrativních celků přesto (nebo právě proto), že ty již byly stanoveny dřívějšími právními normami.

V sudetských oblastech se při zařazování sídel do provincií vycházelo z jazykové struktury dle výsledků posledního sčítání lidu (tedy sčítání lidu v roce 1910). Do území byly striktně zařazovány obce s 50 a více procenty německy mluvícího obyvatelstva. Na severní Moravě došlo v důsledku uplatnění tohoto pravidla ke vzniku několika enkláv jen z jednou obcí nebo s osadou. Takovými případy byly německé obce Rudolfov v okrese Zábřeh, Dolní Ruda v okrese Šumperk, obec Nový Svět v olomouckém jazykovém ostrově nebo česká obec Jílovec v okrese Bílovec. Nepatrné výjimky z tohoto pravidla tvořily významné železniční uzly, stanice a obce, které umožňovaly spojení jazykových ostrovů s kompaktními německými územími. V těchto případech byla do německo-rakouského území zahrnuta i sídla čistě česká. Jednalo se o celkem ojedinělé případy. Takto byly zařazeny do Sudetenlandu české obce Šumvald, Troubelice, Lazce, Želechovice na Uničovsku; Moravičany a Stavenice na Mohelnicku; Neplachovice k zajištění dopravního spojení s Opavou. Na jižní Moravě byla do Deutsch Südmähren zahrnuta jen Břeclav jako jeden z nejvýznamnějších železničních uzlů na Moravě a obec Freistejn u Vranova¹³⁸, která spojovala dvě části kraje Deutsch Südmähren.

7.4.2. Aspekt jazykových ostrovů

Na počátku listopadu 1918 se objevil v územní koncepci Německého Rakouska prvek „odlučených jazykových oblastí“ (Einschlussgebiete) tj. jazykových ostrovů. V Čechách byl tento problém zpočátku nastíněn v diskusi o nacionálním statutu ve městech Praha, České Budějovice a Plzeň, kde žily početné německé menšiny. Po prosazení Lodgmanovy koncepce kompaktních jazykových oblastí, byli nakonec „ostrovní Němci“ ponecháni svému osudu. Německé oblasti na pomezí Čech (novobystřický, štocký jazykový ostrov a části Hřebečska), které se tradičně nazývaly jazykovými ostrovy (byly jimi jen v rámci Království českého) a které (s výjimkou Štocka) navazovaly na kompaktní oblasti na Moravě a v Dolních Rakousech byly správně přiřčeny k těmto územím. Novobystřický jazykový ostrov přímo podléhal zemi Dolní Rakousy¹³⁹, štocký jazykový ostrov měl splynout s moravskou částí v tzv. jihlavský jazykový ostrov a německé obce „Schönhengstgau“ v Čechách byly přiřčeny k Sudetenlandu. Poněkud

---

Životice, Ženklaava, Žilina; všechny obce soudního okresu Odry; obec Mošnov, Skorotín, Nelhuble, Bartošovice, Sednice a Sikovec byly uvedeny jako součást soudního okresu Příbor, ale obec Mošnov bez osady Harty a navíc osada Růží Důl obce Velký Petřvald.

¹³⁶ Výkonné nařízení státního sekretáře pro soudnictví č. 58 ze dne 25.11. 1918 o soudním rozčlenění v Deutschböhmen; Výkonné nařízení státního sekretáře pro soudnictví č. 61 ze dne 25.11. 1918 o soudním rozčlenění německých sídelních oblastí jižních částí Čech; Výkonné nařízení státního sekretáře pro soudnictví č. 65 ze dne 25.11. 1918 o soudním rozčlenění v Sudetenlandu; Výkonné nařízení státního sekretáře pro soudnictví č. 66 ze dne 25.11. 1918 o soudním rozčlenění v dolnorakouském krajském soudním obvodu Znojmo.

¹³⁷ Výkonné nařízení Státní rady č. 4 ze dne 3.1. 1919 o německo-rakouském státním území tvořeném soudními okresy, obcemi a osadami – viz příloha č. 9. In: Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1919, vydáno 5.1. 1919, Sv. 3.

¹³⁸ Dnes Podhradí nad Dyjí.

¹³⁹ Nachricht von Licht, die 3. Sitzung des Provisorischen Nationalsammlung am 12.11. 1918. Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918 – 1938 (dále ADÖ). Verlag für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 135.

složitější byla situace na Moravě, kde si Německé Rakousko činilo nárok na 3 skutečné jazykové ostrovy, a to jihlavský, brněnský a olomoucký.

Radikální německé národní kruhy uvnitř jazykových ostrovů se k německo-rakouskému národnímu státu hlásily již v době, kdy se teprve uvažovalo o jeho vytvoření v rámci Monarchie. List „Der mährische Grenzbote“ již 6. října 1918 otiskl prohlášení, že Jihlava patří k německo-rakouskému státu. 28. října 1918, ještě před oficiálním vyhlášením československého státu, požadovala jihlavská městská rada připojení celého jazykového ostrova k Německému Rakousku.¹⁴⁰ Nebylo tedy překvapením, když Německá národní rada v Jihlavě 3. listopadu 1918 požádala „na základě práva na sebeurčení“ o přijetí celé jihlavsko-štocké oblasti do Německého Rakouska.¹⁴¹

V menších jazykových ostrovech a německých obcích v českých oblastech Moravy se jen velmi zřídka vytvářely místní německé národní rady či výbory. Zdejší Němci se necítili sami sebou dostatečně jisti a zůstávali politicky pasivní. Výjimku tvořily nacionální intelektuální a velkopodnikatelské kruhy ve městech s významnou německou menšinou, především v Olomouci a Brně.

Geografická podoba německo-rakouského státu prodělala v období od 21. října 1918 do přijetí státního prohlášení o rozsahu, hranicích a vztazích státního území Německého Rakouska 22. listopadu 1918 zajímavý vývoj. Zpočátku se Státní rada snažila, ve snaze o navázání dobrých vztahů s národními státy, se kterými se dostávala do územních sporů, ale které proti tomu byly potencionálními dodavateli důležitých surovin a potravin, vymezit území Německého Rakouska co nejméně komplikovaně a zahrnout do něj jen kompaktní jazyková území. S rostoucím významem sebeurčení Němců na území Monarchie se do dodatečného „státního prohlášení o rozsahu...“ dostaly i enklávy, které německo-rakouský územní požadavek komplikovaly. Jednalo se o jazykové ostrovy (Einflussgebiete) v Uhrách a v českých zemích. Jakási dílčí svrchovanost byla uplatňována ve Slezsku v prostoru ostravské průmyslové oblasti. Sebeurčovací princip byl nakonec povýšen nade vše, takže Německé Rakousko přišlo s dočasným vytvořením „národního katastru“ ve smíšených oblastech Moravy a uplatňováním své suverenity v jeho německé vrstvě. Tak by byly nejen „Einflussgebiete“, ale také menšiny a jednotlivé německy hovořící osoby vyčleněny ze svrchovanosti Československa, což fakticky formalizovalo československou státnost.

Příčina takového důrazu rakouské politiky na málo rozsáhlé oblasti a nepočtené menšiny na Moravě spočívala ve volebním systému volebních okresů na principu „národního katastru“ (viz výše). Dle volebního zákona ze dne 26. ledna 1907 byly vytvořeny německé volební okresy na Moravě i v čistě českých oblastech. Z toho plynulo relativně početné zastoupení Němců žijících mimo kompaktní území na Říšské radě. Z 19 poslanců zastupujících moravské Němce na Říšské radě bylo delegováno 14 za většinově české nebo smíšené volební okresy.¹⁴² Tito „ostrovní“ poslanci prosazovali zpravidla radikální nacionální program a tvořili vlivnou skupinu, která do jednání Prozatímního národního shromáždění vytrvale vnášela opatření na ochranu ostrovních Němců a zásobovala jednání o státním území množstvím politicko-geografických utopií, které nebylo možno obhájit proti sousedům a které vytvářely jen další konfliktní situace. Jejich důvody byly do značné míry pragmatické – prosazovali nárok na své volební okresy, aby opodstatnili existenci svých poslaneckých mandátů, které by v případě ztráty smíšených moravských území zcela pozbyly legitimitu.

¹⁴⁰ KRCAL, H.: Der Umsturz im Jahre 1918 in Iglau. Zeitschrift für Geschichte und Landeskunde Mährens, č. 45/1943, s. 198 – 203.

¹⁴¹ DOBIÁŠ, J.: Německé osídlení ostrůvku jihlavského. In: Časopis Archivní školy, roč. 8, Nákl. st. archiv. školy v Praze, Praha, 1931, 94 s.

¹⁴² Zákoník říšský pro království a země v říšské radě zastoupené. Částka 9. Vydáno dne 30.1. 1907. Zákon vydaný dne 26.1. 1907, jímž se mění §§ 1, 6, 7, 12 a 18 základního zákona o zastupitelstvu říšském ze dne 21.12. 1867, Z. Ř. č. 141, potažmo zákony ze dne 2.4. 1873, Z. Ř. č. 40, ze dne 12.11. 1886, Z. Ř. č. 162, a ze dne 14.10. 1896, Z. Ř. č. 168.

V českých zemích (především na Moravě a ve Slezsku) byly do rakouského území alternativně zařazovány „v sídelních oblastech jiných národů uzavřené, pouze nebo převážně Němci obydlené nebo spravované jazykové ostrovy, města, obce a osady“, jež měly „až do ústavního a občanskoprávního zajištění jejich politických a národnostních práv setrvat pod svrchovaností republiky Německé Rakousko jako její státní území“ a měly také zůstat zastoupeny v Prozatímním národním shromáždění.¹⁴³ V předloze zákona se v Čechách a na Moravě konkrétně jednalo o jazykové ostrovy „Brno, Brodek-Skřípov, České Budějovice, Jihlava-Štoky a Vyškov“.¹⁴⁴ Přílohy státního prohlášení č. 41 „o rozsahu, hranicích a vztazích státního území Německého Rakouska“ upřesňovaly nárok na jednotlivé obce a osady ostrovů podle výsledků sčítání v roce 1910.

Předloha v tomto znění vypracovaná Státní radou rozdělila poslance (i sudetoněmecké) do dvou táborů. Zpočátku se zdálo, že zastánci striktního nároku na kompaktní území (Lodgman, Seliger, Renner, Bauer ...) prosadí své stanovisko na úkor „ostrovní“ opozice, zastoupené v této fázi jen poslanci Grossem (Jihlava) a d'Elvertem (Brno). Na zasedáních Prozatímního národního shromáždění 12. a 14. listopadu 1918 však poslanci Gross a d'Elvert vystoupili rozhodně proti dočasnému německo-rakouskému protektorátu nad ostrovy a menšinami na Moravě a požadovali pevné přiřazení jazykových ostrovů k německo-rakouskému státnímu území. Původně okrajový problém se stal nakonec ústředním tématem zasedání a strhla se kolem něj vzrušená diskuse. Situace v parlamentu se komplikovala a ani mezi poslanci z jazykových ostrovů nepanovalo jednotné stanovisko. Např. středomoravský poslanec S. von Licht se vyjádřil 12. listopadu 1918 pro původní znění zákona, jelikož Němci prý vedou „spor o jazykové ostrovy a enklávy, které však nebudou moci přivítelit.“¹⁴⁵ Aktivní „ostrovní“ poslanci iniciovali v zájmu své věci voličskou základnu v jednotlivých ostrovech. Na zasedání 14. listopadu 1918 bylo předloženo dvěma delegacemi Německé národní rady jihlavského jazykového ostrova Prozatímnímu národnímu shromáždění memorandum o přistoupení k Německému Rakousku. Memoranda byla zcela ve shodě s argumentací „ostrovních“ poslanců a obviňovala Státní radu a kancléře Rennera z „bezdůvodného obětování národních požadavků“.¹⁴⁶ Kontroverzní návrh zákona byl nakonec Prozatímním národním shromážděním poslán do ústavního výboru, kde byl předsedou poslanec d'Elvert a přízvaným expertem poslanec Gross. Poté co von Licht změnil své původní stanovisko, přednesl ústavní výbor na zasedání Prozatímního národního shromáždění 14. listopadu 1918 návrh zákona, který počítal s přiřazením jazykových ostrovů Brno, Olomouc a Jihlava a také enkláv na jihoslovanských teritoriích (jazykových ostrovů Kočevje a Celje) k německo-rakouskému státnímu území.¹⁴⁷

19. listopadu 1918 opětovně zamítl ústavní výbor Rennerův „kompromisní“ návrh, který ponechával jazykové ostrovy Brno, Olomouc a Jihlava pod německo-rakouskou svrchovaností jen do doby definitivního rozhodnutí o jejich statutu (do mírové konference). Při jednání ústavního výboru 21. listopadu 1918 proběhla ještě diskuse o možnostech kompromisu ve věci moravských jazykových ostrovů. Poslanec von Licht navrhl, aby do státního území byl zařazen rozsáhlý jazykový ostrov jihlavský, aby však bylo upuštěno od nároku na ostrovy Brno a Olomouc. Někteří poslanci z rakouských zemí argumentovali pro toto kompromisní řešení, aby prý původní nárok nevyvolal u Čechů podobné kompenzační choutky na české menšiny ve Vídni (čtvrť Favoriten a Floridsdorf) a v severních Čechách (Most, Duchcov, Bílina).¹⁴⁸

¹⁴³ Zákon č. 40 ze dne 22.11. 1918 o rozsahu, hranicích a vztazích státního území Německého Rakouska. In: Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 28.11. 1918, Sv. 9.

¹⁴⁴ ÖStA Wien, AdR, Allgemeine Reihe 1918 – 1938, Staatsklärung über Umfang, Grenzen und Beziehungen des Staatsgebietes von Deutschösterreich, sign. AT-OeStA/AdR HBbBuT PTV Allg Reihe, karton 231, příloha 3.

¹⁴⁵ LÖVENFELD-RUSS, H.: Im Kampf gegen den Hunger: Aus den Erinnerungen des Staatssekretärs für Volksernahrung, 1918 – 1920. Oldenburger Verlag, München, 1986, s. 130.

¹⁴⁶ ÖStA Wien, AdR, Allgemeine Reihe 1918 – 1938, die 4. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung am 14.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR HBbBuT PTV Allg Reihe, karton 35.

¹⁴⁷ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, Antrag des Verfassungsausschusses, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 55, příloha 21.

¹⁴⁸ Die 41. Sitzung des Staatsrates am 21.11. 1918, ADÖ. Vlg. für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 168.

Zatím ubíhal čas a v parlamentu se věc stávala bezvýchodnou, bylo stále více jasné, že veřejná správa potřebuje k faktickému ovládnutí nárokovaných území jasný územní rámec. I přes návrh ústavního výboru, aby Státní rada stáhla zákon o rozsahu a hranicích státu z programu dalšího zasedání Prozatímního národního shromáždění, byl tento bod zařazen na program zasedání dne 22. listopadu 1918.¹⁴⁹

Při debatách na tomto zasedání se opět projevila názorová nejednotnost německo-rakouských poslanců v otázce jazykových ostrovů. Na jedné straně stáli zastánci „zajištění podstatných a důležitých německých jazykových držav“ – tradiční sudetští aktivisté Renner, Bauer, Seliger, Teufel a všichni němečtí nacionálové z Čech. Proti nim vystoupili poslanci z jazykových ostrovů, vídeňští němečtí liberálové, někteří sociální demokraté (poslanec Seitz) a křesťanští socialisté z alpských zemí, kteří zde viděli paralelu se svými zájmy na ladinských územích v jižním Tyrolsku. Obecně se očekávalo velmi bouřlivé a „bojovné“ hlasování ve sněmovně.¹⁵⁰

Renner, který se nemohl spolehnout ani na podporu vlastní stranické frakce nakonec musel ustoupit. Na zasedání Prozatímního národního shromáždění 22. listopadu 1918 nakonec byly přijaty zákony č. 40 a 41 týkající se „rozsahu, hranic a vztahů státního území Německého Rakouska“, které zahrnovaly do německo-rakouského teritoria i jazykové ostrovy Brno, Olomouc a Jihlava. Částečné zadostiučinění bylo poskytnuto Rennerovi v § 3 zákona č. 40, podle něhož konkrétní „soudní okresy, obce a osady, které tvoří státní území, budou určeny a oznámeny Státní radou“. Bodem se zajímavým teritoriálním dopadem byl § 4 prohlášení č. 41, který navrhoval učinit z ostravského uhelného revíru a jazykového ostrova Bielitz-Biala (Bielsko-Biala) území pod mezinárodní polsko-československo-rakouskou správou.

Státní území podle zákonů č. 40 a 41 složené z kompaktních německých oblastí, ale také z mnoha nehomogenit, vytvářelo sice jakýsi rámec pro úřední správu, ale také navozovalo celý komplex problémů. Sami tvůrci zákonů si kontroverznost dokumentu patrně uvědomovali. Důsledkem byl např. velmi mlhavý a neurčitý požadavek na německé jazykové ostrovy v Uhrách, jelikož bylo jasné, že v případě územních nároků by bylo ohroženo i tak skromné zásobování uherskými potravinami.

Moravské jazykové ostrovy se staly v územním nároku Německého Rakouska specifickým prvkem, ke kterému se podle toho také přistupovalo. O tom svědčí např. fakt, že po vzrušeném boji o zahrnutí jazykových ostrovů do státního území na území parlamentu nenásledovaly již další kroky vedoucí k ovládnutí těchto území. Naopak Státní rada se angažovala ve věci moravských jazykových ostrovů velmi vlažně a snažila se zde spíše jen formálně demonstrovat naplnění absolutního práva na sebeurčení „ostrovních“ Němců.

Politická garnitura německých jazykových ostrovů se však aktu převzetí správy těchto oblastí ani teoreticky nepřiblížila. Jak Brno, tak i Olomouc s Jihlavou byly hned v prvních dnech po převratu ovládnuty českými národními výbory. Německá politická aktivita na jejich území byla Čechy většinou pozitivně kontrolována. Jazykové ostrovy tedy byly součástí německo-rakouského území jen de jure. Němci tento fakt mlčky akceptovali např. tím, že státní kancelář nikdy nepřevzala „finanční odpovědnost za úřední aparát měst Brna, Olomouce a Jihlavy“, jelikož by musela při evidentním neúspěchu německého nároku zajistit existenčně jednotlivé úředníky. Také zemský hejtman Sudetenlandu R. Freissler odmítl formálně převzít město Olomouc do správy, jelikož se zde nemohl „opřít o žádný reálný německý vliv“. Ze stejného důvodu nedošlo k zařazení Olomouce do německo-rakouského soudního rozdělení. Podobná zpochybnění německo-rakouského územního nároku nacházíme i v případě Brna. Např. již na počátku listopadu 1918 (tedy před bojem o zákon č. 40) brněnští Němci zvažovali přemístění

¹⁴⁹ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 149.

¹⁵⁰ Tamtéž.

německé brněnské techniky nejdříve do Lince a poté do severomoravského Šumperka.¹⁵¹ Německá národní rada „Der deutsche Nationalrat für Brünn und Mittelmähren“, která zastupovala Němce na tzv. střední Moravě, demonstrovala tento stav na počátku prosince 1918, když uvažovala, že se vysloví pro československý stát, s odvoláním na definitivní rozhodnutí mírových jednání.¹⁵² V polovině prosince 1918 se již o skutečné situaci mluvilo nepokrytě i ve Vídni a „Středomoravští“ poslanci projednávali s kancléřem Rennerem své postavení a možnost své nacionální ochrany v rámci mezinárodního práva pro případ, že zůstanou v rámci československého státu.

Veškeré tyto projevy rezignace na jazykové ostrovy a na požadavek internacionalizace ostravského uhelného revíru, však kontrastovaly s oficiálním nárokem při všech jednáních s českou stranou, která probíhala až do podepsání mírové smlouvy v roce 1919. Také v rámci agitace (např. na propagačních pohlednicích či letácích „Flugblätter für Deutschösterreichs Recht“) byla stále proklamována příslušnost moravských jazykových ostrovů k Německému Rakousku.¹⁵³

7.5. Veřejná správa v sudetských oblastech

Základní státoprávní kroky vedoucí k vytvoření samostatného německo-rakouského státu byly učiněny v polovině listopadu 1918 (stejně jako na československé straně). Poté bylo nutné přikročit již k faktickému převzetí úřadů – tedy státní moci v Němci osídlených územích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Výhodou Německého Rakouska byla loajalita většiny německých, často i českých úředníků na německých územích. Na druhou stranu procesu ovládnutí území nenapomáhal postoj nacionálně nevyhraněné části německého úřednictva a také nezanedbatelné části německého obyvatelstva ve smíšených a pomezích jazykových oblastech, která se nechtěla oprostít staletých správních, ekonomických a kulturních vazeb na české okolí. Obecně lze říci, že německá iredenta v českých zemích narážela na politickou pasivitu válkou otupělého obyvatelstva. O situaci svědčí hlášení informátorů německých národních rad o stavu v německých i českých obcích.¹⁵⁴

Přes problémy způsobené transformací úředního aparátu lze konstatovat, že veřejná správa v německých oblastech vcelku úspěšně prošla úskalím přechodného období a nepřestala ani na chvíli plnit svoje správní funkce. Úřední výkon probíhal dále i poté, co císař Karel 1. listopadu 1918 zprostil veškeré úřednictvo Monarchie přísahy věrnosti a všem příslušníkům branné moci povolil vstupovat do národních ozbrojených složek.

V reakci na aktivní český postup při přebírání kontroly nad územím začala německo-rakouská vláda na začátku listopadu 1918 uplatňovat svoji suverenitu v německých jazykových oblastech českých zemí. Již 31. října 1918 byli delegováni poslanci J. Seliger, R. Pacher a A. Schäfer do provincie Deutschböhmen a R. Freissler¹⁵⁵ do provincie Sudetenland, aby převzali zemskou správu a začali s vytvářením loajální veřejné správy.¹⁵⁶ Začal závod s českou stranou o uchopení moci v Sudetách. Češi měli být předstížení rychlým a nesporným slibem věrnosti úředníků v sudetských provinciích (fait accompli) a tím měl být zpochybněn český nárok na území a demonstrována německá schopnost vládnout na dotčených územích.

¹⁵¹ SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv. č. 2.

¹⁵² MOLISCH, P.: Die sudetendeutsche Freiheitbewegung in den Jahren 1918 – 1919. Wilhelm Braumüller, Universitäts-Verlags-buchhandlung, Wien – Leipzig, 1932, s. 113.

¹⁵³ BULÍN, H.: Jiskry a plameny. Vzpomínky na dobu zápasů i vítězství. Vlastním nákladem, Brno, 1930, s. 114.

¹⁵⁴ SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv. č. 4.

¹⁵⁵ Freissler byl poté zastupován ve Státní radě poslancem Stefanem von Licht. In: FREISSLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 141.

¹⁵⁶ Verein für die Geschichte der Arbeiterbewegung Wien, Altes Parteiarchiv vor 1934, Stenographisches Protokoll. Parteitag 1918, Kopien vom Ende Oktober bis zum Anfang November 1918. Mappe Nr. 58, Typoskript 2.

Německo-rakouská metodika vedoucí k ovládnutí území spočívala v obsazení železnice a zajištění důležitých správních institucí, především okresních hejtmanství, okresních soudů, berních úřadů, pošt atd. Na tomto základě rozhodla Státní rada 4. listopadu 1918 o zřízení ředitelství státních drah v Teplicích (pro Deutschböhmen) a v Jägerndorfu¹⁵⁷ (pro Sudetenland). Kromě toho si Německé Rakousko činilo nárok na celou tzv. severní dráhu až do Břeclavi a na tzv. severozápadní dráhu až po stanici Šumvald-Vranov. Úředníci ve stanicích na těchto tratích na nárokových územích byli vyzváni ke složení přísahy Německému Rakousku.¹⁵⁸ Následovalo zajišťování veřejné správy od zemských až po obecní úřady. Tyto kroky vyvolaly samozřejmě odezvu na české straně. Byla zahájena blokáda iredentistických oblastí i samotného Rakouska. Vídeň, která trpěla všeobecným nedostatkem a hrozily zde hladové bouře, byla ponechána zcela bez dodávek uhlí, petroleje, cukru, mouky a ostatních potravin. Bylo znemožněno také převážení uhlí z pruského Slezska a zásob cukru vídeňské obce deponovaných v Opavě přes česká území.

Prerušování zásobování „českým“ uhlím a potravinami, které korelovalo s německo-rakouskou aktivitou v sudetských oblastech, zbrzdilo poněkud kroky samotné Státní rady, ale místní orgány na území Deutschböhmen a Sudetenlandu nadále pokračovaly v přebírání veřejné správy. Již 8. listopadu 1918 byl výkonným nařízením Státní rady č. 14 „aktivizován“ krajský soud v Trutnově a výkonným nařízením č. 15 také vrchní zemský soud v Liberci pro oblast Deutschböhmen, kterému byla podřízena i provincie Sudetenland (dle výkonného nařízení Státní rady č. 16 ze dne 9. listopadu 1918).¹⁵⁹ V této souvislosti byly oblasti „Südböhmen (Böhmerwaldgau), vyjma Novobystřický soudní okres, podřízeny zemskému soudu v Linci, Novobystřický okres krajskému soudu v Kremži a Südmähren novému krajskému soudu ve Znojmě. Všechny oblasti pak spadaly do kompetence vrchního zemského soudu ve Vídni“.¹⁶⁰ Tak byla záhy vytvořena základní struktura justice v provinciích, od níž se mohla odvíjet výstavba krajského a okresního soudnictví.

9. listopadu 1918 Státní rada s konečnou platností rozhodla, i přes hrozící nebezpečí zásobovací katastrofy, že upřednostní převzetí veřejné správy v německých oblastech českých zemí. Renner se přiklonil k tomuto postupu paradoxně pod vlivem německé revoluce s argumentem, že pokud se sudetských Němců neujme Německé Rakousko, připojí se „o své vlastní vůli rovnou k Německé říši.“ Tato pohnutka, která o několik dní později sehrála důležitou roli při rozhodování o přivtělení Německého Rakouska k Německé republice, převážila při rozhodnutí Státní rady aktivovat obě sudetské země.¹⁶¹ Existovala samozřejmě ještě možnost jednání s Čechy o formě autonomie sudetských oblastí v rámci Československa. Takový způsob uvažování však neodpovídal většinovému názoru v rakouské politice i společnosti a projevoval se jen u několika málo politiků (c. k. ministr obchodu Wieser, německo-rakouský ministr obchodu Urban).¹⁶²

Podle zákona „o převzetí úřední moci v zemích“ byla v období po 14. listopadu 1918 stará c. k. úřední struktura mírně pozměněna, doplněna o některé úřady na zemské a krajské

¹⁵⁷ Dnes Krnov, v roce 1918 česky i německy Jägerndorf, dále Jägerndorf.

¹⁵⁸ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, Die 13. Sitzung des Staatsrates am 31.10. 1918 Vormittag und die 17. Sitzung des Staatsrates am 4.11. 1918 Vormittag. sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 288.

¹⁵⁹ Výkonné nařízení německo-rakouské Státní rady č. 14 z 8.11. 1918 o aktivizaci krajského soudu v Trutnově, výkonné nařízení německo-rakouské Státní rady č. 15 z 8.11. 1918 o zřízení vrchního zemského soudu pro Deutschböhmen a výkonné nařízení německo-rakouské Státní rady č. 16 z 9.11. 1918 o přičlenění provincie Sudetenland k okrsku vrchního zemského soudu v Liberci. In: In: Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 17.11. 1918, Sv. 3.

¹⁶⁰ Výkonné nařízení německo-rakouské Státní rady č. 17 z 9.11. 1918 o přičlenění německých sídelních oblastí v jižních částech Čech a Moravy k okrsku vrchního zemského soudu ve Vídni. In: Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, v. 17.11. 1918, Sv. 3.

¹⁶¹ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, 28. Sitzung des Staatsrates am 9.11. 1918 Nachmittag. Sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 76.

¹⁶² ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Friedrich Frh. von Wieser, Überschrift des Tagbuches. sign. AT-OeStA/HHStA SB NI Friedrich Wieser, inv. č. 123, s. 1145.

úrovni a podřízena nově vytvořeným zemským a státním centrálním úřadům. Nejúspěšnější byla transformace veřejné správy v provincii Deutschböhmen, v kompaktních německých oblastech Sudetenlandu a v německých oblastech jižní Moravy. Úředníci zde byli vzati pod přísahu věrnosti německo-rakouskému státu. Jednotliví čeští úředníci a zřízenci, kteří odmítli přísahu složit, byli suspendováni. Takto zajištěná úřední místa již začala podléhat zemským správám v Liberci a Opavě, potažmo vídeňskému ústředí. Potíže s konsolidací veřejné správy nastaly jen v jazykových ostrovech, ve smíšených oblastech a územích hraničících s českým osídlením. Zde docházelo často k národnostně motivované výměně úředníků, úřednímu dvojvládí. V důsledku však tato místa zpravidla pro sebe získával aktivním přístupem československý stát.

Z nevýhodného rozložení německých iredentistických oblastí v českých zemích vyplývaly od počátku dopravní i správní komplikace. Německo-rakouský státní aparát v provinciích se např. od prvních okamžiků potýkal s kritickým nedostatkem peněz k vyplácení mezd státním zaměstnancům. Na počátku listopadu 1918 byly peníze tehdy ještě c. k. ministerstvem financí rozděleny ze setrvačnosti na zemské úrovni a to mělo za následek, že 60 milionů korun, které obdržela pražská vláda na platy v Čechách, dostaly přiděleny jen berní úřady, které se přihlásily k československému státu.¹⁶³ Podíl určený oblastem příslušejícím k Deutschböhmen a Böhmerwaldgau byl pozastaven. Potřebná částka musela být znovu odeslána z Vídně, tentokrát však do Liberce. Státní rada na svém zasedání 11. listopadu 1918 povolila sice zemím Deutschböhmen a Sudetenland dotaci v úhrnné výši 400 milionů korun k uhrazení dlužných mezd zaměstnancům úřadů, ale problém s finanční nedostatečností v zemích trval až do uvolnění první splátky dotace ve výši 40 milionů korun 18. listopadu 1918. Teprve poté byly vyplaceny dlužné mzdy úředníkům v Deutschböhmen a Sudetenlandu. V jižních sudetských provinciích se tento problém neprojevil.¹⁶⁴

7.5.1. Role c. k. úřadů při formování Německého Rakouska

Určitou dobu po rozpadu Monarchie se na formování národních států na jejím území poměrně aktivně podílely i c. k. úřady ve Vídni. Přesto, že národní státy v posledních dnech měsíce října 1918 již kontrolovaly centrální zemské orgány a systematicky ovládaly také periferní úřady, „pupeční šňůra“ s vídeňským centrem ještě nebyla přestřižena. Stále probíhal úřední styk a docházelo i ke konzultacím stran státoprávních postupů. Tento korektní postup národních orgánů, povzbudil ještě naposledy staré centrum Monarchie k zásahům do politického dění v Monarchii. Tento proces byl po jistou dobu podporován i vstřícnými postupy nových vlád. Např. celý počáteční proces formování československé státnosti byl telefonicky konzultován s Vídni.¹⁶⁵ Také sudeští Němci se zpočátku neostýchali své politické kroky projednávat s c. k. ministerskou radou. Např. 31. října 1918 si zemský prezident v Opavě vyžádal dispozice pro formování národních států ve Slezsku. Odpověď již dávala znát nedostatek skutečného vlivu – národní státy (polský, český a německý) by měly převzít jen ta území ve Slezsku, která jim „přísluší“.¹⁶⁶

29. října 1918 c. k. ministerská rada intervenovala u Karla Kramáře v záležitostech spojených s osamostatněním československého národního státu a neopomněla připomenout, že je stále ještě „nevyjasněné postavení oblastí Čech s německým osídlením“ a že „bude věcí vlády, respektive německého Národního výboru, zajistit pro tato území odpovídající zvláštní

¹⁶³ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, Finanzminister Steinwender auf der 34. Sitzung des Staatsrates am 16.11. 1918. sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 305.

¹⁶⁴ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, Renner auf der 36. Sitzung des Staatsrates am 18.11. 1918 Vormittag. sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 78.

¹⁶⁵ PEROUTKA, F.: Budování státu, rok 1918. Fr. Borový, Praha, 1933, s. 132 – 136.

¹⁶⁶ ÖStA Wien, AdR, Ministerratsprotokolle 1918 – 1938, Protokoll vom 31. Oktober 1918; die Antwort der telegraphischen Anfrage des Landespräsidenten in Troppau, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep, karton 38.

přístup.¹⁶⁷ Také jednotlivá ministerstva připravovala některé kroky k usnadnění vytváření národních států. Např. c. k. ministerstvo dopravy tajně pracovalo na opatřeních ke zřízení německých dopravních středisek v českých zemích. Ministr státních drah von Bahans v této věci uvědomil i Státní radu Německého Rakouska.¹⁶⁸

I přesto, že c. k. centrální úřady byly usnesením č. 1 Prozatímního národního shromáždění ze dne 30. října 1918 zbaveny veškerých pravomocí na rakouských územích, udržovaly si zde ještě v první dekádě listopadu 1918 reálný vliv. Např. první bilaterální schůzka československých a německo-rakouských zástupců 5. listopadu 1918 v Gmündu, kde se řešily otázky režimu na železnici v českých oblastech, byla ještě zprostředkována ministrem von Banhansem (a československým zplnomocněncem ve Vídni Vlastimilem Tusarem).¹⁶⁹

Postupem času však přestávaly být přípisy c. k. ministerské rady brány v potaz a ztrácely na váze. V období mezi 5. a 10. listopadem 1918 se c. k. ministerská rada dostala do mocenského vakua a z jejích předpisů se stávaly normy, kterými se kromě Německého Rakouska (a i zde omezeně) nikdo neřídil.

7.5.2. Role německých národních rad a českých národních výborů

Po svém vzniku se národní státy potýkaly s problémem ovládnutí veřejné správy, především zásobování, a to v prostředí, ve kterém některá úřední místa projevovala loajalitu ještě starému státu (Monarchii) a některá konkurenčním národním státům. Proto ústřední národní výbory vyzývaly k zakládání okresních a místních národních výborů, které by dohlížely a někde i částečně nahrazovaly tyto neloajální části veřejné správy. Vytvářeny byly na německé i české straně místními organizacemi politických stran většinou v poměru dle výsledků voleb do Říšské rady v roce 1911.

7.5.2.1. České národní výbory

První Český národní výbor byl vytvořen 18. listopadu 1916 v Praze ze zástupců devíti politických stran a spolu s tzv. Českým svazem tvořil jakousi národní obrannou politickou frontu pozitivistickou k Monarchii.¹⁷⁰ Tento charakter byl podmíněn vnitropolitickou situací na konci roku 1916, která byla pro Čechy obecně nepříznivá. V reakci na vznik Českého národního výboru byl německými stranami vytvořen podobný orgán s názvem „Deutsch Nationalverband“.¹⁷¹

Český národní výbor se projevoval až do května 1917, kdy byl obnoven parlamentní život, jako pasivní a politicky indiferentní orgán. Z tohoto stavu jej vyvedla až vlna politické aktivity kolem chystaného rozdělení Čech na dvě samostatná jazyková správní území; to celé ještě pod vlivem zahraniční Masarykovy akce a celkového stavu Monarchie. Náznaky aktivní politiky Národního výboru se objevily v srpnu 1917. Názorový a programový obrat se významně projevil 6. ledna 1918 v tzv. „Tříkrálové deklaraci“, která měla zřetelný státoporný podtext s důrazem na nedělitelnost Českého království. Deklarace se samozřejmě setkala s odmítavým postojem českoněmecké politické reprezentace a ještě více podnítila politického hnutí za

¹⁶⁷ ÖStA Wien, AdR, Ministerratsprotokolle 1918 – 1938, Protokoll vom 29.10. 1918, Intervention bei Karel Kramář, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep, karton 38.

¹⁶⁸ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, die 13. Staatsratsitzung am 31.10. 1918, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 48.

¹⁶⁹ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Friedrich Fhr. von Wieser, Überschrift des Tagbuches, sign. AT-OeStA/HHStA SB NI Friedrich Wieser, inv. č. 123, s. 1106.

¹⁷⁰ Český svaz a Národní výbor byly ustaveny 18.11. 1916 v zasedací síni agrární strany v Praze, sdružovaly Československou stranu agrární, Československou sociálnědemokratickou stranu dělnickou, Národní stranu svobodomyšlnou, Stranu národní, Stranu národně socialistickou, Českou spojenou stranu katolickou, Lidovou stranu pokrokovou, Československou stranu křesťansko-národní a Moravskou stranu katolicko-národní. In: BUDÍNSKÝ, J.: Morava za války. Moravský legionář, Brno, 1936, s. 210 – 211.

¹⁷¹ BUDÍNSKÝ, J.: Morava za války. Ze vzpomínek na domácí odboj. Moravský legionář, Brno, 1936, s. 213.

vytvoření Deutschböhmén.¹⁷² 13. července 1918, byl Český národní výbor reorganizován a stal se „nejvyšší politickou instancí“ domácího národního hnutí.¹⁷³ Po převratu se přeměnil v nejvyšší zákonodárný, správní a výkonný orgán československého státu. Jeho činnost zpočátku spočívala v obranné národní politice a později v přípravě vzniku samostatného státu. Již před převratem byly národním výborem sestaveny např. seznamy „spolehlivých“ českých úředníků a učiněny některé státotvorné ústavní i právní kroky.¹⁷⁴

V souvislosti s neutěšenou zásobovací situací v českých zemích národní výbor hned po svém „obrození“ v červenci 1918 vyzval k vytváření tzv. hospodářských rad, které měly za úkol zlepšit aprovizaci obyvatelstva.¹⁷⁵ Ústřední hospodářské rady v Praze a v Brně byly založeny ve 2. polovině srpna 1918. Následovala výzva ke zřizování okresních a místních poboček hospodářské rady ve všech českých oblastech. Tím národní výbor ve věci zásobování nahradil stávající stát a již v této fázi tak převzal část pravomocí vlády. Hospodářské rady měly zajišťovat plynulé zásobování potravinami, vykupovat je, vytvářet stálé zásoby a bránit jejich vývozu ze země. Staly se tak prvními odbornými sekcemi národního výboru, které začaly uplatňovat reálnou moc, a to přednostně na trhu se strategickými potravinami – moukou a cukrem.

V souvislosti se snižováním vlivu rakouských státních úřadů koncem srpna 1918 začaly narůstat pravomoci a také agenda národního výboru. Bylo nutno zahájit paralelní činnost

¹⁷² Také na Moravě se zvedlo politické hnutí, i když poněkud méně průbojně v zájmu zajištění německé jazykové državy. V jeho rámci proběhl na počátku června 1918 např. tzv. Volkstag v Novém Jičíně, v Brně (9.6. 1918), ve Znojmě. In: tamtéž, s. 319.

¹⁷³ Tamtéž, s. 323.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 327.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 331.

s veřejnou správou na více úrovních, než jen v zásobování a muselo se přikročit k soustavnému úřadování. Kromě hospodářského odboru se postupně vytvořila struktura oborových sekcí se zaměřením na celé spektrum veřejných potřeb. Ve chvíli převratu tak pracovalo např. v rámci českého zemského národního výboru na Moravě celkem 6 odborů, a to správní, hospodářský, vojenský, železniční, finanční a uhelní.¹⁷⁶

Dosud neoficiální správní funkce národního výboru byla legitimizována „Völkermanifestem“ (16. října 1918), v němž císař přímo vyzval národy Monarchie k vytvoření národních vlád. Národní výbor a Český svaz se sešly na plenární schůzi 19. října 1918 v Obecním domě v Praze, na níž bylo dosavadní vedení Národního výboru trojnásobně rozšířeno se zachováním dosavadního poměru zastoupení stran. Národní výbor následně vyzval k vytváření místních národních výborů na českých územích „k obstarání drobné agendy podle pokynů, které vydávati bude Národní výbor v Praze.“¹⁷⁷ Moravští členové Národního výboru nedojížděli do Prahy, ale vytvořili moravský Národní výbor v Brně, který úřadoval souběžně s místním národním výborem pro město a venkovský okres Brno.¹⁷⁸

Sít' národních výborů byla tedy původně vytvořena k vytvoření organizačního souladu mezi ústředním národním výborem, který byl nyní legitimní vládou nového národního státu, místní veřejnou správou a občany. Dalším důvodem k zřizování paralelní administrativní struktury byla nespolehlivost části veřejné správy a armády. Národní výbory měly informovat centrum, dozírat na činnost úřadů, někdy i provádět nařízení Národního výboru v Praze. Národní výbory napomáhaly také sestavování správních komisí a rozpouštění dosavadních městských i obecních rad.

Členy národních výborů delegovaly místní organizace politických stran. Významná část mandátů náležela českým státním úředníkům, což zvyšovalo akceschopnost národních výborů, jejich znalost místní situace, orientaci ve struktuře veřejné správy, v kompetencích a v úředních postupech. Mělo to také zabránit konfliktům mezi národními výbory a veřejnou správou. Od počátku se totiž nepřipouštělo, že by národní výbory, snad jen přechodně, nahradily stávající politické orgány.

Celkem bezkonfliktní vytváření národních výborů proběhlo na územích s českým obyvatelstvem, kde Češi převažovali ve veřejné správě. Zde národní výbory opravdu plnily jen onu koordinační a informační roli. Poté, co přispěly ke konsolidaci situace, došlo k jejich rozpuštění, a to již na počátku prosince 1918. Národní výbory v těchto oblastech spolupracovaly s okresními hejtmanstvími a s jejich správci, omezovaly se na verbální protesty v případě některých kontroverzních úředních rozhodnutí a svoji činnost zaměřovaly jen na oblast zásobování, školství, národní propagandy, to vše v součinnosti s politickou správou.

Odlíšná situace nastala ve smíšených oblastech, kde mnohé české národní výbory působily proti původní myšlence. Výbory zde byly tvořeny nacionálními aktivisty, kteří postrádali kádry z řad úřednictva. Nadto byli z dřívějších jazykových bojů zatíženi nedůvěrou ke všemu rakouskému a především k německým úředníkům. Tyto postoje a podobně bojovná nálada na německé straně vytvářely ve smíšených a hraničních jazykových oblastech od počátku napjatou atmosféru. Zdejší národní výbory se často pasovaly za výhradní „obránce národních zájmů na zněmčeném území“ a často v této věci oponovaly i nadřízeným orgánům (např. zemskému místodržitelství), které podle nich „nerozuměly dostatečně nacionální situaci v místě.“¹⁷⁹ Národní výbory braly do přísahy věrnosti československému státu úřednictvo, zasahovaly do úředního postupu politických orgánů, suspendovaly nepohodlné německé, někde i české úředníky, organizovaly brannou moc a železniční dopravu, hospodářskou i dopravní

¹⁷⁶ BULÍN, H.: Jiskry a plameny. Vzpomínky na dobu zápasů i vítězství. Vlastním nákladem, Brno, 1930, s. 114.

¹⁷⁷ BUDÍNSKÝ, J.: Morava za války. Ze vzpomínek na domácí odboj. Moravský legionář, Brno, 1936, s. 350 – 352.

¹⁷⁸ BULÍN, H.: Jiskry a plameny. Vzpomínky na dobu zápasů i vítězství. Vlastním nákladem, Brno, 1930, s. 114.

¹⁷⁹ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 1038.

blokádu v dotčených oblastech, zcela ovládaly aprovizační politiku v okresech. Většinu těchto činností menšinové národní výbory prováděly samozvaně a pražské ústředí nového státu muselo později jejich neoprávněné správní akty dodatečně legalizovalo.

Jak již bylo naznačeno, dostaly se některé české národní výbory při zásahu do postupu a struktury úřadů záhy po svém vzniku do konfliktu s ústřední zemskou správou, tedy se zemskými místodržitelstvími. Např. již v prvních dnech po převratu byl moravský místodržitel Černý nucen řešit zásah většiny místních národních výborů do politické správy. Moravské místodržitelství na základě stížností některých hejtmanství hned 31. října 1918 obeslalo veškeré národní výbory v zemi a upozornilo je důrazně na jejich kompetence, do nichž v žádném případě nespadala politická správa.¹⁸⁰

Typickým příkladem „odbojného“ českého národního výboru byl okresní Národní výbor v Zábřehu. Ten vznikl již před převratem a měl 19 členů,¹⁸¹ kteří byli doplněni 4 odborníky z řad místních nestraníků (mezi nimi byl i zábřežský národní buditel a knihkupec Joža Malý).¹⁸² Národní výbor s působností pro celý politický okres Zábřeh¹⁸³ (zpočátku byl zplnomocněn vykonávat svoji činnost i pro české obce přilehlého politického okresu Šumperk) převzal hned 29. října 1918 jménem československého státu veškeré úřady v Zábřehu a později i v soudních okresních městech Šilperk¹⁸⁴ a Mohelnice. Jelikož byli na poštovním úřadu většinou němečtí zaměstnanci „k telegrafu a telefonu byli dosazeni čeští úředníci“ z obce Postřelmov.¹⁸⁵ Hned první den po převratu „z obavy, že by ze Šumperka akce násilně mohla být rušena, bylo telefonické a telegrafní spojení se Šumperkem přerušeno“. Rovněž byla prováděna preventivní censura telegrafů a telefonických hovorů, začalo se s organizací ozbrojené moci, kterou financoval národní výbor z „vlastních prostředků“. Za tímto účelem převzal na čestné prohlášení dne 9. listopadu 1918 od Občanské záložny v Zábřehu částku 20 tisíc korun.¹⁸⁶ Na výtku Národního výboru v Brně ze dne 7. listopadu 1918 ohledně zasahování do politické a soudní správy a také „úmyslu“ vzít si půjčku, byla odeslána ostře formulovaná odpověď, že Národní výbor v Zábřehu se necítí být podřízen brněnskému národnímu výboru a nehodlá změnit svá dřívější rozhodnutí, která „považuje za ryze protigermanizační a národní.“¹⁸⁷ Stav demonstrováný na zábřežském národním výboru se v průběhu listopadu 1918 několikrát promítl do přípisů místodržitelství adresovaných národním výborům na Moravě, v nichž byly upozorňovány, že „vláda přejímá celou a plnou zodpovědnost za veškerou správu a že do výkonu orgánů státní správy nikdo více nesmí se vměšovati a nikdo vykonávati úkony státní správy bez zmocnění nebo nařízení příslušných úřadů.“¹⁸⁸

Mnohé zásahy menšinových národních výborů a národních výborů na jazykovém pomezí byly nešťastné, nekompetentní a často nelegální, tyto výbory však sehrály v prvních měsících

¹⁸⁰ Znění oběžníku: Správu všech zeměpanských úřadů na Moravě převzala Správní komise při Místodržitelství v Brně, i jest jedinou nad nimi rozhodující vládou. Správa ta jest ovšem prozatímní a proto se musí omeziti na vyřizování nejpilnějších věcí, jehož vyžaduje nynější převážná doba. Převážně změny osobní i opatření jiného druhu, ač sebespravedlivější, nemohou při tom býti provedeny, hledíc na povahu doby i věcí. Aby však zůstala správa země jednotná a aby mohla nerušeně pracovati v zájmu zdárného vývoje naší věci, poukazuje správní komise z nařízení Národního výboru na to, že místní a okresní výbory nemohou prováděti nijakých změn osobních ani jiných ve státní správě. Právo to musí býti vyhrazeno Správní komisi z důvodů veřejného klidu a pořádku. Komisi té jsou podřízeny všechny zeměpanské úřady v zemi, které vykonávají správu pod jedním dozorem a z moci Národního výboru. – Bulín – Rouček – Sonntag – Šrámek – Černý. In: BULÍN, H.: Jiskry a plameny. Vzpomínky na dobu zápasů i vítězství. vlastním nákladem, Brno, 1930, s. 118.

¹⁸¹ Československá strana agrární, Československá sociálnědemokratická strana dělnická, Strana národně socialistická, Katolicko-národní strana na Moravě a patrně Radikální státoprávní strana. Jednotlivé členy výboru delegovaly samotné okresní organizace.

¹⁸² SOKA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, inv.č. 7.

¹⁸³ Dle výsledků sčítání lidu v roce 1910 žilo v celém politickém okrese Zábřeh 37 445 česky hovořících a 33 097 německy hovořících osob, z toho v samotném soudním okrese Zábřeh 21 042 Čechů a 9954 Němců, v soudním okrese Mohelnice 9209 Čechů a 13 993 Němců a v politickém okrese Šilperk 7194 Čechů a 9150 Němců. In: Spezialortstrepertorium der österreichischen Länder. bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. X. MÄHREN. K.k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1918, 239 s.

¹⁸⁴ Dnes Štítý, německy Schildberg, dále Šilperk.

¹⁸⁵ SOKA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, inv.č. 4, sign. 3.

¹⁸⁶ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 1086.

¹⁸⁷ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 1038.

¹⁸⁸ SOKA Olomouc, fond Český národní výbor ve Štěpánově, nezinventarizováno ke dni 30.1. 2006.

nového státu svoji nezastupitelnou úlohu. Tvořily především protiváhu alternativě německo-rakouské státnosti a vyplňovaly mezery v úředním výkonu, které vznikly vznikem nových států. V národnostně smíšených oblastech např. neexistovala (po rozkladu rakousko-uherské armády) žádná správní struktura, která by koordinovala brannou moc československého státu. Ač původně neměly národní výbory vůbec zasahovat do vojenských záležitostí, byl Národní výbor v Zábřehu 25. listopadu 1918 zplnomocněn Vojenským velitelstvím v Praze pro organizaci národní obrany v okresech Zábřeh, Šumperk, Moravská Třebová, Unčov, Litovel a okres Lanškroun (v Čechách). Stejně nezastupitelnou roli sehrály menšinové výbory ještě v průběhu roku 1919 v oblasti kontroly místních úřadů, které pro nedostatek úředníků zůstaly obsazeny německými zaměstnanci často prokazatelně nelояálními československému státu. Z těchto důvodů byly menšinové národní výbory po několikerém omezení pravomocí zrušeny oficiálně až 6. června 1920 s účinností od 31. května 1920.¹⁸⁹

7.5.2.2. Německé národní výbory a rady

Německé národní výbory a rady byly zakládány na výzvu německo-rakouského Výkonného výboru ze dne 21. října 1918. Mnohde vznikly tzv. místní německé národní rady spontánně jako reakce na vznik českých národních výborů. Německé národní rady měly stejně jako české národní výbory plnit funkci paralelní organizační, informační a agitační struktury s přímým napojením na německo-rakouské centrální orgány.

Na německých národních orgánech se projevil odlišný vztah českých Němců jak ke státním úřadům, tak k dosavadním politickým špičkám. Německé úřednictvo všech instancí, které bylo německo-rakouskou společností tradičně považováno za vlastní národní prvek, se významně angažovalo v politických stranách, potažmo v německých národních radách. Národní orgány v německých oblastech měly většinou podobné personální složení s místními správními orgány, což mělo dobrý vliv na koordinaci činnosti a spolupráci mezi oběma strukturami. Specifická byla bohatě rozvětvená struktura a větší faktická pravomoc německých národních rad, které vyplývaly z faktu, že hned po vyhlášení iredenty byla fakticky přerušena přímá komunikace mezi většinou německých jazykových oblastí a vídeňským centrem. Proto tendence pokrýt národními orgány s širokými pravomocemi celé území provincií. Struktura však nebyla vytvářena jednotně a neodpovídala často prvotní myšlence – zřizování místních (obecních) a jim nadřazených okresních (pro politické i pro soudní okresy) národních rad. Okresní rady byly vyhlášovány většinou v sídlech politických okresů, ale i v dominantních městech kulturně-historických oblastí, v tom případě však často s nejasnou územní působností. Tak např. v Šumperku vznikla Národní rada pro severní Moravu (Nationalrat für Nordmähren), v Šilperku Národní rada pro Březensko¹⁹⁰ (Nationalrat fürs Friesenthal), atd. Z toho, že se národní rady všech instancí navzájem obesílaly svými oběžníky, je patrné, že až do konce iredenty mezi nimi nepanovalo jasné vymezení kompetencí a úřední poslušnosti.

Nedostatečná, většinou zprostředkovaná komunikace s centrem, se projevila i v pojmové (návoslovné) neustálenosti německých národních orgánů. Mnohé se vytvářely v podobě okresních národních shromáždění, která zastupovala výkonné výbory, např. Výkonný výbor národního shromáždění ve Šternberku (Vollzugausschuss der Nationalversammlung in Sternberg) s působností v politickém okrese Šternberk. Jinde se národní orgány nazývaly národními radami (Nationalrat) a v některých případech i národními výbory (Nationalausschuss). Např. v Šumperku hrála národní rada roli předsednického orgánu národního výboru.¹⁹¹

¹⁸⁹ FILIP, Z.: Severomoravský národní výbor 1918 – 1920. In: Sborník 23. mikulovského sympozia 1993, Brno, 1995, s. 377 – 382.

¹⁹⁰ Německé obce v okolí Šilperku (dnes Štítů).

¹⁹¹ SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv. č. 4.

Ve smíšených oblastech na Opavsku, Zábřežsku, Šumpersku, Znojemsku, Břeclavsku a Jihlavsku se od konce října 1918 vytvářely německé národní orgány zároveň s českými. V oblastech s dominantním postavením německé národní rady (Znojmo, Nový Jičín, Opava, Liberec atd.) se nedařilo eliminovat české národní výbory. Ty působily paralelně často v koordinaci s německými národními radami až do obsazení oblastí československým vojskem. V místech, kde byl silnějším partnerem český národní orgán, byly německé národní rady většinou utlumeny. Jednotliví členové německých národních rad se však mohli projevovat v rámci nových správních struktur – správních komisí ve městech (Brno, Olomouc atd.) a pod.

Čím méně komplikované byly vztahy německé veřejné správy v sudetských oblastech k vlastním národním orgánům, o to složitější byla její pozice k centrální zemské správě v Brně, nyní kontrolované Čechy. V těchto vztazích se mísily tradiční úřední podřízenost, s nově nastalými správními pořádky a národním cítěním jednotlivých úředníků, což v důsledku vedlo ke kontroverzím. Není proto divu, že němečtí úředníci v nastalé situaci reagovali často na obě strany, do značné míry nadále respektovali nařízení tradičního správního centra v Brně, obraceli se na něj o pokyny, reagovali na jeho úřední obsílky, nařízení a rozšiřovali v německých oblastech úřední oběžníky vydané brněnským státním místodržitelstvím pod československou kontrolou.¹⁹² Poněkud méně často takto reagovali čeští úředníci.

7.6. Německo-rakouská obranná politika v sudetských oblastech

Po vytvoření zákonných předpokladů pro ovládnutí sudetských oblastí zbývalo německo-rakouským úřadům již „jen“ fakticky ovládnout veřejnou správu na dotčených územích a zamezit jejich československému záboru. Stejně priority si však vytyčila v tomto období i československá strana a rozhodně je prosazovala.

Když pomíneme celkovou složitost procesu ovládnutí Sudet, byla pro Němce ožehavá především otázka zamezit československé branné moci v obsazování německých oblastí. Mezi Československem a Německým Rakouskem existovala ve vojenských otázkách propastná nesouměrnost. Německé Rakousko bylo totiž považováno za jednoho z nástupců Monarchie, a tedy stát poražený, kdežto Československo bylo uznáno dohodovým státem, a tedy státem vítězným. K uchopení státní moci na nárokovaných územích bylo třeba dostatek času a klid. Toho se však dostávalo více Čechům. Německo-rakouské orgány se dostávaly pod rostoucí politický, vojenský a aprovizační tlak. Německo-rakouská strana měla za tohoto stavu jen úzce vymezený manévrovací prostor, který dával již na počátku tušit neúspěch územních nároků v českých zemích. Krize „státní autority“, všestranné vyčerpání a nouze obyvatelstva sudetských oblastí a také syndrom prohrané „německé“ války, to vše snižovalo možnosti v krátkém čase prosadit v českých zemích svrchovanost Německého Rakouska.

Německým centrálním orgánům se podařilo ovládnout na nárokovaných územích samosprávu i veřejnou správu. Kromě potravinové služby se ve stavu obecné nouze podařilo zajistit také veškeré důležité funkce státu. Zásadním problémem zůstala nemožnost území zajistit proti československému obsazení, což se ukázalo klíčovým. Případy sporných území mezi nástupnickými státy byly totiž na mírové konferenci řešeny zpravidla principem *fait accompli*, tedy území bylo ponecháno tomu ze států, který zde byl schopen uplatňovat svoji svrchovanost, tedy tomu, který území právě v daný okamžik ovládal.¹⁹³

Soudě podle úspěchu počátečních administrativních kroků, „není pochyb, že kdyby tato (německo-rakouská) politika v klidu pokračovala, byla by se integrace sudetského obyvatelstva

¹⁹² Presidium země Sudetenland rozšiřovalo k podřízeným národním německým radám prohlášení Státního místodržitelství v Brně o kompetencích a poslání okresních národních výborů a jejich vymezení vůči státní moci ze dne 14.11. 1918. In: SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv. č. 6.

¹⁹³ Např. případ přičlenění bratislavského předměstí Petržalka (Engerau) k Československu na úkor Maďarska 12. – 13.8. 1919.

do nového státu zdařila“.¹⁹⁴ Avšak na základě rozložení vojenských sil mělo Německé Rakousko jen málo možností bránit českému obsazení sporných území. Fakticky se mohl odpor Rakouska omezit jen na formální protesty u československé vlády, u dohodových mocností a u neutrálních států. Existovala samozřejmě možnost aktivní obrany, která však v důsledku znamenala reálné nebezpečí obsazení rakouského území vojsky Dohody, mezi něž patřila i československá armáda. Bylo také zvažováno povolání cizích jednotek (německých nebo dohodových) do Sudet, ale politické kruhy Německého Rakouska tuto možnost nakonec odmítly, jelikož by zpochybnila německo-rakouské státní právo, které bylo již tak dosti chatrné.

Zábor sudetoněmeckých území československým vojskem, ke kterému od počátku listopadu 1918 postupně docházelo, rušil výkon svrchovanosti Německého Rakouska na dotčených územích a také destabilizoval vlastní rakouská území. Významnou roli v tomto procesu sehrály vztahy mezi sudetskými Němci a vídeňským centrem, které pozbyly rovnováhy, když Vídeň od sudetských Němců začala očekávat nadměrnou angažovanost v obranné politice, zatímco sudetoněmecká strana naopak žádala více ochrany a pomoci, aby odolala atraktivním československým nabídkám společného státu.¹⁹⁵ Státní rada v nastalé situaci však nebyla schopna poskytnout více než propagandu a diplomatická gesta. Takovou pomoc však vnímali v sudetských zemích jako nedostatečnou a demotivující.

7.6.1. Možnosti aktivní obrany sudetských oblastí

Schopnost obrany je pro každý nový stát limitujícím faktorem jeho existence. Role poraženého ve světové válce prakticky bránila Německému Rakousku vytvářet armádu (když pomineme jeho neschopnost armádu materiálně zajišťovat). Ale i v případě, že by Německé Rakousko disponovalo akceschopnou armádou nemohlo ji použít proti sousedům, se kterými mělo územní spory – proti Itálii, Československu a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, jelikož ti byli členy Dohody. Na základě těchto fakt mohly sudetské země omezit svoji obrannou politiku pouze na prevenci a proklamativní výzvy k respektování práva národů na sebeurčení.

Neschopnost vnější obrany spolu s celkovým stavem českoněmecké společnosti se projevovala také v oblasti vnitřního pořádku v Sudetách. Např. když došlo 2. listopadu 1918 k rabování vojenských skladů a továrny na loupání rýže v Ústí nad Labem, místní úřady se přednostně obracely o pomoc na československou i říšskoněmeckou armádu¹⁹⁶ a také u Českého národního výboru v Litoměřicích a Chomutově.¹⁹⁷ Následovně i město Frýdlant naléhalo na zemskou vládu, aby „prostřednictvím německého vojska“ požádala o pomoc u velení československé armády ve Zhořelci.¹⁹⁸ Při nepokojích, o něž nebyla v této době nouze se také německá buržoazie a úřednictvo v obavách z majetkové újmy obracely přednostně na české orgány a ozbrojené složky, jelikož u nich mohly pomoc očekávat reálněji. Pro zemskou správu Deutschböhmen to znamenalo zpochybnění svrchovanosti Německého Rakouska, „neboť takové žádosti znamenaly v zásadě uznání československé armády a československého státu“.¹⁹⁹

Výzvy tohoto typu vytvářely ve Vídni protiváhu sudetského zhrzení z nedostatku pomoci – znechucení z nelojálních a nespolehlivých sudetských Němců. Do Ústí nad Labem byli ihned posláni Lodgman von Auen, Seliger a Titta (předseda „Deutscher Volksrat für Böhmen“), kteří začali na místě působit proti přizvání českého vojska. Seliger postavil agitaci na myšlenku vytvoření oddílů lidobraný z řad vojáků a důstojníků vracejících se z fronty (Volkswehr a

¹⁹⁴ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 153.

¹⁹⁵ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 154.

¹⁹⁶ ÖStA Wien, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, die 15. Sitzung des Staatsrates am 2.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 289.

¹⁹⁷ Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. Teil 1: Von der Staatsgründung bis zum ersten Kabinett Beneš 1918 – 1921. Manfred Alexander. München-Wien, 1983, (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 49/1), Dokument 10, s. 54.

¹⁹⁸ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, der Bericht von dem neuersten Dranzen in Friedland am 10.11. 1918 und auch die zuständigen Berichte aus Böhmischem Leipa gespeichert, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 20.

¹⁹⁹ ÖStA Wien, AdR, Deutschböhmisches Landesregiment 1918 – 1919, Lodgman von Auen dem Landeshauptmann Pacher von Aussig am 3.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR OBh DtblR, karton 4.

Bürgerswehr), Lodgman více tíhnul k žádosti o říšskoněmeckou pomoc. Jako poslanec Říšské rady za Ústí nad Labem požádal oficiálně již 2. listopadu 1918 německou vládu o obsazení města Ústí saskými vojenskými oddíly z pohraniční stanice Podmokly (Bodenbach). Žádal také o posílení vojenské hotovosti Deutschböhmen jednotkami z „nejbližšího německého okolí, třeba z Drážďan (Dresden) nebo Pirny“.²⁰⁰

Z možností intervence zahraničních jednotek v Deutschböhmen byla nejlákavější německá alternativa, ta však byla politicky nejproblematictější. Rakousko-Uhersko požádalo naléhavě v noci z 27. na 28. října 1918 Dohodu o „mimořádné příměří“ a jeho žádosti bylo 3. listopadu 1918 vyhověno. Německo se však dále nacházelo ve válečném stavu. Obecně se předpokládalo, že vstup říšského vojska na německo-rakouské území by vyvolal vojenskou odezvu na straně Dohody. Tato argumentace převládla i při hlasování v Prozatímním národním shromáždění o návrhu německých radikálů na intervenci říšských vojsk v alpských zemích. O německém vojenském zásahu v Deutschböhmen či Sudetenlandu se nikdy nehlasovalo. Tato možnost byla zvažována jen na zemské a nižší úrovni.

I zde se projevila rozdílnost chápání iredenty ve Vídni, respektive v alpských zemích a v sudetských oblastech. Došlo přímo k názorovému rozkolu mezi místní zemskou správou, která považovala říšskoněmeckou pomoc za momentálně lepší alternativu (ve vztahu k československé intervenci) a Státní radou, která označila německý vojenský zásah za provokaci k českému záboru Deutschböhmen.²⁰¹ Vídeňská vláda se také v případě vstupu Němců na rakouské území obávala intervence dohodových vojsk ve velkých městech – Vídni, Linci a Salcburku, což by ohrozilo vnitřní suverenitu.²⁰² Státní rada proto důrazně protestovala proti vstupu německých jednotek do Tyrol a Salcburska 6. listopadu 1918 při očekávaném útoku Dohody.²⁰³ Na druhou stranu nezbývalo, než tiše akceptovat přítomnost německé Mackensenovy armády²⁰⁴, která ustoupila do Rakouska z balkánského bojiště. Uvažovalo se o přechodném využití těchto jednotek k pořádkové službě. Nakonec však nedošlo ani k omezenému nasazení německé armády na rakouských územích, jelikož ta se musela na základě příměří uzavřeného ve Villa Giusti 3. listopadu 1918 nejpozději do 15. listopadu 1918 z Rakouska stáhnout.²⁰⁵

Ve vztahu k válečné i vnitropolitické situaci Německa byly tyto kalkulace teoretické. V Německu, které se od srpna 1918 nacházelo v beznadějně válečné situaci, se již hledala východiska pro příměří s Dohodou. Už nyní bylo jasné, že podmínky míru pro Německo budou zdrcující a že sebou ponесou i územní ztráty. Proto jakékoli vojenské experimenty na území, které si nárokoval jeden ze spojenců Dohody (v tomto případě Československo) by se rovnaly hazardu zhoršujícímu pozici pro mírová jednání. Také sociální napětí (zřejmé i v armádě), které za několik dní vyústilo v německou revoluci, vzbuzovalo neochotu německých vojenských kruhů intervenovat v Deutschböhmen. Nebylo náhodou, že německý konzul baron F. von Gebattel, jako první ze zástupců světových mocností navštívil 2. listopadu 1918 Český národní výbor v Praze a uznal jej.

Za této situace se hranice s českými zeměmi stala pro německou brannou moc nedotknutelnou. V tom smyslu např. vrchní velitelství německé armády v Drážďanech ve svém komuniké ze dne 5. listopadu 1918 oznamovalo saskému obyvatelstvu dezinformaci, že „Čechoslováci zachovávají klid a i s obyvateli Deutschböhmen dospěli ke shodě na mírovém

²⁰⁰ Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. Teil 1: Von der Staatsgründung bis zum ersten Kabinett Beneš 1918 – 1921. Manfred Alexander. München-Wien, 1983, (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 49/1), Dokument 8, s. 49.

²⁰¹ ÖStA Wien, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, die 13. Sitzung des Staatsrates am 31.10. 1918, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 342.

²⁰² ÖStA Wien, AdR, Neues Politisches Archiv, Präsidium 1918 – 1938, Otto Bauer auf dem Parteikongres der Socialdemokratie am 31.10. 1918, Maschienenschrift, sign. AT-OeStA/AdR AAng BKA-AA NPAPräs, inv. č. 20, s. 80.

²⁰³ SCHAUSBERGER, N.: Der Griff nach Österreich. Der Anschluss, Wien-München, 1978, s. 48.

²⁰⁴ Polní maršál August von Mackensen (1849 – 1945) v letech 1916 – 1918 vrchní velitel vojsk centrálních mocností v Rumunsku. Po porážce ústředních mocností na Balkáně a kapitulaci Bulharska 29.9. 1918 zahájily německé jednotky pod Mackensenovým velením přesun přes Rakouskou-Uhersko zpět do Německa.

²⁰⁵ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 156.

základě. Až na některé výtržnosti, k nimž v posledních dnech došlo v Ústí, které jsou však pouze záležitostí lůzy, vládne pořádek“. O den později, 6. listopadu 1918, vydala saská vláda nařízení, že v případě nepokojů v Deutschböhmen má být zabráněno uprchlíkům z Čech v překročení hranic do Saska.²⁰⁶ Saská vláda také odepřela dodávky zbraní a potravin, o které žádala Státní rada Německého Rakouska.²⁰⁷ Bavorská vláda dokonce již 17. října 1918 vydala nařízení, aby za žádných okolností bavorská policie nezasahovala v zájmu zachování pořádku na „nebavorských územích“.²⁰⁸

Po zvážení zmíněných fakt je zřejmé, že „německá alternativa“ obrany sudetských oblastí byla iluzí. Na německé straně o ní nebylo nikdy oficiálně uvažováno. Spíše byly podniknuty kroky proti sudetoněmecké iredentě. Ve věci existovala jen jednostranné kroky, jako např. rozhodnutí Prozatímního národního shromáždění ze dne 12. listopadu 1918 o připojení Německého Rakouska k Říši.²⁰⁹

Poté co se rozplynula iluze německé vojenské pomoci při obraně německých oblastí proti českému záboru, prosadily se ve Státní radě jako alternativa dva hlavní názorové proudy. První, radikální, který měl menšinu, předpokládal vojenskou obranu s nasazením místních jednotek Volkswehru a Bürgerswehru. V oblastech příslušejících správně k alpským zemím měla zasáhnout pravidelná armáda. V případě neúspěchu aktivního odporu by byly sudetské oblasti obsazeny do konečného rozhodnutí jednotkami dohodových mocností. Tento plán však spojoval rozporuplné skutečnosti. Docházelo v něm ke kombinaci boje proti armádě Dohody (československé vojsko bylo uznáno součástí Dohody) a požadavku ochrany „neutrálními“ vojsky Dohody. Druhý, umírněnější kombinoval zastrašovací manévry jednotek Volkswehru s diplomatickými protesty u československé vlády, neutrálních států a dohodových mocností. Výhodou tohoto postupu byla jeho flexibilita. Podle politické situace bylo možno postupovat od faktické aktivní obrany až k diplomatickým protestům. V praxi nakonec docházelo více méně k uplatňování této kombinace forem „obran“.

7.6.2. Vývoj obranné politiky v sudetských oblastech

Ještě na počátku listopadu 1918, kdy byla německá území obsazována nekoordinovaně českými dobrovolnickými a sokolskými jednotkami, musela Státní rada Německého Rakouska řešit zásadní problém, jak čelit vojenskému tlaku Čechů, se kterými bylo na druhou stranu nutno vycházet v zásobovacích otázkách? Státní rada nakonec zvolila metodu protestů u československé vlády, u dohodových a neutrálních států a činila také vojenská opatření, která však měla působit spíše preventivně.

Již 6. listopadu 1918 byl ministr zahraničí V. Adler pověřen Státní radou protestovat proti obsazování německých obcí v Čechách u československého vyslance Tusara. Protest byl předán 8. listopadu. Přestože z československé strany nedošlo k žádné reakci, váhala zpočátku Státní rada konflikt internacionalizovat. Proto se patrně neobjevují žádné náznaky v nótě německo-rakouského ministerstva zahraničí prezidentu Wilsonovi ze dne 13. listopadu 1918, která informovala o „utvoření státu a o úmyslu připojit Německé Rakousko k Německu“. Současně byla přijata vojenská opatření, která měla zabránit dosud slabým a nepočetným československým jednotkám v obsazování německých měst.²¹⁰ Zde však byla Státní rada od počátku omezena statutem československého vojska jako vojska Dohody, které se mohlo podle smlouvy s Villa Giusti pohybovat po území bývalé Monarchie dle svých potřeb. Proto bylo nutno jakékoli

²⁰⁶ ÖstA Wien, AdR, Deutschböhmisches Landesregierung 1918 – 1919, der Bericht des österreich-ungarischen Botschafters Baron Braun zum Wiener Ausserministerium vom 5.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR OBh DtbLR, karton 41 a 3.

²⁰⁷ FALTIS, V.: Deutschböhmen. Molden, Wien, 1973, s. 89.

²⁰⁸ FALTIS, V.: Deutschböhmen. Molden, Wien, 1973, s. 89.

²⁰⁹ Tamtéž.

²¹⁰ Die Note vom 9.11. 1918, ADÖ. Vlg. für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 127.

náznaky obrany provádět obezřetně a s neustálým důrazem na prevenci. Vyslat jednotky z alpských zemí na pomoc sudetským Němcům bylo dopředu vyloučeno. Důraz byl kladen především na využití místních jednotek Volkswehru a Bürgerswehru. Obranná politiky, kterou prosazoval Adlerův nástupce O. Bauer, spočívala ve vytvoření struktury polovojenských oddílů, které by byly vyzbrojeny jen lehkými zbraněmi a „morálně podpořeny“ malými jednotkami pravidelné armády.²¹¹

Provedením „příslušných opatření k prevenci dalšího obsazování země Deutschböhmen československými jednotkami“ byla 6. listopadu 1918 na 21. zasedání Státní rady pověřena ministerstva zahraničí a vojenství. Dodatek o možnosti povolání v krajním případě na pomoc říšskoněmeckou armádu, navrhovaný německými radikály, byl většinou zamítnut.²¹² Pro zoufalý nedostatek zbraní se již 8. listopadu 1918 pověřená ministerstva dohodla, že požádají saskou vládu o dodávku zbraní pro Volkswehr v Čechách a na Moravě a že uspiší poslání bojeschopných frontových jednotek „národnosti deutschböhmisches“ přes Bavorsko do Deutschböhmen.²¹³ V následujícím období bylo skutečně dodáno z Německa množství zbraní (podle zjištění ministerstva vojenství ze dne 23. listopadu 1918 odešlo do Deutschböhmen 4000 pušek) a bylo také přepraveno vojsko.²¹⁴ Většina vojáků vyslaných do Deutschböhmen se zde však samovolně rozcházela do domovů, a to i s výstrojí. Na počátku prosince 1918 se německá cesta pro zbrojní dodávky do německých Čech uzavřela pro negativní postoj socialistických vlád v Sasku a Bavorsku.

Poté, co se Státní radě a zemským vládám podařilo zajistit alespoň část potřebných zbraní a munice pro obranu německých oblastí v českých zemích, bylo na lokální správě a národních radách, aby podle Vídní připravených pokynů vytvořily strukturu domobraneckých oddílů. A zde došlo k selhání celého plánu. Sudetské obyvatelstvo bylo již unaveno válkou a deziluzí i zklamáním z jejího průběhu. Nepomýšlelo na aktivní obranu a spíše očekávalo „co přijde z Vídně“. V některých oblastech (jižní Morava) hrály zpočátku oddíly Volkswehru aktivní obrannou roli a podařilo se jim dokonce na jistou dobu zastavit český zábor, ale po příchodu pravidelné československé armády se i tato obrana rychle rozložila.

Od počátku listopadu 1918 československé vojsko bez odporu obsazovalo jednotlivé strategické body v Čechách. Proces vojenského ovládnutí doprovázelo přebírání úřadů, dopravních, telegrafních, poštovních uzlů a zajištění skladů strategických surovin, vojenských zásob a potravin. Již od druhé poloviny listopadu 1918 bylo jasné, že strategie lokální lidobraný a obranné prevence v Sudetách se nezdařila. 24. listopadu 1918 protestoval ministr Bauer u československého zplnomocněnce ve Vídni Tusara proti obsazení či bezprostřednímu ohrožování měst Varnsdorf, Hartmanice, Horšův Týn, Kašperské Hory a Vimperk v Čechách, Vítkov ve Slezsku a Nový Jičín, Slavonice a Hustopeče na Moravě.²¹⁵ 26. listopadu 1918 byly obsazeny českými vojsky Rumburk, Šluknov, Lovosice, Terezín, Česká Lípa a Stříbro, čímž se v prostoru Šluknovského výběžku Deutschböhmen rozdělily na dvě části.²¹⁶

Německá domobrana nikde nekladla odpor. Jednotky ve většině měst a obcí nebyly základním způsobem vyzbrojeny a vyzbrojeny. Chyběla také potřebná bojová morálka jednotek. Na několika místech proběhl československý nástup tak nečekaně, že byli zatčeni zdejší němečtí státní funkcionáři, úředníci a dokonce byl zajištěn jeden poslanec. I ze strany německých úřadů však docházelo k zajetí příslušníků československých ozbrojených sil.

²¹¹ Die 21. Sitzung des Staatsrates am 6.11. 1918, ADÖ. Vlg. für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 71.

²¹² Die 21. Sitzung des Staatsrates am 6.11. 1918, ADÖ. Vlg. für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 53.

²¹³ ÖstA Wien, AdR, Staatskanzlei/Bundskanzleramt alt 1918 – 1923, die Tagung am 8.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR BKA Stk/BKA alt, karton 140.

²¹⁴ ÖstA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918–1919, der Bericht vom 23.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 5.

²¹⁵ Der Bericht von Bauer zum Bevollmächtigte Tusar am 24.11. 1918. ADÖ. Vlg. für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 178.

²¹⁶ Der Bericht von Lodgman auf der 46. Sitzung des Staatsrates am 26.11. 1918, ADÖ. Vlg. für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 186.

Situace ve zbytcích ozbrojených sil na území Deutschböhmen a Sudetenlandu se podobala stavu v Německu. Byly zde zřizovány vojenské rady a revoluční vojenské svazy, které sice spolupracovaly s politickými orgány, a nevyvíjely žádnou revoluční činnost, ale nebyly ani vojensky aktivní. V atmosféře všeobecného strachu z revoluce, bolševizace a občanské války, která ovládala sudetoněmeckou společnost, by však byla jakákoli aktivita uvnitř vojska tak jako tak považována za podezřelou a nežádoucí. Jako v Německu bylo i v Rakousku možno brannou situaci řešit za pomoci tzv. důstojnických gard (elitních profesionálních jednotek složených jen z poddůstojníků a důstojníků). Sociální demokraté však jejich vytvoření odmítali pro reakční a rojalistické ideje, které vládly v kruzích bývalého rakouského důstojnictva. Nasazení jednotek lidobrany z alpských zemí vylučovali prakticky sami poslanci, jelikož „lidé jsou válkou unaveni a akce, která nějak zavání válkou, by ... vůbec všude nenašla pochopení.“²¹⁷ Navíc jak prohlásil sociální demokrat J. Deutsch: „Především ... nemáme možnost povolát vojáky do zbraně, protože nikdo nepřijde a my nemáme mocenské prostředky, kterými bychom je k tomu přiměli.“²¹⁸ Tento stav se promítal i ve stanoviscích Státní rady. Na zasedání 19. listopadu 1918 jen dva poslanci (Teufel a Wolf, oba němečtí radikálové) hájili při projednávání obrany sudetských oblastí nasazení jednotek lidobrany z alpských zemí.²¹⁹

Na 40. zasedání Státní rady 20. listopadu 1918 bylo rozhodnuto, „že budou ihned provedena všechna potřebná vojenská opatření k zajištění kraje Südmähren“. Opatření byla současně rozšířena i na provincii Sudetenland.²²⁰ Na zasedání Státní rady 26. listopadu 1918 dosáhli poslanci Teufel a Lodgman za podpory státního rady Langenhana zmocnění zemské vlády Deutschböhmenu a Sudetenlandu a také krajské vlády Südmährenu, „aby ve shodě s ministerstvem vojenství a vrchním velitelstvím armády vzaly do služby jednotky v takové síle, aby mohly osvobodit obsazené oblasti svých zemí a zajistit je proti každému dalšímu československému vpádu“.²²¹

Tím byla veškerá obranná opatření přenesena na země a jejich orgány. Jen do oblastí Südmähren bylo vysláno několik vídeňských jednotek o celkové síle 1000 mužů vyzbrojených lehkými zbraněmi. Nebyla však přidělena požadovaná dělostřelecká baterie.²²² Ostatní oblasti si musely vystačit s vlastními zdroji z řad navrátilých frontových vojáků a dobrovolníků. Tato aktivita neměla vliv na postup českých jednotek v pohraničí. Dle archivních zdrojů nelze zcela souhlasit s Haasovým konstatováním, že československé orgány byly informovány o „nedostatečné síle a nepoužitelnosti německo-rakouské národní obrany“ a také o „nařízeních ministerstva vojenství, která obranná opatření striktně udržovala na úrovni demonstrativního gesta.“²²³ Československé orgány dlouhou dobu počítaly s bojovou hodnotou jednotek Volkswehru a proto zpočátku váhaly s vlastní celoplošnou brannou aktivitou. Systematický nástup československých jednotek k obsazení německých oblastí byl dlouho vázán až na návrat legií z Itálie a Francie.

²¹⁷ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, der Abgeordnete Hauser auf der 40. Sitzung des Staatsrates am 20.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 11.

²¹⁸ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, Die Rede des Stellvertreters Deutsch auf der 40. Sitzung des Staatsrates am 20.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 140.

²¹⁹ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, die 38. Sitzung des Staatsrates am 19.11. 1918 Nachmittag, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 135.

²²⁰ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, die 40. Sitzung des Staatsrates am 20.11. 1918 Nachmittag, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 140.

²²¹ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, die 46. Sitzung des Staatsrates am 26.11. 1918 Nachmittag, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 155.

²²² Tamtéž, karton 156.

²²³ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 165.

7.6.3. Přejchod k pasivní obraně

Na konci listopadu 1918 bylo Německé Rakousko nuceno prakticky rezignovat na obranu celistvosti svého území. Státní rada musela přiznat, že nemá prostředky k obraně nárokovaných oblastí v českých zemích a i kdyby měla, nebylo možno jich použít proti československé armádě. Tento nedostatek bylo nutno vyvážit diplomatickou aktivitou, která se omezovala na žádosti o obsazení sporných území „neutrálními“ dohodovými jednotkami do doby rozhodnutí mírové konference a na protesty a naléhání u velmocí, aby ochránily právo německého národa Monarchie na sebeurčení.

Především požadavek na povolání dohodových armád do sporných oblastí se však setkával v německo-rakouských politických kruzích s odporem. Když Lodgman von Auen požádal ve Státní radě 26. listopadu 1918, aby ministerstvo zahraničí oslovilo Dohodu ve věci zásahu v Sudetách, jeho žádost nebyla schválena. Tento požadavek byl poté uplatňován i v ostatních smíšených územích Rakouska (Štýrsko, Korutany). V oblasti Deutschböhmen byla však intervence dohodových jednotek vnímána především ministrem O. Bauerem jako popření svrchovanosti německo-rakouského státu. Proto o ní nebylo na zasedání 26. listopadu 1918 vůbec hlasováno.²²⁴

Z iniciativy poslance Teufela bylo na zasedání Státní rady dne 26. listopadu 1918 také rozhodnuto informovat rakouskou i mezinárodní veřejnost o obsazování německo-rakouského území okolními národními státy. Zároveň byly dohodové státy požádány, aby do Vídně vyslaly své zástupce – Německé Rakousko zatím jednalo s Dohodou jen skrze zastupitelské orgány neutrálních států.²²⁵ Tím Rakousko konflikt s Československem přesunulo do mezinárodní úrovně. Tento úkol měl být dále rozvíjen propagační službou pro obyvatelstvo a zahraniční tisk, o jejímž zřízení bylo na zasedání rozhodnuto. Ta však začala pracovat až na počátku roku 1919.²²⁶

Významným prvkem pasivního odporu Německého Rakouska proti československému záboru sudetských oblastí bylo uspořádání plebiscitu. Jako se česká strana orientovala na uplatnění principu *fait accompli*, tak se německá strana upínala k mimořádným volbám či plebiscitu v Sudetách. Obě strany spoléhaly na to, že jejich postup získá větší váhu u Dohody.

Především sociální demokraté zastávali v národním shromáždění stanovisko uspořádat volby do ústavodárného shromáždění co nejdříve. Volby by v sudetských oblastech etablovaly novou politickou reprezentaci a zároveň by plnily roli plebiscitu o příslušnosti k Německému Rakousku.²²⁷ Motivací sociálních demokratů nebylo jen zjištění, „že mocnosti Dohody volbám přikládají velký politický význam.“²²⁸ Sociálnědemokratická strana měla důvod očekávat v případných volbách v Deutschböhmen výrazné vítězství. Především v průmyslových oblastech severních Čech byla atraktivní svým sociálním programem a širokou voličskou základnu posílila svojí angažovaností v národnostní politice. Předsednictvo strany dalo již 28. listopadu 1918 pokyn organizaci v Deutschböhmen k předvolební agitaci.²²⁹

Podle návrhu sociálních demokratů měl být volební lístek sestaven tak, že volič by se vyslovil pro Německé Rakousko a zároveň by si vybral stranu, které dává svůj hlas.²³⁰ Propojení

²²⁴ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, 46. Sitzung des Staatsrates am 26.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 117.

²²⁵ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 166.

²²⁶ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, die 46. und 51. Sitzung des Staatsrates am 26. und 30.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 118 a 126.

²²⁷ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, Minister Bauer auf der 46. Sitzung des Staatsrates am 26.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 118.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Archiv des Vereines für die Geschichte der Arbeiterbewegung Wien, Altes Parteiarchiv vor 1934, der Protokoll des Vorstandes der Sozialdemokratischen Partei vom 28.11. 1918, karton 1567, sign. 3.

²³⁰ Archiv des Vereines für die Geschichte der Arbeiterbewegung Wien, Altes Parteiarchiv vor 1934, der Protokoll des Vorstandes der Sozialdemokratischen Partei vom 7.11. 1918, karton 587, sign. 677.

národnostní a politické otázky a očekávané vítězství sociální demokracie však polekalo občanské strany, které požadovaly na lístku společnou kandidátku. Jelikož sociální demokraté nepřipustili kompromisní řešení s argumentací, že „pokud si voliči budou nuceni zvolit jen jednu stranu, budou poté ochotnější snášet nepříjemnosti,²³¹“ byl 13. prosince 1918 ve Státní radě Rennerův návrh na konání voleb v Deutschböhmen zamítnut.²³²

Po obsazení Sudet československou armádou šlo Státní radě alespoň o zachování zdání německo-rakouské správy, kterou by bylo možno označit za jakýsi důkaz příslušnosti sudetských zemí k Německému Rakousku. Byly proto zvoleny dva postupy – „prostorový a obsahový“. Prostorový spočíval ve vytyčení území, na nichž bude uplatňovat vliv jen nový československý stát a nebo jen Německé Rakousko. V německo-rakouské zóně by byla veřejná správa podřízená přímo Vídni. Obsahová varianta znamenala rezignaci na území, které bylo pod kontrolou Československa a výstavbu německo-rakouských správních orgánů, které by působily paralelně s československými.

Obsahové variantě rozdělení veřejné správy mezi Československo a Německé Rakousko byla na počátku listopadu 1918 nakloněna i pražská vláda. Předpokládalo se, že po obsazení německých oblastí českým vojskem zůstane prostor i pro činnost německých národních rad. Československé úřady také opravdu při obsazování sudetských území neměly bezprostřední tendenci německé národní rady rušit. Ministr Löwenfeld-Russ charakterizoval situaci slovy: „Češi vydávají svá ustanovení pro oblast Čech včetně Deutschböhmen, takže tam provádějí opatření dvě vlády, z nichž česká je ve výhodě potud, že disponuje vojskem, které příslušná místa jednoduše obsazuje.“²³³

Obhajobou územního nároku na provincie v českých zemích a jednáním o stanovení územních sfér vlivu promarnila však Státní rada drahocenný čas. V pokročilé části obsazování Sudet již Češi neměli zájem na jakýchkoli správních ústupcích. 30. listopadu 1918 vyzvala Státní rada ministerstvo zahraničí a ministerstvo dopravy k jednávání s československou vládou o stanovení sfér vlivu obou států v českých zemích „pouze k udržení pořádku a bezpečnosti v železničním provozu.“²³⁴ 3. prosince 1918 předložil tento návrh ministr zahraničí O. Bauer československému zplnomocněnci ve Vídni Tusarovi.²³⁵ Tusar ve své odpovědi z 3. prosince 1918 nazval československý postup, jako pohyb vojska Dohody na německých územích a 14. prosince 1918 v přímé rozmluvě s Bauerem již odepřel zcela jednat o německo-rakouském podílu na správě sudetských oblastí.²³⁶

Ani tyto kompromisní návrhy na uspořádání německo-rakouské správy v Sudetách se však nesetkávaly se souhlasem u mnohých radikálních poslanců a u místní správy v provinciích. Zemský hejtman Deutschböhmen Lodgman von Auen striktně odmítl možnost koexistence německo-rakouských orgánů pod československou správou. Jeho stanovisko potvrdil i poslední sjezd sociální demokracie země Deutschböhmen, který se konal v Teplicích-Šenavě²³⁷ 8. prosince 1918.²³⁸ Zemská vláda Deutschböhmen poté 11. prosince 1918 opustila Teplice-Šenavu a přes Sasko odcestovala do Vídně, kde formálně fungovala v exilu.²³⁹ Podobně krajské

²³¹ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, Viceminister Glöckel auf der 58. Sitzung des Staatrates am 13.12. 1918 Nachmittag, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR I. Rep StRP, karton 341.

²³² Tamtéž.

²³³ LÖWENFELD-RUSS, H.: Im Kampf gegen den Hunger. Aus den Erinnerungen des Staatssekretärs für Volksernährung 1918 – 1920. Oldenburger Verlag, München, 1986, s. 130.

²³⁴ Das Kabinetprotokol vom 30.11. 1918, der 3. Punkt des Programmes. ADÖ. Vlg. für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 223.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Der Bericht von Bauer am 15.12. 1918. ADÖ. Vlg. für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 270 a 292.

²³⁷ Dnes Teplice, německy Teplitz-Schönau, dále Teplice-Šenava.

²³⁸ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 171.

²³⁹ MOLISCH, P.: Die sudetendeutsche Freiheitbewegung in den Jahren 1918 – 1919. Wilhelm Braumüller, Universitäts-Verlagsbuchhandlung, Wien – Leipzig, 1932, s. 97.

hejtmanství Deutschsüdmähren přesídlilo 15. prosince 1918 ze Znojma do dolnorakouského Retzu.²⁴⁰

Na rozdíl od radikálního postupu zástupců Deutschböhmen a Deutschsüdmähren prosazovala zemská vláda Sudetenlandu i po obsazení provincie paralelní německou veřejnou správou. Zastáncem tohoto postupu byl především zemský hejtman R. Freissler. Ve své zprávě o stavu země z 3. prosince 1918 shrnul úspěchy a neúspěchy německo-rakouské politiky v Sudetenlandu a vzhledem k úspěšnému ovládnutí veřejné správy především ve Slezsku doporučil jednání s Čechy o územním či administrativním provizoriu.²⁴¹ Nastínil možnost paralelních národních politických úřadů ve smíšených oblastech s nadřazeností českých orgánů a s „vnitřním i vnějším“ českým úředním jazykem.²⁴² Také v kraji Böhmerwaldgau požadovala hornorakouská zemská vláda bilaterální dohodu o správním provizoriu, které by mělo platit až do konečného rozhodnutí na mírové konferenci. Na počátku prosince 1918 žádal o zastavení veškerých operací a návrat ke stavu z 1. listopadu 1918 také hejtman Deutschsüdmähren Teufel.²⁴³ Češi, kteří měli již většinu německých oblastí pod vojenskou i správní kontrolou, však na tyto nabídky již nereagovali.

Samostatnou epizodou při obhajobě územního nároku v Sudetách byla diplomatická aktivita Německého Rakouska. Prvním pokusem přenést spor s Československem na mezinárodní pole byla nota americkému prezidentovi Wilsonovi, kterou Prozatímní národní shromáždění přijalo 30. října 1918. Byla zde nastíněna obecná charakteristika budoucího německo-rakouského státu. Základ konstituování státu tvořilo právo Němců na sebeurčení, uplatněné na územích bývalé Monarchie včetně německých oblastí v Čechách, na Moravě, ve Slezsku. Nota popisovala národnostní situaci v českých zemích a navrhovala řešení v podobě všeobecného plebiscitu a stanovení delimitační komise ze zástupců Československa a Německého Rakouska. Postavení národnostních menšin, které se nacházely na kompaktních územích druhého národa mělo být řešeno vzájemnými dohodami.²⁴⁴

Německo-rakouská diplomatická aktivita zaznamenala opět nárůst na počátku prosince 1918 v souvislosti s obsazováním Sudet československou armádou. 5. prosince 1918 vydalo ministerstvo zahraničí Německého Rakouska notu o řešení sporů mezi Německým Rakouskem na straně jedné a jihoslovanským i československým státem na straně druhé prostřednictvím chystaného mírového kongresu.²⁴⁵ Další nota následovala 8. prosince 1918 v reakci na „československé sdělení, že Dohoda se chystá zařadit Sudety do Československa“ a požadovalo se v ní okamžité uspořádání referenda.²⁴⁶ Prohlášení Státní rady ze dne 13. prosince 1918 a nota ministerstva zahraničí ze 17. prosince 1918 požadovaly také uspořádání referenda „neutrálními úřady a pod ochranou neutrálních jednotek“.²⁴⁷

Mezinárodní politická situace však požadavkům Německého Rakouska nepřála. Protesty měly spíše negativní dopad. Již první dvě noty posloužily československé diplomacii jako argument, aby prosadila u dohodových spojenců prozatímní určení hranic. Ihned po doručení těchto dokumentů k příslušným ministerstvům zahraničí totiž intervenoval E. Beneš u francouzské, italské i americké vlády a skutečně dosáhl jejich souhlasu s prozatímní československou správou v Sudetách až do rozhodnutí mírové konference (což výrazně posílilo československé šance na konečné ovládnutí pohraničních oblastí) a zamítnutí rakouského návrhu

²⁴⁰ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 216.

²⁴¹ Der Landeshauptmann Freissler dem Kanzler Renner, Troppau am 3.12. 1918. ADÖ. Vlg. für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 239 – 244.

²⁴² Die Erklärung des Justizministers auf der 56. Sitzung des Staatsrates am 9.12. 1918 Nachmittag. ADÖ. Vlg. für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 273.

²⁴³ MOLISCH, P.: Die sudetendeutsche Freiheitbewegung in den Jahren 1918 – 1919. Wilhelm Braumüller, Universitäts-Verlagsbuchhandlung, Wien – Leipzig, 1932, s. 64 a 76.

²⁴⁴ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Maticе moravská, Brno, 2000, s. 133.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 175.

²⁴⁶ Die Kreislaufnote vom 8.12. 1918. ADÖ. Vlg. für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 272.

²⁴⁷ Die 58. Sitzung des Staatsrates am 13.12. 1918. ADÖ. Vlg. für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 289.

na plebiscit. Tímto rozhodnutím došlo prakticky k legitimizaci vojenského obsazení Sudet československými jednotkami.²⁴⁸

Na mírové konferenci byla nakonec potvrzena územní integrita českých zemí jako základu nově vzniklého československého státu.

7.7. Vliv zásobovací krize Německého Rakouska na jeho sudetskou politiku

Německo-české vztahy po vzniku nových národních států byly ovlivňovány dvěma skutečnostmi – územním sporem o Sudety a závislostí alpských i sudetských německých oblastí na dodávkách surovin, potravin z českých zemí a na českých dopravních cestách, především železničních. Německo-rakouská politika se do konce roku 1918 názorově pohybovala mezi iredentou, absolutním právem na sebeurčení a zažehnáním zásobovací krize rezignací na iredentu.

Když se politické špičky Německého Rakouska pouštěly do formování státního území v „českých oblastech“, doufaly, poněkud v rozporu s historickou zkušeností, v pokojné uspořádání územních nároků. Především sociální demokraté vycházeli z přesvědčení, že národy osvobozené a politicky zrovnoprávněné budou mít přirozenou tendenci si pokojně uspořádat své záležitosti.²⁴⁹ V. Adler prohlásil přímo na prvním zasedání Prozatímního národního shromáždění 21. října 1918: „Vezme-li Německé Rakousko správu svého území do svých rukou a nechá-li Čechy, aby do svých rukou vzali správu českých území, pak budeme moci s Čechy vyjednávat o zásobování potravinami jako národ s národem.“²⁵⁰ Podobný postoj zastávali také čeští sociální demokraté. Německo-rakouský Výkonný výbor navrhl na svém zasedání 24. října 1918 vytvoření společné delegace ze členů jednotlivých národních rad, která bude řídit vznik samostatných národních útvarů a také se bude angažovat ve věcech, které dosud zůstávaly společné – v dopravě a zásobování.²⁵¹ 28. října 1918, ještě před tím, než byl vyhlášen československý stát, se Výkonný výbor Německého Rakouska na návrh slezského poslance R. Freisslera usnesl vytvořit s poslanci ostatních národů „společné direktorium výživy“. K tomu nakonec nedošlo, především proto, že česká strana použila zásobování jako hlavní kompenzační a nátlakový prvek v jednání s Německým Rakouskem a kompromis nepřipouštěla.

První jednání české a rakouské strany o řešení vyvstalých problémů proběhla z iniciativy c. k. ministerské rady 1. listopadu 1918 ve Vídni.²⁵² Setkali se zde členové Státní rady Německého Rakouska K. Renner, K. Seitz a Fr. Dinghofer s Vl. Tusarem, který byl 30. října 1918 jmenován československým zplnomocněncem při c. k. ministerské radě. Jednání probíhala za předsednictví ministerského předsedy Heinricha Lammasche a ostatních rakousko-uherských ministrů. Při iniciování schůzky hrála patrně významnou roli stranická příslušnost zúčastněných – zástupci české i německo-rakouské strany byli sociálními demokraty. Atmosféra byla až přátelská, však jen do doby, než se začalo jednat o českoněmeckých provinciích.²⁵³ Tusar (nad rámec svého mandátu) uznal nutnost dovozu potravin do Sudet i do Německého Rakouska, potřebu obnovení dopravního spojení s nimi i potřebu česko-rakouské spolupráce ve věcech měnového režimu. Ale ani přes veškerou snahu dohodnout se, nemohl Tusar rezignovat na českoněmecké provincie. Tusar, ač nebyl zmocněn ve věci jednat, učinil Rennerovi „soukromý návrh“. Požadoval, „aby správní jednota země nebyla zatím narušena“ a aby byly ponechány pod

²⁴⁸ BENEŠ, E.: Der Aufstand der Nationen. Der Weltkrieg und die tschechoslowakische Revolution, Orbis, Prag, 1928, s. 685 – 687.

²⁴⁹ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 134.

²⁵⁰ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Friedrich Frh. von Wieser, Überschrift des Tagbuches. sign. AT-OeStA/HHStA SB NI Friedrich Wieser, inv. č. 123, s. 1066.

²⁵¹ ÖStA Wien, AdR, HHStA, Geschäftstagebuch, Zl. 5401 – 9850, der Beschluss der 6ten Sitzung des Vollzugsausschusses am 24.10. 1918 Nachmittag, sign. AT-OeStA/HHStA HA OMeA Protokolle 193, karton 12.

²⁵² ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Friedrich Frh. von Wieser, Überschrift des Tagbuches. sign. AT-OeStA/HHStA SB NI Friedrich Wieser, inv. č. 123, s. 1066 – 1072.

²⁵³ Tamtéž, s. 1073.

českou správou uhelné revíry v pohraničních oblastech. Za to budou dotčené uhelné podniky zásobovány potravinami, aby se zabránilo stávkám, a nebudou sem posláni čeští úředníci. Tusar vyloučil násilné řešení situace.²⁵⁴ Jelikož německá delegace nebyla zplnomocněna přijímat rozhodnutí v územních otázkách, skončilo jednání nakonec bez výsledku. K. Renner však charakterizoval německý postoj v té době prohlášením: „Deutschböhmen není pro Čechy k máni.“²⁵⁵

Důsledkem neúspěchu prvního jednání bylo zastavení veškerého zásobování německých oblastí Monarchie z českých zemí. Tváří v tvář zásobovacímu kolapsu se ve Státní radě i mezi poslanci národního shromáždění následně vytvořila opozice, která trvala na obnovení jednání s československou stranou a na prioritaci zásobování nad územním nárokem. Např. ministr dopravy Jukel se vyjádřil proti vytváření dvou zamýšlených německo-rakouských ředitelství státních drah v sudetských zemích za stávající situace.²⁵⁶ 5. listopadu 1918 opravdu Státní rada rozhodla prozatím odvolat zřízení výše zmíněných ředitelství.

Ve snaze vyhnout se jednání o Deutschböhmen a dosáhnout alespoň dílčích úspěchů v dopravě a zásobování vybavila Státní rada vyjednaváče pro další kolo jednání striktními instrukcemi. Pro jednání, která zprostředkovalo u české strany ministerstvo zahraničí, a která se konala ve Vídni, v Gmündu a také v Praze, byly Rennerem zcela odděleny politické a hospodářské body. Německo-rakouští vyjednaváči měli mandát jen k řešení ekonomických otázek. Za hospodářské ústupky mohla být poskytována jen ekonomická protiváha. O sudetské otázce nebyly delegace vůbec zplnomocněny jednat. Tím ale pro českou stranu ztratila jednání na naléhavosti a byla tak odsouzena k nezdaru.²⁵⁷ Jen jednání v Gmündu přinesla z české strany drobné ústupky v dopravním režimu. Dodávky uhlí, které byly přislíbeny k udržení železniční dopravy se však uskutečnily jen v minimální formě a sloužily především k zajištění dopravy československých legionářů z Itálie přes rakouské území.²⁵⁸

Situace s rakouskými zásobami uhlí a potravin byla kritická. Češi bránili přepravě slezského uhlí. Pro revoluční nepokoje v Německu (v Bavorsku) byly přerušeny dodávky uhlí z Vestfálska. Dodávky potravin z Uher a z Německa byly zastaveny a ukrajinské obilí se stalo pro nevyhlášenou válku mezi Poláky a Ukrajinci také nedostupné. 8. listopadu 1918 konstatoval rakouský státní sekretář (ministr) pro národní výživu Löwenfeld-Russ totální nezdár jednání o dodávkách cukru z Československa. Blokáda byla uvalena postupně na všechny české a moravské kraje, které se přihlásily k Německému Rakousku. Poněkud příznivější situace panovala na Moravě, „neboť zde se aprovizační výbor oběma národy staral o hladké fungování potravinové služby.“²⁵⁹ Brněnský Národní výbor byl od prvních dnů po převratu ochoten k výměnnému obchodu s Vídní (železniční vagóny za potraviny).²⁶⁰ Uspokojivá byla zásobovací situace v jihlavském jazykovém ostrově, který nikdy fakticky nebyl samostatný a který od počátku kontroloval český národní výbor v Jihlavě. Proto se na něj nevztahovala blokáda. Jihomoravské a severomoravské německé kraje byly však dopravně izolovány, stejně jako Deutschböhmen a Německé Rakousko obecně.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Maticе moravská, Brno, 2000, s. 136.

²⁵⁶ ÖStA Wien, AdR, Staatskanzlei/Bundeskanzleramt alt 1918 – 1923, die 3. Sitzung der Kabinettrat am 4.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR BKA Stk/BKA alt, karton 114.

²⁵⁷ ÖStA Wien, AdR, Staatskanzlei/Bundeskanzleramt alt 1918 – 1923, der Geheimauftrag an die Unterhändler der Abordnung der deutschösterreichischen Regierung an die tschechoslowakische Regierung in Prag vom 17.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR BKA Stk/BKA alt, karton 78.

²⁵⁸ MRCHTLER, P.: Die Verflechtung der österreichische Eisenbahnen am Anfang der Ersten Republik. Die Trennung des altösterreichischen Eisenbahnwesens nach dem Zusammenbruch der Donaumonarchie. Mitteilung des Österreichischen Staatsarchivs 17/18 (1964/1965), s. 399 – 426.

²⁵⁹ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, die Proklamation des Deutschen Volksrats für die Iglauer Sprachinsel vom 2.11. 1918 und Referat von Licht am 8.11. im Staatsrat, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 12.

²⁶⁰ BULÍN, H.: Jiskry na plameny. Vzpomínky na dobu zápasů i vítězství. Vlastním nákladem, Brno, 1930, s. 115.

Po nezdaru rozhovorů mezi českou a německo-rakouskou stranou se pokusili (patrně na doporučení Vídně) s Prahou jednat přímo zástupci země Deutschböhmen. Předmět jednání se nezměnil. Němcům nejvíce záleželo na obnovení dopravního spojení mezi vnitřními Čechami a průmyslovými centry v severních Čechách, obnově dodávek potravin a životně důležitých surovin pro Deutschböhmen. První taková jednání vedl v Praze 1. listopadu 1918 z vlastní iniciativy a bez pověření zemské vlády R. Lodgman von Auen. Jednání iniciovala česká strana a na české straně se jich účastnili Švehla, Rašín, Stříbrný, Soukup. Lodgmanovi byl dán návrh, aby čeští Němci určili svého zástupce do Národního výboru, což odmítl, jelikož by to znamenalo uznání československé svrchovanosti nad Deutschböhmen (Lodgman ani neměl žádný mandát o těchto věcech jednat). Naproti tomu Lodgman žádal uznání zemské vlády v Liberci. Oboustranná neústupnost a neschopnost německého vyjednavče zaujmout závazná stanoviska nakonec dovedly jednání do slepé uličky.²⁶¹ Lodgman von Auen však přesto viděl východisko v dalších jednáních a proto žádal zemského hejtmána Pachera o možnost setrvat v Praze.²⁶²

Je zajímavé, že důležitých jednání zástupců zemské vlády Deutschböhmen se členy Českého národního výboru, která proběhla v Praze 4. listopadu 1918, se Lodgman neúčastnil. Německou delegaci tvořili sociálně demokratičtí poslanci J. Seliger (zástupce zemského hejtmána Deutschböhmen), pověřenec národního shromáždění A. Krützner a ještě jeden neznámý poslanec.²⁶³ Ani tato skupina však nebyla delegována zemskou vládou v Liberci k závazným jednáním. Údajně neexistoval ani mandát Státní rady. O tajné instrukci pro delegaci se rada vyslovila až 5. listopadu 1918, tedy po jednání s Čechy. Německo-rakouský ministr zahraničí V. Adler věděl však o Seligerově přítomnosti na jednání v Praze. Je tedy zřejmé, že jednání byla vedena po sociálnědemokratické stranické linii.²⁶⁴ Tentokrát se jednání věnovala převážně politickým otázkám. Češi trvali na správní jednotě historických zemí a na centrálním postavení pražských úřadů i pro Deutschböhmen. Seligerova delegace prosazovala nezávislost zemské vlády v Liberci. Počáteční „přátelská atmosféra rozhovorů mezi bývalými kolegy, poslanci Říšské rady“ se vyostřila až k často Němci citované reakci A. Rašina, který na německé požadavky odvětil, že „s rebely se nevyjednává“.²⁶⁵ Protichůdná stanoviska na německé straně vratce podepřená Seligerovým podivným mandátem vedla ke krachu jednání.²⁶⁶

8. listopadu 1918 Seliger ve Vídni informoval Rennera, Seitze a patrně i Adlera o výsledcích pražských jednání. Rakousko se nacházelo na pokraji zásobovacího kolapsu. Odříznuto od všech zdrojů potravin a surovin mělo k dispozici jen vojenské zásoby potravin, které však stačily sotva do konce listopadu. Na zasedání Státní rady 13. listopadu 1918 prohlásil ministr Löwenfeld-Russ, že „od prosince je situace v zásobování moukou a cukrem neudržitelná.“²⁶⁷ Železniční doprava byla již bez topného uhlí a na většině tratí vlaky jezdily jen v omezené míře. V této situaci nebylo možno přehlížet ochotu Čechů vyhovět v otázkách zásobování a dopravy za podmínky ústupků v otázkách německo-rakouského územního nároku v Sudetách. Jediným kompenzačním bodem se stal Deutschböhmen (o Sudetenlandu se prozatím nejednalo) a jeho podřízení pražské centrální správě. Po neúspěšných jednáních ve Vídni (napříště se konala v Praze) vyvstala také krize v zásobování cukrem.²⁶⁸

²⁶¹ PEROUTKA, F.: Budování státu, rok 1918. Fr. Borový, Praha, 1933, s. 185 – 186.

²⁶² ÖStA Wien, AdR, Deutschböhmisches Landesregierung 1918 – 1919, Lodgman von Auen dem Landeshauptmann Pacher von Aussig am 3.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR OBh DtbLR, karton 4.

²⁶³ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 139.

²⁶⁴ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, die 16. Sitzung des Staatsrates am 3.11. 1918 Vormittag, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 19.

²⁶⁵ PEROUTKA, F.: Budování státu, rok 1918. Fr. Borový, Praha, 1933, s. 187.

²⁶⁶ Seliger na zasedání zemské vlády Deutschböhmen 5. listopadu 1918 referoval, že na dotaz „zda Deutschböhmen zůstane součástí Čech ...“, se odepřel vyjádřit“. In: ÖStA Wien, AdR, Deutschböhmisches Landesregierung 1918 – 1919, Landesrat-Sitzungen 1918 – 1919, sign. AT-OeStA/AdR OBh DtbLR, karton 42.

²⁶⁷ HAAS, H.: Österreich und die Alliierten 1918-1919. In: Saint-Germain 1919. Protokoll des Symposiums am 29. und 30.5. 1979 in Wien, Wien, 1989, s. 11 – 40.

²⁶⁸ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, Minister Löwenfeld-Russ referiert auf der 26. Sitzung des Staatsrates am 8.11. 1918 Nachmittag, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 40.

Československá strana se rozhodla přesunout Ústředí pro hospodaření s cukrem do Prahy a nechala se slyšet, že pokud Němci vyhoví českým požadavkům stran sudetských oblastí, bude uvolněno zásobování Rakouska i německých oblastí v Čechách, na Moravě cukrem a budou také obnoveny dodávky uhlí a cukrovky do cukrovarů v Sudetách. Češi dokonce připustili možnost „korespondovat s Němci v Deutschböhmen německy“.²⁶⁹ Veškeré dohody však „neměly prejudikovat definitivní úpravu otázek státní suverenity“. Podmínkou však byla neomezená pravomoc českého ústředí nad všemi německými úřady. V této otázce jednání vždy spolehlivě zkrachovala.

Rozkol mezi iredentou a zásobováním rozpoutal v německo-rakouské Státní radě spor napříč stranami. V první chvíli vznikla silná skupina, která se klonila k názoru, že Německé Rakousko nemá žádné prostředky k prosazení své vůle a mělo by v zájmu většiny upřednostnit zásobování před „sudetoněmeckým dobrodružstvím“. Do tohoto názorového proudu patřili „levicovní sociální demokraté (např. W. Ellenbogen), umírnění vídeňští němečtí nacionálové a demokraté (např. státní rada Ofner), poslanci za jazykové ostrovy z řad německých nacionálů a křesťanští sociálové z alpských zemí (např. Schöpfer a Miklas).“²⁷⁰ Pokud by se hlasovalo hned, názor by se patrně podařilo prosadit. V průběhu diskuse však postupně začala příčiněním poslanců delegovaných za německé oblasti Čech, Moravy a Slezska nebo z nich pocházejících nabývat na váze iredenta. Ve Státní radě se jednalo o R. Freisslera, J. Mayera, R. Pachera, Urbana, H. Wolfa, J. Seligera a O. Teufela (středomoravský důvěrník S. von Licht se jako ostrovní Němec přikláněl spíše k alternativě rezignovat na území Deutschböhmen). Navíc sudetoněmeckého původu byly kancléř K. Renner, Roller, V. Adler a Hanusch.²⁷¹ Tato malá ale vlivná skupina doplněná ještě „hlasitou skupinou německých radikálů kolem Teufela a Pantze“ požadovala aktivní „sudetoněmeckou politiku“.²⁷² Nakonec nejdůležitějším činitelem obhajujícím aktivní sudetoněmeckou politiku byl sám kancléř Renner. Renner se do značné míry opíral o program O. Bauera, který poukazoval na revoluční dění v Německu a proklamoval rozšíření revoluce také do zbytku střední Evropy. V tom případě by se nepříznivá situace v jednání s Čechy od základu změnila. Renner oznámil Státní radě Seligerův dojem, že v Deutschböhmen jsou rakouské zásobovací potíže vnímány jako důvod k obětování zájmu Němců z Čech. Bylo třeba rozhodné agitační a správní aktivity k získání českých Němců, protože „budou-li ... mít pocit, že se jim nedostává pomoci, je nutno připustit, že si dělnictvo řekne: tak to se přidáme hned. A to by znamenalo ztratit české Němce pro Německé Rakousko.“ Státní rada setrvala tedy v rovině aktivní sudetoněmecké politiky a pověřila ministerstvo pro výživu, aby ve své proklamaci seznámilo obyvatelstvo s důvody neúspěchu jednání o potravinách – „že vydání tak důležitých částí německého území na pospas cizí české nadvládě ... by se nedalo ospravedlnit strádáním.“ Zastánci pasivní sudetoněmecké politiky (poslanci Ellenbogen a Miklas) podali tedy alespoň návrh, aby s Čechy bylo zahájeno jednání o cukru bez předběžných politických omezení.²⁷³

Nastolení rozhodného kurzu v sudetské politice se projevilo v nařízeních o nové zemské soudní struktuře a 9. listopadu 1918 Státní rada podnikla další kroky k faktickému přivtělení sudetských zemí. Např. na návrh německých radikálů bylo uvažováno o vzniku oddělení státní kanceláře pro sudetské Němce „pod vedením finančního rady L. Oberdorffera“. Nyní když Státní rada rezignovala na kompromis s Čechy, mohlo se zřídit poštovní a železniční ředitelství pro Deutschböhmen a Sudetenland, vytvořit zemské školní rady, zajistit dopravní, kurýrní, telefonní

²⁶⁹ Tamtéž.

²⁷⁰ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 141.

²⁷¹ LÖWENFELD-RUSS, H.: Im Kampf gegen den Hunger. Aus den Erinnerungen des Staatssekretärs für Volksernährung 1918 – 1920. Oldenburger Verlag, München, 1986, s. 143.

²⁷² HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 142.

²⁷³ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, Renner auf der 26. Sitzung des Staatsrates am 8.11. 1918 Nachmittag, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 34.

spojení přes Německo, také finanční fungování nových zemí a řešení otázek spojených se státním občanstvím, s měnovou odlukou atd.²⁷⁴ Tyto kroky přinesly záhy reakci na české straně. Pražská jednání o potravinách a uhlí mezi českými a německo-rakouskými hospodářskými korporacemi (svazem průmyslníků, obchodními komorami, zástupci dělníků a zemědělců) vedená rakouským sekčním šéfem pro hospodářské záležitosti R. von Schüllerem skončila neúspěchem.²⁷⁵ Jak píše Haas, „rakouští vyjednaváci v Praze vlastně nebyli očekáváni“.²⁷⁶ Proběhla sice separátní jednání s Rašínem, ale jejich výsledkem byla jen dohoda o dodávkách zeleniny, což bylo žalostně málo. Naléhavá snaha německé strany jednat utvrzovala Čechy v názoru, že zásobovací blokáda vůči sudetským oblastem a Rakousku přinese dříve či později úspěch. V zoufalé situaci Státní rada Německého Rakouska učinila 13. listopadu 1918 „vstřícné“ gesto a uznala Čechy požadované přeložení celorakouské cukerné centrály do Prahy. Tento krok, jako jeden z mála, opravdu vyvolal příznivou odezvu na české straně – byla uzavřena neformální dohoda o hospodaření s cukrem.²⁷⁷ Embargo na dovoz uhlí a potravin však trvalo nadále, a to i přes intervence neutrálních zemí a států Dohody u československé zahraniční vlády.²⁷⁸

K obratu v zásobování německých oblastí došlo až na počátku prosince 1918, kdy Státní rady prakticky rezignovala na uplatňování svého vlivu v Sudetách. K tomuto pragmatickému postoji vedla Státní radu jistě nejen politická nutnost podepřená v Sudetách československými zbraněmi, ale také touha po kladném výsledku jednání o dovozu uhlí a potravin z Čech. Životně důležité bylo především zásobování uhlím, jelikož potraviny přislíbila Dohoda. Již 5. prosince 1918, den po veřejné rezignaci Německého Rakouska na aktivní vojenskou politiku v Sudetách, byla zahájena dvoustranná československo-rakouská jednání o hospodářských otázkách. Do té doby nechtěl s rakouskou delegací v Praze „nikdo mluvit“ a najednou byla již 11. prosince 1918 podepsána smlouva, která Německému Rakousku zajišťovala až do 12. června 1919 pravidelné dodávky uhlí „ke krytí základních potřeb“.²⁷⁹ Dne 13. prosince 1918 byla také uzavřena oboustranná dohoda o rozdělení demobilizovaného zboží.²⁸⁰

Zásobovací politika spolu s pasivitou v sudetských oblastech byly často podávány tiskem i veřejností v Sudetách tak, že „sudetští Němci nebyli prodáni za čochovici, ale za uhlí a brambory na zimu“.²⁸¹ Marné snahy dotčených ministerstev (především ministerstva výživy – Löwenfeld-Russ) o změnu politického kursu vůči Čechům, aby byl alespoň částečně zmírněn dopad ekonomické a dopravní blokády, svědčí o celkovém podcenění vlivu zásobování na sudetskou politiku. K dohodě o dodávkách uhlí a potravin došlo z iniciativy na české straně. Rakušané byly od počátku partnery, kteří dohodu nutně potřebovali, ale neměli ani čím pohrozit, ani co nabídnout.

²⁷⁴ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 144.

²⁷⁵ ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Friedrich Frh. von Wieser, Überschrift des Tagbuches. sign. AT-OeStA/HHStA SB NI Friedrich Wieser, inv. č. 123, s. 1145.

²⁷⁶ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 144.

²⁷⁷ ÖStA Wien, AdR, Staatskanzlei/Bundeskanzleramt alt 1918 – 1923, der Aufrag vom Zucker vom 15.11. 1918, sign. AT-OeStA/AdR BKA Stk/BKA alt, karton 218 a 2181.

²⁷⁸ Dopis dr. Edvarda Beneše, který poslal 20. listopadu 1918 z Paříže premiérovy dr. Kramářovi do Prahy: „Vážený pane předsedo, využívám příležitosti odjezdu p. dra Štěpánka, abych Vás o nejnnutnějším informoval. Všecky podrobnosti, jichž je taková ... Hned první bod (poznámka autora) AD1. Vše, co bylo dojednáno v Ženevě, jsem podnikl: dal všechny příslušné požadavky o našem zásobování, žádal slib o náhradu za to, co Němcům bychom poskytli atd. V celku vše bylo slíbeno. V tom případě bych prosil, aby a) Němcům v krajní těžkosti bylo pomáháno ve výživě, poněvadž zde to na mně dost kategoricky požadují, b) aby jim bylo pomoheno uhlím. V tom případě je však třeba velmi rozhodně dbáti, aby se dalo jen to nejnnutnější a aby se o všem vedly dobré záznamy. Zároveň je dobře, abyste s tím dělali dobrou reklamu ... Ale rozhodně je třeba něco udělat, aby se Spojencům ukázala dobrá vůle. In: TÁŠEK, D.: Nevyhlášená válka. Boje o Slovensko 1918 – 1920. Nakladatelství Epoque, Praha, 2005, s. 48.

²⁷⁹ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, die 58. Sitzung des am 5.12. 1918 Vormittag, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 1207.

²⁸⁰ ÖStA Wien, AdR, Neues Politisches Archiv, Präsidium 1918 – 1938, die Protokolle der Konferention der Botschafter, sign. AT-OeStA/AdR AAng BKA-AA NPAPräs, karton 3.

²⁸¹ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 173 cituje Neue Freie Presse, 5.12. 1918, s. 1.

7.8. Německo-rakouské provincie na území Moravy a Slezska

7.8.1. Země Sudetenland

Oblast s kompaktním německým osídlením na severní Moravě a ve Slezsku byla jednou z nejrozsáhlejších německých jazykových oblastí v českých zemích. Proto na ni byl kladen v německo-rakouské iredentě velký důraz a od počátku tvořila spolu s Deutschböhmen hlavní článek územního nároku Německého Rakouska v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Tato země byla vybrána za vzorové území a v rámci doktorské práce podrobněji zpracována.

7.8.1.1. Vytvoření země Sudetenland

Jak již bylo popsáno výše, k formálnímu vyhlášení existence země Sudetenland došlo již 30. října 1918 při 2. zasedání Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska. Zde poslanec R. Freissler přednesl slavnostní prohlášení poslanců zastupujících německá území na severní Moravě a ve Slezsku. V den zasedání se sešli poslanci říšské rady zvolení za tyto oblasti doplnění o 3 poslance, kteří byli zvoleni ve čtvrté kurii moravského zemského sněmu a vyhlásili vznik země Sudetenland „jako svrchované provincie Německého Rakouska“. Zároveň bylo z těchto poslanců vytvořeno „Dočasné zemské shromáždění“, z jehož středu bylo zvoleno předsednictvo ve složení Albrecht, Bodirsky, Freissler, Herzmansky, Jokl, Kudlich, Licht, Niessner, Oberleithner, Sommer a Teltschik, jeho předsedou byl zvolen poslanec R. Freissler, místopředsedy se stali poslanci Jokl a Licht. Předsednictvo tvořilo jakýsi přípravný výbor, který měl organizovat zemskou vládu do doby svolání doplněného Prozatímního zemského shromáždění v Opavě, ze kterého pak vzešly „legitimní“ nejvyšší správní orgány země Sudetenland.²⁸²

Národní shromáždění vzalo obě zmiňovaná prohlášení na vědomí při svém zasedání 12. listopadu 1918. Na základě přijetí do svazku německo-rakouských zemí byl Sudetenland zahrnut jako část státního území v zákoně č. 40 ze dne 22. listopadu 1918 o rozsahu, hranicích a vztazích státního území Německého Rakouska. Nedostatkem těchto státoprávních kroků byla nekonkrétní podoba území nové země. Hlavní potíže vyvstaly kvůli poměrně členité a široké smíšené zóně. V praxi se zahrnovaly do Sudetenlandu obce, které dle sčítání lidu v roce 1910 měly více než 50 % německy mluvícího obyvatelstva. Drobné nestandardní, strategické a dopravní úpravy území se měly dořešit později v rámci mírové konference.

U nově vyhlášeného správního území bylo nutno na počátku vytvořit základní názvoslovné, legislativní i územní pojmosloví. Stejně jako Deutschböhmen i Sudetenland se vyznačoval komplikovaností území. Když pomineme množství enkláv, navazovaly na jeho teritorium ještě německé oblasti ve východních Čechách a také rozsáhlá ostrovní oblast zvaná Hřebečsko (Schönhengstgau), které nebylo možno přiřadit k Deutschböhmen. Dalším problémem bylo stanovení hlavního správního centra. Celá provincie (vyjma svých východočeských území) byla rozdělena mezi dvě tradiční historická správní a kulturní centra, a to Olomouc a Opavu. Olomouc, na kterou si Německé Rakousko činilo nárok, nebyla pro svůj ostrovní a národnostně smíšený charakter vhodným správním centrem. Proto volba padla na druhé hlavní zemské město – Opavu. Rozsáhlé moravské a východočeské oblasti neměly však na Opavu tradiční vazby. Také excentrická poloha a ostrovní charakter města snižovaly jeho správní funkce. Proto byly v některých oblastech veřejné správy centrální úřady umístěny v jiných vhodněji položených městech (např. Ředitelství železnic Sudetenlandu v Jägerndorfu) a nebo byly pravomoci centrálních úřadů v Opavě částečně přeneseny na některý z podřízených úřadů

²⁸² FREISLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 89 – 91.

ve středících odlehlejších oblastí, jako např. krajský soud pro západní Moravu a východní Čechy v Šumperku měl některé pravomoci zemského soudu v Opavě a v Liberci.²⁸³

Ze složité územní struktury vyplýval také problém, jak nazývat tento konglomerát jazykově jednotných území? Veškerá dřívější označení byla závislá na tradiční zemské lokaci (Deutschnordmähren), zde se však jednalo na rozdíl od Deutschböhmen o provincii na území hned tří korunních zemí. Bylo nutno vytvořit název, který bude územně neutrální, ale dostatečně výstižný. Z nedostatku času byl nakonec „zemskou vládou“ vybrán nepříliš vhodný název Sudetenland, který byl sice neutrální, ale geograficky zavádějící. Konkurenční návrh „Altvaterland“, který poukazoval na příslušnost k oblasti Jeseníků (Altvatergebirge) měl však nedostatků ještě více, když pomineme jeho jazykovou vícesmyslnost (das Vaterland má také význam slova die Heimat tedy doslovně přeloženo „stará vlast“).²⁸⁴

K uchopení moci v souladu se zákonem „o převzetí státní správy v zemích“ ze dne 14. listopadu 1918 bylo nutno konstituovat co nejrychleji zemské správní orgány. První zasedání Prozatímního zemského shromáždění bylo svoláno do Opavy na 16. listopadu 1918. Nejvyšší správní orgán severomoravských, slezských a východočeských německých jazykových oblastí, které spadaly pod svrchovanost země Sudetenland zde měl zvolit své řádné „předsednictvo“, tedy zemského hejtmana a vládu.²⁸⁵

V souvislosti s organizací ustavujícího zasedání Prozatímního zemského shromáždění se objevily značné technické i administrativní potíže. Freissler uvádí, že ve Slezsku proběhly přípravné práce hladce. Na severní Moravě však panovala pasivita politických stran i samotných poslanců. Seznamy poslanců zde byly sestaveny jen díky „rozhodné aktivitě šumperského

²⁸³ Výkonné nařízení státního sekretáře pro soudnictví č. 65 ze dne 25.11. 1918 o soudním rozčlenění v Sudetenlandu. In: Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 30.11. 1918, Sv. 12.

²⁸⁴ FREISLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 111.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 145.

poslance G. Oberleithnera“, který jednotlivé severomoravské poslance kontaktoval. Finální seznam moravských poslanců byl odeslán do Opavy předsednictvu „Zatímního zemského shromáždění“ až 13. listopadu 1918.²⁸⁶ Mnoho poslanců bylo také angažováno ve vídeňských správních orgánech a z důvodů omezení dopravy přes česká území nemohli dojet na zasedání do Opavy. Také v rámci sudetenlandských oblastí byl pro nedostatek uhlí problém s dopravou. Z toho důvodu neexistoval v této době prakticky žádný styk s východočeskými územími (vyjma Schönhengstgau).

Myšlenka vytvoření nejvyššího zemského správního orgánu prodělala od konce října 1918 až do prvního zasedání Prozatímního zemského shromáždění 16. listopadu 1918 jistý vývoj. Po vyhlášení císařského Völkermanifestu bylo německými poslanci v oblasti Sudetenlandu uvažováno o uspořádání mimořádných voleb do Národního shromáždění „Němců severní Moravy a Slezska“. Na zasedání Národního výboru pro Kravaňsko (Nationalausschuss für Kuhländchen) 20. října 1918 byl dokonce vytvořen volební řád pro Sudetenland se 43 volebními okrsky²⁸⁷, v němž se objevily také městské menšiny v českých oblastech. Na konci října 1918, kdy bylo zřejmé, že bude nutno podstoupit závod s českým územním nárokem, se ukázalo jako nejrychlejší vytvoření tzv. Prozatímního zemského shromáždění ze stávajících německých poslanců Říšské rady, které bude zasedat až do vypsaní nových voleb.

Jelikož někteří poslanci již nebyli aktivní, např. 3 slezští poslanci byli mrtvi (poslanci Demel, Günther a Seidl), poslanec Sommer byl těžce nemocen a také celkový počet poslanců byl nízký, byli říšští poslanci doplněni politickými stranami podle výsledků voleb do Říšské rady v roce 1911.²⁸⁸ V takto doplněném shromáždění mělo zasedat 15 německých nacionálů (5 za Slezsko, 10 za severní Moravu), 14 sociálních demokratů (5 za Slezsko, 9 za severní Moravu), 5 křesťanských sociálů (2 za Slezsko, 3 za severní Moravu) a 3 národní socialisté (1 za Slezsko, 2 za severní Moravu). Z celkového počtu 42 poslanců se z prvního zasedání 8 omluvilo. Jmenováno bylo také 5 poslanců pro východní Čechy (u nich nebyla zjištěna stranická příslušnost).²⁸⁹ Ti však byli z prvního zasedání omluveni.²⁹⁰

První zasedání Prozatímního zemského shromáždění začalo 16. listopadu 1918 v 9 hodin v zemském domě v Opavě. Zasedání se vedlo podle jednacího řádu německo-rakouského Prozatímního národního shromáždění. Zahájil je a vedl R. Freissler. Nejdříve bylo vyhlášeno vytvoření německo-rakouské provincie Sudetenland ve smyslu zákona „o převzetí státní správy v zemích“ a poté proběhly volby do zemských správních orgánů. Zemským hejtmanem byl zvolen R. Freissler z Opavy, zástupci hejtmana H. Jokl z Opavy a G. Oberleithner ze Šumperka. Zemský výbor byl jmenován ve složení H. Fuchs z Opavy, K. Hielle z Freiwaldau²⁹¹, Fr. Link z Jägerndorfu, K. Marzelli z Unčova²⁹², A. Peschke z obce Rausen²⁹³ a H. Schlossnikel ze Šternberka.²⁹⁴ Prvním ředitelem zemského úřadu byl jmenován úředník R. Fürer von

²⁸⁶ FREISSLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 142 a SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, katon 1, inv. č. 11.

²⁸⁷ Mährisch Altstadt, Bennisch, Bielitz, Freiberg (die deutschen Gemeinden dieses Sprengels, weiters die Minderheiten in Krasna, Meseritsch, Vsetin), Freistadt, Freiwaldau, Freudenthal, Friedek, Fulnek, Hengersdorf, Hof, Hohenstadt, Hotzenplotz, Jablunka, Jägerndorf, Jauernig, Stadt Liebau, Mistek, Müglitz, Mährisch Neustadt, Neutitschein, Oderberg, Odrau, Olbersdorf, Mährisch Ostrau (weiters die Minderheit in Posln. Ostrau), Olmütz dazu Prossnitz, Römerstadt, Schildberg, Mährisch Schönberg, Schwarzwasser, Skotschau, Sternberg, Mährisch Trübau, Teschen, Troppau, Wagstadt, Weidenau, Mährisch Weisskirchen mit den deutschen Minderheiten in Leipnik und Prerau, Wiesenberg, Wigstadt, Würbenthal, Zuckmantel, Zwittau. In: SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, katon 1, inv. č. 4.

²⁸⁸ FREISSLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 141 – 142.

²⁸⁹ Viz příloha č. 8. V seznamu poslanců nejsou uvedeni jak hejtman Freissler, tak zástupce Jokl, což je technicky nemožné, jelikož byli zvoleni „ze středu“ zemského shromáždění. Z dostupných pramenů se nepodařilo tento nesoulad vysvětlit.

²⁹⁰ FREISSLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 142 – 145.

²⁹¹ Dnes Jeseník, německy Freiwaldau, dále Freiwaldau.

²⁹² Dnes Uničov, německy Mährisch Neustadt, dále Unčov.

²⁹³ Dnes Rusín, německy Wolkersdorf.

²⁹⁴ Protokol z prvního zasedání Prozatímního zemského shromáždění země Sudetenland, SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, katon 1, inv. č. 12.

Heimendorf und Wolkersdorf.²⁹⁵ Mnohá jmenování (Freissler, Fürer, Jokl, Oberleithner) byla formální, jelikož tito poslanci prakticky vykonávali své funkce již od počátku listopadu 1918 v rámci předsednictva „Zatímního zemského shromáždění“.²⁹⁶ Na závěr zasedání byla přednesena prohlášení všech politických stran a také společné usnesení.²⁹⁷

7.8.1.2. Veřejná správa na území Sudetenlandu

Veřejná správa v Sudetenlandu fungovala stejně jako v Čechy ovládaných oblastech fakticky na dvou úrovních, které spolu více méně úspěšně spolupracovaly. Jednalo se o veřejnou správu (samosprávu a státní úřady) a národní orgány. Německé národní orgány – národní rady (deutsche Nationalräte) měly nejednotnou strukturu a byly vytvářeny pro politické, soudní okresy i pro obce. Byly zakládány na výzvu německo-rakouského Výkonného výboru po 21. říjnu 1918 místními politickými elitami, které převzaly kontrolu nad některými částmi veřejné správy. Na rozdíl od českých výborů měly německé národní rady široké pravomoci a plnily role místních poboček vlády. Nejvýznamnějšími národními orgány v Sudetenlandu byly Národní rada v Opavě (ustavena 29. října 1918), Národní rada pro severní Moravu v Šumperku a tzv. Národní shromáždění pro okres Šternberk.

Jako vzorový příklad nám poslouží národní rada v Šumperku, o níž se zachovalo poměrně dost informací. Národní rada pro severní Moravu byla ustavena 29. října 1918 na radnici v Šumperku. Předsedou byl zvolen šumperský starosta V. Wölhelm, prvním místopředsedou místopředseda Šumperka G. Oberleithner, druhým místopředsedou F. Volkmann ze Sobotína, prvním zapisovatelem G. Richter, druhým zapisovatelem F. Kauer, radními J. Rasch, F. Köhler, H. Bartel a W. Häusler.²⁹⁸ Rada byla složena z pověřenců politických stran a zástupců hospodářských korporací. Do její působnosti spadal politický okres Šumperk, vyjma české obce na jihu soudního okresu Šumperk, a německé obce tzv. Březenska (Friesethal). Sídlem národní rady bylo město Šumperk.²⁹⁹ Politické strany na Šumpersku vytvořily zároveň také Národní výbor (Nationalausschuss). Německá národní rada plnila funkci jeho výkonného ústředí. Národní výbor v Šumperku byl tvořen 36 poslanci zastupujícími 4 největší německé politické strany.³⁰⁰ V rámci Německé národní rady v Šumperku pracovaly odborné sekce, a to politický výbor (Politischer Ausschuss), výbor pro zaměstnanickou sociální péči (der Ausschuss für Arbeitersozialfürsorge), výbor pro výživu (der Ernährungsausschuss), finanční výbor (der Finanzausschuss), branný výbor (der Wehrausschuss) a příspěvkový výbor (Unterhaltsbeitrags-Ausschuss).³⁰¹

²⁹⁵ FREISSLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 142 – 145 a protokol z prvního zasedání Prozatímního zemského shromáždění země Sudetenland, SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv. č. 12.

²⁹⁶ Freissler a Jokl vykonávali vedoucí funkce ve veřejné správě Sudetenlandu prokazatelně již od 2.11. 1918 a Fürer nastoupil do funkce ředitele zemského úřadu již 5.11. 1918. In: MOLISCH, P.: Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1918 – 1919. Universitäts-Verlagsbuchhandlung W. Braumüller, Wien, Leipzig, 1932, s. 51.

²⁹⁷ Zástupci kompaktních německých sídelních oblastí Sudetenlandu vítají vytvoření republiky Německé Rakousko a její přičlenění k republice Německo z celého srdce. Prohlašují provincii Sudetenland za nedílnou součást svobodného německo-rakouského státu. Zástupci Sudetenlandu uznávají právo slovanských národů na sebeurčení a jejich právo založit si uvnitř svých kompaktních sídelních území svůj samostatný stát. Ale ohrazují se zcela rozhodně proti úmyslu přivtělit k československému státu Sudetenland, jehož čistě německý charakter také Čechy není popírán a popřen ani být nemůže. Historická práva, která byla popřena samotnými Čechy nárokem na přivtělení Slovenska, jsou zde nárokována tím samým národem, u Němců naproti tomu mohou vzbudit jen zvolání: „Staré pergameny nemohou vyvrátit živoucí právo německého národa Sudetenlandu.“ Očekáváme, že mírová konference se shromážděnými zástupci národů, věrni svému, celému světu zřejmému, poslání, spravedlivě nedopustí vydání tří a půl milionu Němců pod cizí panství. Pro zachování našeho nepopíratelného práva na sebeurčení si přejeme mírové a řádné řešení všech konkrétních i obecných záležitostí a jsme připraveni, přispět všemožně k tomu, aby útrapy těžce zkoušeného obyvatelstva a navracejících se vojáků nebyly náhlým a rozsáhlým přerušením staletí trvajícího správního a hospodářského společenství ještě zvětšeny. In: FREISSLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 145.

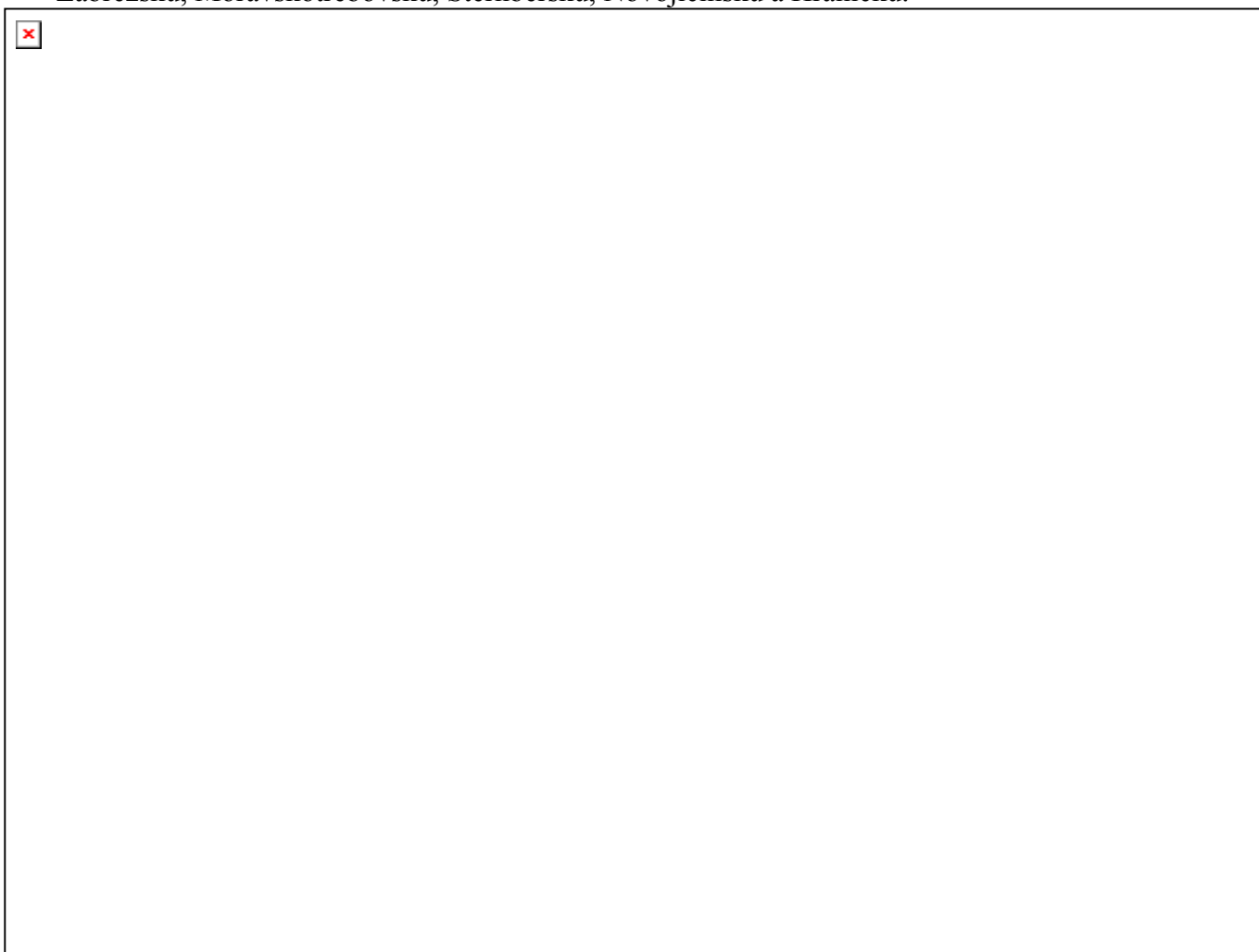
²⁹⁸ SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv. č. 4.

²⁹⁹ SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv. č. 3.

³⁰⁰ Německá občanská strana (Deutsch-bürgerliche Partei) 16 mandátů, 3 náhradníci, Křesťansko-sociální strana (Christlicher-Soziale Partei) 3 mandáty, 2 náhradníci, Německá agrární strana (Deutsche Arbeiter-Partei) 2 mandáty, 2 náhradníci, Sociálnědemokratická strana (Socialdemokratische Partei) 15 mandátů. In: SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv. č. 4.

³⁰¹ Tamtéž.

Od počátku sudetenlandského iredentistického hnutí žádala veřejná správa jasné ohraničení a vytyčení území provincie. Již v reakci na císařský „Völkermanifest“ se v německých oblastech konaly nacionalisticky orientované demonstrace³⁰² a sjezdy důvěrníků na podporu německého národního hnutí, řízené a organizované místními poslanci. Uzavřené sjezdy poslanců a důvěrníků se zabývaly také otázkami územního rozsahu nového německého národního státu, zatím ještě jako součásti federalizované Monarchie. Např. 27. října 1918 proběhl takový sjezd důvěrníků v Unčově. V usnesení sjezdu se objevilo dokonce konkrétní území na severní Moravě a ve Slezsku spadající do německo-rakouského národního státu. Hlavním vodítkem pro vytyčení území Sudetenlandu byly výsledky sčítání lidu z roku 1910. Na jejich základě byly zahrnuty do Německého Rakouska politické okresy Šumperk, Zábřeh, Moravská Třebová, Rýmařov, Bärn, Šternberk, Hranice a Nový Jičín, německé jazykové ostrovy Hřebečsko, Olomouc, Brodek-Wachtel. Nepočítalo se s začleněním českých obcí na Šumpersku, Zábřežsku, Moravskotřebovsku, Šternbersku, Novojičínsku a Hranicku.³⁰³

Místní snahy o stanovení státního území však nemohly nahradit zákonný akt. Zákon č. 40 ze dne 22. listopadu 1918 „o rozsahu, hranicích a vztazích státního území Německého Rakouska“ sice proklamoval příslušnost Sudetenlandu k Německému Rakousku, ale reálný rámec pro veřejnou správu neposkytoval. V této situaci musely Německá národní rada v Opavě a prozatímní zemská vláda improvizovat a vytvořit alespoň pracovní verzi územního rozsahu

³⁰² 27.10. 1918 v Šumperku, 30.10. 1918 v Novém Jičíně. In: SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton1, inv. č. 4.

³⁰³ Im südwestlichen und südlichen Teile hätte die Grenze dieses Gebietes unter Einschluss des Schönhengstgaues ihren Weg südlich von Mähr. Trübau, der Sprachgrenze entlang, ihren Weg über Müglitz, Mähr, Aussee, Mähr. Neustadt, Sternberg, gegen Mähr. Weisskirchen nach Neutitschein zu nehmen. Die Deutsch Brodeker Sprachinsel, sowie Olmütz mit seiner deutschen Umgebung sind in dieses Gebiet einzubeziehen. In: SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv. č. 4.

provincie. Stálý výbor Německé národní rady v Opavě určil státní území Německého Rakouska na severní Moravě, ve Slezsku a východních Čechách prohlášením ze dne 10. prosince 1918.³⁰⁴ Vycházelo se opět z národnostní struktury obcí zjištěné při sčítání lidu v roce 1910 a počítalo se s „pozdějšími korekturami Státní radou“. V dokumentu se objevily také návrhy na vytvoření smíšených okresů (např. Opava, Vítkov). Zde byly zahrnuty i české obce, které bylo „záhodno“ zahrnout do státního území pro jejich strategický význam.

V přechodném období se mnozí němečtí úředníci stavěli k německému národnímu hnutí váhavě a odmítali se podrobit novým národním orgánům. Např. zemský prezident Widdmann odpověděl na výzvu Německé národní rady v Opavě, že odstoupí jen na přímý pokyn nadřízených míst ve Vídni. Až 2. listopadu 1918 Widdmann předal oficiálně správní i samosprávnou moc poslancům R. Freisslerovi a H. Joklovi, následně byl odvolán a na jeho místo 8. listopadu 1918 dosazen R. Fürer jako ředitel zemského úřadu Sudetenlandu.³⁰⁵

Nové ústřední zemské orgány Sudetenlandu poměrně brzy podnikly kroky k ovládnutí okresní politické správy ve Slezsku i na Moravě. To spočívalo v přerušení úředního styku okresních hejtmanů s místodržitelstvím v Brně. Tradiční úřední posloupnost se však dařilo měnit jen pozvolna. Ještě v 1. polovině listopadu 1918 většina hejtmanů v německých okresech pravidelně komunikovala s brněnským ústředím. Do Brna byly hlášeny např. veškeré veřejné manifestace v německých městech. Šumperký okresní hejtman Karger si 31. října 1918 u brněnského místodržitelství stěžoval na poměry v českých obcích okresu, „které se úplně vymkly jeho kontrole a hlásí se k hejtmanství v Zábřehu“.³⁰⁶ Až po 14. listopadu 1918 většina německých okresních hejtmanství přerušila úřední styk s brněnským místodržitelstvím a orientovala se na nově vzniklé zemské centrum v Opavě.

Hned na počátku provedla německá strana poměrně komplikované rozdělení většiny správních institucí ve smíšených oblastech. Např. veškeré opavské úřady byly rozděleny na úřady s působností v německých obcích politického okresu Opava a na zbytková „úřední místa“ s českými úředníky, která byla určena ke zrušení. Takto rozděleny byly v Opavě také zemská vláda, finanční ředitelství, ředitelství pošt a telegrafů, ale i okresní hejtmanství a okresní soud. Tento postup ve Slezsku způsobil chaos, jelikož občané nevěděli, na kterou ze sekcí se mají vlastně obracet. Na západní Moravě a ve východních Čechách se do ukončení iredenty tuto transformaci úřadů vůbec nepodařilo provést.³⁰⁷

V rámci převzetí veřejné správy byly na příkaz ředitelství zemského úřadu v Opavě již v 1. polovině listopadu 1918 provedeny národními radami kontroly všech úřadů na úrovni politických a soudních okresů a úřednictvo vzato do přísahy Německému Rakousku. Součástí procesu ovládnutí veřejné správy bylo odstranění českých úředníků, kterých však v německých oblastech sloužilo poměrně málo. Jednotliví úředníci hejtmanství v Šumperku, Šternberku, Moravské Třebové, Rýmařově a Berouně³⁰⁸ byli vzati do přísahy pro Sudetenland již 11. listopadu 1918, tedy ještě před vyhlášením zákona o převzetí státní správy.³⁰⁹ Následně proběhla kontrola a převzetí úřadů delegovanými členy národních rad v sídlech soudních okresů (okresní soudy, berní úřady, okresní uliční výbory) a v obcích (poštovní a telegrafní úřady, farní úřady). Podobně bylo postupováno u významnějších továren a strategických provozů (výroba potravin, tabákových výrobků atd.). Např. v soudních okresech Vízmbek a Šumperk proběhla tato procedura 19. listopadu 1918.³¹⁰ V německých oblastech s početnou českou menšinou a silným postavením českého národního výboru (soudní okres Šilperk, Mohelnice) se stávalo, že němečtí

³⁰⁴ SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv. č. 13.

³⁰⁵ BASEL, L., FIDLER, P.: Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919. Vlastivědný ústav v Bruntále, Bruntál, 1971, s. 28 a 30.

³⁰⁶ Zemský archiv Brno, Fond B 13, Moravské místodržitelství – prezidium, karton 410.

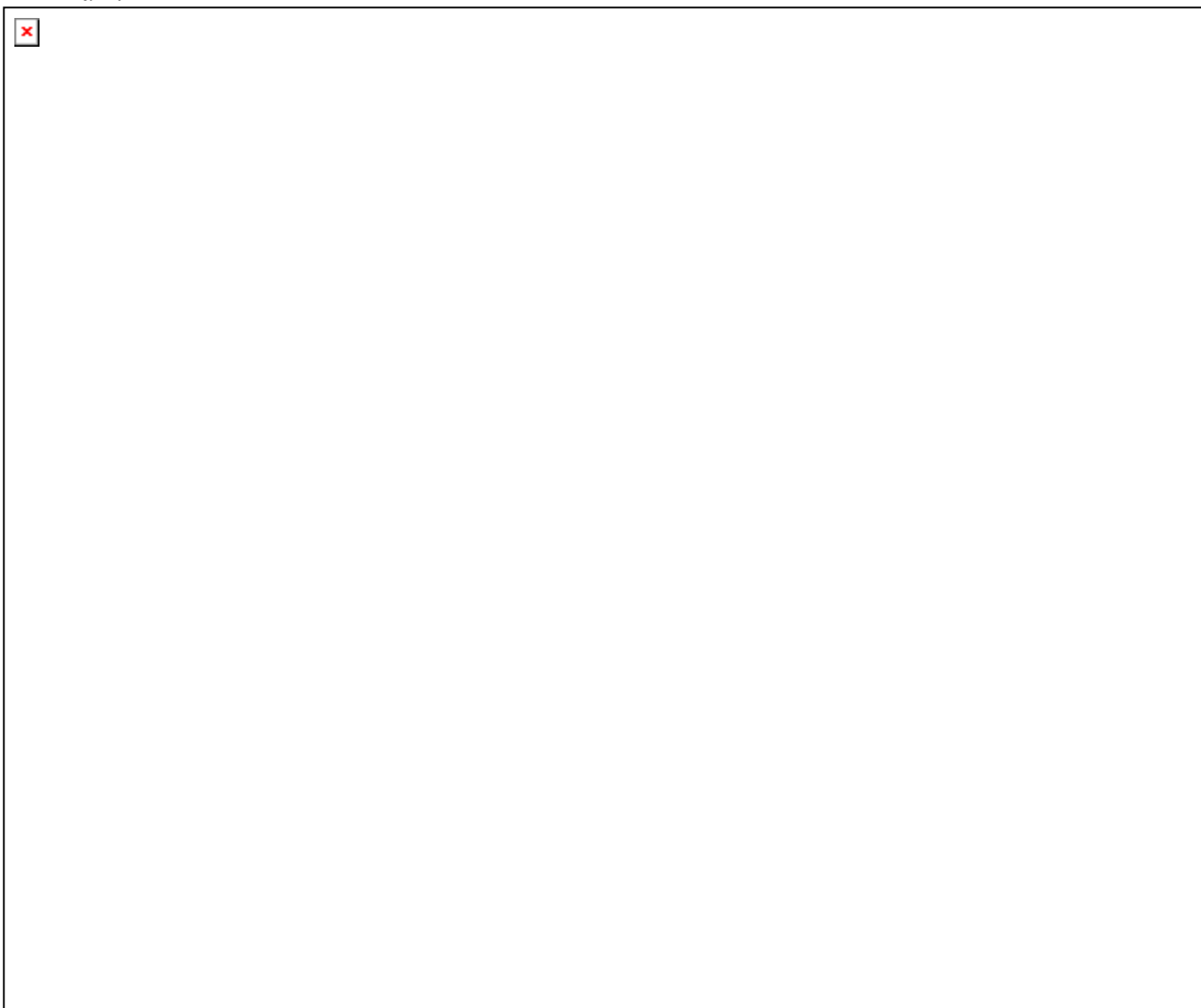
³⁰⁷ FREISSLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 127 – 128.

³⁰⁸ Dnes Moravský Beroun, německy Bärn, dále Beroun.

³⁰⁹ SOKA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, sign. 27, inv.č. 4.

³¹⁰ SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv. č. 4.

úředníci pod tlakem české strany a pod pohrůžkami vojenským zásahem váhali složit přísahu Sudetenlandu, někdy dokonce již složený slib odvolali. Zemský hejtman Freissler uvádí, že asi 20 německých obcí na Moravě se odmítlo podrobit Sudetenlandu.³¹¹ Přesný seznam však není znám.

Pro německo-rakouskou správu v Sudetenlandu bylo velmi důležité ovládnout berní potažmo poštovní službu pro jejich klíčové pravomoci v nakládání s financemi. Od poloviny listopadu 1918 bylo berních a poštovním úřadů na německých územích zakázáno odesílat peníze centrálním zemským finančním ústavům (např. Poštovní bance v Praze). Veškerý odvod daní a poplatků z obcí a berních úřadů měl být poukazován do Opavy. Tento postup, který byl ze setrvačnosti často porušován, vyvolal na české straně okamžitou odezvu. Již 5. listopadu 1918 zastavilo Zemské finanční ředitelství v Brně „odbojným“ berním úřadům odesílání platů pro úředníky a sociální podporu.³¹² Tímto opatřením a přerušением kurýrní služby mezi Německým Rakouskem a Sudetenlandem se v provincii podařilo vyvolat nedostatek finančních prostředků na platy státních zaměstnanců a tím v mnoha případech snížit jejich loajalitu. Vládě Sudetenlandu se podařilo tíživou situaci vyřešit až po 18. listopadu 1918, kdy rakouská Státní rada vyčlenila na platy erárních zaměstnanců speciální subvenci. Ani poté však nezavládl zcela uspokojivý stav. Provincie, které měly spojení s rakouskými územími podobnou nouzí netrpěly

³¹¹ FREISSLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 126 – 127.

³¹² Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 480.

díky bezstarostné inflační politice Rakousko-uherské banky, která vydávala ničím nekryté emise bankovek.

Soudy byly prověřeny německými národními radami a „vyčištěny“ od Čechů také již v 1. polovině listopadu 1918. Veškeré úřednictvo a zřízení byli vzati do přísahy. Německo-rakouská soudní moc se kromě již zmíněných obecných problémů potýkala poměrně dlouho s nejasným vytyčením oblastí jurisdikce jednotlivých soudů. V Sudetenlandu bylo nutno zohlednit v územní struktuře především excentrické umístění zemského soudu v Opavě. Soudní rozdělení bylo řešeno např. výkonným nařízením státního sekretáře pro soudnictví ze dne 25. listopadu 1918, které upravovalo území jednotlivých soudních úřadů obecně ve všech provinciích v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. Sudetenlandu se týkala nařízení č. 57³¹³ o zřízení nových okresních soudů v obcích Hradiště (Gradlitz)³¹⁴ a Olešnice (Giesshübel)³¹⁵ ve východních Čechách a nařízení č. 65 o soudním rozčlenění Sudetenlandu³¹⁶. Podle druhého dokumentu byla zavedena nová územní a hierarchická struktura soudů v zemi Sudetenland. Zemský soud zasedal v Opavě. Kvůli neorganickému propojení Opavy s velkou částí moravských a východočeských území byl pro západní část Sudetenlandu vytvořen krajský soud v Šumperku, jehož působnost nebyla nařízením blíže stanovena. Rámcově působil v oblasti jurisdikce zemských soudů v Opavě, Liberci a Trutnově. Struktura soudních okresů vycházela ze stávajícího stavu s vyloučením českých obcí z německých okresů a přiřazením německých obcí ze sousedních okresů českých. Nově vytvořen byl jen jeden soudní okres, výše zmiňovaný okres Olešnice ve východních Čechách. Kromě toho se však počítalo s vytvořením několika nových okresních hejtmanství, a to v Králíkách, Lanškrouně, Fulneku a Vítkově.³¹⁷ Tato hejtmanství opravdu začala v průběhu listopadu 1918 fungovat a počítalo se s nimi i v úřední struktuře Sudetenlandu, nebyla však zřízena žádným předpisem Státní rady, patrně jen nějakým provizorním rozhodnutím zemské vlády.

Zajímavá situace panovala v církevní struktuře. Na rozdíl od veřejné správy působilo v německých oblastech olomoucké arcidiecéze vysoké procento českých kněží. Ti byli po vyhlášení německých provincií obesíláni úředními oběžníky o zákazu politického působení z kazatelny, kontrolování a šikanování zástupci národních a vojenských rad. Také vztahy s mnohými farníky se dle přímých svědectví v listopadu a prosinci 1918 zhoršily a faráři byli obtěžováni výhrůžnými anonymy s nacionalistickým podtextem a obviňováni ze špionáže pro československý stát.³¹⁸ Incident s výhrůžnými dopisy, které byly doručeny českým kněžím na Šumpersku (P. Sehnalovi v Rapotíně, P. Kubičkovi ve Vernířovicích a P. Ptašinskému v Kopřinově³¹⁹) řešil 25. listopadu 1918 až Český národní výbor v Brně.³²⁰ Dlužno dodat, že v některých případech se podezření ze špionáže ukázalo oprávněným. Např. český farář J. Ptašinský prokazatelně působil jako informátor Českého národního výboru v Zábřehu a byl také členem Českého národního výboru pro okres Šumperk.³²¹ Komandatura Volkswehru v Hanušovicích v přípise ze 30. listopadu 1918 doporučila jeho zajištění a odvezení do Opavy k výslechu. 30. listopadu a 9. prosince 1918 byla u něj provedena alespoň domovní prohlídka.³²²

³¹³ Výkonné nařízení státního sekretáře pro soudnictví č. 57 ze dne 25.11. 1918, týkající se zřízení okresních soudů v Hradiště a Olešnice. In: *Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich*, ročník 1918, vydáno 30.11. 1918, Sv. 12 – viz příloha č. 11.

³¹⁴ Dnes Choustníkovo Hradiště u Dvora Králové nad Labem.

³¹⁵ Jen soudní okres Olešnice se týkal území Sudetenlandu ve východních Čechách.

³¹⁶ Výkonné nařízení státního sekretáře pro soudnictví č. 65 ze dne 25.11. 1918 o soudním rozčlenění Sudetenlandu. In: *Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich*, ročník 1918, vydáno 30.11. 1918, Sv. 12 – viz příloha č. 12.

³¹⁷ FREISSLER, R.: *Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate*. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 136.

³¹⁸ Zápisy rapotínského faráře Antonína Sehnala z roku 1918, farní pamětní kniha, archiv farního úřadu Rapotín.

³¹⁹ Dnes Kopřivná, německy Geppersdorf, dále Kopřinov.

³²⁰ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 2, sign. 2965.

³²¹ SOkA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku, karton 1, inv. č. 3, volně loženo č. 191.

³²² SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv.č. 18.

7.8.1.3. Obecní samospráva

Převrat na sklonku října 1918 učinil z dosavadních obecních zastupitelstev politické atavismy Monarchie a česká strana proto měla od počátku tendenci je nahradit jiným, loajálním prozatímním orgánem, ovládaným centrální správou. Již v prvních dnech po převratu byla obecní zastupitelstva systematicky rozpouštěna a místo nich jmenováni tzv. vládní nebo také zeměpanští komisaři, kterým byl dán k dispozici poradní sbor ze zástupců místních politických organizací. Tito úředníci řídili obecní záležitosti až do nejbližších komunálních voleb v roce 1919, ze kterých vzešlo nové legitimní vedení obcí. Územně byl tento postup uplatňován jak v německých, tak i v českých sídlech.

Odvolání dosavadního obecního zastupitelstva a dosazení vládního komisaře zajišťovalo zemské místodržitelství s pomocí okresních národních výborů. Časově se jednalo o pozvolný proces, např. v Hodoníně se ujal svého úřadu vládní komisař E. Krajíček již 31. října 1918, v Hustopeči vládní komisař J. Desort 3. listopadu 1918, v Brně vládní komisař P. Ehrenfeld 6. listopadu 1918, v Olomouci vládní komisař R. Fischer 13. listopadu 1918³²³ a v Lipníku vládní komisař V. Vítek až 21. listopadu 1918.³²⁴ Také až 21. listopadu 1918 abdikovala zastupitelstva v některých obcích olomouckého německého jazykového ostrova, např. v Novém Světě, Novosadech³²⁵ a Pavlovicích,³²⁶ v Nové Ulici dokonce až 2. prosince 1918³²⁷. Velké časové rozmezí bylo způsobeno obstrukcemi některých zastupitelstev. Především ve městech se silnou německou menšinou (Břeclav, Zábřeh, Lipník) odstupovali radní velmi neochotně. Např. v Oslavanech složila většina obecních zastupitelů mandáty až 25. listopadu 1918, ale němečtí zastupitelé odmítli odstoupit docela.³²⁸

Jak již bylo řečeno, vládnímu komisaři byl dán k dispozici poradní sbor složený ze zástupců místních politických stran. Pokud Němci byli ochotni ke spolupráci, byli ve většině případů přizváni do komise. Většinou se dodržovalo v komisích poměrné zastoupení podle jazykové skladby obyvatelstva v místě. Vládním komisařem byl v praxi jmenován některý z místních českých právníků. Vládní komisař byl vybaven širokými pravomocemi a nemusel vůbec přihlížet k názoru poradního sboru. Počet členů poradního sboru byl různý, nebyl ustálen. V mnoha případech se dokonce nelpělo ani na lichém počtu členů. Např. v Brně sestával poradní sbor z 24 členů – 16 Čechů a 8 Němců³²⁹, v Zábřehu z 12 členů – 8 Čechů a 4 Němců, v Lipníku z 15 členů – 12 Čechů a 3 Němců³³⁰. Tento proces se neomezoval jen na větší města. Např. 22. listopadu 1918 bylo „rekonstruováno“ obecní zastupitelstvo smíšeného městečka Úsov. Původní zastupitelstvo mělo 18 německých členů. 12 německých zastupitelů resignovalo a bylo nahrazeno 6 Čechy a 6 dělníky.³³¹

Odlíšná situace panovala v německých oblastech ovládaných Sudetenlandem. Kontrola obcí nebyla na německé straně jednotně koordinována až do vydání příslušného nařízení Státní rady na počátku prosince 1918 o doplnění obecních zastupitelstev o zástupce dělnictva³³² a prováděla ji okresní hejtmanství. K dosazení „úředního správce“ docházelo jen výjimečně (např. v Králíkách). Nepodařilo se ověřit, zda jmenování správce předcházelo rozpuštění dosavadního obecního zastupitelstva. Ve většině případů (Šumperk, Šternberk atd.) správce vůbec nebyl ustanoven a v činnosti zůstalo stávající obecní zastupitelstvo doplněné politickými stranami.

³²³ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 2, sign. 2170.

³²⁴ Zemský archiv Brno, Fond B 13 – Moravské místodržitelství – prezidium, karton 1367.

³²⁵ Dnes Nové Sady, německy Neustift, dále Novosady.

³²⁶ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 2, sign. 2757.

³²⁷ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 3154.

³²⁸ Zemský archiv Brno, Fond B 13 – Moravské místodržitelství – prezidium, karton 1367.

³²⁹ BUDÍNSKÝ, J.: Morava za války. Moravský legionář v Brně, Brno, 1936, s. 400.

³³⁰ Zemský archiv Brno, Fond B 13 – Moravské místodržitelství – prezidium, karton 1367.

³³¹ SOKA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, sign. 41, inv.č. 4.

³³² Výkonné nařízení Státní rady č. 81 ze dne 4.12. 1918 o prozatímním doplnění stávajících obecních zastupitelstev. In: Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 6.12. 1918, Sv. 17.

Např. v Šumperku byl „obecní výbor“ rozšířen 2. prosince 1918 z 22 volených členů na 26 členů nominovaných stranami.³³³ Celkově bylo zajištění obcí provedeno později než na české straně, což bylo dáno loajalitou německých obecních politiků v Sudetenlandu. Komunální politici se zpravidla podíleli na činnosti německých národních rad. Např. pro okresní město Králíky ustanovilo okresní hejtmanství v Šumperku správce až 26. listopadu 1918. Správce, jistý M. Kubin, byl úředníkem okresního hejtmanství. Převzal agendu města 28. listopadu 1918, ale neúřadoval v Králíkách, nýbrž v Šumperku.³³⁴

Na území Sudetenlandu tedy došlo k zásadním změnám ve vedení obcí a měst až po obsazení území československým vojskem. Po něm následovalo okamžité jmenování vládního komisaře. Např. při obsazení města Opavy 18. prosince 1918 došlo téhož dne k převzetí správy města vládním komisařem J. Šrámkem.³³⁵ Ten byl vybaven širokými pravomocemi a podléhal přímo zemskému místodržitelství v Brně. Na příkladu města Opavy se nepodařilo prokázat existenci poradního sboru. Např. po obsazení Šumperka působilo německé obecní zastupitelstvo souběžně s vládním komisařem.³³⁶ Je pravděpodobné, že mnohde spravoval komisař město zcela samostatně jen na základě pokynů zemského místodržitelství a konzultací s místním českým národním výborem.

7.8.1.4. Jednání s Čechy

V německých okrajových oblastech sousedících s českými okresy se německé národní rady dostávaly často do konfrontace s českými národními výbory. Podle rozložení sil probíhala jednání mezi českými a německými orgány různým způsobem. V německých městech s českou menšinou (Opava, Nový Jičín) a českým zázemím působily v místě oba národní orgány. Často výbory s radami vzájemně spolupracovaly. Zprostředkovatelem byla většinou okresní hejtmanství. Např. 2. prosince 1918 došlo k jednání Německé národní rady v Opavě s českým národním výborem (blíže neurčeným) o obsazení obecních úřadů v okolí města, o vojenském pořádku v Opavě a okolí, o dopravě potravin, průmyslových surovin a paliv do města, jehož se účastnil i zástupce Státní rady. Tato jednání zajistila Opavě až do obsazení alespoň minimální zásobování. Německé i české ozbrojené oddíly si na jejich základě dokonce rozdělily pořádkovou službu v oblasti. Zemské vládě v Opavě se také podařilo vstoupit v branných otázkách do jednání s Vrchním vojenským velitelstvím v Moravské Ostravě a Olomouci.³³⁷ V Novém Jičíně, kde byl ustaven český národní výbor již 30. října 1918³³⁸, proběhla 1. listopadu jednání s německým městským zastupitelstvem. Po počátečních sporech o národní vlajky na úřadech došlo k uzavření dohody o společné správě města i okresu, společné zásobovací i bezpečnostní politice a o celkovém zachování statu quo. Na základě výsledků těchto jednání intervenoval Český národní výbor v Novém Jičíně již 1. listopadu 1918 u moravského Národního výboru v Brně, aby zamezil obsazení města československými jednotkami.³³⁹ Když v noci z 20. na 21. listopadu 1918 nakonec došlo k vojenskému zajištění Nového Jičína, místní národní výbor (český) protestoval u Zemského místodržitelství v Brně s poukazem na porušení „stávajícího národnostního míru“.³⁴⁰

K jednáním docházelo také mezi národními orgány v kompaktních oblastech. Např. zábrzežský okresní hejtmán Strobach zprostředkoval dne 3. listopadu 1918 setkání zástupců německých obcí politického okresu Zábřeh s komitě českého Národního výboru v Zábřehu.³⁴¹

³³³ SOKA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, sign. 18, inv.č. 3, volně loženo č. 30.

³³⁴ Zemský archiv Brno, Fond B 13 – Moravské místodržitelství – prezídium, karton 1367.

³³⁵ FREISLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 159.

³³⁶ SOKA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, sign. 18, inv.č. 3, volně loženo č. 30.

³³⁷ FREISLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 149 – 1953.

³³⁸ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918–1919, karton 1, sign. 398.

³³⁹ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918–1919, karton 1, sign. 361 a 1281.

³⁴⁰ Zemský archiv Brno, Fond B 13 – Moravské místodržitelství – prezídium, karton 1579.

³⁴¹ SOKA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, sign. 6, inv.č. 4 a Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 795.

Podobného jednání se účastnili 9. listopadu 1918 i 3 zástupci německé Národní rady v Šumperku.³⁴² Toto jednání mělo zajímavý průběh. Např. zástupci německých obcí na Mohelnicku, Šilpersku a Moravskotřebovsku se nechali bez odporu přesvědčit k pasivní loajalitě vůči československému státu. Kvůli takovému jednání německých národních orgánů, které tak fakticky působily proti iredentě, bylo na sjezdu zástupců německých národních výborů ve Šternberku 9. – 11. listopadu 1918 rozhodnuto, že žádná německá místní národní rada či národní výbor nesmí vyjednávat na vlastní pěst s českým národním výborem. Jednání byla napříště vyhrazena jen ústřední Národní radě v Opavě, která oslovovala Národní výbor v Brně.³⁴³ Podobnou zkušenost udělal se svými podřízenými orgány i Národní výbor v Brně, který již 7. listopadu 1918 označil přímá jednání okresních a místních výborů „s Němci za nepřipustná a škodlivá“.³⁴⁴ Samozřejmě byl tento zákaz často porušován. Např. na počátku prosince 1918 došlo mezi Národním výborem v Zábřehu a německým Národním výborem pro Březensko k dohodě o kompetenčních zónách ve veřejné správě a o národnostním míru.³⁴⁵

Březensko (Šilpersko) bylo národnostně smíšené, ale německá národní rada (v Šumperku) zde neměla prakticky žádný reálný vliv. V prostředí správního provizoria vstupovali jednotliví němečtí úředníci na vlastní pěst do jednání s českým Národním výborem v Zábřehu. To znepráhledňovalo situaci na úřadech v Šilperku, kde se němečtí úředníci přikláněli oportunisticky na stranu, která na ně právě vyvíjela citelnější nátlak. Po prvních jednáních 3. a 9. listopadu 1918 v Zábřehu, která dopadla ve prospěch Československa došlo k nátlaku ze strany nového okresního hejtmantství v Králíkách. To se projevilo ve 2. polovině listopadu 1918 u městského a poštovního úřadu v Šilperku, které se přihlásily k Sudetenlandu. Berní úřad a okresní soud (soudce Friedl) se sice chovali zdrženlivě k německo-rakouským nabídkám, ale odmítali také složit slib věrnosti československému státu. Zdejší poštmistr Ulrich však posílal veškerá úřední akta a patrně i finanční platby do Opavy a nikoli do Brna.³⁴⁶ Proto byl Šilperk 5. prosince 1918 vojensky obsazen českým vojskem ze Zábřehu a při tom zajištěny veškeré úřady. Neloajální němečtí úředníci byli nahrazeni úředníky z okolních českých obcí a ze Zábřehu.³⁴⁷ Nakonec došlo v 1. polovině prosince 1918 k jednání mezi Národním výborem v Zábřehu a tzv. „Nationalausschuss für das Friesenthal“, kde se strany usnesly, že není v jejich kompetenci řešit otázku existence Sudetenlandu a že německé obce zůstanou v politickém okrese Zábřeh. Národní výbor se zavázal, že nebude nutit úředníky a učitele v německých obcích přísahat věrnost Československu až do konečného vyřešení situace, ale napříště se mělo dbát nařízení státního a školského úřadu v Brně. Totéž platilo pro všechny státní zaměstnance a zřízence. Za úředníky, které již dříve Národní výbor v Zábřehu sesadil, bylo intervenováno u nadřízených orgánů, aby nebyli propuštěni, ale ustanoveni mimo Šilperk. Úřední řeč zůstala u obecních úřadů dále německá. Německé obce se zaručily za „dodržování pořádku a veřejnou bezpečnost“. Za tím účelem byl Volkswehr jen početně omezen a zbaven střelných zbraní. Československé vojsko

³⁴² SOKa Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, sign. 18, inv.č. 4.

³⁴³ Tamtéž a Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 1219.

³⁴⁴ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 1101.

³⁴⁵ Ujednotilo se, že německé obce šilperského okresu zůstanou v neztenčeném stavu součástí politického okresu Zábřeh. Totéž se týká administrativní příslušnosti ústavů a podniků veřejnoprávních v soudním okrese. Němečtí zástupci přednesli požadavek, že pokud soudní okres šilperský připadne k československému státu, chtěli by, aby německé obce připadly ke svému přirozenému nacionálnímu zázemí a to k okresu v Králíkách. Národní výbor v Zábřehu tento důvod uznal, ale uznal také, že tuto věc lze řešit až při stanovování nového administrativního rozdělení republiky. Národní výbor se dále zavázal, že neodebere žádnou přísahu nikomu z úředníků a učitelů v německých obcích až do rozřešení statutu německých území, v přechodné době ale budou úřadovat dle nařízení státního a školského úřadu v Brně. Totéž platilo pro všechny zaměstnance a ostatní zřízence bývalého státu rakouského. U úředníků v Šilperku, kteří již dříve byli sesazeni Národním výborem, bude u středních orgánů intervenováno, aby nebyli propuštěni, ale ustanoveni mimo Šilperk. Úřední řeč zůstala u obecních úřadů dále německá. Německé obce šilperské ručí za to, že bude dodržen pořádek a veřejná bezpečnost. Vojskem (českým) bude obsazena toliko železniční trať Šilperk – Králíky. Příslušná opatření však budou učiněna v součinnosti s německou stranou. „Volkswehr“ bude co do počtu snížena na stav jaký vyžaduje udržení veřejné bezpečnosti, klidu a pořádku. O počtu v jednotlivých obcích jest nutno se dohodnout, ale nošení a použití střelných zbraní jest vyloučeno. Aprovizace bude provedena v obcích, stejně jako nutné rekvizice, bez ohledu na příslušnost národní. Nezaměstnaní obrdží podporu dle platných předpisů a to i v německých obcích. Obce Šilperk a Bukovice budou uznány za obce s českou menšinou. Na území okresu budou uznány jen předpisy a nařízení platná na území hejtmantství zábrěžského. In: SOKa Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, inv.č. 7.

³⁴⁶ SOKa Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, sign. 6, inv.č. 4.

³⁴⁷ SOKa Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, inv.č. 4, volně loženo č. 70.

mělo obsadit „toliko železniční trať Šilperk – Králíky“. Zásobování mělo být prováděno i ve všech německých obcích, stejně jako nutné rekvizice. Obce Šilperk a Bukovice byly uznány za obce s českou menšinou.³⁴⁸

Kromě jednání mezi jednotlivými národními výbory a radami docházelo k pracovním schůzkám také mezi zástupci německých a českých politických stran, jak o tom svědčí pracovní schůzka českých a německých sociálních demokratů, která proběhla v Zábřehu asi 2. prosince 1918.³⁴⁹ Co se týká zásadních otázek, nenašly obě strany žádná východiska.

7.8.1.5. Dopravní situace

Z komplikovaného území Sudetenlandu nevyplývaly jen administrativní, ale také dopravní problémy. Největší dopad mělo vyčlenění provincií na železniční dopravu a její fungování. Hornatý terén na území Sudetenlandu podmiňoval stavbu dlouhých traťových úseků údolními řek bez příčných spojení. Významné uzly, které spojovaly tyto úseky se nacházely v českých oblastech. Jedinou významnou tratí, která mohla být v Sudetenlandu plynule provozována byla železnice Hanušovice – Freiwaldau³⁵⁰ – Ziegenhals³⁵¹ – Jägerndorf. Česká strana tento dopravní handicap Sudetenlandu využila a učinila z něj účinný nátlakový prostředek.

Pro svůj strategický význam byla po vyhlášení národních států železnice co nejrychleji zajištěna, mnohde došlo k vojenskému obsazení. Důraz se kladl na „hraniční“ stanice a strategické uzly, kam byla dosazena většinou i vojenská posádka. Komplikovaná situace nastala v jazykových ostrovech a v jinojazyčných stanicích, které přerušovaly významná železniční spojení. Zde byl na zaměstnance vyvíjen nátlak z okolních stanic, docházelo i k násilnému obsazení. K takové situaci došlo např. na trati Moravská Ostrava – Přerov, kde byla stanice Suchdol zařazena do Sudetenlandu. Již od počátku listopadu 1918 znepokojovalo československou správu toto „přerušování“ a obsazení stanice německými bojovníky.³⁵² Proto byla železniční stanice Suchdol 8. listopadu 1918 zajištěna československou vojenskou posádkou patrně z Moravské Ostravy nebo Hranic.³⁵³

Česká správa železnic na Moravě se zaměřila na několik základních úkolů. Snažila se zachovat v provozu veškeré důležité trati, které spojovaly Moravu s Prahou, ostravskou uhelnou a průmyslovou oblastí, Vídní a Slovenskem. Šlo především o to zajistit transport důležitých surovin, paliv, potravin, ale také vojska na potřebná místa v novém státě. Druhou prioritou byla dopravní blokáda „odbojných“ německých území a zamezení vývozu strategických surovin a potravin do Rakouska. K zajištění blokády i fungující dopravy byly potřebné loajalita a kvalifikovanost železničního personálu, dostatečný vozový park a koordinace s československou brannou mocí. První dva uvedené předpoklady se však od počátku nedařilo naplnit.

Problémem číslo jedna byl nedostatek loajaloty německých úředníků na dráze. V popřevratových dnech bylo proto nutno na mnoha místech vyměnit německé úředníky za české, čímž vznikl umělý nedostatek železničních zaměstnanců především ve vedoucích funkcích. Proto byl vyvinut nátlak na umírněné německé úředníky, aby se přihlásili k československému státu. V té věci docházelo ke sporům s národními výbory, které po převratu často německé přednosty svévolně suspendovaly. Bylo třeba intervence brněnského národního výboru, aby

³⁴⁸ SOKA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, inv.č. 7.

³⁴⁹ „Fiala referuje o schůzce sociálních demokratů českých (Franke, Zmatlík, Fiala, Tureček, Benda) se šumperskými (Morgenstern, Chaloupka) u pana Novického v Zábřehu. Šumperští se vyhýbali jakýmkoli otázkám politickým.“ In: SOKA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku, karton 1, inv.č. 3.

³⁵⁰ Dnes Jeseník, v roce 1918 česky i německy Freiwaldau, dále Freiwaldau.

³⁵¹ Dnes Gluchołazy v Polsku, německy Ziegenhals, dále Ziegenhals.

³⁵² Zpráva českého národního výboru v Novém Jičíně ze dne 8.11. 1918. In: Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 361 a 1281.

³⁵³ Zemský archiv Brno, Fond B 13, Moravské místodržitelství – prezidium, karton 1579.

v přednostenské struktuře nezavládl chaos. Např. již 1. listopadu 1918 musel člen Národního výboru v Brně H. Bulín, který měl na starosti personální otázky úřednictva, řešit neoprávněné odvolání přerovského přednosta Šedy. V souvislosti s touto kauzou přímo konstatuje, že „věc [odvolávání železničních úředníků okresním národním výborem] není možná, ježto statusy úředníků jsou přeplněny Němci a byli-li by dáni na dovolenou, není za ně prozatím náhrady a pak by úředníci čeští byli prací přetíženi.“³⁵⁴

Druhým velkým problémem české správy železnic byl nedostatek nákladních vozů k dopravě uhlí a surovin. Vyřešení tohoto problému napomáhala zoufalá zásobovací situace v Rakousku, kde ale na druhou stranu měli přebytek nákladních vagónů. Na základě jednání došlo na počátku listopadu 1918 k výměnnému obchodu mezi českým Národním výborem v Brně a rakouským ministerstvem železnic. Česká strana obdržela za vagón brambor 10 prázdných krytých vagónů, za vagón uhlí 10 prázdných otevřených vagónů. „Rakouská stanice Strasshof dala za 1500 vozů zeleniny 3000 dalších vozů prázdných.“ Tak se podařilo zažehnat nedostatek vozů na moravských železnicích ještě před zavedením striktní blokády rakouských území 12. listopadu 1918.³⁵⁵

Na počátku listopadu 1918, kdy ještě nebyla služba na železnici přizpůsobena nových státním hranicím v rámci bývalé Monarchie, probíhal transport surovin a potravin přes hranice

³⁵⁴ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1.

³⁵⁵ BULÍN, H.: Jiskry a plameny. Vzpomínky na dobu zápasů i vítězství. Vlastním nákladem, Brno, 1930, s. 115 a Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, Protokoly ze schůzí hospodářského odboru NV – 1. – 12.11. 1918.

více méně nekontrolovaně. Pravidelně docházelo např. k odvozu vagónů i lokomotiv z Čech do Rakous. Po vzniku národních států se z bezproblémové vnitrostátní přepravy stal mezistátní vývoz strategických surovin a potravin, který bylo nutno omezit tak, aby nedocházelo ke škodám na rodícím se národním hospodářství, ale také, aby nevznikaly zbytečné konflikty s okolními národními státy.

Počáteční nekoordinovanost dopravy se projevila především ve významných železničních uzlech (Přerov, Moravská Ostrava, Břeclav), kde se začalo hromadit velké množství vagónů s materiálem a potravinami. V prvních dvou dnech měsíce listopadu 1918 bylo v Přerově zadrženo 78 vagónů i s nákladem (benzin, potraviny, suroviny, munice) určeným pro rakouské země. V Břeclavi se během stejné doby shromáždilo na nádraží více jak 300 vagónů. Komplikace způsobovalo především zajištění zásilek s potravinami (mlékem, masem, moukou) a se živým dobyt看em, u nichž hrozilo znehodnocení. Velké problémy působilo také zabezpečení takového množství zboží. Za stávající zásobovací situace hrozilo nebezpečí, že takto nakumulovaný náklad začne být postupně rozkrádán a rabován.³⁵⁶

Na rozdíl od rakouské Státní rady nedoceňovaly místní německé národní rady vliv svých iredentistických kroků na českou zásobovací blokádu. Když 2. listopadu 1918 vzalo formálně prezidium země Sudetenland pod svoji správu veškeré tratě na severní Moravě, včetně úseků se stanicemi v českých obcích, rozhodl český Národní výbor v Brně o obsazení hraničních stanic vojenskými hlídkami³⁵⁷ a uvalení blokády uhlí a potravin na okresy Nový Jičín, Šternberk, Beroun, Šumperk a Moravská Třebová.³⁵⁸ Ostatní německé okresy byly do tohoto seznamu zařazeny následně.

Hraniční stanice byly vojensky zajištěny na obou stranách (oficiální nařízení Státní rady o omezení transportu zboží přes hranice vyšlo až 1. prosince 1918³⁵⁹). Průjezd každého vlaku byl doprovázen osobními prohlídkami, které se zaměřovaly na potraviny, tabákové výrobky, alkohol, vojenský materiál i zbraně u demobilizovaných vojáků. I přes stanovení řádu prohlídek a kontrol (bylo povoleno tzv. „batoňové“ zásobování potravinami, na každou zabavenou věc bylo nutno vypsát kvitanci atd.), docházelo k nelegálnímu zabavování osobního majetku, šikaně a zpronevěře zabaveného zboží ze strany patrolujících vojáků jak na české, tak na německé straně.³⁶⁰ Jelikož tento dopravní režim nepřinesl kýžené výsledky, dokonce bylo zjištěno, že v jeho rámci docházelo k transportu zbraní do Sudet pod hlavičkou jiného zboží, bylo 4. prosince 1918 rozhodnuto Okresním národním výborem v Olomouci zastavit zcela vlakovou dopravu z českých stanic do Šumperka, Šternberka, Hanušovic a dále na Freiwaldau a do Berouna.³⁶¹

Typickým prvkem správy v sudetských oblastech bylo oddělené zavádění správních opatření nižšími úředními instancemi a vídeňskou vládou (s konečným vyústěním v zákony a nařízení Státní rady). Informační bariéra mezi institucemi ve Vídni a ostatními články veřejné správy nutila druhé improvizovat. Již 2. listopadu 1918 prezidium Prozatímního zemského shromáždění v Opavě rozhodlo o okamžitém zřízení Ředitelství železnic Sudetenlandu (Direktion der sudetenländischen Eisenbahnen) v Opavě. Ředitelství prohlásilo svoji pravomoc nad tratěmi Opava – Jägerndorf – Olomouc, Šternberk – Šumperk – Hanušovice – Ziegenhals, Jägerndorf – Ziegenhals a přílehlými lokálními železnicemi.³⁶² Část těchto tratí v okolí Opavy a Olomouce byla však v rukou českých národních výborů. Prohlášením Státní rady bylo nakonec Ředitelství státních drah založeno 4. listopadu 1918 v Jägerndorfu, který měl strategičtější

³⁵⁶ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 2, sign. 237.

³⁵⁷ SOkA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, sign. 6, inv.č. 4.

³⁵⁸ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 335.

³⁵⁹ Výkonné nařízení německo-rakouský Státní úřad pro válečné a přechodné hospodářství č. 70 ze dne 1.12. 1918, týkající se regulace dovozu, vývozu a převážení přes hranice Německého Rakouska. In: Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 4.12. 1918, Sv. 14.

³⁶⁰ SOkA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, inv.č. 5.

³⁶¹ Zemský archiv Brno, Fond B 13, Moravské místodržitelství – prezidium, karton 1579.

³⁶² Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1.

polohu než jazykový ostrov Opava.³⁶³ Po opavském svolání se mnozí němečtí železniční zaměstnanci při ředitelství v Olomouci přihlásili k Sudetenlandu a odešli do Jägerndorfu. Ředitelství v Olomouci poměrně dlouho zvažovalo, jak s těmito zaměstnanci a s odloučenými úseky tratí nakládat a komunikovat. Zaměstnancům ve službách Sudetenlandu byl nakonec na základě rozhodnutí brněnského národního výboru ze dne 27. listopadu 1918 zastaven plat a byli také vyřazeni z erárního stravování.³⁶⁴ Veškeré trati a stanice na území Sudetenlandu byly blokovány v dodávkách uhlí, takže již na počátku listopadu 1918 neměly palivo k zajištění dopravy. Na většině sudetenlandských tratí jezdil vlak jen jednou denně.³⁶⁵ Blokáda se projevila nepříznivě také na stravování železničního personálu. V samotném Jägerndorfu železniční zaměstnanci požadovali zvýšení přidělů potravin a když jim nebylo vyhověno, neváhali vstoupit do stávky. Tu se nepodařilo potlačit ani za pomoci četnictva a přiděly musely být zvýšeny.³⁶⁶

Jedním z problémů, který muselo Ředitelství železnic Sudetenlandu v Jägerndorfu se Státním úřadem pro dopravu (ministerstvem dopravy) ve Vídni řešit, byla složitá dopravní situace v důsledku nespojitosti území Německého Rakouska. Sudetenland kromě své omezené železniční sítě neměl přímé spojení s ostatním státním územím. Hned 4. listopadu 1918 na svém 17. zasedání vznesla Státní rada Německého Rakouska nárok na severní dráhu z Olomouce až do Břeclavi a na severozápadní dráhu až do stanice Šumvald-Vranov.³⁶⁷ Pomocí tohoto koridoru by mohla být zprostředkována doprava mezi rakouskými zeměmi a Sudetenlandem. Německé Rakousko však nedokázalo ani dílčím způsobem prosadit tento požadavek u české strany. Bylo tedy nutno vytvořit alternativní, dosti komplikovaný dopravní koridor přes Slezsko, Sasko a Bavorsko. Ten však fungoval jen krátkou dobu, jelikož bavorská socialistická vláda rozhodla v prosinci 1918 o neposkytnutí svých železnic Německému Rakousku. V této situaci se rozhodl německo-rakouský státní úřad pro dopravu 9. prosince 1918 zbavit zaměstnance drah v českých zemích slibu věrnosti.³⁶⁸ Ředitelství železnic Sudetenlandu v Jägerndorfu oznámilo 25. prosince 1918 pod tíhou zásobovací, vojenské a politické situace, že je „nuceno zastaviti svou činnost a podříditi tratě své ředitelství olomouckému“.³⁶⁹ 27. prosince 1918 byl Jägerndorf obsazen československým vojskem.

Přeshraniční silniční doprava probíhala bez regulace až do poloviny listopadu 1918. Poté nechaly české národní výbory ke zvýšení účinku železniční blokády kontrolovat alespoň namátkově veškeré důležité silnice vedoucí do německých oblastí. Příznačná byla situace na Šumpersku, kde se kolem německého Šumperka nacházelo hned několik silničních hlídek, které měly zamezit dodávkám surovin a potravin pro město. Kromě severního spojení na VízMBERK³⁷⁰ bylo ve vzdálenosti několika kilometrů město Šumperk odříznuto od zásobování v Dolních Studénkách, Bludově, Rudě nad Moravou, Českém Bohdíkovi³⁷¹, Brníčku i Hrabíšanech³⁷². Silnice vedoucí k velkostatkům a mlýnům byly blokovány ozbrojenými hlídkami, které zde prováděly kontroly.³⁷³ Podobným způsobem bylo svými českými předměstími blokováno město Opava.

³⁶³ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, die 17. Sitzung des Staatsrates am 4.11. 1918 Vormittag, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 28.

³⁶⁴ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 2, sign. 3354.

³⁶⁵ BASEL, L., FIDLER, P.: Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919. Vlastivědný ústav v Bruntále, Bruntál, 1971, s. 35.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 36, cituje Sudetenland. ročník 1918, č. 9, s. 2.

³⁶⁷ ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, die 17. Sitzung des Staatsrates am 4.11. 1918 Vormittag, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP, karton 28.

³⁶⁸ Die 56. Sitzung des Staatsrates am 9.12. 1918 Nachmittag. ADÖ, Vlg. für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 273.

³⁶⁹ SOKA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku, karton 1, inv.č. 7.

³⁷⁰ Dnes Loučná nad Desnou, německy Wiesenberg, dále VízMBERK.

³⁷¹ Dnes Dolní Bohdíkovi, německy Böhmisch Märzdorf, dále Český Bohdíkovi.

³⁷² Dnes Hrabíšín, německy Rabenseifen, dále Hrabíšany.

³⁷³ SOKA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku, karton 1, inv.č. 3.

Také v poštovní, telegrafní a telefonní správě došlo po vyhlášení samostatné provincie Sudetenland k rozluce. Telefonování i telegrafování uvnitř německých území probíhalo bezproblémově pokud nebylo zprostředkováno některým z úřadů v českých oblastech. V tom případě docházelo z české strany k obstrukcím ve spojení, k odposlechu a cenzuře. Po odhalení odposlechů byla německými úředníky vytvořena náhradní spojení. Např. ze Šumperka byly úřední zprávy telefonovány soukromou linkou člena národní rady Köhlera přes český Bludov do německých Hanušovic a odtud již nerušeně do Opavy.³⁷⁴

Problémy se zpočátku vyskytly i na poštovních a telegrafních úřadech v českém vnitrozemí (v Jihlavě, v Novém Jičíně, v Podštátu), kde působili němečtí úředníci. Ti zpočátku odmítali komunikovat česky, obstruovali spojení a způsobovali také únik informací. Již v průběhu listopadu 1918 byli nespolehliví úředníci odvoláni a na telegrafních i telefonních ústřednách zaveden vojenský dozor a cenzura.³⁷⁵

7.8.1.6. Hospodářská situace

Hospodářská situace v Sudetách se vyvíjela do značné míry v závislosti na dopravě. Byla ovlivněna nejen dopravní bloádou, tedy nemožností dopravit do Sudetenlandu potřebné suroviny, palivo a expedovat hotové výrobky, ale také přerušením kontaktu mezi firemními pobočkami v pohraničí a v českém vnitrozemí. Špatná situace na trhu s potravinami paralyzovala fungování podniků a hrozila neustále hladovými bouřemi a stávkami.

Již 4. listopadu 1918 byly výkonným nařízením německo-rakouské Státní rady zřízeny tzv. okrskové průmyslové komise (die Industriellen Bezirkskommissionen), které měly koordinovat průmyslovou výrobu v jednotlivých zemích. Sídlo komise pro Sudetenland se nacházelo v Šumperku.³⁷⁶ 19. listopadu došlo k vytvoření samostatné komise pro Slezsko, která sídlila v Jägerndorfu. Šumperská komise pak působila jen na moravských a východočeských územích.³⁷⁷

Řešením problémů souvisejících s bloádou byly hned po převratu pověřeny místní a okresní „aprovizační a hospodářské výbory“ zřízené v rámci německých národních rad. V těchto výborech byli zastoupeni delegáti z řad „producentů a také konzumentů“. Ve Slezsku byla vytvořena ústřední hospodářská rada ze zástupců okresů Jägerndorf, Opava, Freudenthal, Freiwaldau, Bílovec a Vítkov. První 4 politické okresy měly v této radě po 4 zástupcích, ostatní 2 a 3 delegáty.³⁷⁸ Rada měla koordinovat hospodářství v okresech. V polovině prosince 1918 však musela opavská vláda kapitulovat a přiznat, že za stávající situace není možno prakticky zajistit zásobování žádnými surovinami. Zoufalý stav trval především na trhu s uhlím, cukrem, petrolejem a masem. V přidělovém systému byla v „dostatečném“ množství k dispozici jen mouka.

Největší pozornost české i německé veřejné správy byla věnována průmyslovým podnikům se strategickou produkcí (cukrovarům, mlýnům, rafineriím, tabákovým závodům atd.) a významným producentům potravin, tedy velkostatkům, které byly často úřady přímo kontrolovány. Na statky německých majitelů byla českými národními výbory v některých případech uvalena nucená správa.

Česká centrální správa na Moravě se snažila zajistit především tabákový průmysl, který byl lokalizován ve městech s výraznou německou menšinou či v německých městech. Český

³⁷⁴ SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv.č. 4.

³⁷⁵ Zemský archiv Brno, Fond B 13, Moravské místodržitelství – dávky, poplatky, pošta 1917 – 1918. karton 1567.

³⁷⁶ Výkonné nařízení německo-rakouské Státní rady č. 19 ze dne 4.11. 1918, týkající se stanovišť a obvodů okrskových průmyslových komisí. In: Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 19.11. 1918, Sv. 4.

³⁷⁷ Výkonné nařízení německo-rakouské Státní rady č. 29 ze dne 19.11. 1918, týkající se stanovišť a obvodů okrskových průmyslových komisí v Sudetenlandu. In: Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 21.11. 1918, Sv. 6.

³⁷⁸ BASEL, L., FIDLER, P.: Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919. Vlastivědný ústav v Bruntále, Bruntál, 1971, s. 35.

národní výbor v Brně ohlásil na plenární schůzi 5. listopadu 1918 převzetí většiny tabákových továren na Moravě, tedy podniků v Jihlavě, Svitavách, v Novém Jičíně a v Hodoníně. Problémy „se vyskytly jen v Novém Jičíně“, zde totiž panovala národnostní úmluva, která nepřipouštěla takové obsazování.³⁷⁹ Po českém zajištění tabákového hospodářství, které bylo ve své době klíčové pro morálku vojska i dělnictva v průmyslových podnicích, zůstalo na území Sudetenlandu jen několik menších tabákových výroben (např. ve Šternberku nebo v Budišově³⁸⁰). I německo-rakouská vláda měla snahu ovládnout tabákový monopol. Proto byl v listopadu 1918 na schůzce zástupců „všech čtyř tabákových továren z oblasti provincie za předsednictví zástupce Státní tabákové režie ve Vídni“ vytvořen ústřední sklad tabáku v Jägerndorfu, který měl přijímat tabák ze všech výroben a zajišťovat distribuci.³⁸¹

Českou dopravní blokádu rostl význam produkce a distribuce potravin, především moučných výrobků, cukru, masa atd. To mělo stejně jako na české straně za důsledek dosazení vojenské ostrahy do významných potravinářských podniků.

Strategickými podniky prvního řádu byly cukrovary. V německých oblastech severní Moravy se nacházel významný cukrovarský provoz jen v Unčově. Jednalo se o akciový podnik, který však měl kromě německých i české akcionáře ze Šumvaldu, Žerotína a Hnojic. Cukrovar zpracovával cukrovku ze širokého okolí a měl strategické postavení na trhu s cukrem na celé severní Moravě. Na podzim 1918 však pro blokádu potřebných surovin a uhlí musel cukrovar omezit produkci na minimum. Nedostávalo se především uhlí, které bylo zadržováno Národním výborem v Olomouci a expedováno přednostně do českých cukrovarů v Holici a v Hejčíně.³⁸² I v blokádě však docházelo k občasným pochybením. Např. na schůzi 2. prosince 1918 Národní výbor v Olomouci konstatoval, že přes veškerá opatření se část zabaveného uhlí pro cukrovar v Unčově nakonec dostala na místo svého původního určení.³⁸³ K úplnému obnovení dodávek uhlí došlo až 14. prosince 1918 po jednání zástupců Okresního národního výboru v Olomouci s českými akcionáři cukrovaru. Akcionáři se však museli zaručit, že cukrovar uhlí neposkytne dále. Cukr vyrobený v Unčově byl na základě dohody k dispozici Československé cukerní společnosti v Praze.³⁸⁴

Zvláštnímu dozoru a ochraně byly podřízeny i velké mlýny. Např. tzv. Habermannův mlýn v Bludově, který byl největším producentem mouky v okolí města Šumperka byl Čechy hlídán a kontrolován zvláštní vojenskou stráží. Aby nedocházelo k dodávkám mouky do německých obcí v okolí, byly hlídány i veškeré přístupové cesty k mlýnu.³⁸⁵ Jelikož jednání o uvolnění dodávek mouky z bludovského mlýna, která vedl na počátku listopadu 1918 šumperský okresní hejtman Karger, zkrachovala, musel aprovizací výbor Německé národní rady v Šumperku hledat náhradní možnosti zásobování moukou. Výbor musel shánět přebytky obilí a mouky u svých protějšků v Unčově, Šternberku a Rýmařově.³⁸⁶

Veškeré dodávky materiálu přes linii blokády byly posuzovány místními či okresními českými národními výbory, respektive jejich hospodářskými a aprovizacími odbory. Tomuto systému se německé firmy podřídily a při potřebě dodávek žádaly ochotně u příslušných

³⁷⁹ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1.

³⁸⁰ Dnes Budišov nad Budišovkou, německy Bautsch, dále Budišov.

³⁸¹ BASEL, L., FIDLER, P.: Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919. Vlastivědný ústav v Bruntále, Bruntál, 1971, s. 36, cituje KNAIBL, J.: Vzpomínky státního zástupce, Olomouc, 1922, s. 26.

³⁸² Např. 29.11. 1918 bylo usneseno „zabaviti 21 vagonů uhlí pro cukrovar v Unčově, z čehož disponováno 12 vagonů cukrovaru v Holici a 9 vagonů cukrovaru v Hejčíně.“ In: Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 2, sign. 3154, Protokol plenární schůze okresního NV v Olomouci konané dne 29.11. 1918.

³⁸³ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 2, sign. 3295, Protokol plenární schůze okresního NV v Olomouci konané dne 2.12. 1918.

³⁸⁴ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Český národní výbor ve Štěpánově, nezinventarizováno ke dni 30.1. 2006.

³⁸⁵ SOKA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku, karton 1, inv.č. 3, Schůze branného výboru 11.11. 1918.

³⁸⁶ SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv.č. 4.

národních výborů o povolení. Většinu těchto žádostí však nebylo vyhověno s poukazem na blokádu Sudetenlandu. Občas se obětí blokády staly i německé firmy v českém vnitrozemí.³⁸⁷

U výjimek z blokády byl brán zřetel na obecnou prospěšnost firmy, jedinečnost výroby a loajalitu vedení k Československu. Např. na schůzi Národního výboru v Olomouci 2. prosince 1918 byla projednána a doporučena ke schválení žádost Obchodní a živnostenské komory v Olomouci o dodávky firmě Anton. J. Schmidt und Söhne provozující ruční papírnu ve Velkém Losíně.³⁸⁸ Striktně však byly odmítány dodávky paliva pro elektrárny a těžký průmysl. Pro nedostatek uhlí musely utlumit svůj provoz např. městské elektrárny v Moravské Třebové a ve Šternberku.³⁸⁹ Městská rada města Šternberk proto počátkem prosince 1918 vytvořila koncepci náhradních zdrojů energie, která počítala s vybudováním několika přehradních nádrží a vodních elektráren na řekách Opavě a Moravici.³⁹⁰ I v otázkách blokády však panoval někdy mezi českými národními výbory na Moravě nesoulad. Např. podle sdělení městské elektrárny ve Šternberku ze dne 12. prosince 1918 povolil Národní výbor v Moravské Ostravě dodávky uhlí pro potřeby elektrárny. Národní výbor ve Štěpánově však uhlí do Šternberka nepropustil. Proto vedení elektrárny opakovaně uhlí ve Štěpánově urgovalo, „aby elektrárna zůstala ve stavu provozování ..., což je i v zájmu (českých) obcí Moravské Huzové, Liboše a Štěpánova“.³⁹¹

Některé německé průmyslové podniky významně přispěly k přihlášení se obcí a měst k československému státu, jelikož chtěly být vyčleněny z blokády surovin, paliv a spoléhat se na pomoc českého vojska při případných sociálních nepokojích. Např. přihlášení německého města Mohelnice (Müglitz) k Československu bylo významně ovlivněno působením majitelů největšího zdejšího podniku „Müglitzer Elektrizitäts-gesellschaft“.³⁹²

Do složité situace se dostaly podniky, které měly pobočky na území Sudetenlandu i v českém vnitrozemí. Těmto vnitrozemským filiálkám byla českými národními výbory věnována zvláštní pozornost. Jako příklad může posloužit postup národního výboru v případě železáren ve Štěpánově, které byly pobočkou rozsáhlého německého podniku „Zöptauer und Stefanauer Bergbau- und Eisenhütten-Aktiengesellschaft“ se sídlem v Sobotíně (na území Sudetenlandu). Okresní národní výbor v Olomouci si 26. listopadu 1918 vyžádal zprávu o postoji správy a úřednictva železáren a také ředitelství v Sobotíně u Národního výboru ve Štěpánově. Žádal také informace o zakázkách, na nichž se ve Štěpánově pracovalo, především kam budou expedovány. Z odpovědi se dovídáme, že správce železáren vrchní inženýr Baner již v té době složil slib československému státu. V železárnách nebylo jinak „nic shledáno závadným“ – veškeré zakázky byly realizovány pro česká území, ing. Baner uznal národní výbor a „působil vhodně v tom smyslu na německé obyvatelstvo a dělníky.“ Ředitelství v Sobotíně dalo „vzhledem k okolnosti, že dvě továrny leží v Sudetenlandu (v Sobotíně a Vízemberku) a jedna v československém státě (ve Štěpánově) ing. Banerovi úplnou volnost jednání v politických záležitostech.“³⁹³

7.8.1.7. Stav branné moci

Většina státních struktur byla po rozpadu Monarchie paralyzována a zaznamenala pokles společenského kreditu. Při vytváření nového státu musela Státní rada Německého Rakouska fungování těchto institucí opět obnovit. Nutné bylo především zajistit funkci vojska a veřejné správy. Úřady v Monarchii byly vcelku jasně funkčně a územně definovány, zbývalo jen dořešit

³⁸⁷ 2.12. 1918 nebylo vyhověno žádosti německé firmy Buchbinder z českých Loštic o povolení dodávky hadrů. In: Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 2, sign. 3295, Protokol plenární schůze okresního NV v Olomouci konané dne 2.12. 1918.

³⁸⁸ Dnes Velké Losiny, německy Gross Ullersdorf; Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 2, sign. 3295.

³⁸⁹ Tamtéž.

³⁹⁰ SOkA Olomouc, Archiv města Šternberka, sign. ŠI/1, inv. č. 75, Gemeinderats-Protokolle von den 23.7. 1917 – 26.2. 1919.

³⁹¹ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Český národní výbor ve Štěpánově, nezinventarizováno ke dni 30.1. 2006.

³⁹² SOkA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, sign. 41, inv.č. 4.

³⁹³ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Český národní výbor ve Štěpánově, nezinventarizováno ke dni 30.1. 2006.

kompetenční otázky na sporných územích. V jiné situaci se nacházela armáda. V Monarchii byla zcela nezávislá na občanských státních i samosprávných institucích a podléhala přímo ústředí, jemuž byla tradičně loajální. U německého důstojnictva se projevoval roajalismus a konzervativismus takového ražení, že je nebylo vcelku možné angažovat v národních armádách. Branné složky musely být proto vytvořeny zcela nově. Veškeré kroky prováděla v německo-rakouském případě improvizovaně veřejná správa za pomoci loajálního důstojnictva.

Německé Rakousko bylo nuceno jako poražený stát rezignovat na pravidelnou armádu. Státní rada musela proto vytvořit brannou koncepci, která by naplňovala obrannou funkci, ale neporušovala podmínky příměří z Villa Giusti. Podle momentálních potřeb měla být obranná funkce armády doplněna ještě pořádkovou službou. Tak vznikl koncept domobraneckých jednotek – Volkswehr a měšťanských gard – Bürgerwehr.

Od počátku hrála otázka obrany nárokovaného území pro Německé Rakousko kardinální úlohu. Hned 2. usnesení Prozatímního národního shromáždění ze dne 30. října 1918 se týkalo „národních a občanských gard“. Prohlášení však poskytovalo velmi volný rámec pro vytváření těchto gard a fakticky z něj vyplývalo jen, že tyto branné jednotky nesmějí vytvářet soukromé subjekty, ale jen zemské vlády nebo obecní zastupitelstva a organizační řád jednotek, že musí být schválen Státní radou.³⁹⁴

³⁹⁴ Usnesení Prozatímního národního shromáždění Německého Rakouska č. 2 ze dne 30.10. 1918, týkající se národních a občanských gard. In: Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 15.11. 1918, Sv. 1.

V 1. polovině listopadu 1918 tedy vyrostly v obcích a městech, které se cítily ohrožené československým zábořem a nebo sociálními nepokoji, domobranecké útvary nejčastěji nazývané Volkswehr. Jelikož dlouho neexistoval jednotný předpis k vytváření německo-rakouské branné moci, představoval Volkswehr, co do vybavení a organizace dosti různorodý útvar.

Celý systém Volkswehru byl inspirován četnictvem, které měl také funkčně doplňovat. Proto byla nejdříve zajištěna stávající struktura četnických stanic a jejich osazenstvo vzato do přísahy pro německo-rakouský stát. Čeští četníci umístění na stanicích v německých oblastech byli suspendováni.³⁹⁵ Ke konsolidaci německého četnictva došlo v 1. polovině listopadu 1918. Tehdy se ještě počítalo, že k obraně Sudetenlandu bude použito stávajících vojenských jednotek. Stav vojska na území Sudetenlandu však nedovoloval jeho použití k obraně země. Bojeschopnost většiny oddílů byla minimalizována, mužstvo se samovolně rozcházelo domů často i s výstrojí nečekající na demobilizaci. Část jednotek v Sudetenlandu tvořili příslušníci jiných národních států, především Češi a Poláci. Ta musela být demobilizována a „odeslána domů“. Obecně znamenaly zbytky rakousko-uherské armády pro německo-rakouský stát spíše nebezpečí než zabezpečení. V sídlech posádek, které se nerozpadly (např. v Šumperku), byly vytvořeny tzv. vojenské rady (Soldatenrate) – jakási volená zastupitelstva z řad mužstva i důstojníků. Tyto vojenské rady postrádaly revoluční charakter, neměly většinou ani nějaký nacionální či strategický program. Orientovaly se na základní zajištění vojáků (vyplácení žoldu, zajištění stravy, ošacení ...). Význam, který byl těmto vojenským orgánům přičítán³⁹⁶ – stavěly se na roveň národních rad – je podle archivních pramenů přeceňovaný. Po založení Volkswehru vznikaly vojenské rady i uvnitř jeho jednotek. Plnily podobné funkce jako v armádě, ale jednaly také s politickými úřady o organizačních a rekručních záležitostech.

Zřizovateli jednotek Volkswehru a Bürgerwehru byly obce nebo branné výbory německých národních rad. Z archivních zdrojů se dovídáme, že existoval i jakýsi centrální instruktážní dozor. V zápisu ze schůze branného výboru šumperské národní rady 16. listopadu 1918 se objevuje zmínka, že „se dostavili 2 pánové z Vídně, kteří udělovali pokyny, jak zřídit ve městě jednotku Volkswehru a jak ji organizovat.“³⁹⁷ Při vytváření Volkswehru se počítalo s vojáky německé národnosti, kteří se vraceli z fronty. Vstup do jednotek byl dobrovolný. K agitaci do Volkswehru bylo využíváno místního i regionálního tisku a hesel o obraně domova, vlasti, materiálním zajištění (žold a strava) a pod. Přesto, že se alespoň dílčím způsobem podařilo naplnit všechny tyto sliby (na tehdejší dobu pobírali příslušníci Volkswehru poměrně vysoký plat 6 – 10 K na den³⁹⁸) nebo právě proto, projevovalo zájem o službu ve Volkswehru především sociálně slabé, národnostně a politicky nevyhraněné obyvatelstvo. Z toho plynula nevalná hodnota a bojová morálka jednotek, které se často více než pořádkové službě věnovaly nelegálním konfiskacím, rabování, šikaně obyvatelstva a loupeživým nájezdům za potravinami.³⁹⁹ Sám zemský hejtman Sudetenlandu R. Freissler se vyjádřil, že Volkswehr byl „nazírán pozvolna jako druh zaopatřovacího zařízení, od kterého si také bohužel mnoho pochybných elementů slibovalo získání zdroje živobytí.“⁴⁰⁰

Volkswehr se od počátku potýkal nejen s personálními problémy, ale také s nedostatkem zbraní a výstroje. Příslušným úřadům se až do konce existence německo-rakouské branné moci v Sudetenlandu nepodařilo odstranit nedostatek ručních zbraní a munice. Neexistovalo jezdecko, dělostřelectvo a nedostatečné bylo logistické zajištění Volkswehru. Dle výkazu stavu

³⁹⁵ SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv.č. 4. Schůze Národní rady v pondělí 4.11. 1918.

³⁹⁶ KNAIBL, J.: Vzpomínky státního zástupce. nákladem Národní jednoty, Olomouc, 1932, s. 25.

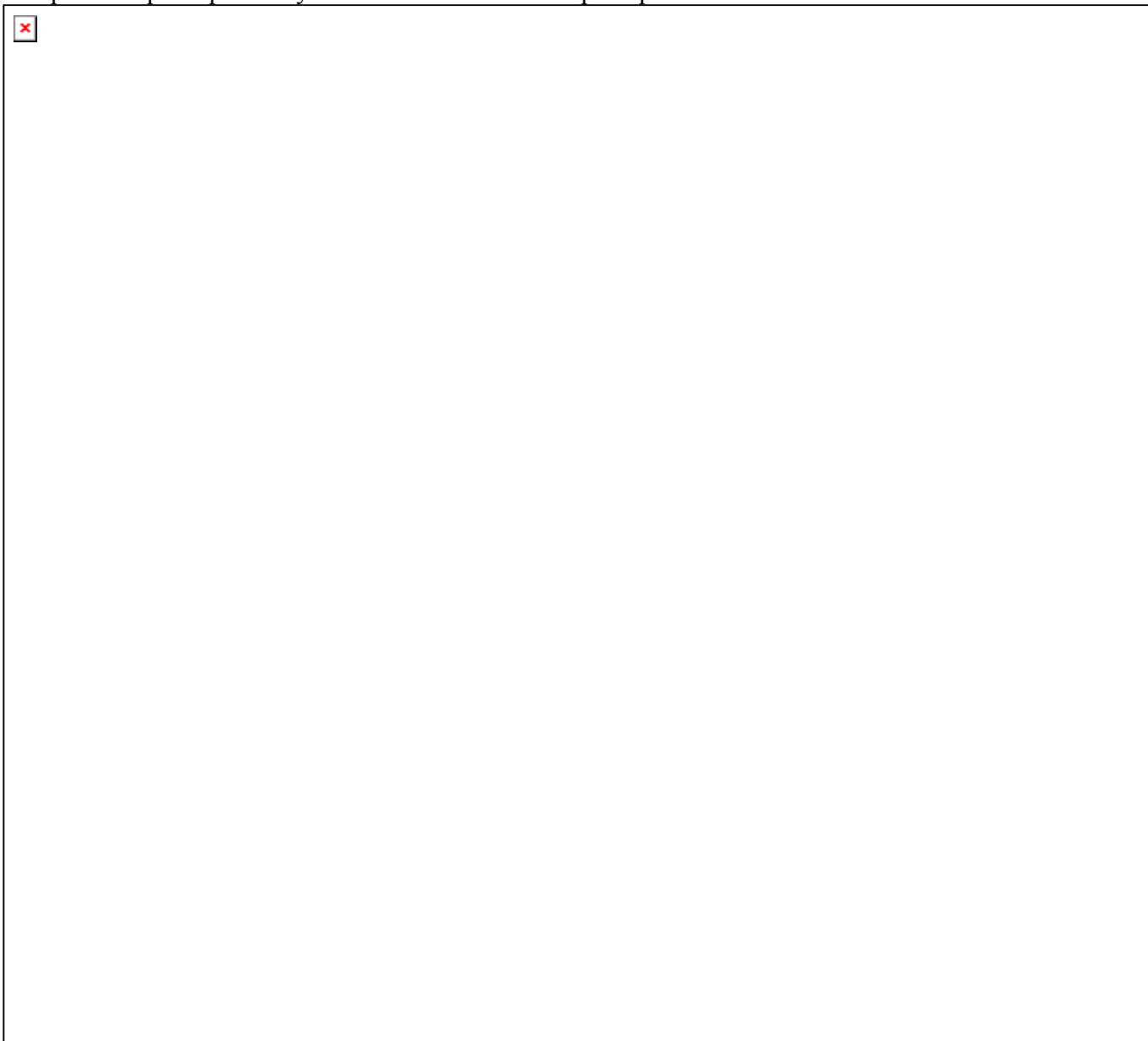
³⁹⁷ SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv.č. 17. Zápisy z jednání Branného výboru Národní rady v Šumperku.

³⁹⁸ BASEL, L., FIDLER, P.: Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919. Vlastivědný ústav v Bruntále, Bruntál, 1971, s. 37, cituje Pamětní kniha četnické stanice Bruntál, v soukromém držení.

³⁹⁹ SOkA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku, karton 1, inv.č. 3. Na plenární schůzi 8.12. 1918 učitel Šnajdr referoval o výpadu padesáti německých vojáků ze Šumperka i s kulomety (6) na Třemešek. Vynutili si odevzdání brambor a mouky.

⁴⁰⁰ FREISSLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 135.

ze 7. prosince 1918 měl Volkswehr v Sudetenlandu 6760 mužů, ale pouze 4000 bylo vyzbrojeno. Řešením byl nákup zbraní v sousedním Německu a organizované odnimaní zbraní a výstroje vojákům navracejícím se z fronty. Ti však zpravidla dříve projížděli přes česká území, kde byli odzbrojeni českými hlídkami. Podniknuty byly také pokusy převést zbraně z Rakouska přes česká území pod jiným označením a nebo je vést přes pruské Slezsko. Tímto způsobem však nebylo možno transportovat množství zbraní a munice, které sudetenlandský Volkswehr potřeboval. Jen výjimečně docházelo k příjezdu celých německých frontových oddílů i se zbraněmi a municí, jako v případě návratu 2. praporu 93. pluku z Radomi do Šumperka. Ten se v Hanušovicích rozdělil na českou a německou část. Podle počtů mužstva byla rozdělena strava, peníze z polní pokladny i munice. Česká část korpusu pokračovala do Zábřehu.⁴⁰¹

Již na počátku listopadu 1918 byly zajištěny všechny vojenské objekty na území provincie včetně zde uloženého vojenského materiálu. Německo-rakouský stát převzal formálně školy pro válečné invalidy (Velký Losín), rezervní špitály (Velký Losín, Německé Libiny⁴⁰²),

⁴⁰¹ SOkA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku, karton 1. Vzpomínky J. Rupricha na vojenské obsazení Šumperka.

⁴⁰² Dnes Libina, německy Deutsch Liebau, dále Německé Libiny.

kasárna a záložní sklady. Objekty byly opatřeny ozbrojenou stráží, byla provedena inventarizace a v místě nepotřebný materiál odvezen do posádkových měst.⁴⁰³

Podle rozhodnutí Státní rady o zajištění obrany státního území byly do 15. listopadu 1918 utvořeny jednotky Volkswehru ve všech významnějších městech Sudetenlandu. Velitelství Volkswehru (Volkswehrkomando) bylo zřízeno v Opavě. Vrchním velitelem byl jmenován státním úřadem (ministerstvem) pro armádu generál Panzenböck. Ten však funkci odmítl, proto na místo velitele Volkswehru (Befehlshaber für das Sudetenland) nastoupil 20. listopadu 1918 plukovník Julius Planckh.⁴⁰⁴

Území Sudetenlandu bylo rozděleno do šesti „podvelitelských obvodů“ (Unterbefehlhaberbereiche), které se shodovaly s několika sloučenými politickými okresy, s nimiž měly úzce spolupracovat, např. při náboru nových příslušníků atd. Jako samostatný obvod bylo vyčleněna Opava zahrnující město s „okolo ležícími německými obcemi“. Dále vznikl obvod Západní Slezsko („Westschlesien“) na území okresních hejtmanství Jägerndorf, Freiwaldau a Freidenthal; obvod Severní Morava („Nordmähren“) zahrnující okresní hejtmanství Rýmařov, Beroun (bez obce Budišov) a Šternberk; obvod Kravařsko („Kuhländchen“) na území okresních hejtmanství Vítkov a Fulnek s obcí Budišov; obvod Jeseníky – Orlické hory („Altvater – Adlergebirge“) s okresními hejtmanstvími Šumperk a Králíky a obvod Hřebečsko („Schönhengstgau“), pod který spadalo okresní hejtmanství Moravská Třebová a přilehlé německé oblasti v Čechách. Je zajímavé, že územní struktura Volkswehru z 10. prosince 1918 (zpracována Velitelstvím Volkswehru v Opavě v průběhu listopadu 1918) rezignovala na některá území, která byla oficiálně nárokována Německým Rakouskem (Zábřežsko, Mohelnicko atd.) a nezahrnula do územní struktury také některá území vnitřní (např. Osoblažsko).⁴⁰⁵

Podvelitelé podléhali velitelé okresu (Bezirksbefehlshaber), kteří byli vrchními veliteli Volkswehru na území politického okresu a „veliteli praporu v okrese zřízeného“ (výjimku tvořil okres Králíky). Okresní velitel byl také styčným důstojníkem mezi vrchním velitelstvím Volkswehru a okresním hejtmanstvím. Taktickou jednotkou Volkswehru byl prapor (Bataillon) složený ze setnin (Kompanien), které měly mít asi 130 mužů.

Strukturu „podvelitelského obvodu“ si ukážeme na obvodu „Jeseníky – Orlické hory“, u něhož se dochoval organizační plán. Podvelitelem zde byl jmenován nadporučík K. Natieska, jehož štáb se nacházel ve strategickém železničním uzlu v Hanušovicích. Pod obvod spadala 2 okresní velitelství – v Králíkách se 2 prapory a v Šumperku se 3 prapory. Volkswehr v okrese Králíky měl 1 prapor (3 setniny) dislokovaný v soudním okrese Rokytnice (s velitelstvím v Rokytnici) a 1 prapor (4 setniny) v okresech Králíky a Šilperk (s velitelstvím v Červené Vodě). Králický prapor měl umístěny 2 setniny přímo v Králíkách, 1 setninu v Červené Vodě a 1 setninu měla být umístěna „dle uvážení okresního velitele.“ V okrese Šumperk se nacházely 3 prapory – 1 prapor v politickém okrese Staré Město s velitelstvím v Hanušovicích (2 setniny dislokované v Hanušovicích a 1 ve Starém Městě)⁴⁰⁶, 1 prapor s velitelstvím v Šumperku (po 1 setnině v Německých Libinách, Vízemberku a Šumperku) a 1 prapor se 3 setninami byl dislokován v Šumperku, kde měl také své velitelství.⁴⁰⁷

Příprava organizace Volkswehru proběhla poměrně rychle a podle hlášení českých informátorů byla většina předepsaných jednotek vytvořena. Plánovaných počtů vojáků se však v krátké době před obsazením provincie československým vojskem nepodařilo dosáhnout. Jen ve výjimečných případech byly stavy jednotek dosaženy, např. šumperský prapor Volkswehru měl 22. listopadu 1918 721 mužů a poddůstojníků, 16 vyšších poddůstojníků a 17 důstojníků, což byl

⁴⁰³ SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv.č. 4.

⁴⁰⁴ FREISLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 132.

⁴⁰⁵ SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, Prov. Organisation des Volkswehrs für das Sudetenland.

⁴⁰⁶ Dle řádu podvelitele, byl tento prapor Volkswehru vyčleněn i k zajištění obcí Kopřinov (dnes Kopřivná), Velviz (dnes Lužná), Raškov a Krumberky (dnes Podlesí).

⁴⁰⁷ SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, Prov. Organisation des Volkswehrs für das Sudetenland.

bezmála tabulkový stav.⁴⁰⁸ Nařízením zemské vlády z 10. prosince 1918 byl nábor do Volkswehru zcela zastaven.

Vytvoření jednotek Volkswehru v Sudetenlandu znamenalo pro zemskou vládu značné problémy. Přesto, že vytvořené útvary měly obrovské organizační a logistické nedostatky znamenaly pro prozatímní československou brannou moc až do začátku prosince 1918 účinný zstrašovací prostředek, který bránil do nástupu pravidelné armády obsazení německých oblastí. Sudetenlandský Volkswehr plnil i strážní službu na důležitých komunikacích a zajišťoval staniční službu v důležitých železničních uzlech (např. v Hanušovicích, Šumperku atd.). Při této službě docházelo ojediněle k ozbrojené konfrontaci s českými dobrovolnými jednotkami. V některých oblastech docházelo k přestřelkám pravidelně, např. u Moravské Huzové.⁴⁰⁹ V průběhu listopadu 1918 došlo ke střetům českých a německých hlídek např. v Bludově (27. listopadu 1918)⁴¹⁰, v Českém Bohdíkově (kolem 24. listopadu 1918)⁴¹¹ a u Kylešovic (15. listopadu 1918)⁴¹². Při konfliktu v Bludově byli zajati 4 příslušníci šumperského Volkswehru.

7.8.2. Kraj Deutschsüdmähren

Mimo rozsáhlého území na severní Moravě, ve Slezsku a ve východních Čechách, které tvořily zemi Sudetenland se na Moravě vytvořila ještě méně rozsáhlé správní jednotky. Z jihomoravských území obývaných Němci se na setkání šesti německých poslanců říšské rady a zemského sněmu zastupujících tyto oblasti vytvořil kraj „Deutsch-Südmährischer Kreis“ často nazývaný jednoduše „Deutsch-Südmähren“. Charakteristika tohoto kraje se do značné míry podobá stavu popisovanému u země Sudetenland. Odlišnosti přinášela jedinečnost jihomoravských území, a to malý územní rozsah, národnostní promísení s Čechy a přímé spojení s alpskými rakouskými zeměmi.

7.8.2.1. Vytvoření kraje Deutschsüdmähren

Nacionální kruhy na německé jižní Moravě vytvářely již před převratem alternativy přičlenění k německému národnímu státu v Monarchii. Znojenské zastupitelstvo se již 20. října 1918 podpořilo poslance O. Teufela a vyjádřilo se pro národní stát Německé Rakousko.⁴¹³ 27. října 1918 vyhlásilo opětovně znojenské městské zastupitelstvo svoji příslušnost k německorakouskému státu.⁴¹⁴

Stejně jako v Deutschböhmen se pokusily české politické špičky na jižní Moravě zabránit přihlášení zdejších Němců k Německému Rakousku a poskytly jim nějaké možnosti setrvání ve svazku českých zemí. 2. listopadu 1918 nabídl člen Národního výboru v Brně H. Bulín v telefonickém rozhovoru O. Teufelovi, aby němečtí úředníci dále úřadovali pod brněnským místodržitelstvím bez skládání slibu pro Německé Rakousko a československý stát po nich také nebude žádat složení slibu. Teufel na tyto podmínky nepřistoupil. Uvědomoval si úskalí stavu fait accompli – právní příslušnost bez ohledu na národnostní povědomí úřednictva znamenala příslušnost ke státu.⁴¹⁵

⁴⁰⁸ SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv.č. 17.

⁴⁰⁹ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Český národní výbor ve Štěpánově, nezinventarizováno ke dni 30.1. 2006.

⁴¹⁰ SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv.č. 17.

⁴¹¹ SOKA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku, karton 1, inv.č. 3.

⁴¹² FREISSLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 145.

⁴¹³ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 64.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 66, cituje Znamer Tagblatt 249/1918.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 81.

Základním státoprávním aktem Deutschsüdmähren byla schůzka poslanců říšského a zemského sněmu⁴¹⁶, která se uskutečnila v neděli 3. listopadu 1918 ve Znojmě. Zde došlo k vytvoření krajského sněmu a k prohlášení o přistoupení nového kraje k zemi Dolní Rakousy jako součásti Německého Rakouska.⁴¹⁷ V rámci ustavujícího zasedání byl také zvolen tříčlenný

krajský výbor (J. Brunner, O. Teufel a J. Luksch). Krajským hejtmanem byl zvolen O. Teufel. Ten byl ve 2. polovině listopadu 1918 vystřídán ve funkci dosavadním okresním hejtmanem ve Znojmě H. Oldofredim. Součástí tohoto státoprávního aktu bylo vydání oficiálního prohlášení německému obyvatelstvu jižní Moravy, kde se konkrétně vyčlenily obce, která měl kraj obsahovat.⁴¹⁸ V rámci prohlášení došlo také k deklaraci o „připojení ke korunní zemi Dolní Rakousy.“ Krajský výbor byl pověřen kontaktovat c. k. orgány ve věci převedení veškerých úřadů na dolnorakouskou zemi. Až v případě neúspěchu jednání se mělo teprve apelovat na německo-rakouskou Státní radu.⁴¹⁹ V souvislosti s tímto procesem se 3. listopadu 1918 ve Znojmě sešli také starostové jihomoravských německých obcí a starostové židovských obcí na jižní Moravě a prohlásili oficiálně svoji příslušnost k Německému Rakousku.⁴²⁰ Zemský sněm Dolních Rakous oficiálně přijal jejich přísahu věrnosti 5. listopadu 1918.⁴²¹ Prozatímní národní shromáždění pak přijalo Deutschsüdmähren za součást Německého Rakouska na svém zasedání 12. listopadu 1918.

⁴¹⁶ Jednalo se o 6 poslanců, a to O. Teufela ze Znojma, J. Luksche z Lodenic, J. Brunnera z Hevlína, E. Kafku z Břeclavi, F. Wagnera z Lechovic a A. Wintera z Mikulova, poslanec C. Zeissel z Damic se pro nemoc nedostavil. In: OLDOFREDI, H.: Zwischen Krieg und Frieden. Erinnerungen. Amalthea-Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1925, s. 10 – 11.

⁴¹⁷ HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení ... In: První světová válka a ..., Matice moravská, Brno, 2000, s. 127.

⁴¹⁸ Viz příloha č. 7

⁴¹⁹ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 81 – 84.

⁴²⁰ NOVÁČEK, S.: Z dějin Židů v Ivančicích na Moravě se zvláštním zaměřením na jejich sblížení s Čechy po vzniku ČSR. In: Židé a Morava. Sborník z konference konané v listopadu 1996 v Kroměříži. Muzeum Kroměřížska, Kroměříž, 1997, s. 73.

⁴²¹ OLDOFREDI, H.: Zwischen Krieg und Frieden. Erinnerungen. Amalthea-Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1925, s. 8 – 10.

7.8.2.2. Veřejná správa na území Deutschsüdmähren

Oproti Sudetenlandu panovaly na německé jižní Moravě poněkud odlišné poměry mezi veřejnou správou a národními orgány. Poměrně malý rozsah území a jeho přímé napojení na Rakousko a Vídeň minimalizovaly potřebu národních rad – nebylo třeba nahrazovat zde funkci Státní rady. Že se v Deutschsüdmähren nevytvářely žádné německé národní rady však s jistotou tvrdit nemůžeme. V historických pramenech se o žádné nehovoří. Jsou uváděny vždy jen politické úřední orgány.

Na české straně naopak národní výbory hrály významnou roli v organizaci branné moci, zásobování a podílely se také na organizaci české veřejné správy. Dominantní roli hrál český Okresní národní výbor ve Znojmě (ustavující schůze proběhla 30. října 1918 ve znojenské Besedě, předsedou byl zvolen V. Veleba⁴²²). Významné byly i výbory v Břeclavi a Židlochovicích.

Jak již bylo řečeno nejvyšším politickým a úředním představitelem kraje Deutschsüdmähren byl krajský hejtman (O. Teufel), kterému přímo podléhali okresní hejtmani ve Znojmě, Hustopeči a v Mikulově.

Okresní hejtmanství ve Znojmě nejdříve složilo ústy hejtmana Bacha (Němce) přísahu československému státu. K obratu došlo 10. listopadu 1918, kdy se k převzetí úřadu dostavil nový německý hejtman H. Oldofredi, který okamžitě suspendoval všechny úředníky, kteří složili slib Československu. Jelikož znojenské hejtmanství začalo od této doby vykonávat svoji působnost jen pro německé obce okresu, byl na popud Národního výboru ve Znojmě moravským místodržitelstvím vytvořen nový okresní úřad pro české obce v Příměticích u Znojma. Ten začal úřadovat 14. listopadu 1918 pod vedením komisaře J. Odstrčila.⁴²³ Do Přímětic byla přemístěna česká sekce berní správy a cejchovního úřadu. Úřady působily jako prozatímní pobočky pro okres Znojmo se sídlem v Příměticích. Když H. Oldofrediho nastoupil na místo Teufela jako krajský hejtman, učinil nový okresní hejtman V. Mayer 26. listopadu 1918 Čechům nabídku, že

⁴²² COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 70.

⁴²³ Tamtéž, s. 97.

by se český okresní úřad mohl z Přímětic opět vrátit do prostor okresního hejtmanství ve Znojmě. Tento návrh byl však zamítnut českým národním výborem.⁴²⁴ Hejtmanství ryze německého politického okresu Mikulov pod vedením hejtmana P. Kretschmera fungovalo ve službách Německého Rakouska až do obsazení Mikulova československým vojskem 16. prosince 1918.

Co se týká činnosti soudu, celý krajský soudní obvod Znojmo spadal pod jurisdikci krajského soudu v St. Pölten. Na krajském i okresním soudě byl zpočátku zaveden kompromis – stávající soudy úřadovaly pro příslušníky obou národů. Pro Němce „jménem Německého Rakouska“ a pro Čechy „jménem zákona“. Poté co byl německo-rakouskou správou jmenován nový předseda krajského soudu Proksch, začaly oba soudy úřadovat jen pro německé oblasti a tak byl zřízen český okresní soud v Příměticích.

Strategickou částí veřejné správy byly finanční a berní úřady. Česká i německá strana podnikala od počátku kroky k zabránění úniků poplatků a daní. Např. finanční odbor českého Národního výboru ve Znojmě vydal pro české obce oběžníky, které měly minimalizovat odvody německo-rakouským úřadům. Podle nich měly být veškeré daně a pokuty placeny poukázkami, peněžními dopisy a nebo hotově na obecních úřadech.

Nutné bylo vyřešit krytí finančních potřeb improvizované české veřejné správy. Za tímto účelem byla českým berním úřadem v Příměticích vypsána zvláštní 10% „revoluční daň“. Potřebné prostředky však byly poskytovány i obcemi, soukromými osobami, bankami, velkostatky atd., a to zcela dobrovolně.⁴²⁵

V reakci na českou finanční politiku odmítaly německé úřady vyplácet vyživovací dávky v českých obcích okresu. Finanční ředitelství v Brně proto dalo finančnímu odboru Národního výboru ve Znojmě plnou moc disponovat částkou 250 tisíc korun ke krytí německou stranou pozastaveného výživného. Původně měly být tyto dávky vypláceny

⁴²⁴ Tamtéž, s. 155.

⁴²⁵ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 100.

prostřednictvím berního úřadu ve Znojmě, avšak po jeho přihlášení se k Německému Rakousku bylo nakonec výživné vypláceno znojenskou pobočkou Moravsko-slezské banky.⁴²⁶

7.8.2.3. Obecní samospráva

Stav obecní samosprávy na jižní Moravě se od Sudetenlandu opět poněkud lišil. V německých ani českých obcích jižní Moravy nebyla před zajištěním československou armádou provedena výměna vedení obce. Nejbližší byl vládní komisař jmenován v Hodoníně (31. října 1918) a v Koryčanech (7. listopadu 1918).⁴²⁷

Ke změnám ve vedení obcí docházelo až po obsazení oblasti československou armádou. Např. po zajištění Břeclavi 11. listopadu 1918 byla odvolána městská rada se starostou Kafkou a 13. listopadu 1918 jmenován vládní komisař Pyskatý. V Hustopečích byla městská rada odvolána dokonce již 3. listopadu a dosazen vládní komisař – židlochovický advokát J. Desort.⁴²⁸ Stejně bylo postupováno také ve Znojmě, které bylo vojensky obsazeno 16. prosince 1918. Ještě téhož dne muselo odstoupit stávající obecní zastupitelstvo a byla vytvořena společná správní komise ve složení 12 Čechů, 10 Němců a 2 Židé.⁴²⁹ Vládním komisařem Znojma byl 18. prosince 1918 jmenován K. Michalica.⁴³⁰

7.8.2.4. Jednání s Čechy

Z poměrně malého rozsahu německého území na jižní Moravě vyplývala celková provázanost s českým okolím. K zajištění základních potřeb obyvatelstva byla i přes vzájemnou nevraživost nezbytná spolupráce mezi oběma národy. Často docházelo ke schůzkám mezi českými i německými úřady a soukromými osobami z řad podnikatelů.

Dva dny po svolání českého národního výboru (1. listopadu 1918) byla jeho činnost oznámena znojenské městské radě, se kterou byla při této příležitosti uzavřena prozatímní smlouva o zásobování obyvatelstva. Proběhla také jednání s okresním hejtmanstvím o vydání dvojjazyčného letáku, který by seznamoval obyvatelstvo okresu se zavedením německo-rakouské vlády, jež však „bude prováděna v součinnosti s českým národním výborem až do konečného vyjasnění situace.“ Bylo dohodnuto zatím nevyvěšovat národní prapory a podniknout vše k zajištění obecního klidu. Při prvních jednáních byl český národní výbor také vyzván, aby jmenoval své pověřence do všech státních úřadů ve městě k zajištění dvojjazyčného úřadování – úřady byly obsazeny převážně německými úředníky, kteří neovládali češtinu. Došlo také k uzavření dohody o vytvoření české strážní jednotky za předpokladu, že se národní výbor zasadí, aby Znojmo nebylo obsazeno českým vojskem.⁴³¹

I po 10. listopadu 1918, kdy nastoupil na místo okresního hejtmana ve Znojmě H. Oldofredi a kdy se vztahy mezi Čechy a Němci zhoršily, docházelo běžně ke spolupráci mezi českou a německou správou. V průběhu listopadu 1918 byly navázány mezi oběma stranami relativně korektní vztahy v dopravě, zásobování (viz kapitola Dopravní situace) a vojenských záležitostech. Např. když si 16. listopadu 1918 znojenský český národní výbor stěžoval na obsazení a používání střelnice v českých Kuchařovicích Volkswehrem, velitel znojenské posádky major Hanák se okamžitě zasadil, aby došlo k nápravě a střelnice byla v následujících dnech opravdu Němci vyklizena.⁴³²

⁴²⁶ Tamtéž, s. 99.

⁴²⁷ Zemský archiv Brno, Fond B 13, Moravské místodržitelství – obecní věci 1914 – 1918. karton 1367.

⁴²⁸ Tamtéž.

⁴²⁹ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 155.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 251.

⁴³¹ Coufal to popírá a operuje tím, že veškeré vstřícné kroky byly na německé straně motivovány snahou o zlepšení aprovizační situace. In: COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 76.

⁴³² OLDOFREDI, H.: Zwischen Krieg und Frieden. Erinnerungen. Amalthea-Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1925, s. 35.

Na základě společné „dohody“ bylo 15. prosince 1918 také obsazeno město Znojmo. Koordinační schůzky se účastnili starosta Homma, zástupci městské rady, českého národního výboru a československého zahraničního vojska. Schůzka byla z české strany nátlaková, ale věcná. Na základě jednání se předešlo zmatkům a krveprolití, ke kterým mohlo dojít, pokud by obsazení československým vojskem proběhlo zcela bez přípravy.

Často docházelo také k působení v zájmu soukromých subjektů na obou stranách. Především německá buržoazie se obracela na české úřady s žádostmi o prosazení svých zájmů. Např. 7. listopadu 1918 se dostavili němečtí továrníci ze Znojma k Národnímu výboru v Brně a žádali o zaopatření dělnictva ve Znojmě potravinami, aby nedošlo k sociálním nepokojům.⁴³³ Taková jednání však většinou končila zamítnutím německých požadavků.

7.8.2.5. Dopravní situace

Charakteristika dopravy na Moravě byla uvedena již v kapitole 7.8.1.5. Na jihomoravských územích se situace vyvíjela podobně. Také zde se stala zásobovací blokáda významným nátlakovým prvkem české strany. Pro promíšení obou národů však nemohla být blokáda na jižní Moravě uplatňována striktně. Byla často porušována lokálními dohodami o výměnném obchodu především mezi německým městem Znojmo a českým národním výborem pro znojemský okres. Kromě blokády iredentistického území zde česká strana uplatnila blokádu vývozu surovin a potravin mimo „československá“ území, tedy do vlastního Rakouska.

Jelikož se na území Deutschsüdmähren nenacházela funkční železniční síť, nebylo ani zamýšleno vytváření nějakého železničního ústředí. Jednotlivé stanice byly řízeny přímo příslušnými zemskými železničními ředitelstvími. Pro oblast byly strategicky významné vlakové tratě Brno – Moravský Krumlov – Hrušovany-Šanov (zde byla prováděna blokáda ve stanici Moravský Krumlov, později ve stanici Miroslav), Hrušovany-Šanov – Znojmo – Moravské Budějovice – Jihlava (blokáda ve stanici Moravské Budějovice). Zbylé dvě trati Znojmo – Retz a lokální trať Břeclav – Mikulov – Hrušovany-Šanov se nacházely zcela na území Deutschsüdmähren. Pravidelné spojení osobními vlaky mezi českými a německými oblastmi na významných tratích probíhalo bez omezení. Vlakové spoje mezi Vídní a Jihlavou vypravované rakouskou stranou však musely po stížnostech okresního národního výboru ve Znojmě od 5. listopadu 1918 končit na znojemském nádraží. Výbor „shledával nepřipustným, aby vídeňský vlakový personál jezdil dále než do Znojma, neboť již příští stanice byla úplně česká.“⁴³⁴

Nejdůležitějším dopravním uzlem v oblasti bylo národnostně smíšené město Břeclav, které se však nacházelo od převratu pod československou vojenskou kontrolou. Také trať Brno – Vranovice – Břeclav byla již kolem 10. listopadu 1918 zajištěna i na německých územích československou armádou jako významný železniční koridor.⁴³⁵

Blokáda města Znojma bylo Národním výborem v Brně zahájena 3. listopadu 1918.⁴³⁶ Národní výbor ve Znojmě již 30. října 1918 zakročil u tradičních znojemských dodavatelů mouky, obilí a mléka v Jevišovicích a v Plavči a zahájil také blokádu nákladní železniční dopravy. Od tohoto data byly veškeré zásilky pro Znojmo zadržovány již v Moravských Budějovicích a Moravském Krumlově.⁴³⁷

Pro národnostní promíšení Znojemska byly však totální blokádou postiženy i české obce okresu. Proto musela česká strana jednat s Němci o kompromisním řešení a vzájemné výměně potravin. 4. listopadu 1918 byla tato dohoda mezi městskou radou ve Znojmě a okresním

⁴³³ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, Protokoly ze schůzí NV 30.10. – 8.12. 1918.

⁴³⁴ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 780.

⁴³⁵ Zemský archiv Brno, Fond B 13, Moravské místodržitelství – Policejní věci 1918, karton 410.

⁴³⁶ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 89.

⁴³⁷ OLDOLFREDI, H.: Zwischen Krieg und Frieden. Erinnerungen. Amalthea-Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1925, s. 53.

národním výborem uzavřena. Město mělo uvolnit pro potřeby výboru 5 vagónů mouky z Löwensteinova mlýna ve Starém Šaldorfu (Altschallersdorf) výměnou za 25 vagónů brambor z české Zádruhy, kterou kontroloval výbor.⁴³⁸ 8. listopadu 1918 vydal brněnský národní výbor instrukci o zásobování smíšených oblastí Znojemska potřebným zbožím (zápalkami, petrolejem, uhlím, solí, kořením atd.) a potravinami. Zásilky pro české obyvatelstvo byly expedovány po železnici do stanic Grešlovo Mýto a Miroslav (Misslitz). Dále byly rozdělovány Zádruhou nebo okresním hejtmánstvím. Zásobování českých obcí okresu a českého obyvatelstva ve Znojmě byla napříště zajišťována jen Zádruhou, která také přijímala veškeré dodávky potravin z českých obcí, např. mléko z velkostatků v Jevišovicích, Příměticích, Plavči, Želeticích a ze sběrný v Cítonicích.⁴³⁹ Na německé oblasti a město Znojmo byla mimo zboží opatřené dobrozdáním národního výboru uvalena blokáda. Dodávky potravin byly povoleny jen pokud Znojmo poskytlo kompenzace ze svých zásob. Tranzitní doprava přes Znojmo byla zachována, za což byly městu uvolněny dodávky sena, dříví a slámy. Sporným bodem zůstalo vracení vagónů, které byly českou i německou stranou zadržovány.⁴⁴⁰ Koordinaci dopravy a zásobování zajišťoval hospodářský odbor Národního výboru ve Znojmě.

Znojmská radnice se pokusila několikrát vynutit si zrušení blokády násilím. Poprvé zastavila 13. listopadu 1918 zásobování českých obcí okresu moukou a nepouštěla z města žádné zboží přivezené na sobotní trhy. Znojmský národní výbor vyhlásil v odvetu absolutní blokádu města. Po jednáních o obnovení dodávek byl 18. listopadu 1918 kompenzační systém zásobování opět obnoven.⁴⁴¹

V Deutschsüdmähren hrála významnou roli pro dopravu surovin i potravin silniční síť. Při náročné silniční blokáde německých obcí musel okresní národní výbor spolupracovat se starosty českých obcí na jazykovém pomezí. Ty zřizovaly občanskou stráž, která zadržovala veškeré zboží směřující do města. Občanské stráže v obcích však nebyly příliš početné a vyzbrojené byly v nejlepším případě loveckými zbraněmi. U všech surovin a potravin byly stanoveny maximální kvóty, nad které nebylo propuštěno ani soukromé zboží nakoupené pro vlastní potřebu. Např. u brambor činilo maximální množství 15 kg. Stejně jako na severní Moravě bylo českými výbory povoleno tzv. „batoňové zásobování“ obyvatelstva.

Přes tato opatření docházelo k vývozu potravin především nákladními automobily jak do Znojma, tak do Rakous (do Lince i do Vídně). Nejednalo se jen o „loupeživé výpravy“, jak uváděl český dobový tisk. Mnoho českých producentů si přilepšovalo prodejem potravin zásobovacím skupinám z Dolních Rakous. Pravidelně byly potraviny dodávány rakouské straně z českých Horních Dunajovic, kde byly 5. listopadu 1918 občanskou stráží zadrženy 2 automobily s rakouskou osádkou, které přijely z Vídně pro brambory. Dle hlášení českých informátorů se nejednalo o ojedinělý případ. Hojně se vyváželo i z jiných českých vesnic na jazykovém pomezí např. z Únanova.⁴⁴²

7.8.2.6. Hospodářská situace

Dopravní blokáda na jižní Moravě byla zavedena, ale hospodářský odbor Národního výboru ve Znojmě vcelku benevolentně povoloval dodávky surovin přihlížeje k významu a loajalitě příjemce. Bezpodmínečnou blokádu byly postiženy jen podniky v německém majetku a provozy, u kterých existovalo podezření, že zboží bude následně vyvezeno do Rakouska. Dodávky znojmským továrnám byly vždy propouštěny proti kompenzačním hotovými výrobky a

⁴³⁸ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 90.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 95.

⁴⁴⁰ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 918.

⁴⁴¹ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 91.

⁴⁴² Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 738.

se zárukou, že zboží nebude prodáno mimo kontrolu Zádruby a hospodářského odboru českého národního výboru.

Nejvíce byl kontrolován potravinářský průmysl, především cukrovary, mlýny, lihovary, pivovary a také velkostatky. Podnikem prvořadého významu byl největší cukrovar na jižní Moravě akciový cukrovar v Hrušovanech (Grussbach), který se do 15. prosince 1918 nacházel pod kontrolou Německého Rakouska a zásoboval Znojmo i okolí cukrem. Až do obsazení byl blokován v dodávkách cukrovky a uhlí.

Četná vyjádření českých hospodářských odborů ve Znojmě i v Brně k dodávkám do německých oblastí svědčí o citlivém a racionálním přístupu při posuzování výjimek z blokády. Např. v české obci Kravsko u Znojma byla polsko-německou akciovou společností provozována továrna na keramiku. Jelikož provoz poskytoval zaměstnání pro 200 osob byly mu Národním výborem v Brně povoleny dodávky uhlí z Duchcova.⁴⁴³ V jiné kauze byly zastaveny dodávky cukrovky z Pardubic tzv. Mamralovu pivovaru ve Znojmě. Zjistilo se však, že na velkostatech Příměřice, Paveč, Mikulovice, Želetice se nacházejí velké přebytky cukrovky, které nemohou být z důvodu blokády zpracovány v hrušovanském cukrovaru. Proto byla znojemským národním výborem tato cukrovka propuštěna pro potřeby pivovaru.⁴⁴⁴

7.8.2.7. Stav branné moci

I v oblasti obrany se mezi zkoumanými německými iredentistickými útvary (Sudetenlandem a Deutschsüdmähren) vyskytovaly odlišnosti. Češi i Němci na jižní Moravě vyvíjeli vojenskou aktivitou od převratu až do konečného obsazení oblasti československou armádou. Probíhaly zde stále ozbrojené střety, přestřelky a výpady.

V českých vojenských plánech hrálo od počátku významnou roli vojenské obsazení města Znojma. Např. již 3. listopadu 1918 byl vytvořen zdejším národním výborem prozatímní plán na obsazení města vojáky pracovního oddílu v Jevišovicích, který čítal asi 300 mužů.⁴⁴⁵ Takových plánů bylo později vytvořeno ještě několik, ale žádný se nerealizoval pro obavu z neúspěchu a krveprolití.

Počátkem organizace českého vojska na jižní Moravě bylo založení českého posádkového velitelství ve Znojmě 1. listopadu 1918. Zpočátku se jednalo o symbolický krok dvou českých důstojníků – poručíka A. Szafrana a nadporučíka F. Coufala.⁴⁴⁶ Postupně si však vojenské velitelství vytvořilo vliv na české vojáky ve Znojmě a začalo je rekrutovat pro české pořádkové jednotky. Spolehlivost a kredit české jednotky způsobily, že se na ni začalo obracet okresní hejtmanství při zajišťování nerušeného průjezdu českých frontových ešalonů přes Znojmo. 5. listopadu 1918 povolilo okresní hejtmanství oficiálně vytvoření české občanské stráže ve Znojmě. Stráž měla ve stavu 2 důstojníky, 1 šikovatele, 5 poddůstojníků a 50 mužů. Vyzbrojena byla 30 puškami s bodáky.⁴⁴⁷ Zajišťovala strážní službu na nádraží a působila jako vojenská hotovost národního výboru. Jednotka se postupně, na vzdory úsilí německých úřadů, které se jí pokoušely dostat pod svoji kontrolu, početně rozšiřovala a dozbrojovala. V polovině měsíce listopadu 1918 měla asi 80 vojáků. Žold činil 10 korun na den, důstojníci a šikovatelé dostávali gáži ve výši základního služného.⁴⁴⁸

V polovině listopadu 1918 provádělo české vojenské velitelství již nepokrytý nábor pro československou armádu. Jelikož nemohlo mobilizovat rekruty z českého venkova, vydávalo alespoň výzvy a evidovalo brance pro pěší pluk 81 v Jihlavě (viz mobilizační vyhláška vydaná ve Znojmě 14. listopadu 1918). Tato činnost nemohla zůstat utajena před německými úřady.

⁴⁴³ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 105.

⁴⁴⁴ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 918.

⁴⁴⁵ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 77.

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 78.

⁴⁴⁷ OLDOLFREDI, H.: Zwischen Krieg und Frieden. Erinnerungen. Amalthea-Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1925, s.20 – 22.

⁴⁴⁸ OLDOLFREDI, H.: Zwischen Krieg und Frieden. Erinnerungen. Amalthea-Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1925, s. 32.

V reakci krajské hejtmanství ve Znojmě 22. listopadu 1918 českou občanskou stráž zrušilo. Česká strana však samotný akt odevzdání zbraní zdržovala a tak zůstala stráž fakticky aktivní až do prosince 1918.

Při rozpadu posádky ve Znojmě po převratu byli všichni důstojníci vyzváni krajským hejtmanem Deutschsüdmähren O. Teufelem, aby vstoupili do armády Německého Rakouska. Hlavními organizátory německé branné moci na jižní Moravě se stali major E. Hanák (pozdější vojenský velitel ve Znojmě) a major V. Radda (pozdější vojenský velitel v Mikulově).

Přípravné práce probíhaly na jižní Moravě poměrně rychle. Ze zpráv českých informátorů se dozvídáme, že v samotném Znojmě bylo 11. listopadu 1918 k dispozici 300 mužů Volkswehru s několika kulometry, asi 100 mužů Bürgerwehru a 100 mužů Jugendwehru, který byl tvořen převážně studenty. Z dalších německých měst byla významnější hotovost ve Slavonicích (150 mužů Volkswehru s několika kulometry) a v Mikulově (150 mužů Volkswehru). Ve venkovských oblastech bylo k dispozici 50 starších a 300 výpomocných četníků.⁴⁴⁹ V rozporu s pokyny Státní rady, že „německo-rakouské jednotky nesmí klást československému vojsku jako součásti Dohody násilný odpor“, docházelo v průběhu listopadu a na počátku prosince 1918 k posilování německo-rakouského vojska na jižní Moravě.

Na rozdíl od severní Moravy se zdejší německé vojsko nepotýkalo s nedostatkem zbraní (těch byl relativní dostatek ve vojenském skladišti ve Znojmě). I zde byl však problém s nedostatkem spolehlivého mužstva. Proto byl prováděn intenzivní nábor v řadách vojáků, kteří se vrátili z fronty domů. Do poloviny listopadu 1918 se podařilo ve Znojmě vytvořit jednotku Volkswehru s 500 muži. Po 20. listopadu 1918 byly vytvořeny oddíly o síle 20 – 30 mužů v menších obcích Hrušovany (Grussbach), Drnoholec (Dürnholz), Dolní Dunajovice (Untertannowitz) a Dolní Věstonice (Unterwisternitz). Ve Znojmě působily v této době také 2 setniny (asi 300 mužů) vídeňských námořníků.⁴⁵⁰ 30. listopadu 1918 byl na žádost města Znojma k posílení jeho obrany vyslán z Vídně ještě prapor Volkswehru o síle 350 mužů a 9 důstojníků. V noci ze 4. na 5. prosince 1918 byl posílen i Volkswehr v Mikulově 350 námořníky z Vídně.⁴⁵¹

Německo-rakouská branná moc na jižní Moravě měla v 1. polovině prosince 1918 k dispozici asi 1500 mužů pěchoty, jeden automobil a 30 kulometů. Později sem byly poslány z rakouského území ještě 3 baterie děl.⁴⁵²

Základním problémem české i německé branné moci na jižní Moravě byla kázeň a spolehlivost vojska. Příslušníci rakouského Volkswehru a především cizí jednotky – vídeňský Volkswehr a námořníci – znamenaly stálé ohrožení klidu ve Znojmě a jeho okolí. Častým jevem byly nezákonné konfiskace, šikana českého obyvatelstva a zabavování potravin. Vojsko mělo potíže s kázní a mnohdy vyvolávalo obavy i u vlastních velitelů. O těchto excesech se nelichotivě vyjadřuje ve svých vzpomínkách i okresní hejtman H. Oldofredi.⁴⁵³ Nejproblémovějšími jednotkami byly v tomto směru bezesporu 2 setniny vídeňských námořníků umístěné ve Znojmě. Jejich velení se hned při příchodu do Znojma svévolně rozhodlo, že obsadí město a veškeré jeho úřady. K zajištění Znojma proti této „vojenské pomoci“ musel být použit znojmský Volkswehr.⁴⁵⁴ Také příslušníci Volkswehru podnikali loupeživé výpravy do českých vesnic. Při jedné z nich 30. listopadu 1918 bylo v Žerůtkách zatčeno 6 příslušníků Volkswehru českým vojskem.⁴⁵⁵ Velký vliv v Deutschsüdmähren měly vojenské rady, která dozíraly na zásobování vojska, posuzovaly smysl vojenských akcí a vyjadřovaly se k nim i proti vůli politických orgánů.

⁴⁴⁹ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 108.

⁴⁵⁰ OLDOFREDI, H.: Zwischen Krieg und Frieden. Erinnerungen. Amalthea-Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1925, s. 34 a 35

⁴⁵¹ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 169.

⁴⁵² Tamtéž, s. 109.

⁴⁵³ OLDOFREDI, H.: Zwischen Krieg und Frieden. Erinnerungen. Amalthea-Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1925, s. 46.

⁴⁵⁴ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 110.

⁴⁵⁵ OLDOFREDI, H.: Zwischen Krieg und Frieden. Erinnerungen. Amalthea-Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1925, s. 52.

Kázeňské excesy se objevovaly také u českého vojska, o čemž svědčí stížnosti z německých i z českých obcí. Např. 6. prosince 1918 se československé dobrovolné vojsko účastnilo rabování a výtržností v Hustopečích⁴⁵⁶, 27. listopadu 1918 rabování židovských obchodů v Břeclavi⁴⁵⁷ atd. 6. prosince 1918 si stěžovalo ředitelství firmy „Zuckerfabrik Gr. Pawlowitz“ na „nepřístojnosti v Zaječí (Saitz) položeného českého vojska, střílení v lesích ostrými náboji atd.“⁴⁵⁸ a na českou posádku v Moravských Budějovicích, jejíž příslušníci rekvírovali potraviny v okolních obcích.

7.8.3. Německé jazykové ostrovy na Moravě

Na počátku 20. století byly německé jazykové ostrovy neodmyslitelnou součástí nacionálního prostředí Moravy. Jako takové hrály významnou úlohu v územní koncepci státu Německé Rakousko, které si činilo nárok na 3 největší jazykové ostrovy (Brno, Olomouc, Jihlava). Menší jazykové exklávy a menšiny⁴⁵⁹ byly Vídní ponechány svému osudu.

7.8.3.1. Brněnský jazykový ostrov

Nejvýznamnějším moravským jazykovým ostrovem bylo město Brno s 10 okolními německými obcemi (Černovice, Horní a Dolní Heršpice, Ivanovice, Kamenný mlýn, Komárov, Modřice, Moravany, Přízřenice a Žilošice). Brněnský ostrov byl pro moravské Němce významný jako institucionální centrum a také jako centrum německého školství, kultury a průmyslu. Brno bylo v roce 1918 největší „německé“ město v českých zemích. Dle výsledků sčítání lidu v roce 1910⁴⁶⁰ žilo na území jazykového ostrova 140 346 obyvatel (i s vojenskými osobami), z toho hovořilo 92 761 osob německy (66 %).

Česká strana přikládala městu stejný význam. Češi proto absolutně nepřipouštěli ztrátu zemského hlavního města Moravy. Hned 29. října 1918 bylo českým národním výborem město Brno ovládnuto bez jakéhokoli organizovaného odporu z německé strany. Významnou okolností, která komplikovala německo-rakouský nárok na jazykový ostrov, byl velký podíl českého obyvatelstva ve městě a především v předměstích a naopak malé německé zázemí Brna. I přes to, že nedaleko Brna ležela německá území na Pohorelicku a město mělo tradičně živé ekonomické svazky s Dolními Rakousy a Vídní, bylo Brno ve věci zásobování zcela závislé na českých oblastech.

Německá národní rada pro město Brno vznikla 27. října 1918.⁴⁶¹ Již 24. října 1918 se v Brně sešli také zástupci „všech německých oblastí země (Moravy)“ a ohradili se proti přičlenění jakéhokoli německého území k „českému státu“.⁴⁶² K ochraně práv německých menšin na vnitřním území Moravy vznikla 4. listopadu 1918 v Brně tzv. „Nationalrat der Deutschen Mittelmährens“ (Národní rada Němců střední Moravy).⁴⁶³ Ta se vytvářela již v době, kdy nebylo pochyb o tom, že československý stát nepřipustí uvnitř svého území žádný iredentistický experiment. Poměrně loajálním a konstruktivním přístupem k československé správě se jí podařilo prosadit mnohé názory do kompromisních řešení a dosáhla také zastoupení ve správních orgánech např. v Brně. V 1. polovině listopadu 1918 se v Brně vytvořily stálé výbory německé národní rady pro střední Moravu (Jihlavu, Brno, Vyškov a Olomouc), pro město Brno, ale také výbory svazu německých učitelských spolků, úřednických spolků,

⁴⁵⁶ Zemský archiv Brno, Fond B 13, Moravské místodržitelství – Vojenské věci 1917 – 1918, karton 1, sign. 1138.

⁴⁵⁷ Tamtéž.

⁴⁵⁸ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 2, sign. 3399.

⁴⁵⁹ Konický a vyškovský jazykový ostrov, mnohá města s výraznou německou menšinou např. Hodonín, Lipník, Hranice, města s židovskými obcemi, atd.

⁴⁶⁰ Spezialortstrepatorium der österreichischen Länder. bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. X. MÄHREN. K.k. Hof – und Staatsdruckerei, Wien, 1918, 239 s.

⁴⁶¹ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 780.

⁴⁶² SOKA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv. č. 2.

⁴⁶³ KRCAL, H.: Der Umsturz im Jahre 1918 in Iglau. Zeitschrift für Geschichte und Landeskunde Mährens. č. 45/1943, s. 198 – 203.

živnostníků a obchodníků, německá vojenská rada atd. Ty sídlily v německém Národním domě v Brně, kde poskytovaly informace a pomoc německému obyvatelstvu na Moravě.

Významnou brněnskou komunitou, která byla tradičně orientována spíše německy, byli Židé. Ti měli stejně jako Němci své schůzovní centrum v brněnské Schwechatské pivnici, kde již na 1. jednání svých spolků „Landesverbandes der israelitischen Kultusgemeinden Mährens“ (Zemského sdružení židovských náboženských obcí Moravy) a „Der jüdische Volksrat in Brünn“ (Židovské národní rady v Brně) 6. listopadu 1918 vydali prohlášení, kde přivítali vznik československého státu a označili se za „jeho věrné a loajální občany“.⁴⁶⁴

Přes proklamace a zákony, v nichž se Brno uvádělo jako součást Německého Rakouska, se rakouské orgány dopustily již na počátku listopadu 1918 několika zpochybnění svého nároku. Např. se uvažovalo přemístění německého Vysokého učení technického mimo Brno nejdříve do Lince, kde se však nepodařilo zajistit potřebné prostory. Zemská školní rada v Opavě rozhodla 11. listopadu 1918 o přemístění této prestižní vysoké školy do severomoravského Šumperku.⁴⁶⁵

7.8.3.2. Olomoucký jazykový ostrov

Olomoucký jazykový ostrov byl tvořen městem Olomouc a 10 dalšími obcemi jižního předměstí (Neředín, Nová Ulice, Povel⁴⁶⁶, Novosady, Nový Svět, Nemilany, Kyselov, Slavonín,

⁴⁶⁴ Zemský archiv Brno, Fond B 13, Moravské místodržitelství – Různé policejní věci 1817 – 1918, karton 1, sign. 1448.

⁴⁶⁵ SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv. č. 21.

⁴⁶⁶ Dnes Povel, německy Povel, dále Povel.

Hněvotín a Nedvězí). V zákoně č. 4/1919 o německo-rakouském státním území nebyla do ostrova zařazena obec Pavlovice⁴⁶⁷ (Paulowitz) na severním předměstí, která přímo hraničila s jazykovým ostrovem a kde žilo ze 1247 obyvatel 721 Němců (58 %). Byla sem však zařazena obec Nový Svět (Salzergut), která sice měla německou většinu, ale katastrálně nesouvisela s jazykovým ostrovem a vytvářela „exklávu exklávy“. Na území jazykového ostrova žilo dle výsledků sčítání lidu v roce 1910 celkem 37 443 obyvatel, z toho 24 628 německy hovořících (66 %)⁴⁶⁸. Ostrov se nacházel poměrně blízko kompaktnímu německému osídlení (Šternbersku), jeho závislost na českém okolí byla však zásadní. Celkový ráz ostrova byl méně německý než v případě Brna. To se projevilo i v jeho administrativním postavení v zákoně č. 4/1919, kde bylo olomoucké území podřízeno správě v Jihlavě.

Stejně jako v Brně ovládl město a veškeré správní úřady již v průběhu 29. října 1918 místní český národní výbor. Za pomoci tzv. Morávkovy setniny (část domobraneckého pluku 13) byla zajištěna také radnice. Především vojenskou mocí (Morávkova setnina měla již 2. listopadu 1918 900 – 1000 mužů ve zbrani)⁴⁶⁹ se podařilo zcela utlumit nacionální aktivitu olomouckých Němců. Německá národní rada pro Olomouc a okolí, vytvořená ze zástupců německých politických stran v Olomouci, se sice 1. listopadu 1918 vyjádřila pro přivtělení jazykového ostrova k Německému Rakousku, ale v té době bylo již město ovládáno československou správou. Jediným faktickým aktem odporu proti přivtělení k Československu byla obstrukce při odvolání stávajících obecních zastupitelstev v německých obcích na olomouckých předměstích. Např. v obcích Nový Svět, Novosady a Pavlovice⁴⁷⁰ odstoupila vedení obcí po nátlaku až 21. listopadu 1918, v Nové Ulici dokonce až do 2. prosince 1918⁴⁷¹. V Olomouci odstoupila městská rada 13. listopadu 1918 a správu města převzal vládní komisař R. Fischer (dosavadní předseda olomouckého českého národního výboru).⁴⁷²

⁴⁶⁷ Dnes Pavlovičky, německy Paulowitz, dále Pavlovice.

⁴⁶⁸ Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder. bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. X. MÄHREN. K.k. Hof – und Staatsdruckerei, Wien, 1918, 239 s.

⁴⁶⁹ URBÁŠEK, P.: Vzpomínky štábního kapitána Vladimíra Tomka na události po 28. říjnu 1918 v Olomouci a na severní Moravě. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, č. 256, Olomouc, 1988, s. 9.

⁴⁷⁰ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 2, sign. 2757.

⁴⁷¹ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 3154.

⁴⁷² SOkA Olomouc, Fond M 1-1 AMO – Presidiální registratura 1918, karton 31, inv. č. 75.

7.8.3.3. Jihlavský jazykový ostrov

Centrem největšího jazykového ostrova v českých zemích bylo město Jihlava. Ostrov se nacházel jak na území Čech, tak na Moravě a obsahoval celkem 59 německých obcí⁴⁷³. Větší část ostrova se nacházela v Království českém, kde byl jeho součástí fakticky celý soudní okres Štoky (Stecken). Na druhou stranu se tato část vyznačovala silnými českými menšinami v mnoha obcích. Na moravských územích jazykového ostrova žilo v roce 1910 celkem 34 534 obyvatel, z toho bylo 27 543 německy hovořících osob (asi 80 %)⁴⁷⁴. Díky rozsáhlému zemědělskému zázemí by u Jihlavy bylo možno hovořit o teoretické hospodářské a zásobovací soběstačnosti. Ani zde však nebylo možné se obejít bez tradičních a nezastupitelných ekonomických vztahů s českým okolím.

⁴⁷³ Městská obec Jihlava, ze soudního okresu Německý Brod obce Frydnava, Hochtánov, Dlouhá Ves, Bartošov; ze soudního okresu Pelhřimov osada Vestenhof místní obce Cejl; ze soudního okresu Štoky všechny obce kromě osady Hlavkov, Hubenov; ze soudního okresu Jihlava obce Hruškové Dvory, Suchá, Kosov, Handlovy Dvory, Vysoká, Dřevěné Mlýny, Hosov, Loučky, Měšín, Prostředkovice, Malá Cerekev, Votín, Pistov, Popice, Beranec, Rancířov, Rosice, Salavice, Stonařov, Vilánec, Kostelec, Čížov. In: Výkonné nařízení Státní rady č. 4 ze dne 3.1. 1919 o německo-rakouském státním území tvořeném soudními okresy, obcemi a osadami. In: Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1919, vydáno 5.1. 1919, Sv. 3 – viz příloha č. 9

⁴⁷⁴ Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder. bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. X. MÄHREN. K.k. Hof – und Staatsdruckerei, Wien, 1918, 239 s.

Také Jihlava byla ovládnuta již 29. října 1918 českým národním výborem, především díky českému pěšímu pluku 81.⁴⁷⁵ Přes německý ráz města se veškeré administrativní kroky při ovládnutí úřadů i významných podniků (nacházela se zde jedna z největších tabákových továren v zemi) obešly bez těžkostí. Potíže nastaly jen při převzetí radnice města Jihlava – německá městská rada odmítala dlouho odstoupit. Až na nátlak moravského místodržitelství 5. prosince 1918 městská rada v čele se starostou Inderkou odstoupila a správu Jihlavy převzal vládní komisař F. Hovůrka a správní komise sestávající z 12 Čechů a 12 Němců.⁴⁷⁶ 3. listopadu 1918 se na jihlavské radnici sešli zástupci „Němců jihlavského jazykového ostrova“ a vytvořili „Volksrat für die Iglauer Sprachinsel“ (Národní radu pro jihlavský jazykový ostrov). Ta na svém ustavujícím zasedání „slavnostně“ proklamovala svoji příslušnost k Německému Rakousku.⁴⁷⁷ Německá národní rada vyvolala několik jednání s českým národním výborem (např. 9. listopadu 1918), při kterých bylo diskutováno o poměru obou národů na území jazykového ostrova. Česká strana při schůzkách vystupovala nátlakově a německé požadavky na správní provizorium a příslušnost k Německému Rakousku neuznala.

8. Obsazení sudetských oblastí československým vojskem

Obsazování německých oblastí československými brannými složkami začalo poměrně záhy po vyhlášení samostatnosti. Již 30. října 1918 obdržela Státní rada Německého Rakouska první hlášení o obsazení německých obcí. Ve smíšených oblastech a v jazykových ostrovech (Šilpersko, Šumpersko, Zábřežsko, Novojičínsko, Znojemsko, Jihlavsko ...) docházelo po obsazení německých a smíšených obcí k vytváření českých menšinových škol, odstraňování dosavadních zastupitelských orgánů a ustavování správních výborů podřízených československé vládě. Československá státní svrchovanost se zde projevovala mimo jiné povoláním ročníků 1873 až 1900 včetně Němců do československé armády. Jelikož v listopadu 1918 ještě nebylo zcela jasné, jak se spojenci postaví k československému nároku na německé oblasti a vznikající národní armáda nebyla dostatečně silná, nedocházelo zatím k obsazování kompaktních německých území, ale jen k zajištění důležitých dopravních cest národnostně smíšených obcí při jazykové hranici. Výjimkou byla vojenská aktivita na jižní Moravě, kde již v 1. polovině listopadu 1918 byly obsazovány i německé obce (město Hustopeč s okolními německými obcemi).

Vojenský postup československých jednotek postrádal na počátku vizi a byl motivován místně omezenými potřebami. V situaci, kdy na české straně nepanoval jednotný názor na způsob zajištění státního území a nebylo ani jasné, jak toto území bude nakonec vypadat, se většina vrcholných českých politiků shodovala na umírněné integraci německých území do československého státu. Ofenzivní vojenské kroky byly většinou iniciovány místními a okresními českými národními výbory. Důraz byl kladen především na zajištění dopravní a zásobovací blokády Sudet.

Od poloviny listopadu 1918 veškeré české snahy směřovaly k aktivnímu obsazení německých oblastí. Na české straně byla často přeceňována síla a bojová hodnota německého Volkswehru, proto se s přípravou na ofenzivu zbytečně dlouho vyčkávalo. Další zpomalení českého obsazení německých oblastí způsobila nízká bojová hodnota československých dobrovolných ozbrojených složek a také se ozbrojený konflikt na Slovensku. Při obsazování Sudet se zpočátku mělo jednat především o „důležité body“⁴⁷⁸ tj. administrativní centra (okresní města), důležitá průmyslová střediska (především v severních Čechách) a dopravní uzly – postupně byly obsazeny stanice na důležitých tratích procházejících německými územími.

⁴⁷⁵ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 68.

⁴⁷⁶ Tamtéž, s. 170.

⁴⁷⁷ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 1605.

⁴⁷⁸ Bericht vom 23.11. 1918, Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. Sv. 1, Dokument 25 (s. 93).

Československé vojenské akce na počátku listopadu 1918 byly prováděny místními dobrovolnickými sbory rekrutovanými z řad frontových vojáků a příslušníků Sokola. Tyto jednotky nebyly příliš koordinované, docházelo u nich často ke kázeňským excesům a šikaně německého obyvatelstva. Příkladem postupu takových jednotek z Moravské Ostravy bylo ukvapené a zbytečné obsazení města Nový Jičín (Neutitschein). Večer 19. listopadu 1918 bylo českému Národnímu výboru v Novém Jičíně oznámeno vojenskou hotovostí v Suchdole (obsazen 8. listopadu 1918), že bude zajištěno také město Nový Jičín. Zástupci českého národního výboru proti tomu protestovali. Poukazovali na to, že ve městě „panuje klid a nacionální smír“. Přesto bylo město v noci z 20. na 21. listopadu 1918 obsazeno oddílem československé armády o síle 200 mužů. Vojsko si počínalo arogantně, konalo ve městě bez koordinace s národním výborem a okresním hejtmanstvím. Ubytovalo se ve městě dle vlastního uvážení, postavilo na různých místech kulometry, odzbrojilo občanskou gardu, zatkl bez příčiny 5 významných osobností z řad místních Němců a dopravilo je do Moravské Ostravy. V následujících dnech se čeští vojáci ve městě dopouštěli dalších přehmatů – provokovali osoby na ulici, strhávali jim německé kokardy, vytrhávali jim německé noviny z rukou atd. Československé vojsko působilo v Novém Jičíně proti zájmu věci, jelikož zde již před obsazením existovala „úplná dohoda mezi Čechy a Němci“, kteří se stavěli k německé iredentě zdrženlivě. Na stížnosti národního výboru odpovědělo moravské místodržitelství 25. listopadu 1918 přípisem Zemskému vojenskému velitelství v Brně, aby činnost vojska „odkázána byla do příslušných mezí.“⁴⁷⁹

V prosinci 1918 se již podílela na obsazování sudetských oblastí pravidelná československá armáda, která byla morálně, kázeňsky i zbrojně na dobré úrovni. K takovým jednotkám patřily např. střelecký pluk 30 z Vysokého Mýta, pěší pluk 81 z Jihlavy, později i Slovácká brigáda z Hodonína atd. Tyto korpusy obsadily většinu území Sudetenlandu a jádrové oblasti Deutschsüdmähren (Znojmo, Hrušovany, Mikulov) a provedly to na svoji dobu spořádaně a profesionálně. Tento fakt dokládaly i reakce německého obyvatelstva v některých obcích, např. v Králíkách, kde „si dokonce obyvatelstvo pochvalovalo vzorné vystupování českého vojska.“⁴⁸⁰

Nemožnost ozbrojeného odporu v německých oblastech a nárůst bojeschopnosti československého vojska způsobily v 1. polovině prosince 1918 urychlení obsazování německých území v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. Do konce listopadu 1918 byl obsazen strategicky významný severočeský hnědouhelný revír, Horní Litvínov a Mariánské Lázně (8. prosince 1918).⁴⁸¹ Začalo obsazování méně významných oblastí a měst. 9. prosince 1918 došlo k záboru města Teplice-Šenava a 12. prosince Ústí nad Labem.⁴⁸² 13. prosince 1918 československé vojsko proniklo do Karlových Varů,⁴⁸³ Děčína a Podmokel.⁴⁸⁴ 16. prosince 1918 byl obsazen Liberec⁴⁸⁵, Cheb, Chomutov, Trutnov⁴⁸⁶ a Sokolov⁴⁸⁷. Na Moravě „padlo“ 15. prosince 1918 město Šumperk, 16. prosince 1918 Znojmo, 18. prosince 1918 Šternberk a 19. prosince 1918 slezská Opava.

Při přebírání německých oblastí československou armádou nedocházelo většinou k ozbrojenému odporu. Místní veřejná správa se omezovala jen na proklamace nezávislosti a

⁴⁷⁹ Zemský archiv Brno, Fond B 13 – Moravské místodržitelství – prezidium, karton 1579.

⁴⁸⁰ SOKA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku – vzpomínky Josefa Kolářského nadučitele z Králík, karton 1.

⁴⁸¹ PEROUTKA, F.: Budování státu, rok 1918. Fr. Borový, Praha, 1933, 367 s.

⁴⁸² PEROUTKA, F.: Budování státu, rok 1918. Fr. Borový, Praha, 1933, 367 s.

⁴⁸³ Bericht des deutschen Konsuls in Prag Gebstattel vom 30.11. 1918, Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag, Sv. 1, Dokument 31 – 33 (s. 106 – 111).

⁴⁸⁴ PEROUTKA, F.: Budování státu, rok 1918. Fr. Borový, Praha, 1933, 367 s.

⁴⁸⁵ KAŠPAR, R. a kol.: Kniha o Liberci. Dialog, Liberec, 1996, 664 s.

⁴⁸⁶ PEROUTKA, F.: Budování státu, rok 1918. Fr. Borový, Praha, 1933, 367 s.

⁴⁸⁷ Bericht des deutschen Konsuls in Prag Gebstattel vom 17.12. 1918, Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag, Sv. 1, Dokument 39 (s. 119).

protesty proti záboru. Ke krátkému boji mezi Volkswehrem a českým vojskem došlo jen v severočeském Mostě a v jihočeském Krumlově.⁴⁸⁸

Obsazení německých měst bylo často doprovázeno sociálními nepokoji, rabováním a rozkrádáním válečných zásob, především sociálně slabšími vrstvami společnosti. V některých případech došlo k nacionalistickým provokacím ze strany místního českého obyvatelstva nebo českého vojska. Pro ilustraci lze zmínit např. systematické strhávání a rozbíjení německých tabulí s nápisy mosteckých uhelných podniků a bank českými dělníky a vojáky při obsazování Mostu ve dnech 27. a 28. listopadu 1918.⁴⁸⁹ V některých případech sociální nepokoje a hladové bouře, které německo-rakouské úřady nebyly schopny potlačit, podnítily u nich vstřícné očekávání příchodu českého vojska, jako nositele pořádku (např. Ústí nad Labem).⁴⁹⁰

8.1. Obsazení Sudetenlandu československým vojskem

Severomoravské německé oblasti prakticky nepocítily až do poloviny prosince 1918 československých tlak. Po posílení, konsolidaci československého vojska a na základě zpravodajských zjištění chabého stavu německého Volkswehru rozhodla vláda o systematickém obsazení Sudetenlandu a ostatních německých území na Moravě. Nemalou roli při tomto rozhodnutí sehrály také výsledky diplomatické aktivity ministerstva zahraničních věcí. Tomu se podařilo u francouzských spojenců prosadit historickou podobu hranic české části Československa, tedy včetně německých oblastí. Oficiální stanovisko v tomto smyslu vydala francouzská vláda 21. prosince 1918, nóty britské a italské vlády následovaly na počátku ledna 1919.⁴⁹¹

Rostoucí československý tlak ovlivňoval významně také postoje Státní rady. Její sudetská politika se formálně stále více radikalizovala, v praxi však docházelo spíše k relativizování státní suverenity. 13. prosince 1918 na svém 58. zasedání Státní rada v diskusi nepodpořila „dohodu s Československem o prozatímním usprádnání správy v Sudetách“ a potvrdila veškeré dosavadní kroky k udržení česko-německých oblastí ve svazku s Německým Rakouskem.⁴⁹² Se zpožděním přišlo zplnomocnění místních německých úřadů Státní radou ze dne 13. prosince 1918, „aby s lokálními strukturami československého státu uzavřely takové příležitostné dohody o jednotlivých otázkách správy a zásobování, které neprejudikují definitivní úpravu a obyvatelstvu Německého Rakouska usnadňují hospodářskou existenci nebo od něj odvracejí hrozící nebezpečí.“ O takových „příležitostných dohodách“ bylo nutno jen uvědomit státní kancelář.⁴⁹³ Tím však došlo k formalizaci německo-rakouské suverenity v Sudetách a ke zjednodušení přebírání německých území československou armádou.

Na rozdíl od jihomoravských území byl Sudetenland obsazován československou armádou především po železnici. Vycházelo se ze strategického významu železničních tras, proto měly být zajištěny v první řadě. Strategii obsazování nastínil ve svém přípise moravský místodržitel Černý, když napsal o situaci v německých oblastech: „Odpor je ponejvíce ve městech, zatímco na vesnicích je lid přístupen připojení k Československu. Zlomením odporu v těchto městech, zlomil by se odpor německého obyvatelstva z celé Moravy vůči Československu ...“⁴⁹⁴ Proto byla s železničními dopravními spoji a uzly československými oddíly obsazována také města, především sídla úřadů.

⁴⁸⁸ Bericht des deutschen Konsuls in Prag Gebstattel vom 30.11. 1918, Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag, Sv. 1, Dokument 31 (s. 106).

⁴⁸⁹ ÖstA Wien, AdR, Deutschböhmisches Landesregierung 1918 – 1919, der Bericht der deutschen Mitglieder der Stadtverwaltungskommission in Most, AT-OeStA/AdR OBh DtbLR, karton 20.

⁴⁹⁰ Bericht des deutschen Konsuls in Prag Gebstattel vom 13.12. 1918, Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag, Sv. 1, Dokument 36 (s. 115).

⁴⁹¹ BASEL, L., FIDLER, P.: Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919. Vlastivědný ústav v Bruntále, Bruntál, 1971, s. 38.

⁴⁹² Die 58. Sitzung des Staates am 13.12. 1918, ADÖ. Vlg. für Geschichte u. Politik, Oldenburger Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 289.

⁴⁹³ Tamtéž.

⁴⁹⁴ BASEL, L., FIDLER, P.: Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919. Vlastivědný ústav v Bruntále, Bruntál, 1971, s. 38 – 39.

Nástup československé armády v západní části Sudetenlandu byl náhlý. Přípravy ofenzivy začaly již na počátku prosince 1918. 3. prosince 1918 bylo zajištěno soudní okresní město Šilperk a 7. prosince 1918 50 vojáků „československé gardy“ (nejspíše české vojsko ze Zábřehu) obsadilo důležitou železniční stanici Lichkov na trati Kyšperk⁴⁹⁵ – Hanušovice.⁴⁹⁶ 14. prosince 1918 se daly do pohybu 2 prapory střeleckého pluku 30 z Vysokého Mýta.⁴⁹⁷ V Kyšperku se oba prapory rozdělily. II. prapor obsadil ještě 14. prosince 1918 ve 22:30 okresní město Králíky, zdejší úřady obsadili čeští úředníci ze Žamberku, a pokračoval v zajištění cesty I. praporu určenému k nástupu na Šumperk. Z Lichkova pokračoval II. prapor do Hanušovic, kterých dosáhl 15. prosince 1918 ve 2 hodiny. Zde obsadil nádraží, odzbrojil a rozpustil Volkswehr (200 mužů). Na nádraží byl zadržen vagón s „800 novými puškami Mauser, jeden kulomet, 120 000 nábojů a asi 200 pušek vz. M. 95.“ Jedna setnina II. praporu zatím zajistila trať Vamberk – Rokytnice. Rokytnice byla obsazena 15. prosince 1918 v 5 hodin. Hlavní síly pluku 30 byly dopravovány po železnici a 15. prosince 1918 v 5 hodin dosáhly Hanušovic, v 8 hodin Rudy⁴⁹⁸. Zde vojsko nastoupilo ostrý pochod přes Hrabenov do Šumperku, kterého dosáhlo v 11

⁴⁹⁵ Dnes Letohrad, německy Königsberg, dále Kyšperk.

⁴⁹⁶ SOkA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku – výstřižky z článků novin Pozor, karton 1.

⁴⁹⁷ Velitelství pluku: 7 důstojníků, 68 mužů, 2 koně, 1 kuchyně, 1/30 prapor: 22 důstojníků, 848 mužů, 12 kulometů, 26 koní, 5 kuchyní, 3 vozy, II/30 prapor. In: SOkA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku – opis plukovního deníku domobraneckého pluku 30 z Vysokého Mýta, karton 1.

⁴⁹⁸ Dnes Ruda nad Moravou, Eisenberg an der March, dále Ruda.

hodin. Město bylo obsazeno nenásilně po jednáních německé národní rady a zástupců Národního výboru v Zábřehu oddíly pěšího pluku 93 ze Zábřehu (tyto jednotky vtáhly do města od Bludova) a I. praporem střeleckého pluku 30 z Vysokého Mýta. Šumperská jednotka Volkswehru o síle 845 mužů, 28 důstojníků a čtyři kulometů se rozutekla. Její důstojníci byli československou armádou propuštěni do Opavy. Československá armáda se ubytovala v šumperských kasárnách a zavedla ve městě hlídky.

Obsazení města předcházela jednání mezi zástupci československého vojska, českého národního výboru a poslanci Volkswehru, městské rady a německé národní rady. Tato jednání předcházela obsazení německých měst a měla předejít zbytečným zmatkům a krveprolití. Dojednáno bylo nenásilné předání úřadů, státního majetku, zachování pořádku, zavedení zavírací doby v restauracích v 9 hodin, sběr a inventarizace veškerých i loveckých zbraní, zavedení tiskové a poštovní cenzury, zajištění telegrafního a telefonního vedení atd. V záruku splnění těchto podmínek byly jako rukojmí vzaty vybrané osoby z řad místní elity.⁴⁹⁹ Poté co německá strana přislíbila splnění podmínek bylo město obsazeno. Československá armáda garantovala zachování pořádku a zavedení české správy zaručovalo plynulé zásobování a zrušení dopravní blokády.

V následujících dnech byl zajištěn zbytek politického okresu Šumperk a stanice na trati Šumperk – Olomouc. 16. prosince 1918 ovládla setnina vysokomýtského pluku lokální trať Šumperk – Petrovice⁵⁰⁰ – Sobotín. Po žádosti Národního výboru v Troubelicích o obsazení města Unčova byla odeslána vlakem ze Šumperku 16. prosince 1918 ve 12:30 1 setnina (5 důstojníků a 194 mužů) s četou strojních pušek přes Troubelice do Unčova. Ve 14:30 byl Unčov po jednání českých a německých národních orgánů bez komplikací obsazen.⁵⁰¹ Z Hanušovic obsadila stejného dne (16. prosince 1918) v odpoledních hodinách 1 setnina pluku 13 také Staré Město.

17. prosince 1918 podnikly 2 setniny s velitelstvím I. praporu výpravu po trati a zajistily Víkýřovice, Petrovice, Velký Losín, Vízmbek a Kouty. 18. prosince 1918 se přepravily 2,5 setniny a „1 strojní puška“ I. praporu vlakem ze Šumperka přes Unčov, kde se k nim přidala ještě 1 setnina a kulometná četa, do Babic. Odtud postupovaly na město Šternberk, které v 10 hodin obsadily.

23. prosince 1918 odjelo vojsko střeleckého pluku 30 z Vysokého Mýta ze Šumperka a bylo následně nasazeno do bojů o Slovensko.⁵⁰² V Šumperku zůstal dislokován náhradní prapor pěšího pluku 93 ze Zábřehu a Šternberk s Unčovem byly v odpoledních hodinách 18. prosince 1918 převzaty 1 praporem pěšího pluku 54 z Olomouce. Olomoucký pěší pluk 54 obsadil po železnici z Olomouce 21. prosince 1918 Beroun a Rýmařov. Při zajišťování Berouna došlo k přestřelce, při níž padl 1 voják pěšího pluku 54 a 2 další byli zraněni.⁵⁰³ Patrně 22. nebo 23. prosince 1918 byla stejným vojskem obsazena poslední okresní sídla v oblasti Budišov a Dvorce.⁵⁰⁴

Méně informací se zachovalo o vojenském obsazení slezské části Sudetenlandu. Zde byla česká ofenzíva zahájena dříve a okrajové části německých oblastí byly obsazeny již v průběhu listopadu 1918. 8. listopadu 1918 byla zajištěna vojáky z Moravské Ostravy železniční stanice Suchdol a v následujících dnech patrně i ostatní německé stanice v úseku trati Studénka – Hranice. V noci z 20. na 21. listopadu 1918 bylo obsazeno významné německé město s tabákovou továrnou Nový Jičín. Ve stejné době obsadilo 230 vojáků československého vojska

⁴⁹⁹ SOkA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku, karton 1, inv. č. 5.

⁵⁰⁰ Dnes Petrov nad Desnou, německy Petersdorf, dále Petrovice.

⁵⁰¹ Zde byla uzavřena vzájemná smlouva, poněkud odlišného znění než v Šumperku. Přesné znění viz příloha č. 12 „Übergabs-bedingnisse aufgenommen aus Anlass der Besetzung der Stadtgemeinde Mähr. Neustadt durch tschecho – slowakische Truppen zwischen den Vertretern der tschecho – slowakischen Regierung einerseits und dem Stadtvorstande Mähr. Neustadt andererseits am 16. Dezember 1918 im Sitzungszimmer der Stadtgemeinde Mähr. Neustadt.“

⁵⁰² SOkA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku – opis plukovního deníku domobraneckého pluku 30 z Vysokého Mýta, karton 1.

⁵⁰³ SOkA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku – výstřižky z článků novin Pozor, karton 1.

⁵⁰⁴ Tamtéž. Dvorce dnes Dvorec, německy Hof, dále Dvorce.

Fulnek, ten byl však později opět opuštěn. Při příchodu vojska byl ve Fulneku zatčen a dopraven do Ostravy správce okresního hejtmanství zřízeného pro Sudetenland Melcher.⁵⁰⁵ Tyto vojenské akce řídilo staniční velitelství, které bylo vytvořeno 9. listopadu 1918 v Příboru pro „okresy Příbor, Nový Jičín a Frenštát“.⁵⁰⁶ Ve vojenských hlášeních není zmínka o obsazení dalších německých města na jazykovém pomezí. Při tom město Bílovec muselo být zajištěno ještě před Fulnekem.

Systematická ofenziva k ovládnutí centra Sudetenlandu Opavy a kompaktních oblastí ve Slezsku začala být připravována až na začátku prosince 1918. Opavská zemská vláda neviděla možnost aktivního odporu a požádala proto 15. prosince 1918 Státní radu o povolení předat město československé správě. Státní rada tento požadavek akceptovala a ještě 15. prosince 1918 odeslala Freisslerovi děkovný dopis za jeho politickou práci.⁵⁰⁷ 18. prosince 1918 oznámil telefonicky předseda Národního výboru pro Slezsko v Moravské Ostravě dr. Pelc zemskému hejtmanu R. Freisslerovi, že „česká vláda s Dohodou obsadí Opavu ve smyslu zajištění území dle podmínek příměří jako strategicky významný bod.“⁵⁰⁸ Konkrétní podmínky převzetí města byly dohodnuty na jednání mezi zástupci Sudetenlandu a místního českého národního výboru. Zemská vláda vydala na základě tohoto jednání svolání k německému obyvatelstvu, které oznamovalo vzniklou situaci a vyzývalo ke klidu. 18. prosince 1918 ve 14 hodin byla Opava obsazena asi 2000 muži ostravské posádky. Veřejná správa byla hned po obsazení převzata dr. Pelzem a vládním komisařem J. Šrámkem.⁵⁰⁹ Veškeré německé instituce i opavská městská rada v čele se starostou H. Kudlichem se zavázaly, že budou spolupracovat při udržení pořádku a klidu ve městě.⁵¹⁰ Zemský hejtman i místodržitel zůstali v Opavě a dokonce ještě 19. prosince 1918 předsedali zemskému shromáždění. 28. prosince 1918 proběhlo poslední plenární zasedání Prozatímního zemského shromáždění v Opavě, které vydalo protest proti obsazení města a přilehlých německých oblastí československou brannou mocí.⁵¹¹

Přesto, že se komisař Šrámek údajně zaručil, že československé jednotky nebudou z Opavy postupovat dále,⁵¹² přesunuly se některé jednotky 27. prosince 1918 po železnici do významného centra země, sídla Ředitelství železnic Sudetenlandu Jägerndorfu. Zdejší velitelství Volkswehru údajně uvažovalo o obraně města, ale na výzvu zemského hejtmana R. Freisslera byl nakonec československým jednotkám umožněn volný vstup do města.⁵¹³ Město bylo obsazeno 27. prosince 1918 v 17 hodin.⁵¹⁴ Došlo k zajištění zdejších úřadů a zemského ústředního tabákového skladu, kde se nacházelo velké množství tabákových výrobků expedovaných v posledních dnech z celého Sudetenlandu.

27. prosince 1918 ve 21:30 bylo obsazeno po železnici z Jägerndorfu i poslední větší město oblasti Freudenthal. V rozporu s nacionálně laděnou demonstrací, která ve městě proběhla ještě odpoledne téhož dne, přijalo zastupitelstvo města Freudenthalu (i jiných měst např. Jägerndorfu, Würbenthalu⁵¹⁵ atd.) obsazení s jistou úlevou. Od počátku prosince 1918 mělo totiž problémy s místní jednotkou Volkswehru. Nepravidelně placení vojáci vyvíjeli na městskou radu nátlak a domáhali se dlužného žoldu. Někteří vojáci Volkswehru se podíleli i na rabování vojenských i civilních skladů např. v Opavě nebo v Jägerndorfu.

⁵⁰⁵ Zemský archiv Brno, Fond B 13 – Moravské místodržitelství – prezidium, karton 1579.

⁵⁰⁶ Tamtéž.

⁵⁰⁷ FREISLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 155 – 167.

⁵⁰⁸ Tamtéž, s. 159.

⁵⁰⁹ BASEL, L., FIDLER, P.: Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919. Vlastivědný ústav v Bruntále, Bruntál, 1971, s. 51.

⁵¹⁰ Tamtéž.

⁵¹¹ FREISLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 167 – 168.

⁵¹² MOLISCH, P.: Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1918 – 1919. Universitäts-Verlagsbuchhandlung W. Braumüller, Wien, Leipzig, 1932, s. 107.

⁵¹³ BASEL, L., FIDLER, P.: Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919. Vlastivědný ústav v Bruntále, Bruntál, 1971, s. 51.

⁵¹⁴ SOkA Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku – výstřižky z článků novin Pozor, karton 1, inv. č. 7.

⁵¹⁵ Dnes Vrbo pod Pradědem, v roce 1918 německy i česky Würbenthal, dále Würbenthal.

Nejsevernější slezské okresy byly obsazeny na počátku roku 1919. Vojenské zajištění zdejších center mělo spíše charakter demonstrace státní suverenity Československa. Např. Horní Benešov byl obsazen 30. prosince 1918⁵¹⁶ a Zuckmantel⁵¹⁷ 4. ledna 1919⁵¹⁸.

Zajímavý byl charakter československých jednotek, které obsazovaly tuto oblast. Dle dochovaných pramenů nelze s jistotou tvrdit, o které útvary se jednalo, jelikož se neuváděla číselná označení pluků a praporů. Z toho lze usuzovat, že se jednalo o jednotky dobrovolnické, umístěné převážně v Moravské Ostravě a okolí. K obsazení Opavy byly použity i dobrovolnické jednotky z Valašska. Nejasné je také označení jednotek, které obsazovaly nejsevernější cíp Sudetenlandu (okresy Hotzenplotz a Freiwaldau). Basel a Fidler v mapce postupu obsazování Sudetenlandu⁵¹⁹ naznačují, že východní část této oblasti obsadila tzv. „ostravská skupina“ z Jägerndorfu. Z archivních zdrojů však vyplývá, že se této pozdní ofenzívy účastnil také náhradní prapor pěšího pluku 93 ze Zábřehu.⁵²⁰ Ten spolu s jednotkami olomouckého pěšího pluku 13 obsadil na konci prosince 1918 nebo na počátku ledna 1919 ze Šumperka Freiwaldau a také přilehlé německé oblasti. Dle vojenských hlášení se tyto jednotky účastnily obsazení Zuckmantelu (4. ledna 1919), Barzdorfu⁵²¹ (v lednu 1919)⁵²², Ziegenhalsu (zde není známo datum, ani doba pobytu jednotek, prokazatelně však byla tato zastávka na německém území dočasně zajištěna československou armádou)⁵²³ a Jauernigu⁵²⁴ (17. ledna 1919 v 15:30), který byl obsazen 1 praporem pěšího pluku 13⁵²⁵.

Jinak bylo postupováno v oblasti Hřebečska neboli Schönhengstgau. Na rozdíl od jiných kompaktních německých oblastí zde byla poměrně brzy vojensky obsazena velká města. Vojenská správa zde však byla ve zvláštním defenzivním postavení a koexistovala s německým iredentistickým hnutím, které bylo pacifikováno až v prosinci 1918. V poslední dekádě listopadu 1918 byly zábřežským národním výborem obsazeny okrajové oblasti Hřebečska. Vojensky bylo zajištěno sídlo okresního soudu město Mohelnice a také městečko Úsov. V Mohelnici byla od počátku listopadu 1918 obsazena jen železniční stanice a poštovní úřad. Zdejší úřady se zčásti vyjádřily pro Sudetenland, zčásti složily slib Československu. Jednotlivé německé obce okresu se přihlásily k Německému Rakousku, ale respektovaly autoritu českých úřadů v Zábřehu. Když zábřežský národní výbor pohrozil obsazením celé oblasti vojskem, vyslovily se všechny obce pro Československo.⁵²⁶

Poněkud jiná situace panovala v německých politických okresech Moravská Třebová a Lanškroun, které se hlásily k Německému Rakousku. Jelikož bylo Zábřežsko a Mohelnicko ovládáno českým Národním výborem v Zábřehu neměly tyto německé okresy územní spojení se Sudetenlandem. Na rozdíl od německých oblastí v Orlických horách, však bylo Hřebečsko politicky aktivní a jeho zástupci se podíleli na vytvoření Prozatímního zemského shromáždění Sudetenlandu. Aktivní v agitaci pro Německé Rakousko bylo především moravsko-třebovské okresní hejtmanství v čele s hejtmánem A. Schafrenkem.⁵²⁷ Z toho důvodu a k zajištění vojenského skladiště ošacení bylo do Moravské Třebové 14. listopadu 1918 vysláno 130 mužů a 2 důstojníci střeleckého pluku 13 z Olomouce.⁵²⁸ 19. listopadu 1918 převzal kontrolu nad

⁵¹⁶ BASEL, L., FIDLER, P.: Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919. Vlastivědný ústav v Bruntále, Bruntál, 1971, s. 52, cituje Freudenthaler Zeitung, ročník 1919, č. 2, s. 2.

⁵¹⁷ Dnes Zlaté Hory, v roce 1918 německy i česky Zuckmantel, dále Zuckmantel.

⁵¹⁸ Tamtéž, s. 52, cituje Freudenthaler Zeitung, ročník 1919, č. 3, s. 2.

⁵¹⁹ BASEL, L., FIDLER, P.: Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919. Vlastivědný ústav v Bruntále, Bruntál, 1971, s. 55.

⁵²⁰ SOKA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, inv.č. 5.

⁵²¹ Dnes Bernartice, v roce 1918 německy i česky Barzdorf, dále Barzdorf.

⁵²² SVOZIL, O.: Vznik Československa ve světle obecních kronik. In: Severní Morava, sv. 56/1988, OVM Šumperk, Šumperk, 1988, s. 6.

⁵²³ SOKA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, inv.č. 5.

⁵²⁴ Dnes Javorník, v roce 1918 německy i česky Jauernig, dále Jauernig.

⁵²⁵ SVOZIL, O.: Vznik Československa ve světle obecních kronik. In: Severní Morava, sv. 56/1988, OVM Šumperk, Šumperk, 1988, s. 8.

⁵²⁶ SOKA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, sign. 41, inv.č. 4.

⁵²⁷ SOKA Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1, Sign. 41, inv.č. 4.

⁵²⁸ GRUNTOVÁ, J., VAŠEK, Fr.: První léta Československa (1918 – 1929). In: Moravsko-třebovsko, Svitavsko – Vlastivěda moravská, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Brno, 2002, s. 185 – 187 a Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 2, sign. 2647.

soudním okresem Moravská Třebová český Národní výbor v Jevíčku, který již 16. listopadu 1918 zjistil, že ve zdejším „vystěhovaleckém skladě se nachází velká zásoba šatstva, látek, obilí a mouky“. Vojské velitelství v Olomouci proto vyslalo do Třebové ještě 1 setninu se dvěma kulomety, aby se skladiště dostatečně zajistilo. Němci v Moravské Třebové v této době údajně disponovali asi 900 ozbrojenými muži. Tato branná síla se však fakticky neprojevila.⁵²⁹

Přesto, že zde působila československá armáda, Třebovsko bylo prakticky ovládáno německými národními výbory. Mezi obyvatelstvem byly časté projevy nacionalismu, které přerůstaly v provokace. 29. listopadu 1918, když českoslovenští vojáci snímali německo-rakouské vlajky z moravsko-třebovské radnice a budovy „Volksratu“, došlo ke srážce s davem německých občanů. Poté co vojáci začali střílet do vzduchu, dav odpověděl kameny a údajně i střelbou. České vojsko zahájilo palbu do lidu.⁵³⁰ Na místě padli 2 mrtví. Ze čtrnácti raněných zemřeli později ještě 3 lidé. Demonstranti se po střelbě rozprchli. Armáda obsadila centrum města, v ulicích byly umístěny kulometry a do vnitřního města nebyl nikdo vpuštěn.⁵³¹ Tento incident vzbudil rozhořčení na nejvyšších československých místech. Po vyšetřování, které neprokázalo pochybení na straně československého vojska, byla přesto na rozkaz zemského vojenského velitele v Brně generála Petrželky okamžitě „vyměněna posádka v Moravské Třebové spolehlivým mužstvem pod vedením rozumných důstojníků.“⁵³²

Oblast Hřebečska byla zcela obsazena v souvislosti s ofenzivou na severní Moravě. 10. prosince 1918 československý pěší pluk 98 v počtu 500 mužů a 6 kulometů střeleckého pluku 30 z Vysokého Mýta obsadilo město Svitavy. Tyto jednotky později vystřídali vojáci pěšího pluku 14 z Brna. Bezprostředně po obsazení města došlo k odzbrojení místního Volkswehru a k vytvoření místního českého národního výboru. Následovalo zajištění dalších obcí okresu. 13. prosince 1918 byl obsazen Grándorí⁵³³, 17. prosince 1918 Březová⁵³⁴, 22. prosince 1918 Banín a 23. prosince 1918 Moravská Radiměř. Nikde nebyl českému vojsku kladen odpor.⁵³⁵

8.2. Obsazení Deutschsüdmähren československým vojskem

Na jižní Moravě bylo obsazení německých oblastí československou armádou chystáno již od počátku listopadu 1918. Především mělo být brzy zajištěno centrum iredenty město Znojmo. V polovině listopadu 1918 intenzivně jednalo české vojenské velitelství ve Znojmě o obsazení města jihlavským pěším plukem 81 nebo Slovákou brigádou dislokovanou v Hodoníně. Na koordinační schůzce v Brně 15. listopadu 1918 byla nakonec akce odvolána, jelikož Slováká brigáda byla nasazena na hranicích se Slovenskem.⁵³⁶ Zástupci Národního výboru ve Znojmě vyslali 21. listopadu 1918 delegaci do České národní rady v Praze a předložili zde memorandum s podrobným branně-hospodářským popisem situace na Znojmsku.⁵³⁷ Na jeho základě byla zvolena metodika obsazování jihomoravských německých oblastí. Na místo vyčkávání příjezdu francouzských a italských legií měli být s domácími jednotkami posláni jen jednotliví legionářští důstojníci – zástupci dohodových vojsk.

⁵²⁹ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 2, sign. 2432 a 2434 – hlášení je nejspíše úmyslně přemrštěné.

⁵³⁰ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 3113.

⁵³¹ Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 3113 a GRUNTOVÁ, J., VAŠEK, Fr.: První léta Československa (1918–1929). In: Moravsko-třebovsko, Svitavsko – Vlastivěda moravská, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Brno, 2002, s. 185 – 187.

⁵³² Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 3113

⁵³³ Dnes Hradec nad Svitavou, německy Greifendorf.

⁵³⁴ Dnes Březová nad Svitavou, německy Brüsau.

⁵³⁵ GRUNTOVÁ, J., VAŠEK, Fr.: První léta Československa (1918–1929). In: Moravsko-třebovsko, Svitavsko – Vlastivěda moravská, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Brno, 2002, s. 185 – 187.

⁵³⁶ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 119.

⁵³⁷ Tamtéž, s. 153.

Také velení pěšího pluku 81 v Jihlavě vytvořilo v listopadu 1918 několik plánů na obsazení Znojma. Všechny byly zamítnuty Zemským vojenským velitelstvím v Brně z obavy před odporem na německé straně a krveprolitím.⁵³⁸

K obsazení jižní Moravy bylo využito několika českých vojenských jednotek, které byly v této době dostatečně připraveny, a to pěšího pluku 81 v Jihlavě, pěšího pluku 85 v Jindřichově Hradci, pěšího pluku 8 a střeleckého pluku 14 v Brně, dragounského pluku 6 v Brně, praporu Národní stráže v Židlochovicích, strážního oddílu v Břeclavi a Slovácké brigády dislokované na Hodonínsku (koncem listopadu 1918 měla 4 prapory, 3 v prostoru Břeclav – Hustopeče a 1 v Uherském Brodu).⁵³⁹ Celkově čítaly tyto síly 30 setnin pěchoty, 2 eskadrony jezdeckta, 1,5 baterie dělostřelectva, k tomu ještě nutno připočíst asi 200 příslušníků občanské stráže ve Znojmě a Moravských Budějovicích.⁵⁴⁰ Jednalo se tedy asi o 6000 mužů, 40 kulometů a 6 děl nejrůznější ráže.

První vojenské akce na jižní Moravě byly nekoordinované. Příkladem takového vojenského „zásahu“ bylo obsazení nádraží a města Břeclavi 31. října 1918. Provedl jej tamější staniční velitel nadporučík R. Zaoral s vojáky strážního železničního oddílu za pomoci českých vojáků na dovolené a zběhů z okolí.⁵⁴¹ Podobně improvizované byly i vojenské akce, které v 1. polovině listopadu 1918 provedla tzv. Národní stráž dr. Světlíka v Židlochovicích. 9. listopadu 1918 obsadila, pro podezření tamního národního výboru, že město bude zajištěno německým Volkswehrem, Hustopeče. Město bylo obsazeno 30 muži Národní stráže a následně 120 muži Slovácké brigády.

Podobné byly pokusy o obsazení důležitého železničního uzlu Hrušovany-Šanov na německých územích, které podniklo opakovaně (1. listopadu a 10. listopadu 1918) asi 60 vojáků břeclavské strážní jednotky. Tyto výpady postrádaly koordinaci a rozvědné podklady. Proto k jejich nezdaru stačila často taková maličkost, jako nepodložené informace německých četníků v Hrušovanech, že „má do stanice přijet německá ozbrojená přesila“ a pod.⁵⁴² O stavu jihomoravského Volkswehru v této době svědčí to, že z Břeclavi přes německý Mikulov do Hrušovany-Šanova dvakrát zcela bez potíží projel český ozbrojený vlak.

30. listopadu 1918 došlo u Fryšavy, která byla hájena vídeňskými námořníky, k jednáním mezi zástupci německé a československé armády. Nadporučík F. Novák dojednal s lodním poručíkem Strassmannem neutrální pásmo mezi Miroslaví a Hrušovany. Němci měli setrvat v Hrušovanech a Češi ve svých pozicích u Miroslavi. V neutrálním pásmu neměly probíhat žádné vojenské akce. Dohoda však byla omezena rozkazy nadřízených míst.⁵⁴³

Na česko-německém pomezí byly zatím postupně obsazeny českou stráží veškeré české obce. Na Dačicku dokonce 2 německé obce požádaly o českou vojenskou asistenci. Např. 10. listopadu 1918 si okresní hejtmanství v Dačicích vyžádalo takovou asistenci o síle 20 mužů pro německou obec Český Rudolec. Tento oddíl byl ještě posílen 14. listopadu 1918 80 muži a 3 kulometry z Jihlavy.⁵⁴⁴

První vojenskou akcí, kterou provedlo československé vojsko na jižní Moravě bylo obsazení okresního města Slavonice. Obsazení žádalo okresní hejtmanství v Dačicích a také ministerstvo železnic, které chtělo zajistit důležitou hraniční stanicí. Česká ofenziva začala 14. listopadu 1918 z prostoru Českého Rudolce. 16. listopadu 1918 bylo město obklíčeno 200 muži

⁵³⁸ Tamtéž, s. 134.

⁵³⁹ Tamtéž, s. 120 – 125.

⁵⁴⁰ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 126.

⁵⁴¹ HOŠÁK, L.: Státní převrat v Břeclavi roku 1918. Výroční zpráva RG v Břeclavi za rok 1929/30. Břeclav, 1930, Vlastivědný a muzejní spolek, s. 13.

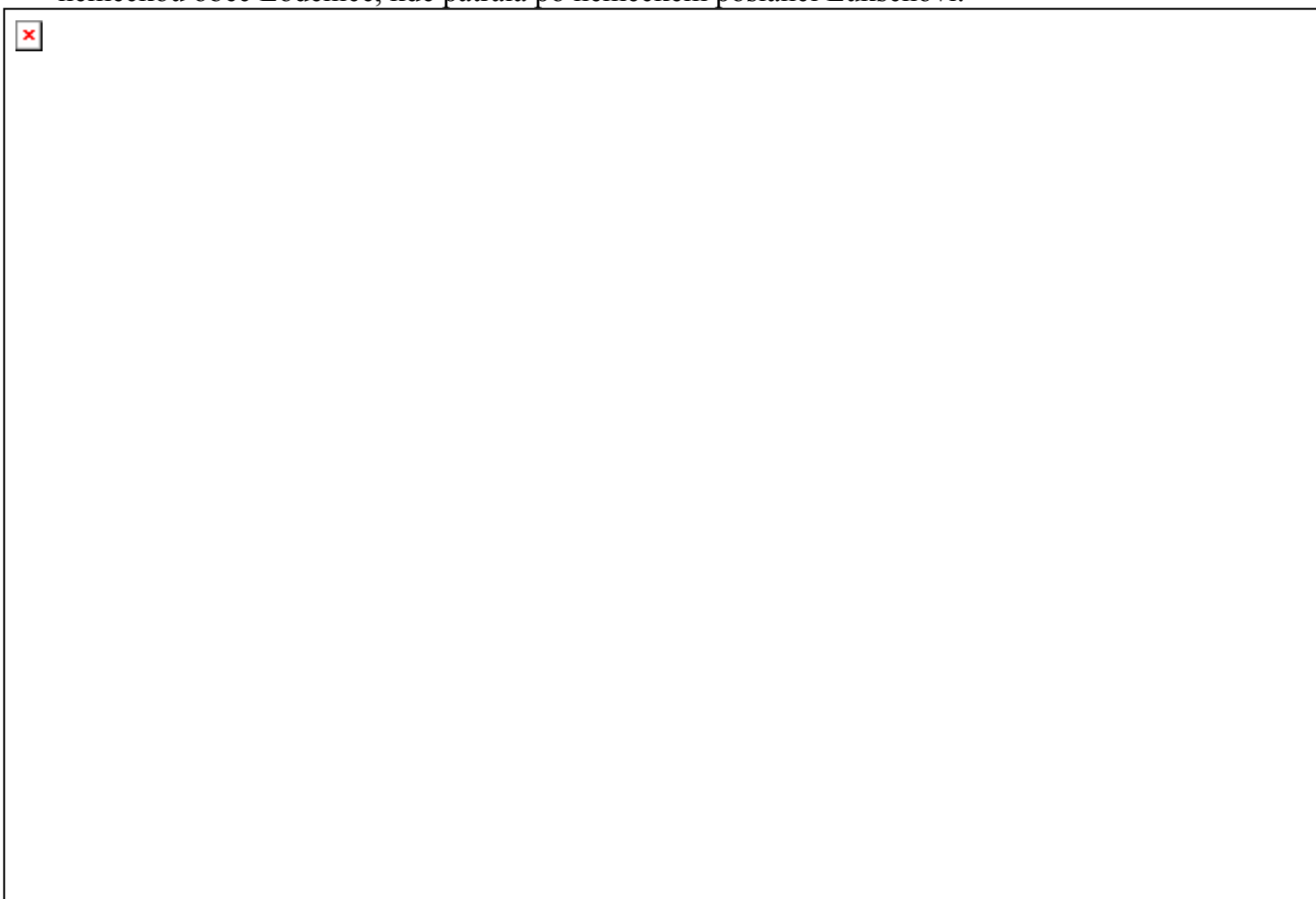
⁵⁴² COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 129.

⁵⁴³ OLDOLFREDI, H.: Zwischen Krieg und Frieden. Erinnerungen. Amalthea-Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1925, s. 70.

⁵⁴⁴ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 140.

jihlavského pěšího praporu 81. V noci ze 17. na 18. listopadu 1918 proběhla divoká přestřelka mezi českými vojáky a slavnickým Volkswehrem. Ráno 18. listopadu 1918 bylo město obsazeno. Zajatí členové Volkswehru byli odesláni k posádkovému velitelství do Jihlavy a později na čestné slovo propuštěni.⁵⁴⁵

V polovině listopadu 1918 se dala do pohybu také tzv. „brněnská“ fronta. Operace se zaměřila na obsazení strategických továren a správních i dopravních středisek. 14. listopadu 1918 obsadila četa střeleckého pluku 14 z Brna cukrovar u Pohořelic a 15. listopadu obsadila další četa této jednotky důležité nádraží v německé obci Miroslav. Již 17. listopadu 1918 byla však stanice dobytá zpět 30 muži Volkswehru. Miroslav byla československou armádou (260 vojáky a 4 kulometry střeleckého pluku 14) zajištěna až 20. listopadu 1918. Tyto 2 brněnské setniny zajistily poté celou oblast až k Moravskému Krumlovu, včetně Miroslavi a Suchohrdel a rozbily tábor v Bohuticích. Ještě 20. listopadu 1918 obsadila Stráž svobody z Židlochovic se 150 vojáky Pohořelice.⁵⁴⁶ 23. listopadu 1918 obsadila setnina pěšího pluku 8 z Brna železniční stanici Zaječí u Hustopeče a 24. listopadu 1918 zajistila setnina střeleckého pluku 14 z Brna německou obec Loděnice, kde pátrala po německém poslanci Lukschovi.⁵⁴⁷

Z Miroslavi postupovalo české vojsko 28. listopadu 1918 po železnici a obsadilo stanice Damnice a Dolenice. Slovácká brigáda v Břeclavi 30. listopadu 1918 po trati obsadila Lednici, Pulgary, Poštornou, Hlohovec a Charvátskou Novou Ves.⁵⁴⁸ Vše mělo směřovat k obsazení důležitého železničního uzlu Hrušovany-Šanov a k dopravní blokádě města Mikulova. 4. prosince 1918 byla obsazena obec Nové Mlýny. Ofenziva byla zahájena také v německých obcích jemnického okresu, kde jihlavské vojsko obsadilo obce Písečné, Dešná a Vratětín.⁵⁴⁹ Pro

⁵⁴⁵ Tamtéž, s. 131 – 132.

⁵⁴⁶ Tamtéž, s. 135 – 136.

⁵⁴⁷ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 137.

⁵⁴⁸ Tamtéž, s. 138.

⁵⁴⁹ OLDOLFREDI, H.: Zwischen Krieg und Frieden. Erinnerungen. Amalthea-Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1925, s. 67 – 68.

nedostatek mužů byl povolán také jindřichohradecký pěší pluk 75, který 8. prosince zajistil Písečné, Dešné, kde došlo k přestřelce, Županovice a Rancířov.⁵⁵⁰

Pomalou se začala stahovat smyčka i kolem Znojma. 5. prosince 1918 byly z Moravského Krumlova obsazeny Hostěradice, Vítonice, Tvořihráz a Želetice.⁵⁵¹ V této době došlo k posílení obrany Mikulova rakouskými námořníky, kteří zahájili ihned německou protiofenzivu. 5. prosince 1918 obsadilo 100 námořníků Mušov a dalších 100 vojáků podniklo útok proti české posádce v Pulgarech. Ta, příliš slabá, po krátké přestřelce musela vyklidit své pozice a stáhnout se do Přítluk, kam se preventivně stáhl také český oddíl z Nových Mlýnů. Již 6. prosince 1918 byly však Pulgary opět obsazeny bez boje československým vojskem.⁵⁵²

10. prosince 1918 pokračovala československá ofenziva západně od Znojma. Došlo k obsazení obcí Bačkovice a Velký Dešov. 11. prosince 1918 byly z Grešlového Mýta obsazeny Šumvald, Štítary, Olbramkostel a Milíčovice.⁵⁵³

10. prosince 1918 došlo na jižní Moravě k jedné z mála bitev. Prapor vídeňských námořníků se zde snažil získat zpět Prosiměřice a dostal se do kontaktu se silnými československými oddíly. Německý oddíl osvědčil výjimečnou kázeň a dlouho odolával.⁵⁵⁴ Poté co pod tlakem pěšího pluku 14 námořníci ustoupili, byly Čechy obsazeny obce Oleksovice, Kyjovice, Bohunice, Prosiměřice a Mšice.⁵⁵⁵ 11. prosince 1918 byla zajištěna Fryšava⁵⁵⁶ a otevřena cesta na Hrušovany.⁵⁵⁷ Pod silicím tlakem se mnohé německé obce samy podvolily československému vojsku. Např. 11. prosince 1918 prohlásili zástupci města Vranov, že se město samo bez odporu vzdá.⁵⁵⁸

12. prosince 1918 byly jihlavským praporem obsazeny další obce na Znojemsku, a to železniční stanice Šumvald a Olbramkostel a obce Štítary, Bítov, Šreflová, Cítonice, Lukov, Podmolí, Horní Břečkov, Milíčovice a také Vranov.⁵⁵⁹

Nejdůležitější bojovou akcí bylo obsazení města Znojma, které bylo stanoveno na noc z 15. na 16. prosince 1918. Zároveň měla být obsazena Sráží svobody z Židlochovic důležitá železniční zastávka Hrušovany-Šanov a Slováckou brigádou také město Mikulov. Ještě před tím byla 14. prosince 1918 ovládnuta obec Drnholec, důležitá k nástupu na Hrušovany i Mikulov.⁵⁶⁰ Pod dojmem těchto přípravných operací podal hejtman Oldofredi jménem krajského hejtmanství ve Znojmě 14. prosince 1918 protest k Zemskému vojenskému velitelství v Brně proti obsazování německých oblastí československým vojskem. Poté Oldofredi i Teufel opustili město a odjeli do Rakouska.

Obsazení města Znojma předcházela koordinační schůzka německého starosty města Hommy se zástupci městské rady, českého národního výboru a československé armády v čele se zástupci zahraničního vojska, a to italských legií (poručík R. Gabriš) a francouzských legií (šikovatel J. Gryml). Schůzka byla z české strany nátlaková. Šlo jen o to co možná minimalizovat pravděpodobnost německé obrany a zabránit tak zbytečným „represáliím a krveprolitím“ ve městě. Němečtí zástupci se po počátečních protestech podvolili nakonec všem požadavkům.

První vyrazila na Znojmo 1. baterie dělostřeleckého pluku 4, která vyjela z Miroslavi 15. prosince 1918 v 16 hodin a přes Hostěradice, Žerotice, Tvořihráz, Únanov a zaujala palebné postavení mezi Kuchařovicemi a Příměticemi. I. prapor střeleckého pluku 14 se zatím nacházel

⁵⁵⁰ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s.167.

⁵⁵¹ Tamtéž, s. 171.

⁵⁵² OLDOLFREDI, H.: Zwischen Krieg und Frieden. Erinnerungen. Amalthea-Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1925, s. 81.

⁵⁵³ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 183.

⁵⁵⁴ Tamtéž, s. 185.

⁵⁵⁵ Tamtéž, s. 191.

⁵⁵⁶ Dnes Břežany, německy Frischau, dále Fryšava.

⁵⁵⁷ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 186.

⁵⁵⁸ Tamtéž, s. 186.

⁵⁵⁹ Tamtéž, s. 190.

⁵⁶⁰ Tamtéž, s. 206.

v Prostoměřicích a I. prapor pěšího pluku 8 s částmi dragounského pluku 6 v Oleksovicích. Pochodové setniny pěších pluků 99 a 81 se nacházely 15. prosince večer ještě stále na trase Jihlava – Moravské Budějovice. Německo-rakouský Volkswehr byl obeznámen s nástupem českého vojska a stáhl se z pozic již 15. prosince 1918. Rakouské jednotky a 3 dělostřelecké baterie ustoupily do Retzu. Některé jednotky opouštěly údajně Znojmo velmi nespořádaně. Při cestě na Retz po nich prý zůstaly i části výstroje a výzbroje. Znojemský Volkswehr (2 setniny) byl odzbrojen a rozpuštěn. Jen důstojnické stráže hlídaly ještě v noci z 15. na 16. prosince 1918 sklady, úřady a důležité mosty. Hlídky pak byly přímo předány nastupujícímu československému vojsku.

V noci z 15. na 16. prosince 1918 se přesunula po železnici na Znojmo spolu s obrněným vlakem vojska tzv. jihlavské skupiny (tedy 2 setniny pěšího pluku 81, 2 setniny pěšího pluku 21, 1 setnina pěšího pluku 99) shromážděná v Moravských Budějovicích. Při cestě bylo obsazeno nádraží v Šumvaldu⁵⁶¹. Zároveň se vydalo na pochod československé vojsko ze severu, jmenovitě setnina znojemského pěšího pluku 99 postupovala na město přes Přímětice a pěší četa I. praporu střeleckého pluku 14 postupovala spolu s dělostřelci dělostřeleckého pluku 4 přes Únanov. Nejpočetnější jednotky tzv. brněnské skupiny (3 setniny střeleckého pluku 14, 3 setniny pěšího pluku 8 a pěší eskadrona dragounského pluku 6) postupovaly na Znojmo přes Těšetice a Suchohrdly. Z tohoto uskupení byla ještě poslána 1 setnina z Těšetic do Načeratíc, aby kontrolovala ústup stahujícího se Volkswehru do Rakous. První dosáhly Znojma esalony jihlavské skupiny a obrněný vlak, které brzy ráno zajistily nádraží. Poté pronikly do města setniny brněnské skupiny. Znojmo bylo zakrátko bez boje obsazeno. Vojsko se ubytovalo v posádkových kasárnách, zajištěny proti vpádu z Rakous byla jižní předměstí a všechny úřady ve městě.⁵⁶²

Celkově se účastnilo obsazení Znojma 12 setnin pěchoty, 1 pěší eskadrona, 1 kulometná četa, 1 baterie lehkých děl, 1 jezdecká četa dragounů a improvizovaný obrněný vlak – celkem i se znojemskou občanskou stráží měly tyto útvary 2500 vojáků.

16. prosince 1918 byly zároveň se Znojmem obsazeny také Hrušovany a Mikulov. Hrušovany byly obsazeny židlochovickou Národní stráží z Litobratřic, z Drnholce a také z Fryšavy. Obsazení nádraží, cukrovaru i obce proběhlo rychle a bez odporu. Vojáci Volkswehru nekladli odpor a ustoupili přesile.⁵⁶³ Mikulov byl pak obsazen jednotkami Slovácké brigády, které jej obklíčily ze severu, východu i západu. V. prapor postupoval na Mikulov z Lednice, 2 setniny IV. praporu ze Strachotína, další 2 setniny IV. praporu postupovaly podél toku Dyje od Pasohlávek k Drnholci a útočily na město ze západu. Jednotky vnikly bez odporu do města a po jeho zajištění obsadily po trati ještě Novosedly, Frélichov a Nový Přerov. Následně byly v rámci zajištění hranic obsazeny obce Sedlec a Dobré Pole. Celá akce proběhla rychle a bez obtíží jen při přechodu Dyje u Dolních Věstonic došlo k přestřelce s hlídkující jednotkou Volkswehru.

Společným prvkem vojenských akcí na jižní Moravě bylo špatné informační zabezpečení vojsk. Při tom na obou stranách působilo množství informátorů. Obě armády se často stávaly oběťmi desinformací a jejich propozice vycházely z mylných údajů o nepříteli. Množství zmatečných zpráv přicházelo především o chystaných útocích na předsunutá stanoviště. Např. 29. listopadu 1918 vyvolala velké pozdvižení ve vojenských kruzích německého Znojma informace o chystaném obsazení města československým vojskem, které mělo postupovat přes slabě hájenou Fryšavu u Miroslavi.⁵⁶⁴ K podobnému útoku se však česká strana nikdy nechystala.

⁵⁶¹ Dnes Šumná, německy Schönwald, dále Šumvald.

⁵⁶² COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 219 – 232.

⁵⁶³ Tamtéž, s. 244.

⁵⁶⁴ COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, s. 139.

U českého vojska došlo opakovaně k omylům s hlášením se a povely vojáků. Vojáci odpovídali při hlášení nočních hlídek často ze zvyku německy. Při takových „příležitostech“ přišli v průběhu bojů na jižní Moravě o život 2 čeští vojáci.

Závěr

Výsledky této práce, která zpracovává německou iredentu v českých zemích do roku 1918, vyplývají z revize rozsáhlého knižního, publikačního a archivního materiálu. Veškeré závěry krystalizují z tohoto bádání a upravují, oproti doposud publikovaným výsledkům, obraz prvních měsíců existence Československa v pohraničních oblastech.

Mezi těmito závěry hraje hlavní roli – kritické posouzení územních a politických nároků obou národů – Čechů a rakouských Němců. Oba národy velmi dlouho považovaly svoji existenci mimo Rakousko-Uhersko za nemyšlitelnou. Němci v Čechách usilovali od 80. let 19. století o územní autonomii a vytvoření nové korunní země Deutschböhmen, moravští Němci usilovali spíše o autonomii institucionální, která byla charakterizována v roce 1905 tzv. Moravským paktem. Všeobecně lze říci, že i přes poměrně silný všenněmecký politický proud se v německých oblastech českých zemí neuvažovalo ani o odtržení ze svazku Monarchie, ani o přičlenění k Německé říši. Jednalo se čistě o snahu zamezit skutečné i domnělé politické a jazykové asimilaci českou většinou. Němci začali uvažovat o jisté národní státní existenci až na sklonku léta 1918, ale jednalo se velmi dlouho spíše o lavírování na hranici federalismu. Opravdové usilování o samostatnou státnost začalo až jako závod s okolními národními státy na počátku listopadu 1918. Státoprávní myšlenky u Čechů od 80. let 19. století směřovaly k posílení majoritního postavení všestranně sílícího národa v českých zemích. Rozdělení historických zemí bylo rozhodně odmítáno. Samostatnou státnost začala česká politická garnitura zvažovat také až v pozdním létě 1918 pod vlivem aktivity a úspěchů zahraničního odboje a legií. Čeští politikové však přeskočili federalizační mezistupeň a od počátku se zaměřili na samostatnou státnost.

– srovnání přístupu české a německé strany k otázkám státního území a posouzení legitimacy jejich sporných územních nároků. Jakmile byl zahájen státotvorný proces (ať již v rámci federace či mimo ni) došlo v českých zemích zcela přirozeně ke konfliktu dvou dominantních národů – Čechů a Němců. Byl to rozkol historický a programový. Němci v Monarchii nemohli v nastalé situaci najít jiný integrační prvek než příslušnost k národu. Vyhlásili program absolutního práva národa na sebeurčení (vycházel do značné míry z jejich nacionální politiky před rokem 1918). Prosazování tohoto principu sice vyústilo ve vznik velmi nestrategického a hospodářsky, dopravně i vojensky neudržitelného území, ale poskytlo Němcům v Monarchii chybějící integrační činitel. Veškerá geopolitická negativa tohoto řešení měla být smazána splynutím s Německou říší. Naplnění tohoto principu v českých zemích však po všech stránkách formalizovalo český národní stát. Češi tedy v souladu se svými historickými požadavky celistvosti zemí Koruny české trvali na historickém právu, které zde zároveň zajišťovalo strategickou, ekonomickou a dopravní životaschopnost nového československého státu. Toto právo historické Češi v některých oblastech umně kombinovali s právem přirozeným (Vitorazsko, Valticko, Hlučínsko) a s nárokem na vojensky udržitelnou hranici (Slovensko). Lze říci, že požadavky obou stran byly v nacionálně vyhraněné situaci eticky legitimní (snad až na německý požadavek tzv. německých jazykových ostrovů na Moravě, který byl popřením československé územní celistvosti a v případě Olomouce a Brna nevycházel ani z reálné majority Němců v těchto městech). Němci usilovali o velkoněmecký národní stát a chtěli do něj vstoupit i se svými územími v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Existence Československa tím byla ohrožena natolik, že Češi neváhali přijmout fakticky nelákavou ale jedinou možnou alternativu – přivtělit do svého „národního“ státu třímilionovou německou menšinu. V konečném důsledku rozhodla v usilování o německá území lepší zahraničně politická, vojenská i zásobovací situace československé strany, které se podařilo bezmála

bezezbytku prosadit své požadavky. Češi však svoji nespornou převahu v mnoha případech nevyužili pozitivně a zbytečnou razancí vojenských akcí v německých oblastech zatížili budoucí vztahy s Němci. Nemalou roli v celé věci sehrál zásah Dohody, která jednak Československo při mírových jednáních upřednostnila jako spojence Dohody, na druhou stranu zcela zamezila možnosti spojení Rakouska s Německem. To spolu s vnitropolitickým rozvratem zcela eliminovalo jakýkoli zásah Německa v zájmu rakouských Němců.

– míra proveditelnosti německo-rakouského územního nároku v případě spojení či bez spojení s Německem. Z dopravního i hospodářského hlediska byla iredenta Sudetenlandu i Deutschböhmenu přímo životně závislá na spojení s Německem, jelikož se samotným Německým Rakouskem neměly tyto země společnou hranici, Sudetenland ani hranici zprostředkovanou. Pokud by došlo ke plynutí s Německem bylo by zajištěno dopravní a komunikační spojení s ostatním územím a dosaženo zvýšení politického kreditu – byla by prakticky maximalizována úspěšnost iredenty, tím však faktická pozitiva končí. Jak prokázal pozdější sudetský územní experiment v letech 1938 – 1945, sudetské oblasti by v ekonomicky silném německém prostoru přišly zcela o svoji hospodářskou výlučnost, byly by přetrhány životně důležité ekonomické vazby s českým vnitrozemím. Tento problém si uvědomovaly i podnikatelské špičky v sudetských oblastech a stavěly se z tohoto důvodu k iredentě rezervovaně až odmítavě. Když tedy pomíneme pasivní postoj nezanedbatelné části německé společnosti (v níž velký kapitál nebyl jediný, který neměl zájem na úspěchu iredenty) v sudetských oblastech a připustíme alternativu německo-rakouského územního nároku bez spojení s Německem, nemělo Německé Rakousko reálnou šanci tento nárok prosadit a realizovat. Hlavními omezeními byly propastné handicapy prakticky na všech úrovních státu v porovnání s konkurenčním Československem, nepříznivý postoj Dohody a netečnost Německa. V případě provincií, které měly s Rakouskem společnou hranici (především Deutschsüdmähren) byla míra proveditelnosti přivtělení velmi vysoká. Jednalo se o nevelká území, která měla přímé dopravní spojení a kulturní a ekonomické vazby na své rakouské zázemí.

– posouzení korektnosti stanovení hranic německo-rakouskou stranou. Lze říci, že německá strana postupovala ve většině případů zcela striktně podle národnostního klíče. Dle výsledků sčítání lidu v roce 1910 byly do německo-rakouského území zahrnuty obce s 50% a vyšším podílem německého obyvatelstva. Postupovalo se obecně velmi úzkostlivě, v mnoha případech tak byly vytvořeny drobné jazykové enklávy (často o jedné obci). K přičleňování obcí s českou většinou docházelo jen velmi zřídka (řádově v několika případech). Jednalo se o obce kudy vedlo významné železniční spojení (Opavsko, Unčovsko). Jisté nekorektnosti vyplývaly ze samotného klíče používaného při delimitaci území. Při sčítání lidu v roce 1910 se totiž u obyvatelstva neurčovala kategorie národnostní příslušnosti ale kategorie obcovací řeči. Tento ukazatel zkresloval zastoupení jednotlivých národností především ve smíšených hraničních oblastech a v jazykových ostrovech. Jak ukázaly výsledky sčítání lidu v roce 1921, obsahovaly obě národní entity v těchto oblastech také jakousi početně významnou „nacionálně šedou vrstvu“, která se oportunisticky přikláněla k tomu nebo onomu národu. Výsledky sčítání lidu z roku 1910 tak poskytovaly nereálné podklady pro německo-rakouský územní nárok např. na jazykové ostrovy Olomouc a Brno nebo město Znojmo. V Čechách a na severní Moravě, kde byla jazyková hranice poměrně ostrá, k těmto komplikacím nedocházelo a hranice zde byla stanovena Němci korektně.

– vytvoření alternativních řešení územního sporu Německého Rakouska a Československa o sudetské oblasti. Pokud budeme postupovat od maximálního naplnění německých územních požadavků, mohlo dojít k naplnění iredenty tak, jak se objevilo v zákoně 4/1919 o státním území Německého Rakouska. O udržitelnosti a reálnosti této alternativy jsme již pojednali výše. Mnohem reálnější podklady a patrně také oporu u některých českých politických kruhů (např. sociální demokracie, T. G. Masaryk) měly částečné územní ústupky – odštěpení některých strategicky nevýznamných výběžků v severních,

západních Čechách a na severní Moravě v zájmu snížení počtu německého obyvatelstva na československém území. Jednalo se o korektní a realistickou myšlenku. Odštěpením Chebska, Šluknovska, Frýdlandska, Broumovska, Javornicka a Osoblažska by Československo strategicky a hospodářsky příliš neztratilo, německá menšina na jeho území by se snížila asi o 1 milion na úkor Německa. Nejpodstatnější by však byl morální kredit, který by takto mohlo získat. Nacionální kruhy v Německém Rakousku by jistě takové řešení neblahořečily, ale podstatnou roli v názorové polarizaci vůči Československu by jistě sehrálo u nacionálně nevyhraněných a umírněných Němců na státním území. Dalším takovým částečným řešením by bylo přiřazení jen těch oblastí, které měly územní propojení s Německým Rakouskem, tedy jižní Morava, Novobystřicko a část oblasti Bömerwaldgau. Co se týče faktické proveditelnosti je jisté, že by se jednalo o proces zcela reálný. Problém by vyvstal z národnostních charakteristik těchto území. Jednalo se národnostně značně promíšené oblasti, se kterými by se do Německého Rakouska dostala početná česká menšina. Rakousko by také jistě nebylo uspokojeno, protože z hlediska hospodářského, dopravního a strategického se jednalo o území okrajového významu. Přiřazení všech sporných území k Československu, tedy radikální řešení na druhou stranu bylo nakonec realizováno.

– posouzení následků neúspěchu německé iredenty v českých zemích. Ač byla na první pohled sudetská politická garnitura zcela negativně naladěna vůči Československu, významné osobnosti sudetoněmecké politiky (Lodgman von Auen, Seliger) se hned po vystřízlivění z neúspěchu jednání v Saint-Germain aktivně zapojily do politického života státu a zasedaly v československém parlamentu. Nebylo je rozhodně možno označit za pozitivistické, přesto jejich podíl na politickém fungování státu, proti kterému se ještě nedávno zcela zásadně ohradily, byl pozitivním signálem. Podobně naladěna byla také většina německé společnosti v Československu. Z československé strany došlo ke zbytečnému zatížení společné národní budoucnosti při ozbrojeném potlačení nepokojů v březnu 1919 v souvislosti s volbami do Národního shromáždění Německého Rakouska. Němci byli v konfrontaci v realitou v sousedním Německu „přesvědčení“ i ekonomickým úspěchem Československa. Politická integrace československých Němců vyvrcholila ve 2. polovině 20. let pozitivistickým zapojením některých německých stran do vrcholné politiky státu. Na tomto pozitivistickém německém hnutí, které mělo bohužel jen velmi formální ráz, se již nepodílel nikdo z „německo-rakouské“ politické garnitury. Ta se neuplatnila ani ve 30. letech, kdy se iredenta opět dostala do popředí v programu s německou stranou NSDAP v souvislosti s nástupem Hitlera k moci v sousedním Německu. Prakticky žádný ze vůdčích sudetských politiků roku 1918 se v této straně a kampani neangažoval. Naopak německá sociální demokracie, která se hlásila k odkazu v roce 1921 zesnulého J. Seligera se stavěla k německému fašismu odmítavě a působila ve vztahu k Československu státotvorně. Z tohoto pohledu jednoznačně vyplývá, že fašistická iredenta nebyla organickým pokračováním německé iredenty z roku 1918 – 1919. Ta byla vystavěna na základech demokracie a parlamentarismu a neobsahovala prakticky žádné agresivní nacionální prvky. Fašisté tuto iredentu fakticky ideově „vykradli“ jen ve věci územního nároku.

Použitá literatura a prameny

Použitá literatura:

- ALTRICHTER, A.: Dörferbuch der Iglauer Sprachinsel. Zeitschrift des deutschen Vereins für Geschichte Mährens und Schlesiens, Arbeitsgemeinschaft, Iglau, 1924, 259 s.
- BAERNREITHER, J.: Zur böhmischen Frage. Eine politische Studie. Wien, 1910, s. 230.
- BÁRTA-ZAHRÁDECKÝ, J.: Brno. Národnostní monografie. Knihovna „Menšinové Revue“, č. 3, Jednota matičních učitelů a pěstounek, Plzeň, 1913, 56 s.
- BASEL, L.; FIDLER, P.: Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919. Vlastivědný ústav v Bruntále, Bruntál, 1971, 92 s.
- BAUER, O.: Die österreichische Revolution. Wiener Volksbuchhandlung, Wien, 1923, s. 62.
- BENEŠ, Z.: Rozumět dějinám, vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848 – 1948. Gallery, s.r.o. pro Ministerstvo kultury ČR, Pardubice, 2002, s. 208 – 209.
- BERNATZIK, E.: Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen. 2. Auflage, Wien, 1911, s. 271 – 272.
- Birke, V.: Entwürfe des Deutschen Zweiteilungsausschusses. Verlag des Deutschen Volksrates, Trebnitz, 1909, 55 s.
- BOSL, K.: Böhmen und seine Nachbarn. In: Veröffentlichungen des Collegium Carolinum. Gesellschaft, Politik und Kultur in Mitteleuropa. 32/1976, München-Wien, 1976, s. 280–299.
- BRÜGEL, J.: Zankapfel Deutschböhmen. Eine Erinnerung an 1918. In: Bohemia, Oldenburg Verlag, München, 1980, č. 21/1980, s. 378.
- BUDÍNSKÝ, J.: Morava za války. Ze vzpomínek na domácí odboj. Moravský legionář, Brno, 1936, 415 s.
- BULÍN, H.: Jiskry a plameny. Vzpomínky na dobu zápasů i vítězství. Vlastním nákladem, Brno, 1930, 170 s.
- CAJTHAML – LIBERTÉ, F.: Sláva a pád „Provincie Deuschböhmen“. Bukáčova knihovna, sv. 1, Ústí nad Labem, Bukáč, 1924, 99 s.
- COUFAL, F.: Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu v roce 1918. Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1937, 298 s.
- DOBIÁŠ, J.: Německé osídlení ostrůvku jihlavského. Časopis Archivní školy, VIII, Praha, 1931, 94 s.
- ECKER, L.: Slovácká brigáda. Musejní a vlastivědný spolek, Břeclav, 1930, 19 s.
- EFMERTOVÁ, M. C.: České země v letech 1848 – 1918. Libri, Praha, 1998, 463 s.
- EXLER, H.: Die Deutschen in Mähren 1880–1921. Gebrüder Stiepel, Reichenberg, 1924, 8 s.
- FALTIS, V.: Deutschböhmen. Molden, Wien, 1973, s. 89.
- FELKL, H.: Heimatsbüchlein der Brünnener deutschen Sprachinsel. I. und II. Bd. Zeitschrift des deutschen Vereins für Geschichte Mährens und Schlesiens, Brünn, G. & R. Karafiat, 1924 – 25, 152 s.
- FILIP, Z.: Severomoravský národní výbor 1918 – 1920. In: Sborník 23. mikulovského symposia 1993, Brno, 1995, s. 377 – 382.
- FISCHER, E.: Sociologie Mährens in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts als Hintergrund der Werke Ebner-Eschenbachs. Leipzig, 1939, 206 s.
- FISCHER, R.: Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848. Město Olomouc vlastním nákladem, Olomouc, 1932, 102 s.
- FOCKE, F.: Böhmen ist das angestammte Vaterland der Deutschböhmen. Ambr. Opitz, Warnsdorf, 1887, 80 s.
- FREISSLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, 266 s.
- FREISSLER, W.: Der mährische Ausgleich. In: Deutschradikales Jahrbuch 1913. Brünn, 1913, s. 206 – 209.

- GLASSL, H.: Der mährische Ausgleich. Fides – Verlagsgesellschaft, München, 1967, 266 s.
- GÖRLICH, E., ROMANIK, F.: Geschichte Österreichs. 2. Auflage. Tyrolia, Innsbruck-Wien-München, 1977, s. 379.
- GRUNTOVÁ, J.; VAŠEK, FR.: První léta Československa (1918 – 1929). In: Moravsko-třebovsko, Svitavsko – Vlastivěda moravská. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně a města Moravská Třebová a Svitavy, Brno, 2002, s. 185 – 187.
- HAAS, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení: od habsburského státu k Československu – Němci v českých zemích v letech 1918 až 1919. In: První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci. Matice moravská v Brně, Brno, 2000, s. 113 – 178.
- Hantsch, H.: Die Nationalitätenfrage im alten Österreich. Das Problem der Konsruktiven Reichsgestaltung. In: Wiener historische Studien 1, Wien, 1953, s. 63.
- HÄUFLER, V.: The Ethnographic Map of the Czech Lands 1880 – 1970. Rozpravy Československé akademie věd. č.6, r. 83, Academia, Praha, 1973, 100 s.
- HEIN, M., ZIMPRICH, R., WEBER, J., BERGMANN, L.: Olmütz, eine deutsche Stadt in Mähren. Olomouc, 1939, L. Kullil, s. 38.
- HERZ, H.: Der nationale Besitzstand und die Bevölkerungsbewegung in Mähren und Österreichisch-Schlesien. Brünn, 1909, 38 s.
- HOSÁK, L.: Státní převrat v Břeclavi roku 1918. Výroční zpráva RG v Břeclavi za rok 1929/30. Vlastivědný a muzejní spolek, Břeclav, 1930, s. 25.
- HRBÁČEK, J.: Obsazení Opavy čsl. vojskem. Věstník pluků Stráže Svobody, 1937, s. 6 – 8.
- HRBEK, BOLESLAV: Severní Morava v prvních dnech své svobody. Vlastivědný sborník střední a severní Moravy, 1929/30, 101/3.
- CHARMATZ, R.: Österreichs innere und äussere Politik von 1895 – 1914. Leipzig, 1918, s. 51 – 52.
- KAPRAS, J.: České Slezsko a státní převrat. Okresní osvětový sbor v Opavě, Opava, 1927, 36 s.
- Kapras, J.: Češi a Němci. Přehled historický. Český muzejní spolek pro kraj českolipský, Mladá Boleslav, 13 s.
- KAŠLÍK, M.: Valašští dobrovolci v letech 1918 – 1919. Naše Valašsko, 1939, 9/16.
- KAŠPAR, R. a kol.: Kniha o Liberci. Dialog, Liberec, 1996, 664 s.
- Kol.: Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918 – 1938. Verlag für Geschichte u. Politik, Oldenburg Verlag, München, 1993, Sv. 1, s. 534.
- Kol.: Dějiny města Brna. II.díl, BLOK, Brno, 1973, 380 s.
- Kol.: Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. Teil 1: Von der Staatsgründung bis zum ersten Kabinett Beneš 1918–1921. Manfred Alexander. München-Wien, 1983, (Veröff. des Collegium Carolinum 49/1), Dokument 10, s. 92.
- KOLMER, G.: Parlament und Verfassung in Österreich 1848 – 1904. Band 7., Wien, 1902 – 1914, s. 412.
- KOŘALKA, J.: Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914. Argo, Praha, 1996, 141 s.
- KRCAL, H.: Der Umsturz im Jahre 1918 in Iglau. Zeitschrift für Geschichte und Landeskunde Mährens, č. 45/1943, s. 198 – 203.
- KRYČER, R.: Jihomoravští hraničáři. Ústřední výbor Národní jednoty pro jihozápadní Moravu, Brno, 1925, 171 s.
- KŘEN, J.: Konfliktní společenství Češi a Němci 1780 – 1918. Academia, Praha, 1990, 508 s.
- KUČA, K.: BRNO, vývoj města, předměstí a připojených vesnic. Nakladatelství Baset, Praha – Brno, 2000, s. 225 – 232.
- LEICHTER, O.: Otto Bauer. Tragödie oder Triumph. Europa Verlag, Wien-Frankfurt-Zürich, 1970, s. 96 – 97.
- Linz, N.: Das Verhältnis der sudetendeutschen Parteien zum tschechoslowakischen Staat in der Zeit seiner Entstehung 1917 – 1920. MS. Zulassungsarbeit, Erlangen, 1966, s. 15.

- LINHERT, C.: Spolupráce českého a německého proletariátu v Jihlavě v letech 1918 – 1921. Muzeum Vysočiny v Jihlavě, Jihlava, 1988, 26 s.
- LOUKOCKÝ, J.: Doba státního převratu na Uničovsku. Uničovsko v minulosti a dnes.
- LÖWENFELD-RUSS, H.: Im Kampf gegen den Hunger. Aus den Erinnerungen des Staatssekretärs für Volksernährung 1918 – 1920. Oldenburger Verlag, München, 1986, s. 340.
- Okresní osvětový sbor, Uničov, 1928, s. 91 – 94.
- Mapový lexikon obcí ČSSR, 1:200 000, podle správního rozdělení 1. února 1967. Kartografické nakladatelství, Praha, 1968.
- MÁŠA, J.: 29. říjen 1918 na moravském místodržitelství. In: Státní převrat v roce 1918 v Brně. Moravský legionář, Brno, 1933, s. 11.
- Mayerhofer, K.: Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst. Band 1 – 5, Wien, 1897.
- MENGER, M.: Der böhmische Ausgleich. Cottasche Buchhandlung, Stuttgart, 1891, 398 s.
- MOLISCH, P.: Vom Kampf der Tschechen um ihren Staat. Wilhelm Braumüller, Universitäts-Verlagsbuchhandlung, Wien und Leipzig, 1929, 164 s.
- MOLISCH, P.: Die sudetendeutsche Freiheitbewegung in den Jahren 1918–1919. Wilhelm Braumüller, Universitäts-Verlagsbuchhandlung, Wien – Leipzig, 1932, 191 s.
- MRCHTLER, P.: Die Verflechtung der österreichische Eisenbahnen am Anfang der Ersten Republik. Die Trennung des altösterreichischen Eisenbahnwesens nach dem Zusammenbruch der Donaumonarchie. Mitteilung des ÖStA 17/18 (1964/1965), s. 800.
- NOVÁČEK, S.: Z dějin Židů v Ivančicích na Moravě se zvláštním zaměřením na jejich sblížení s Čechy po vzniku ČSR. In: Židé a Morava. Sborník z konference konané v listopadu 1996 v Kroměříži. Muzeum Kroměřížska, Kroměříž, 1997, s. 73.
- Nittner, E.: Dokumente zur Sudetendeutschen Frage 1918 – 1959. Ackermann-Gemeinde, München, 1959, dokument č. 16, s. 53.
- OLDOFREDI, H.: Zwischen Krieg und Frieden. Erinnerungen Zürich – Leipzig – Wien, Anatheia – Verlag, 1925, 203 s.
- PALACKÝ, F.: Spisy drobné. I. díl. Bursík a Kohout, Praha, 1898, s. 78 – 96.
- PALLAS, L.: Jazyková otázka a podmínky vytváření národního vědomí ve Slezsku. Profil, Ostrava, 1970, 163 s.
- PEROUTKA, F.: Budování státu, rok 1918. Fr. Borový, Praha, 1933, 528 s.
- PEŘICH, L.: Slezsko, přehled národnostního vývoje. Nakladatelství Vyšehrad, Praha, 1945, 172 s.
- Podrobný seznam míst zemí rakouských. zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1910. XI. SLEZSKO. C. k. Dvorní a státní tiskárny, Vídeň, 1918, 74 s.
- Přehled obcí v Československé socialistické republice, jejichž názvy zanikly, byly změněny, nebo se staly místními částmi v době od 5.V. 1945 – 1.VII. 1964. Nakladatelství dopravy a spojů, Praha, 1964, 104 s.
- SELIGER, J.: Das selbständige Deutschböhmen. In: Der Kampf, 1918, s. 719 – 723.
- SCHAUSBERGER, N.: Der Griff nach Österreich. Der Anschluss, Wien-München, 1978, s. 48.
- SCHMIED, E.: J. W. Titta und der Deutsche Volksrat für Böhmen. In: Bohemia, Oldenburger Verlag, München, 1985, č. 26/1985, s. 318.
- SCHWARZ, E.: Sudetendeutsche Sprachräume. Ernst Reinhardt, München, 1935, 321 s.
- SICHA, R.: Český voják a říjnový převrat v Brně. Příspěvek k dějinám národního odboje domácího. Barvič a Novotný, Brno, 1933, s. 52.
- SIEGHART, R.: Die letzten Jahrzehnte einer Grossmacht. Menschen, Völker, Probleme des Habsburgerreiches. Berlin, 1932, s. 310 – 312.
- SOVADINA, M.: Jablonné v Podještědí – historický přehled. IN: P. Zdislava z Jablonného. ONV a Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě, s. 50.
- SOVADINA, M.: Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990. Státní okresní archiv Česká Lípa, Česká Lípa, 1998, I. vydání, 194 s.

Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder. bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. X. MÄHREN. K.k. Hof – und Staatsdruckerei, Wien, 1918, 239 s.

SPINA, Fr.: Das Schicksaal, der Schönhengster Sprachinsel. Deutsche Jugendland, 6, sešit 7, s. 16 – 18.

SPRINGER, J.: Konec sudetenlandského odboje 15. prosince 1918 v Šumperku. Šumperk, 1933, zvl. ot. z Památníku národního osvobození na Šumpersku roku 1918/19, nákl. vl., 24 s.

Statistický lexikon obcí v Republice československé, I. Čechy. II., Státní úřad statistický, Praha, 1924, 96 s.

Statistický lexikon obcí v Republice československé, II. Morava a Slezsko. Státní úřad statistický, Praha, 1924, I. vydání, 220 s.

Státní převrat z roku 1918 v Brně. Uspořádal Josef Kudela. Naše Revoluce. 1933, 315/62, 461, zvl. ot. Brno 1933, Moravský legionář, 52 s.

SUTTER, B.: Die Badenischen Sprachenverordnungen von 1897. Band 1 – 2, Böhlau, Graz, Köln, 1960, s. 168 – 170.

SVOZIL, O.: Vznik Československa ve světle obecních kronik. In: Severní Morava, sv. 56/1988, OVM Šumperk, Šumperk, 1988, s. 8.

ŠMAHEL, Fr.: Husitské Čechy, struktury, procesy, ideje. NLN, Praha, 2001, 758 s.

ŠMERAL, B.: Výbor z díla 1902 – 1921. ODEON, Praha, 1981, s. 129 – 130.

TÁŠEK, D.: Nevyhlášená válka. Boje o Slovensko 1918 – 1920. Epoque, Praha, 2005, s. 48.

URBÁŠEK, P.: Vzpomínky štábního kapitána Vladimíra Tomka na události po 28. říjnu 1918 v Olomouci a na severní Moravě. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, č. 256, Olomouc, 1988, s. 1 – 16.

Übersichtskarte der Steuer-Bezirke und Katastral Gemeinden von Maehren und Schlesien. 1844, 12 l.

UVÍRA, R.: Brněnský převrat 1918. Vlastním nákladem, Brno, 1930, s. 88.

WALDNER, W. F.: Das deutsche Brünn. H.v.B. der „BRUNA“, Nürnberg, 1980, 32 s.

VAŠEK, A. E.: V Brně za převratu. Obrázky a dokumenty. Moravské nakladatelství, Brno, 1934, s. 144.

VOBORNÍK, J.: Několik útržků ze zápisků jednatele Okresního národního výboru v Náchodě. Od kladského pomezí, 6, 41/6.

ZEMÁNEK, A.: 28. říjen v Olomouci. Vlastivědný sborník střední a severní Moravy. 1938/9, 21/4.

ZEITHAMMER, A.: Zur Geschichte der böhmischen Ausgleichsversuche (1865 – 1871). Teil 1, 2, Prag, 1912 – 1913.

Elektronické zdroje:

BACHMANN, H.: Die Landesregierung von Deutschböhmen und das verweigerte Selbstbestimmungsrecht 1918/19. www.vho.org/D/diwald/bachmann.html, vytv. 13.11. 2007.

Elektronická podoba Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918 www.alex.onb.ac.at/alex.htm.

Internetové stránky ÖStA: www.archivinformationssystem.at.

Použité archivní prameny:

Archiv des Vereines für die Geschichte der Arbeiterbewegung Wien.

Farní pamětní kniha farnosti Rapotín, archiv farního úřadu Rapotín.

Österreichisches Staatsarchiv (dále ÖStA) Wien, AdR, Allgemeine Reihe 1918 – 1938, sign. AT-OeStA/AdR HBbBuT PTV Allg Reihe.

ÖStA Wien, AdR, Büro Seitz 1918 – 1920, AT-OeStA/AdR OBh Büro Seitz.

ÖStA Wien, AdR, Deutschböhmisches Landesregierung 1918 – 1919, AT-OeStA/AdR OBh DtbLR.

ÖStA Wien, AdR, Ministerratsprotokolle 1918 – 1938, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep.

ÖStA Wien, AdR, Staatskanzlei/Bundeskanzleramt alt 1918 – 1923, sign. AT-OeStA/AdR BKA Stk/BKA alt.

ÖStA Wien, AdR, Staatsratprotokolle 1918 – 1919, sign. AT-OeStA/AdR MRang MR 1. Rep StRP.

ÖStA Wien, HHStA, Geschäftstagebuch, Zl. 5401 – 9850, sign. AT-OeStA/HHStA HA OMeA Protokolle 193.

ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Friedrich Frh. von Wieser, sign. AT-OeStA/HHStA SB NI Friedrich Wieser.

Österreichisches Verwaltungsarchiv Wien, Fond Ministerium des Inneren, Präsidiale.

SOka Olomouc, Fond M 1-1 AMO – Presidiální registratura 1918, karton 31.

SOka Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1.

SOka Šumperk, fond Národní výbor pro severní Moravu v Zábřehu, karton 1.

SOka Šumperk, fond Severomoravský národní výbor v Šumperku, karton 1.

Zemský archiv Brno, Fond B 13, Moravské místodržitelství – prezidium.

Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1 – 3.

Zemský archiv Brno, Fond B 13, Moravské místodržitelství – dávky, poplatky, pošta 1917 – 1918, karton 1567.

Zemský archiv Brno, Fond B 13, Moravské místodržitelství – obecní věci 1914 – 1918, karton 1367.

Zemský archiv Brno, Fond B 13, Moravské místodržitelství – Vojenské věci 1917 – 1918, karton 1.

Zemský archiv Brno, Fond B 13, Moravské místodržitelství – Různé policejní věci 1817 – 1918, karton 1.

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Český národní výbor ve Štěpánově, nezinventarizováno ke dni 30. ledna 2006.

Přílohy

1) Nařízení ministra vnitra č. 175 v souladu se zúčastněnými ministry z 19. května 1918, týkající se trvalého přenesení činností státního místodržitelství na zřizovaná krajská hejtmanství v Čechách.

Na základě § 9 zákona z 19. května 1868, R. G. Bl. č. 44, bylo nařízeno následující:

§ 1.

V Království českém jest ministerstvem vnitra přikázáno zřídit kromě sídla státního místodržitelství dvanáct nových stálých úředních míst k zajištění činností státního místodržitelství ve jménu státního místodržitele; tyto budou vedeny v tomto služebním pojednání pod označením „krajských hejtmánů“.

Oblast, na kterou se vztahuje působnost krajského hejtmána, bude označována jako „kraj“, činnost zajišťující úřad vedený krajským hejtmánem označován jako „krajská vláda“.

§ 2.

Současné rozdělení Království českého na politické úřední okresy bude pozměněno podle opatření dle dodatku A.

Území krajů a příslušná sídla krajských hejtmánů budou stanovena v dodatku B. Královské hlavní město Praha stejně jako politické okresy Karlín, Královské Vinohrady, Smíchov a Žižkov zůstávají bezprostředně podřízeny státnímu místodržiteli.

§ 3.

Krajskému hejtmanovi bude pro jeho úřední oblast příslušet všeobecná úřední působnost podle následujících odstavců, která přísluší dle nově vyhlášených zákonů a nařízení státnímu místodržiteli.

Podle těchto dispozic přísluší krajskému hejtmanovi obzvláště dozor nad vytvořeným krajem, státnímu místodržiteli jako nejvyššímu nadřízenému politické správy země přísluší dozor nad podřízenými úřady, sbory a orgány, vydáváním úředních opatření a nařízení a rozhodování ve druhé instanci, nad stížnostmi proti opatřením podřízených úřadů a orgánů dle kompetenčního opatření státního místodržitele.

§ 4.

Státnímu místodržiteli s jemu podřízeným místodržitelstvím zůstávají vyhrazena:

1. úřední jednání, která se vztahují na více krajů, pokud je dle existujících zákonů povolán zemský politický úřad;
2. záležitosti zemského sněmu stejně jako opatření a rozhodnutí v záležitostech voleb do říšské rady a voleb do zemského sněmu;
3. opatření, která má v případě stanovení místních nebo časových výjimek ve znění existujících zákonů učinit zemský šéf;
4. zajištění úředních jednání všech úředních dorozumění s jinými politickými zemskými úřady nebo vrchními zemskými soudy;
5. finanční státní služba pro oblast politické správy v zemi, stejně jako všechna opatření a rozhodnutí v záležitostech, které souvisejí s nakládáním se státními prostředky nebo s fondy státní správy, vznášení návrhů k subvencím a příspěvkům všeho druhu ze státních prostředků se zřetelem k jednotlivým cílům státní správy, dále rozdělení a uvolňování povolených státních stipendií (či podpor);
6. úřední jednání ve věcech šlechtictví a lenních záležitostech;
7. záležitosti duchovní správy s výjimkou konkurenčních věcí a nadačních úředních podání;
8. záležitosti vysokých škol existujících v zemi a s vysokými školami v kontaktu jsoucích humanitárních a sanitačních zařízení a vědeckých institucí;
9. úřední jednání ve věci existujících zařízení správy zemských výborů stejně jako zařízení donucovacích prací a zkrášlovacích zařízení;
10. úřední jednání ve věci zákonného stavu politických spolků;
11. stanovení sanitačních a veterinárních policejních opatření, pokud se mají tato opatření vztahovat na celou zemi;
12. nakládání se vzory pro skládání zkoušek;
13. úřední jednání v personálních záležitostech krajských vlád, stejně tak podřízeným orgánům a úřadům příslušejících úředníků, pomocných kancelářských sil (příručích) a posluhů, jmenovitě přijímání, ustanovování, povyšování, přeložení do dočasné nebo trvalé výslužby či do jiných statusů a povolování služebních změn, bez újmy krajského hejtmana v oprávnění uplatňovat odpovědnost k jeho podřízeným úřadům a podřízeným v jeho úřední oblasti;
14. vznášení návrhů na udělení titulů, řádů a ostatních státních vyznamenání.

Ohraničení příslušnosti mezi státním místodržitelstvím a krajskou vládou ve vojenských záležitostech bude stanoveno skrze zvláštní nařízení.

Státnímu místodržiteli bude dáno k vůli vyhradit své úřední konání nebo obstarání činností, které mu jsou vyhrazeny od prvního odstavce, případně také jiné záležitosti, v nichž strany nemají nárok na rozhodnutí v příslušné instanci a které spadají do oblasti působení krajských hejtmanů a přenést je na krajské hejtmány.

§ 5.

Úřední sepsání vycházející od krajského hejtmana se dějí za státního místodržitele a jeho jménem.

Právní postup proti opatřením a rozhodnutím krajských hejtmanů probíhá dle opatření existujících předpisů bezprostředně na dotčených centrálních místech.

§ 6.

Komunikace mezi státním místodržitelstvím a politickými úřady první instance proběhne také v každém případě, ve kterém je krajská vláda vyřazena z instanční postupu, cestou krajské vlády. Komunikace mezi krajskou vládou a centrálními místy bude probíhat dle pravidla bezprostředně. Příslušnému ministrovi zůstává vyhrazeno rozhodování všeobecně pro určené druhy činností. Podání centrálním místům učiní státní místodržitelství. Stejně nařízení může být učiněno státním místodržitelem všeobecně nebo v jednotlivých, zvláštních případech.

§ 7.

Pro jednání, rozhodování a postup ve věci právních prostředků platí pro krajská hejtmanství ty samé předpisy jako pro státní místodržitelství.

§ 8.

Přidělení požadovaných náměstků krajského hejtmana, jakož jiného, dle potřeby krajské vlády vyčleněného politického koncepčního, odborného, kancelářského a služebního personálu stejně jako vytváření odborných oddělení bude regulováno zvláštním nařízením.

Za účelem při krajské vládě vyvstanuvších výdajů k pokrytí úředních a kancelářských požadavků, dále k pokrytí služebních cest, budou krajským hejtmanům převedeny paušální částky v odpovídající výši.

§ 9.

Státní místodržitel disponuje státní policií v zemi a drží dozor nad vedením záležitostí krajských vlád a jim podřízených politických a policejních úřadů první instance. Krajští hejtmani mu jsou podřízeni bezprostředně.

§ 10.

Předpisy tohoto nařízení platí pro všechny záležitosti, o kterých u státního místodržitelství nebude ještě v okamžiku počátku úřední působnosti krajských vlád rozhodnuto.

§ 11.

Předpisy tohoto nařízení o úřední působnosti krajských hejtmanů a krajských vlád dojdou užití pro oblast každého jednotlivého kraje dnem zřízení kraje.

Požadované přípravné práce budou bez průtahů zahájeny, tak že nejpozději 1. ledna 1919 bude moci začít zřízení krajů.

§ 12.

Časový úsek, ve kterém budou účinné změny v rozdělení Království českého do politických úředních okresů (příloha A), stejně tak časový úsek, ve kterém budou zřízeny kraje, bude případně pevně stanoven skrze nařízení ministra vnitra.

§ 13.

Nařízení ministra vnitra ze dne 31. července 1868, R. G. Bl. č. 114, týkající se přenesení zajištění činností státního místodržitelství na okresní hejtmany ve jménu státního místodržitele v Čechách, bude s 1. lednem 1919 zrušeno.

§ 14.

Toto nařízení vstupuje v účinnost v den vyhlášení.

In: Reichsgesetzblatt für die Reichsräte vertretenen Königreich und Länder. Ročník 1918, 19. května 1918, Sv. XC, s. 453 – 463.

přeložil Richard Jašš

2) Nařízení ministra vnitra č. 176 ze dne 19. května 1918 týkající se provedení jednotlivých změn v politických úředních okresech Království českého a zřízení krajů Litoměřice a Praha okolí.

Na základě § 12 ministerského nařízení z 19. května 1918, R. G. Bl. č. 175 bylo nařízeno následující:

§ 1.

Změnou rozdělení Království českého do politických úředních okresů (příloha A nařízení z 19. května 1918, R. G. Bl. č. 175) vstupují stran politických okresů Beroun, Duchcov, Hořovice, Karlín, Karlín venkovský okres, Královské Vinohrady, Louny, Litoměřice, Rakovník, Roudnice, Žatec, Smíchov, Smíchov venkovský okres a Žižkov, tak jako převedení obce Hluboká soudního okresu Manetín z politického okresu Kralovice do politického okresu Podbořany s účinností s 1. lednem 1919.

§ 2.

Kraje Litoměřice a Praha okolí (Dodatek B dotyčného nařízení) budou zřízeny s 1. lednem 1919.

Dodatek B k nařízení ministra vnitra č. 175 ze dne 19. května 1918 – Změny v rozdělení Království českého na politické okresy

Kraje v Království českém

Označení kraje a sídlo úřadu krajského hejmanství	Kraj zaujímá politické okresy
Budějovice (Budějovice)	Oddíl I: Kašperské Hory, Kaplice, Krumlov, Nová Bystřice, Nýrsko, Prachatice Oddíl II: Budějovice
Čáslav (Čáslav)	Čáslav, Chotěboř, Německý Brod, Humpolec, Kolín, Kutná Hora, Ledeč
Cheb (Cheb)	Aš, Horšův Týn, Cheb, Locket, Falknov, Kraslice, Kadaň, Karlovy Vary, Žlutice, Mariánské Lázně, Měchov, Nejdek, Planá, Svatý Jáchymov, Tachov, Teplá
Jičín (Jičín)	Hořice, Jičín, Mladá Boleslav, Mnichovo Hradiště, Nový Bydžov, Nová Paka, Poděbrady, Semily, Jilemnice, Turnov
Hradec Králové (Hradec Králové)	Česká Skalice, Chrudim, Ústí nad Orlicí, Hradec Králové, Dvůr Králové nad Labem, Litomyšl, Náchod, Nové město nad Metují, Pardubice, Polička, Rychnov nad Kněžnou, Žamberk
Litoměřice (Litoměřice)	Ústí nad Labem, Most, Duchcov, Chomůtov, Litoměřice, Podbořany, Přisečnice, Žatec, Teplice-Šenava, Děčín
Plzeň (Plzeň)	Klatovy, Kralovice, Plzeň, Přeštice, Rokycany, Domažlice
Písek (Písek)	Blatná, Hluboká, Hořovice, Týn nad Vltavou, Písek, Příbram, Sušice, Strakonice, Vodňany
Praha okolí (Královské Vinohrady)	Beroun, Český Brod, Brandýs nad Labem, Karlín venkovský okres, Kladno, Kralupy nad Vltavou, Louny, Mělník, Rakovník, Roudnice, Slaný, Smíchov vesnický okres
Liberec (Liberec)	Česká Lípa, Dubá, Německé Jablonné, Frýdland, Jablonec nad Nisou, Mimoň, Liberec vesnický okres, Liberec město, Rumburk, Šluknov, Varnsdorf
Tábor (Tábor)	Benešov, Kamenice nad Lípou, Milevsko, Jindřichův Hradec, Pelhřimov, Sedlčany, Tábor, Veselí nad Lužnicí, Třeboň
Trutnov (Trutnov)	Hostinné, Broumov, Králíky, Vrchlabí, Lanškroun, Trutnov

Dodatek A k nařízení ministra vnitra č. 175 ze dne 19. května 1918 – Změny v rozdělení Království českého na politické okresy

I.

Z politického okresu		bude přesunuta		do politického okresu
		soudní okres	obce	
1.	Žatec	.	Jimlín (s. okres Postoloprty)	Louny
2.	Rakovník	.	Svojetín, Veclov (Rakovník)	Žatec
3.	Kralovice	.	Hluboká (Manetín)	Podbořany
			Bezvěrov, Čestětín, Německé Doubřavice, Kotaneč, Krašov, Luková, Mezí, Nečtiny, Potok, Preitenštejn, Rabštejn, Račín, Hrádek, Vlkošov, Bržín, Vysočany, Stvolny (Manětín)	Žlutice
			Hůrky, Zahradka (Manětín)	Stříbro
4.	Plzeň	.	Litice (Plzeň)	Stříbro
5.	Horšův Týn	.	Chotiměř, Lštění, Vraňov, Kamenice, Křenov, Kvičovice, Hlohová, Hlohovčice, Malonice, Močerady, Poděvousy, Přívozec, Pučlice, Všekary, Staňkov Ves, Staňkov Městys, Štychov, Čermná, Osvračín (Horšův Týn)	Domažlice
6.	Domažlice	.	Haselbach, Zdanov, Nemanice (Domažlice)	Horšův Týn
7.	Sušice	.	Stachy (Kašperské Hory)	Strakonice
8.	Prachatice	.	Bohumilice, Bošice, Boubská, Čkyně, Dolany, Zdíkov, Zdíkovec, Račov, Svatá Máří, Výškovice, Onšovice (Vimperk)	Strakonice
			Babice, Chvalovice, Horní Chrášťany (Netolice)	Krumlov
9.	Strakonice	Horažďovice	.	Sušice
10.	Budějovice	.	Radošovice, Záboř (Budějovice)	Krumlov
			Pěčín, Kondráč (Trhové Sviny)	Kaplice
11.	Krumlov	.	Brlohy, Nová Ves (Chvalšiny)	Budějovice
			Chlum, Zlatá Koruna, Holubov, Krasejovka, Křemže, Mirkovice, Prostřední Svince, Mojně, Mříč, Netřebice, Opalice, Přisečná, Rojšín, Rájov, Zubčice, Dolní Třebonín, Velešín (Krumlov)	
12.	Kaplice	.	Dlouhá, Velký Pořešín, Soběnov (Kaplice)	Budějovice
			Hranice u Nových Hradů (Nové Hradý)	Třeboň
13.	Německý Brod	.	Hubenov (Štoky)	Pelhřimov
			Hlavkov (Štoky)	Humpolec
14.	Polička	.	Česká Radiměř, Dlouhá, Banín, Brněnec, Německá Bělá, Stašov, Limberk, Lavičné, Modřec, Jedlová (Polička)	Lanškroun
15.	Litomyšl	.	Opatov, Květná, Jetřichova Ves, Chmelík, Janov, Karle, Koclířov, Litrbachy, Mikulčič, Semanín, Strakov, Überdörfel (Litomyšl)	Lanškroun
16.	Vysoké Mýto	Skuteč	.	Polička

17.	Lanškroun		České Libchavy, Česká Třebová, Velká Řetová, Dobrá Voda, Kerhartice, Malá Řetová, Dlouhá Třebová, Lhotka, Párník, Přívrat, Rviště, Říčky, Sudislav, Ústí nad Orlicí (Ústí nad Orlicí)	Vysoké Mýto
			Sopotnice (Ústí nad Orlicí)	Rychnov nad Kněžnou
			Černná, Herbotice, Koburk, Nepomuky, Dolní Heřmanice, Horní Heřmanice, Petrovice, Rydrovice, Bystrce, Výprachtice (Lanškroun)	Žamberk
18.	Broumov	Police	.	Náchod
19.	Nová Paka		Lanžov, Horní Dehtov, Poličany, Sedlec, Trotina, Zábřezí (Hořice)	Dvůr Králové nad Labem
20.	Jilemnice	Roketnice nad Jizerou	.	Vrchlabí
		.	Zálesní Lhota (Jilemnice)	
		.	Studeneč (Jilemnice)	Nová Paka
21.	Turnov	.	Bezděčín (Turnov)	Jablonec nad Nisou
22.	Česká Lípa	.	Cetňov (Mimoň)	Turnov
23.	Mnichovo Hradiště	.	Bezdědice, Nosalov, Víška (Bělá)	Dubá
24.	Litoměřice		Bohušovice, České Kopisty, Brňany, Německé Kopisty, Travčice, Hrdly, Keblice, Podčaply, Terežín (Litoměřice)	Roudnice
			Chodovlice, Chrástany, Děčany, Úpohlavy, Šepetely, Semeč, Staré, Třebivlice, Třebenice, Vrbičany (Lovosice)	
			Leská, Skalice (Lovosice)	Duchcov
25.	Louny	.	Rané (Louny)	Duchcov

II.

Nově zřízená okresní hejtmanství				
s úředním sídlem v		pro		politického okresu
		soudní okresy	obce	
1.	Karlín vesnický okres	Říčany	.	Žižkov
		.	Březiněves, Chvaly, Ďáblice, Veliký Bašť, Čakovice, Veliká Ves, Klecany, Hoštice, Pannenské Břežany, Kbely, Kyje, Klíčany, Kojetice, Letňany, Líbeznice, Maslovice, Myškovice, Horní Počernice, Předboj, Radonice, Satalice, Sedlec, Svěpravice, Třeboradice, Dolní Chabry, Dolní Počernice, Větrušice, Vinoř, Vodochody, Vodolka, Zdiby (Karlín)	Karlín
		.	Hodkovičky, Kunratice (Nusle)	Královské Vinohrady
		.	Chodov, Hostivař, Šeberov, Záběhllice (Vršovice)	Žižkov
2.	Smíchov vesnický okres	Jílové	.	Královské Vinohrady
		Zbraslav	.	Smíchov
			Štěrboholy (Žižkov)	Žižkov

			Úholičky, Únětice, Běloky, Chýnice, Choteč, Dobříč, Dobrovíz, Velké Čičovice, Kněževes, Velké Přílepy, Holubice, Horoměřice, Malé Čičovice, Kněžívka, Kovary, Kozinec, Letky, Libochovičky, Libšice, Noutonice, Ořech, Řeporyje, Řepy, Roztoky, Ruzyně, Statenice, Stodůlky, Středokluky, Sukdol, Svrkyně, Třebonice, Trněný Újezd, Tuchoměřice, Tursko, Přední Kopanina, Zájezd, Žalov, Zbuzany, Zlejčín (Smíchov)	
3.	Beroun	Beroun		Hořovice
4.	Nýrsko	Nýrsko		Klatovy
			Březí, Jesení (Klatovy) Prapořiště, Hájek, Chalupy, Hiršava, Studánky, Maxberg, Všeruby, Mysliv, Springenberg, Brůdek (Kdyně)	Domažlice
5.	Kašperské Hory	Hartmanice		Sušice
			Kašperské Hory, Tuškov, Grosshaid, Innergefeld, Nicov, Červená, Štádlovských Podílů I, Dolní Rejštejn, Cimruky (Kašperské Hory)	
5.	Kašperské Hory		Albrechtce, Dlouhá Ves, Sviná (Sušice)	Sušice
6.	Vodňany	Vodňany		Písek
			Čichtice, Lhenice, Velký Bor, Malovice, Hrbov, Hlavatce, Hořkovice, Hracholusky, Hvožd'any, Malovičky, Krtely, Libějice, Líkařova Lhota, Lužice, Mahouš, Němčice, Nestanice, Netolice, Petřův Dvůr, Podeřiště, Protivec, Radomilice, Schipoun, Černoves, Sedlec, Strpy, Zvířetice, Svonice, Obora, Třebanice, Truskovice, Vatkov, Oujezdec, Vitějice, Olšovice, Žernovice, Žitná (Netolice)	Prachatice
			Staré Prachatice, Ouřice, Běleč, Budkov, Chocholatá Lhota, Chlumany, Dvory, Husinec, Jelemka, Lažice, Lipovice, Mičovice, Nebahov, Pěčnov, Švihov, Těšovice, Dolní Kožlí, Vlachovo Březí, Oseky, Zábrdí, Žárovna (Prachatice)	
		Hoštice (Vimperk)		
7.	Hluboká	Hluboká, Lišov		Budějovice
8.	Veselí nad Lužnicí	Lomnice nad Lužnicí, Veselí nad Lužnicí		Třeboň
		Soběslav		Tábor
9.	Nová Bystřice	Nová Bystřice		Jindřichův Hradec
			Blažejov, Studnice, Buk, Německý Malíkov, Děbolín, Kačlehy, Velký Ratmírov, Jindřiší, Dvoreček, Člunek, Radouňka, Malý Ratmírov, Hospříz, Matná, Mutiněves, Neudek, Dolní Pěna, Dolní Žďár, Horní Pěna, Horní Žďár, Otín, Rodinov, Lodhěřov, Hrutkov, Lomy, Oldřiš, Německá Radouň (Jindřichův Hradec)	
			Kamenná, Blumendorf, Pozovice, Německá Vyskytná, Německý Schützendorf, Dobrodín, Hybrálec, Bedřichov, Hilbersdorf, Dvorce, Jiřín, Jezina, Mukubruny, Nové Dvory, Petrovice, Pávov, Šlapanov, Stříteř, Ždírec, Smrčná, Smilov, Štoky, Dolní Věžnice, Waldhof (Štoky)	Německý Brod
9.	Nová Bystřice		Frydnava, Hochtanov, Dlouhá Ves, Bartošov (Německý Brod)	Německý Brod

10.	Králíky	Králíky, Rokytnice		Žamberk
			Vorlička, Valteřice, Čenkovice (Lanškroun) Deštná, Olešnice, Plasnice, Polomy, Sedloňov, Trčkov (Nové Město nad Metují)	Lanškroun Nové Město nad Metují
11.	Česká Skalice	Česká Skalice		Náchod
		Úpice		Trutnov
12.	Hostinné	Hostinné		Vrchlabí
			Starobucké Debrné, Dubenec, Hradiště, Velká Bukovina, Huntířov, Harcov, Kašov, Kocléřov, Kladruby, Království I, Království II, Království III, Kohoutov, Komárov, Kukus, Žírecká Podstráň, Libotov, Dolní Nemaňov, Dolní Vlčkovice, Horní Vlčkovice, Prohruby, Zboží, Kočeň, Žírec Ves, Žírec Městys, Hříbojedy, Sylvarov, Záboří, Stanovice, Hvězda, Vyhnanov, Střeziměřice (Dvůr Králové nad Labem)	Dvůr Králové nad Labem
			Hrabčice, Heřmanice, Malá Bukovina, Litice, Brod, Zaloňov, Slotov, Vestec (Jaroměř)	
			Velká Borovnice, Nedař, Stupné, Vidochoh (Nová Paka)	Nová Paka
13.	Mimoň	Mimoň		Česká Lípa
			Jezová, Vrchbělá, Dolní Krupá, Dolní Rokyta, Horní Rokyta (Bělá)	Mnichovo Hradiště
14.	Hořice		Sylvarův Újezd, Bašnice, Bezník, Blsko, Bohánka, Březovice, Bříšťany, Cerekvice, Chlum, Chroustov, Chvalina, Domoslavice, Velký Vřešťov, Velké Jeřice, Velká Třemešoves, Hněvčoves, Holovousy, Hořice, Kaly, Petrovičky, Libonice, Lukavec u Hořic, Miletín, Milovice, Mlázovice, Horní Černůtky, Horní Dobrá Voda, Ostrov, Ouhlejev, Podhorní Újezd, Pšánky, Rašín, Rohoznice, Červená Třemešná, Šárová Lhota, Sobšice, Sukorady, Tetín, Třebihošť, Třebovětice, Dolní Černůtky, Dolní Dobrá Voda, Vojice, Ostroměň, Votuz, Vrchovnice, Vřesník, Želkovice (Hořice)	Nová Paka

In: Reichsgesetzblatt für die Reichsrath vertretenen Königreich und Länder. Ročník 1918, 19. května 1918, Sv. XC, s. 453 – 463.

přeložil Richard Jašš

3) Provolání německých poslanců z Čech k německo-rakouskému prozatímnímu národnímu shromáždění

Vážené národní shromáždění!

Na základě prohlášení ustavujícího se národního shromáždění Německého Rakouska ze dne 21. října 1918 a nařízení Výkonného výboru ze dne 29. října 1918 se neprodleně shromáždili němečtí poslanci z Čech v prostorách dolnorakouského zemského domu, dali vzniknout zemskému shromáždění a při tom vydali jednomyslně následující usnesení:

My, německým lidem v Čechách na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva zvolení poslanci, jsme se sešli na tomto prozatímním zemském shromáždění; na základě všeobecně uznaného práva národů na sebeurčení a na základě usnesení německo-rakouského Národního shromáždění zřizujeme v našich sídelních oblastech spořádanou správu a tak

chráníme náš lid před cizí nadvládou a hospodářskou nouzí. Zemské shromáždění se sešlo v úterý 29. října 1918 v dolnorakouském zemském domě a vydalo následující usnesení:

1. Jménem zastoupeného lidu a území vyhláší zemské shromáždění samosprávné provincie státu Německé Rakousko Deutschböhmen, že uznává, až do konečného uspořádání ústavy, německo-rakouské národní shromáždění vytvořené v pondělí 21. října 1918 v zemském domě ve Vídni i s jeho podřízenými jako a nadřízenými orgány jako svůj jediný a nejvyšší zákonodárný orgán a prohlašuje bezvýhradné podřízení usnesením německo-rakouského národního shromáždění a nařízením německo-rakouských úřadů stejně tak i zemským shromážděním zastoupený lid a území. Provincie Deutschböhmen slibuje dostát stejným právům a povinnostem jako ostatní země Německého Rakouska a sdílet svůj osud v neporušitelném svazku a věrnosti.

2. Až do vyhlášení ústavy a správy Německého Rakouska na demokratickém základě vydává Deutschböhmen následující prozatímní ústavu: [Následující ustanovení se v podstatě shodovala s později znovu vydaným zákonem týkajícím se převzetí státní správy v zemích a podobným způsobem byla také vydána pro Sudetenland. – poznámka R. Freisslera]

Na základě těchto usnesení přistoupilo zemské shromáždění k volbě prozatímních správců úřadů. Navrženi byli: jako zemský hejtman: Pacher, jako první zástupce: Seliger, druhý zástupce: Maixner, přisedící: Hartl, Krützner, Soukup, Schäfer, Hillebrand, Herold, Schreiter a Lodgman. Za členy dohlížecího výboru: Jäger, Spiess, Kraus a Glöckner.

Poté zemské shromáždění vyhlásilo následující usnesení:

1. Zemská vláda vyzve německo-rakouské národního shromáždění, aby konstitovalo provincii Deutschböhmen, schválilo přijatá usnesení a potvrdilo zvolené a postavilo zemi pod ochranu státu.

2. Zemský hejtman má bez prodlení ve shodě s německo-rakouským Výkonným výborem převzít správní úkony dosavadních c. k. úřadů a zemské správní komise Království českého pro oblast Deutschböhmen.

3. Má se snažit ve shodě (s Výkonným výborem) uchránit právo na sebeurčení Deutschböhmen bez odepření oprávněných nároků Čechů, zemské shromáždění pověří zemského hejtmana vytvořením zvláštní zatímní správy v oznámených národnostně smíšených obcích země až do konečně platného vyřešení vztahů se zástupci českého lidu.

4. Zemský výbor je zplnomocněn vzít si půjčku až do výše 100 milionů korun a jménem země uzavírat smlouvy a vykonávat platby.

5. Tato usnesení jsou oznámena ve všech obcích země vylepením vyhlášek.

Následovaly podpisy zemského hejtmana a všech poslanců na zemském shromáždění [poznámka R. Freisslera].

Vídeň, úterý, 29. října 1918.

Prozatímním zemským shromážděním ustavená zemská vláda uvede náležitě ve známost tato usnesení v horní sněmovně národního shromáždění, vyžádá si schválení a potvrzení vykonaných voleb a vyzve Prozatímní národní shromáždění, aby postavilo nově konstituovanou zemi stejně jako její ústavní nástroje pod ochranu státu. Kromě toho zemská vláda předloží žádost, aby německo-rakouská státní vláda nařídila úplné převedení úřadů a úředních orgánů na území země Deutschböhmen do služby země a schválila přijetí zemské půjčky 100 milionů korun.

Vídeň, 30. října 1918.

In: In: FREISLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 86 – 88.

přeložil Richard Jašš

4) Provolání německých poslanců z Moravy a Slezska o konstituování Sudetenlandu k německo-rakouskému prozatímnímu národnímu shromáždění

Vážené Národní shromáždění!

V průběhu dnešního zasedání bylo národnímu shromáždění sděleno vytvoření provincie Deutschböhmen. Běh událostí způsobil nutně, že se také poslanci německých částí severní Moravy a Slezska sešli a vytvořili základ pro okamžité převzetí vlády a správy v těchto oblastech. Nebylo možno, dát to ve známost národnímu shromáždění písemnou cestou, proto jsem byl pověřen poslanci těchto okresů já, jako mluvčí, abych v tomto bodě využil denního programu a dal ve známost národnímu shromáždění následující:

„My, poslanci zvolení v uzavřených německých sídelních územích severní Moravy a Slezska na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva, toho času jediní oprávnění zástupci severní Moravy a Slezska, jsme se sjednotili v Prozatímní zemské shromáždění, k vytvoření řádné správy v našich sídelních územích na základě všeobecného uznaného práva národů na sebeurčení a usnesení německo-rakouského národního shromáždění a k ochraně našeho lidu před cizí nadvládou a hospodářskou nouzí.

Zemské shromáždění se sešlo ve středu 30. října 1918 v budově parlamentu a vyhlásilo následující usnesení:

Jménem zastoupeného lidu a území vyhláší zemské shromáždění samosprávné provincie státu Německé Rakousko „Sudetenland“, že uznává až do konečného vyhášení ústavy německo-rakouské národní shromáždění vytvořené v pondělí 21. října 1918 v zemském domě ve Vídni i s jeho podřízenými a nadřízenými orgány jako svůj jediný a nejvyšší zákonodárný orgán a prohlašuje bezvýhradné podřízení usnesením německo-rakouského národního shromáždění a nařízením německo-rakouských úřadů jakož i zemským shromážděním zastoupeného lidu a území. Provincie „Sudetenland“ slibuje tak dostát stejným právům a povinnostem jako ostatní země Německého Rakouska a sdílet svůj osud v neporušitelném svazku a věrnosti.

Pro příslušníky německého národa usdlé v uzavřených slovanských jazykových oblastech severní Moravy a Slezska vznáší Zemské shromáždění „Sudetenlandu“ nárok na plná menšinová práva a bude je hájit veškerým úsilím. Dokud nebude s konečnou platností stanoveno národně právní uspořádání jen nebo převážně Němci osídlených nebo spravovaných jazykových ostrovů, měst a obcí na území bývalého Markrabství moravského a bývalého Vévodství slezského v sídelních oblastech Slovanů, vytvoří svoji vlastní správu (města, okresy), se kterými chceme trvale udržovat hospodářské a národní vztahy.

Prozatímní zemské shromáždění, které bylo posíleno o tři poslance zvolené na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva ve čtvrté kurii moravského sněmu, bude plnit svoji funkci jen tak dlouho, než se na základě klíče, který vyplývá ze vztahů volebních hlasů odevzdaných při volbách do říšské rady v roce 1911 jednotlivým politickým stranám, sejde nové zatímní zemské shromáždění, které bude povinno ustavit zatímní ústavu.

K vedení činnosti bylo zvoleno jen pro toto období předsednictvo, k němuž přináleží poslanci Albrecht, Bodirsky, Freissler, Herzmansky, Jokl, Kudlich, Licht, Niessner, Oberleithner, Sommer a Teltschik. Jeho předsedou byl zvolen poslanec dr. Fressler, k němu zástupci poslanci Jokl a dr. Licht. Předsednictvo bylo zmocněno sdělit německo-rakouskému národnímu shromáždění vytvoření provincie „Sudetenland“, zajistit schválení přijatých usnesení, potvrzení zvolených a postavení země pod ochranu státu.“

In: FREISSLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 89 – 91.

přeložil Richard Jašš

5) Zákon č. 24 ze dne 14. listopadu 1918 o převzetí státní správy v zemích.

„Prozatímní národní shromáždění Státu Německé Rakousko se usneslo:

§ 1.

Na místo dosavadních zemských sněmů, jejichž statut byl ustanoven na základě císařského patentu ze dne 26. února 1861, Ř. Z. L. č. 20, prostřednictvím zemského zřízení a také vyhlášených pozměňovacích a doplňkových předpisů, nastupují k moci v Německém Rakousku nové, tímto zákonem vyhlášené zemské orgány prozatímních zemských shromáždění (Landesversammlungen).

§ 2.

Na místo dosavadních zemských výborů nastupují zemské rady (Landesräte) volené z prozatímních zemských shromáždění. Jejich členové nesou titul zemský rada (Landesrat).

§ 3.

Každé prozatímní zemské shromáždění volí ze svého středu většinou hlasů zemského hejtmana (Landeshauptmann) a poměrnou volbou dva až čtyři zástupce (Stellvertreter).

Zemský hejtman a jeho zástupci vedou prozatímní zemské shromáždění jako předsedové a řídí jeho jednání stejně jako úřední jednání zemské rady.

§ 4.

Zemský hejtman a jeho zástupci tvoří zemskou vládu (Landesregierung).

Zemská vláda přebírá veškerou úřední činnost, která přísluší zemskému správci (Landeschef) dle platného zákona (§ 2. zákona ze dne 19. května 1868, Ř.Z.L. č. 44).

Veškeré úřední kroky zemského správce, které se nacházejí v oblasti působnosti ministerstva financí, budou rozhodovány jedním ze zástupců zemského hejtmana vlastně k tomu povolánému, zvoleným zemskou radou a potvrzeným státní radou.

Zemské vládě podléhají dosavadní zemské orgány (státní místodržitelství nebo zemská vláda). C. k. státní místodržitel a c. k. zemský prezident budou odvoláni.

§ 5.

Zemský hejtman je předsedajícím zemské vlády. Jemu přináleží také zastupování státu a státní vlády ve vztahu k zemskému obyvatelstvu.

Zemská rada jmenuje k rozdělování i slučování služebního postupu a k jednotnému vedení služebního výkonu orgán pod názvem ředitel zemského úřadu (Landesamtdirektor) [v Sudetenlandu a později také v Deutschböhmen nazývaný „Landesverweser“ – poznámka autora], který je přidělen osobně zemskému hejtmanovi, který je bezprostředním nadřízeným všech úředníků a příručích zemské rady a zemské vlády. Ředitel zemského úřadu je nejvyšším výkonným orgánem zemské vlády. Oblast působnosti ředitele zemského úřadu se nevztahuje jen na § 4., odstavec 3, vyznačující záležitosti finanční správy.

Které záležitosti musí osobně vyřizovat zemský hejtman, bude stanoveno výkonným nařízením státní rady.

§ 6.

Zemský hejtman vykonává funkci jednoho z prezidentů státní rady, současně s ostatními členy usnášenischopného státního ředitelství je vzat do přísahy německo-rakouskému státu. Bere do přísahy a povinnosti členy zemské rady, stejně jako zaměstnance a posluhy při jemu podřízeným úřadům a institucím.

§ 7.

Úřední budovy, úředníci a příručí, stejně jako veškerá úřední zařízení dosavadních zemských úřadů přecházejí na nové zemské vlády.

§ 8.

Zemská vláda je vázána při svém obecném úředním výkonu služebními nařízeními německo-rakouské státní vlády a jí se zodpovídá.

§ 9.

Rozdělení veřejné správy na zeměpanskou a autonomní se ruší.

Až do provedení odpovídajících správních reforem zůstávají počiny zemské rady a zemské vlády od sebe rozděleny. Zemský hejtman může zajistit, aby úřední oddělení zemské rady a zemské vlády, která se zabývají stejnými záležitostmi, bezprostředně spolupracovala.

§ 10.

Úředníci bývalého zemského výboru, stejně jako úředníci dřívějších státních místodržitelství a zemských vlád mají statut státních úředníků. Jejich služba je státní službou. Až do provedení správní reformy zůstávají ve stávajícím služebním poměru a v jejich služebních vztazích nedochází k žádným změnám a bývalí zemští úředníci jsou vedeni pod označením „úředníci zemské rady“ a zeměpanští úředníci pod označením „úředníci zemské vlády“. První jmenuje zemská rada, druhé zemská vláda.

Zemská vláda musí každé úřední označení dřívějších zemských úředníků, které by se dostalo do protikladu s tituly členů zemské rady nebo s jiným předpisem tohoto zákona, odpovědně změnit.

§ 11.

Až do dalších pokynů zůstávají stávající lokální správy potvrzeny. Změny ve služebních oblastech politických okresních úřadů, stejně jako okresních a obecních zastupitelstev jsou obzvláště vyhrazeny, v rámci vydání zákona „o krajském, okresním a obecním zřízení pro Německé Rakousko“.

§ 12.

Ruší se předpisy a platná zemská nařízení:

kteřá vešla v platnost bez zemského sněmu na základě nějakého jiného zemského zastoupení, ustanovení nepřijatá ve shromáždění zemského sněmu a proklamace zemského sněmu jen přijatá některým ze členů.

§ 13.

Tento zákon vchází v platnost dnem svého vyhlášení.

§ 14.

Výkonem tohoto zákona je pověřen státní sekretář pro záležitosti vnitra (ministr vnitra).

Na základě § 7. usnesení Prozatímního národního shromáždění ze dne 30. října 1918 o základním zřízení státní správy bylo zaprotokolováno, že usnesení Prozatímního národního shromáždění ze dne 14. listopadu 1918 je bráno jako nadřazené usnesení.

In: Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 20. listopadu 1918, Sv. 5.

přeložil Richard Jašš

6) Zákon č. 40 ze dne 22. listopadu 1918 o rozsahu, hranicích a vztazích státního území Německého Rakouska.

Prozatímní národní shromáždění státu Německé Rakousko se usneslo:

§ 1.

Republika Německé Rakousko uplatňuje svoji územní svrchovanost na uzavřeném území dosavadních Království a zemí zastoupených na říšské radě osídleném Němci.

Republika zaujímá: země Rakousy pod Enží zahrnující kraj Deutsch-Südmähren a německou oblast okolo Nové Bystřice, Rakousy nad Enží zahrnující kraj Deutsch-Südböhmen, Salzburg, Štýrsko a Korutany s vyloučením uzavřených jihoslovanských sídelních území, hrabství Tyroly s vyloučením uzavřených italských sídelních území, Vorarlbersko, Deutschböhmen a Sudetenland, stejně tak německá sídelní území měst Brno, Jihlava a Olomouc.

§ 2.

Do oblasti svrchovanosti zákonů a úřadů Německého Rakouska spadají všechny osoby a veškerý movitý i nemovitý majetek, které se nachází na státním území. Ty budovy a pozemky, se kterými bude nakládáno jako s mezinárodními, stanoví na občanskoprávním základě Státní rada.

§ 3.

Soudní okresy, obce a osady, které tvoří státní území, budou určeny a oznámeny Státní radou.

Na základě § 7. usnesení Prozatímního národního shromáždění ze dne 30. října 1918 o základním zřízení státní správy se oznamuje, že usnesení Prozatímního národního shromáždění ze dne 22. října 1918 se stalo nadřazeným.

In: Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 28. listopadu 1918, Sv. 9.

přeložil Richard Jašš

7) Státní prohlášení č. 41 ze dne 22. listopadu 1918 o rozsahu, hranicích a vztazích státního území Německého Rakouska.

Prozatímní národní shromáždění rozhodlo ve jménu německo-rakouského lidu k zajištění jeho vlasti jako svůj postoj k jiným státům a národům následující:

Prohlášení:

1. Území, nad kterým uplatňuje republika Německé Rakousko plnou územní suverenitu jest určeno zákonem ze dne 22. listopadu 1918, Staatgesetzblatt č. 40.

2. V sídelních oblastech jiných národů uzavřené, pouze nebo převážně Němci osídlené nebo spravované jazykové ostrovy, města, obce a osady bývalých Království a zemí zastoupených na říšské radě, setrvávají až do ústavního a občanskoprávního zajištění jejich politických a národnostních práv pod svrchovaností republiky Německé Rakousko jako její státní území.

Ponechává se jejich dosavadní zastoupení v Prozatímním národním shromáždění a zůstávají podřízeny zákonům a úřadům Německého Rakouska.

3. Státní rada dá ve známost, které soudní okresy, města, obce a osady, k těmto státním územím patří.

4. Průmyslová oblast na severovýchodní Moravě a východním Slezsku, nevyjímaje jazykový ostrov Bielitz-Biala, vytváří se svými doly a průmyslem jednotnou hospodářskou oblast, která má také nejvyšší význam pro železniční dopravu a vodní cesty a na kterou mají rovnocenný nárok státy Německé Rakousko, československý stát a polský stát. Tím je dán mezinárodní charakter tohoto území. Proto se tato jednotná hospodářská oblast dává jako mezinárodní správní území těmto třem státům s jednou jimi občanskoprávně vytvořenou mezinárodní správou; tento požadavek vznáší stát Německé Rakousko už nyní a pro mírové urovnání.

Mezitím si ponechá tato území své dosavadní zastoupení v Prozatímním národním shromáždění a zůstanou zde nadřizeny dosavadní zákony a úřady.

5. Uzavřené německé sídelní oblasti žup Prešpurk, Wieselburg, Öbenburg a Eisenburg patří geograficky, hospodářsky i národnostně k Německému Rakousku, jsou již po staletí v jednolitém hospodářském a duchovním svazku s Německým Rakouskem a jsou nepostradatelné obzvláště pro zásobování města Vídeně potravinami. Proto musí být při mírových jednáních trváno na tom, že tato německá sídla budou mít stejné právo na sebeurčení, které je dáno v opakovaných prohlášeních maďarské vlády všem ostatním národům Maďarska.

6. Tyto německé jazykové ostrovy v zemích uherské koruny stejně jako v sídelních oblastech umístěná města a obce s jejich německým obyvatelstvem, ale také německé menšiny v nově vytvořených národních státech na území Rakouska-Uherska vůbec, patří silou neporušitelného národního společenství a silou jejich dosavadní mnohaleté příslušnosti k říši do národní zájmové oblasti Německého Rakouska. To se vynasnaží zajistit občanskoprávně jejich trvání, budoucnost a národnostní vztahy s Německým Rakouskem.

7. Od nepaměti existující dopravní a obchodní spojení, která spojují zemi přes krasové a alpské průsmyky s pobřežím Jadranu a skrze Dunaj s Balkánem a s blízkým Východem a která

jsou nyní ohrožena, vyhláší stát Německé Rakousko pro jejich životní důležitost zcela volnými dopravními a obchodními cestami, které slouží tomuto spojení a očekává, že mírová konference uzná tuto hospodářskou a kulturní zájmovou oblast Německého Rakouska.

Státní rada a všechny jí podřízené orgány a úřady jsou povinny, na tomto základě uspořádat zahraniční život státu a učinit nutná občanskoprávní opatření.

Na základě § 7. usnesení Prozatímního národního shromáždění ze dne 30. října 1918 o základním zřízení státní správy se oznamuje, že usnesení Prozatímního národního shromáždění ze dne 22. října 1918 se stalo nadřazeným.

In: Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 28. listopadu 1918, Sv. 9.

přeložil Richard Jašš

8) Propagační a informační německo-rakouský plakát zabavený 21. listopadu 1918 Národním výborem v Židlochovicích.

An das deutsche Volk in Südmähren!

Sonntag, den 3. November 1918 haben sich die Reichsrats- und Landtagsabgeordneten Deutsch-Südmährens zur Kreisversammlung in Znaim versammelt und bei derselben einstimmig den nachstehenden Beschluss gefasst:

Wir vom deutsch-österreichischen Volke unseres Gebiets auf Grund des allgemeinen, gleichen und direkten Wahlrechtes erwählen Abgeordneten, zurzeit die einzigen gefugten Vertreter unseres Volkes, haben uns in der allgemeinen Not unserer Heimat und unseres Volkes, nachdem der andere, das bisherige Kronland Markgrafschaft Mähren bewohnende Volksstamm jede politische und vor allem jede wirtschaftliche Gemeinschaft mit uns gelöst und damit selbst alle bestehenden historischen und gesetzlichen Bindungen mit uns aufgehoben hat, zu dieser provisorischen Kreisversammlung vereinigt, um auf Grund des anerkannten Prinzipes der Selbstbestimmung des Volkes in unserem Siedlungsgebiete eine geordnete Verwaltung aufzurichten und so uns selbst unsere Familien und unsere Nachkommen gegen Fremdherrschaft zu schützen und vor dem wirtschaftlichen Ruine, wie vor der sozialen Auflösung zu bewahren.

Die provisorische Kreisversammlung hat sich Sonntag, den 3. November 1918 im Rathause der Stadt Znaim konstituiert und die nachstehenden Beschlüsse gefasst:

I.

1. Im Namen des von ihr vertretenen Volkes und Gebietes erklärt die konstituierende Kreisversammlung die Gesamtheit der nachstehenden Gemeinden:

Politischer Bezirk Auspitz: Auspitz, Gr. Steurowitz, Gurdau, Laatz, Neumühl, Poppitz, Prittlach, Saitz, Tracht, dodatečně vloženo Woikowitz. Politischer Bezirk Datschitz: Althart, Böhm. Rudoletz, Holleschitz, Hostes, Laskes, Lidhersch, Lipolz, Maires, Margarethen, Modes, Mudlau (začerněno), Mutten, Muttischen, Neustift, Ober Radisch (začerněno), Petschen, Piesling Chr., Piesling Isr., Qualitzen, Sitzgras, Slawaten, Stallek, Stoitzen, Unter Radisch, Urwitz, Urbantsch, Wenzelsdorf, Wölking, Zlabings. Politischer Bezirk Göding: Lundenburg Chr., Lundenburg Isr. Politischer Bezirk M.-Budwitz: Dantschowitz, Döschen, Fratting, Frauendorf, Hafnerluden, Kurlupp, Lospitz, Nespitz, Plospitz, Qualkowitz, Ranzern, Teifenbach, Ungarschitz, Wispitz, Zoppanz. Politischer Bezirk M.-Kromau: Aschmeritz, Babitz, Chlupitz, Damitz, Gubschitz, Hosterlitz, Irritz, Kaschnitzfeld, Kl. Seelowitz, Kodau, Lidmeritz, Misslitz Chr., Misslitz Isr., Nispitz, Skalitz, Socherl, Tullnitz, Wolframitz. Politischer Bezirk Nikolsburg: Bergen, Bratelsbrunn, Dornfeld, Dürnholz, Eisgrub Chr., Eisgrub Isr., Frainspitz, Fröllersdorf, Guldenfurt, Guttenfeld, Kl. Niemtschitz, Klentnitz, Kuprowitz, Leipertitz, Lodenitz, Maispitz, Mariahilf, Millowitz, Mödlau, Mohleis, Muschau, Neudeck, Neu Prerau, Neusiedl, Nikolsburg, Nikolsburg Isr., Ober Wisternitz, Odrowitz Pardorf, Pausram, Pohrlitz Chr., Pohrlitz Isr., Pollau, Prahitz, Pulgram, Schömitz, Treskowitz, Unt. Dannowitz, Unt. Wisternitz, Urspitz, Voitelsbrunn, Weissstätten, Wostitz.

Politischer Bezirk Znaim: (Gerichtsbezirk Frain): Alt Petrein, Chwallatitz, Edenthurn, Frain, Freistein, Jasowitz, Landschau, Liliendorf, Luggau, Milleschitz, Neu Petrein, Ober Fröschau, Pomitsch, Schaffa Chr., Schaffa Isr., Schiltern, Stallek, Windschau, Zaisa; (Gerichtsbezirk Joslowitz): Erdberg, Frischau, Grabendorf, Gr. Grillowitz, Gr. Tajax, Grusbach, Höflein, Joslowitz, Kl. Grillowitz, Kl. Olkowitz, Mitzmanns, Moskowitz, Possitz, Probitz, Schönau, Waltowitz, Zulb; (Gerichtsbezirk Znaim): Alt-Schallersdorf, Baumöhl, Bonitz, Borotitz, Deutsch Konitz, Dörflitz, Edelspitz, Essekle, Frainersdorf, Gaiwitz, Gerstenfeld, Gnadlersdorf, Gr. Olkowitz, Gurwitz, Hermannsdorf, Hödnitz, Kaidling, Kallendorf, Klein Tajax, Klein Tesswitz, Lechwitz, Mannsberg, Mühlfraun, Naschetitz, Neu Schallersdorf, Oblas, Panditz, Pöltenberg, Poppitz, Pratsch, Prossmeritz, Pumlitz, Rausenbruck, Selletitz, Schakwitz, Schattau, Tasswitz, Tesswitz a.d.W., Töstitz, Urbau, Wainitz, Zuckerhandl. Stadtgemeinde Znaim unter dem Namen „Deutschsüdmährischer Kreis“ als gesondertes Verwaltungsgebiet des Staates „Deutschösterreich“, vollzieht hiemit den Beitritt zu den „Deutschösterreichischen Staate“, erkennt die, Montag, den 21. Oktober 1918 im Landhause in Wien konstituierte Nationalsammlung von „Deutschösterreich“ als ihre höchste gesetzgebende Körperschaft, die von ihr eingesetzten Behörden als ihre übergeordneten Behörden an und erklärt die Beschlüsse jener Körperschaft, wie die Anordnungen dieser Behörden für sich selbst, wie für das ganze von dieser Kreisversammlung vertretene Volk und Gebiet ohne allen Vorbehalt für bindend.

2. Der „Deutschsüdmährische Kreis“ vollzieht seinen Anschluss an das bestehende Kronland Niederösterreich, gelobt dessen Schicksal in unverbrüchlichen Gemeinschaft und brüderlicher Solidrität zu teilen und erwartet, dass dessen gesetzliche Vertretung dieses Gelöbnis annimmt und in gleichem Geiste erwidert.

II.

Die Kreissammlung bestellt aus ihrer Mitte einen Kreisausschuss von drei Mitgliedern und dieser wählt einen Kreishauptmann. Diese haben bis zur Uebernahme des Kreisgebietes in die landesfürstliche autonome Verwaltung des Landes Nieder-Oesterr. die innere Verwaltung wie die äussere Vertretung des Kreises zu führen.

Auf Grund der angeführten Beschlüsse ist die provisorische Kreisversammlung sofort zur Wahl der Funktionäre geschritten und hat mit Stimmeneinhelligkeit gewählt: zu Kreisausschüssen die Herren Abgeordneten: Josef Brunner, Grundbesitzer in Höflein, Staatsrat Josef Luksch, Grundbesitzer in Lodenitz, Staatsrat Oskar Teufel, Fabrikant in Znaim. Dieselben wählten aus ihrer Mitte den Herr Staatsrat Abgeordneten Oskar Teufel zum Kreishauptmann.

Der „Deutschsüdmährische Kreis“ ist damit als selbstständiges Versamlungsgebiet konstituiert. Nach seiner Konstituierung hat die Kreisversammlung den Beschluss gefasst:

- 1) Der Kreisausschuss wird aufgefordert, von dieser Konstituierung der Nationalversammlung von Deutschösterreich geziemend Mitteilung zu machen, die Genehmigung der gefassten Beschlüsse, sowie die Bestätigung der vollzogenen Wahl einzuholen und neugegründeten Kreis, wie seine provisorischen Einrichtungen, unter den Schutz der gesamten Nation zu stellen.
- 2) Der k.k. Regierung von der vollzogenen Tat Mitteilung zu machen und die Ueberführung der Behörde und der behördlichen Organe des Kreisgebietes in den Dienst des Landes Niederösterreich zu bewirken.
- 3) Sollte die k.k. Regierung die Durchführung dieses Antrages nicht sofort vollziehen, so hat der deutschösterreichische Staatsrat die Ueberführung der Behörden und Geschäfte kraft seines Amtes zu veranlassen.
- 4) Das Beschlussprotokoll der Kreisversammlung durch Maueranschlag in allen Gemeinden des Kreises kundzumachen.

Diese Beschlüsse welchen auch die nicht auf Grund des allgemeinen, gleichen, direkten Wahlrechtes gewählten, anwesenden Landtagsabgeordneten der in Betracht kommenden Wahlkreise beigetreten sind hiemit im Sinne des Auftrages der Kreisversammlung kundgemacht.
Znaim, am 3. November 1918

für die provisorische Kreisversammlung des „Deutschsüdmähren Kreises“ der Kreisausschuss:

In: Zemský archiv Brno, Fond B 33, Národní výbor 1918 – 1919, karton 1, sign. 2568.

9) Seznam poslanců Prozatímního zemského shromáždění země Sudetenland

za Slezsko:

- 1) odborný učitel Richard Andratschke = Jägerndorf (bydliště) – německý nacionál
- 2) majitel statku Otto Halke = Hranice – německý nacionál
- 3) továrník dr. Karl Hielle = Freiwaldau – německý nacionál
- 4) zvěrolékař Julius Januschke = Lichten⁵⁶⁵ – německý nacionál
- 5) majitel statku Friedrich Schenkenbach = Sörgsdorf⁵⁶⁶ – německý nacionál
- 6) Dagobert Heidrich = Vítkov – sociální demokrat
- 7) sekretář strany Franz Link = Jägerndorf – sociální demokrat
- 8) Alois Scharnowell = Freudenthal – sociální demokrat
- 9) Johann Trenka = Jägerndorf – sociální demokrat
- 10) Eduard Zorn = Freiwaldau – sociální demokrat
- 11) profesor dr. Hans Fuchs = Opava – křesťanský sociál
- 12) katecheta P. Robert Schälzky = Freudenthal – křesťanský sociál
- 13) redaktor Alfred Berner = Opava – nacionální socialista

za Moravu:

- 14) továrník Hugo Albrecht = Svatavy – německý nacionál
- 15) rolník Josef Berger = Dálov⁵⁶⁷ – německý nacionál
- 16) rolník Heinrich Fritsch = Suchdol⁵⁶⁸ – německý nacionál - **omluven**
- 17) dr. medicíny Franz Jurschina = Šumperk – německý nacionál
- 18) starosta Johann Langer = Šternberk – německý nacionál
- 19) notář dr. Karl Marzelli = Unčov – německý nacionál
- 20) kontrolor tabákových továren Josef Nagl = Šternberk – německý nacionál
- 21) zástupce starosty ing. Gustav Oberleithner = Šumperk – německý nacionál
- 22) majitel dědičné rychty Arthur Peschke = Rausen – německý nacionál
- 23) profesor dr. Ernst Schollich = Nový Jičín – německý nacionál
- 24) Wilhelm Götzl = Nový Jičín – sociální demokrat
- 25) Josef Koschatzky = Šternberk – sociální demokrat
- 26) Rudolf Lichtblau = Svitavy – sociální demokrat
- 27) dr. Ludwig Morgenstern = Šumperk – sociální demokrat
- 28) Albin Oppler = Rýmařov – sociální demokrat
- 29) Julius Rasch = Šumperk – sociální demokrat
- 30) Hieronymus Schlossnikel = Šternberk – sociální demokrat
- 31) Franz Schwarz = Moravská Třebová – sociální demokrat
- 32) Josef Seidler = Budišov⁵⁶⁹ – sociální demokrat
- 33) poštovní doručovatel Franz Groher = Brunseif⁵⁷⁰ – křesťanský sociál
- 34) děkan P. Josef Schimitscheck = Šumperk – křesťanský sociál

⁵⁶⁵ Dnes Lichnov u Bruntálu.

⁵⁶⁶ Dnes Uhelná u Javorníku.

⁵⁶⁷ Dnes Dalov.

⁵⁶⁸ Dnes Suchdol nad Odrou.

⁵⁶⁹ Dnes Budišov nad Budišovkou.

⁵⁷⁰ Dnes Rýžoviště.

- 35) rolník Franz Budig = Boršov⁵⁷¹ – křesťanský sociál - **omluven**
 36) berní oficiál Leo Schubert = Fulnek – nacionální socialista
 37) majitel tiskárny Ferdinand Burschofsky = Šumperk – nacionální socialista - **omluven**
za východní Čechy:
 38) Johann Demel = Opatov⁵⁷² - **omluven**
 39) dr. Heinrich Petsch = Böhmisches Kamnitz - **omluven**
 40) Julius Randa = Svitavy - **omluven**
 41) Franz Rohner = Králíky - **omluven**
 42) Josef Werner = Lanškroun - **omluven**

In: FREISLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot Berlin, Berlin, 1921, s. 137 – 141 a SOKA Šumperk, fond Německá národní rada v Šumperku, karton 1, inv.č. 12.

přeložil Richard Jašš

10) Výkonné nařízení německo-rakouské Státní rady č. 4 ze dne 3. ledna 1919 o německo-rakouském státním území tvořeném soudními okresy, obcemi a osadami.

Na základě § 3 zákona ze dne 22. listopadu 1918, St. G. Bl. č. 40 o rozsahu, hranicích a vztazích státního území Německého Rakouska se stanovuje:

Státní území Německého Rakouska obsahuje země:

Rakousy pod Enží,

Rakousy nad Enží,

Salcburk,

Vorarlbersko,

Štýrsko v následujícím rozsahu:

všechny obce soudních okresů: Aflenz, Arnfels, Bad Aussee, Birkfeld, Bruck an der Mur, Deutschlandsberg, Eibiswald, Eisenerz, Fehring, Feldbach, Friedberg, Frohnleiten, Fürstenfeld, Gleisdorf, Graz-Stadt, Gratz-Umgebung, Gröbming, Hartberg, Irdning, Judenburg, Kindberg, Kirchbad, Knittelfeld, Leibnitz, Leoben, Liezen, Mahrenberg, Marburg, Mariazell, Mautern, Mürzzuschlag, Murau, Mureck, Neumarkt, Obdach, Oberzeiring, Oberwölz, Pettau, Pöllau, Rottenmann, St. Gallen, St. Leonhard in W. B., Schladming, Stainz, Voitsberg, Vorau, Weiz, Wildon;

obec Ober-Radkersburg soudního okresu Ober-Radkersburg;

všechny obce soudního okresu Radkersburg kromě Plippitzberg.

Korutany s výjimkou obce Seeland soudního okresu Eisenkappel a s přičleněním obce Weissenfels z Krain (soudní okres Kronau).

Tyrolsko v následujícím rozsahu:

všechny obce soudních okresů: Ampezzo (Handen), Bozen, Brixen, Bruneck, Buchenstein, Enneberg, Fassa, Fügen, Glurns, Hall, Hopfgarten, Imst, Innsbruck, Kastelruth, Kaltern, Kitzbühel, Klausen, Kusstein, Lana, Landeck, Lienz, Meran, Mieders, Nauders, Neumarkt, Passeier, Rattenberg, Reutte, Rieb, Sarnthal, Schlanders, Schwaz, Silz, Sillian, Steinach, Sterzing, Taufers, Telfs, Welsberg, Windischmatrei, Zell am Ziller;

všechny obce soudního okresu Cavalese: kromě Capriana, Rover-Carbonare, Stramentizzo, Valfloriana;

obec Proveis soudního okresu Cles;

obce soudního okresu Fondo: Laurein, St. Felix, Unsere liebe Frau im Walde.

V Čechách následující územní části:

Jako **Deutschböhmen**:

⁵⁷¹ Dnes Boršov u Moravské Třebové.

⁵⁷² Dnes Opatov v Čechách.

všechny obce soudních okresů: Hostinné, Aš, Ouštěk, Ústí nad Labem, Kinžvart Lázně, Benešov, Česká Kamenice, Česká Lípa, Bílina, Broumov, Most, Bochov, Dubá, Německé Jablonné, Doupov, Duchcov, Cheb, Loket, Falknov, Fridland, Jablonec nad Nisou spolu s osadou Pěňčov, s druhou částí obce Skuhrov soudního okresu Železný Brod, Jirkov, Kraslice, Hajda, Haňšpach, Vrchlabí, Hostouň, Jesenice, Kadaň, Kaplice, Karlovy Vary, Hora Svaté Kateřiny, Chomůtov, Chrastava, Žlutice, Mariánské Lázně, Maršov, Mimoň, Neydek, Neustadt u Tafelfichte, Horní Litvínov, Bečov, Hluboká, Planá, Blatno, Podbořany, Přísečnice, Liberec spolu s osadami Bezděčín a Jílové obce Bezděčín soudního okresu Turnov, Rokatnice nad Jizerou, Ronšperk, Rumburk, Žatec, Žacléř, Šluknov, Bastianperk, Svatý Jáchymov, Tachov, Tannwald, Teplá, Teplice-Šanov, Děčín, Trutnov, Warnsdorf, Štětí, Vejprty, Teplice, Bezdrůžice, Vildštejn, Cvikov;

obce soudního okresu Horšův Týn: Horšův Týn, Blížejov, Černovice, Dobrová, Velký Malahov, Velké Semněvice, Horšov, Křakov, Mašovice, Mízholes, Miřkov, Bukovec, Buková, Nahošice, Nemněnice, Horní Metelsko, Březí, Pocovice, Mračnice, Semošice, Třebnice, Ostromeč, Věvrov, Výrov, Borovice, Ostříž, Čečovice;

všechny obce soudního okresu Dobřany kromě Lhoty, Líní, Nové Vsi;

obce soudního okresu Jaroměř: Hrabčice, Heřmanice, Malá Bubovina, Litice, Brod, Zaloňov, Slotov, Vestec a osada Bělouň obce Čáslavky;

obce soudního okresu Dvůr Králové nad Labem: Starobucké Debrné, Dubenec, Hradiště, Velká Bukovina, Huntířov, Harcov, Kašov, Koclářov, Kladruby, Království I, Království II, Kohoutov, Komárov, Kukus, Žirecká Podstráň, Libotov, Dolní Nemaňov, Dolní Vlčkovice, Horní Vlčkovice, Prohruby, Zboží, Kočbeř, Žirec Ves, Žirec Městys, Hříbojedy, Sylvarov, Záboří, Stanovice, Hvězda, Vyhnanov, Střeziměřice, dále osady Nemaňov a Stückhäuser obce Království III;

všechny obce soudního okresu Litoměřice kromě Bohušovic, Českých Kopist, Brňan, Německých Kopist, Travčic, Hrdel, Keblic, Podčapel, Terezína;

všechny obce soudního okresu Lovosice kromě Chodovic, Chrást'an, Dlažkovic, Děčan, Kololeče, Úpohlav, Podsedic, Šepetel, Semče, Starého, Třebivlic, Třebeň, Vrbičan;

obce soudního okresu Manětín: Bezvěrov, Čestětín, Německé Doubravice, Hůrka, Kotaneč, Krašov, Luková, Mezí, Nečtiny, Potok, Preitenstein, Rabstein, Račín, Hrádek, Vlkošov, Bržín, Vysočany, Zahrádka, Stvolny, dále Hluboká bez Kalce a Odlezel;

obce soudního okresu Nová Paka: Velká Borovnice, Nedař, Stupné, Vidochov;

všechny obce soudního okresu Mimoň kromě Cetňova a osady Šobakov obce Kotel;

obec Litice soudního okresu Plzeň;

všechny obce soudního okresu Postoloprty kromě Jimlín;

obec Veclov a osada Svojetín obce Svojetín soudního okresu Rakovník;

všechny obce soudního okresu Študo kromě Nýřan;

obec Zálesní Lhota soudního okresu Jilemnice;

obce Haselbach, Zdanov, Nemanice, osada Nuzarov obce Postřekov a osada Capartice obce Kleneč soudního okresu Domažlice;

všechny obce soudního okresu Touškov kromě Malesic;

obce soudního okresu Bělá: Jezová, Bezdědice, Vrchbělá, Dolní Krupá, Dolní Rokytá, Nosalov, Horní Rokytá, Víška a osada Vazačka obce Bělá.

Jako **Horní Rakousy** k sjednocenému správnímu území:

všechny obce soudních okresů: Hartmanice, Vyšší Brod, Planá, Volary;

všechny obce soudního okresu Kašperské Hory kromě Damiče, Malče, Ostružna, Pohorska, Šimanova, Soběšic, Stach, Strašina a Nezdic, poslední s výjimkou osady Žďánov;

obce soudního okresu Budějovice: Radošovice, Záboř;

všechny obce soudního okresu Nové Hradky kromě Hranic u Nových Hradů;

všechny obce soudního okresu Chvalšiny kromě Brlohů, Nové Vsi a osady Horní Neudorf obce Janovské Údolí;

všechny obce soudního okresu Kaplice kromě Dlouhé, Velkého Pořešína, Soběnova a osady Malé Skaliny obce Dluhoště;

obec Jesení, a osady Hynkovice, Mladotice a Němčice obce Březí soudního okresu Klatovy;

obce Velká Strašeň, Hořice, Hašlovice, Světlík, Kladné, Krumlov, Slavkov, Lověšice, Malčice, Spolín, Přídolí, Záhoří, Schöbersdorf, Teutschmannsdorf, Třítež, Sveraz, Větrín, Cipín a osady Chabičovice a Zahrádka obce Mírkovice soudního okresu Krumlov;

obce Babice, Chvalovice, Horní Chrášťany soudního okresu Netolice;

všechny obce soudního okresu Nýrsko kromě osady České Hamry obce Hodousice;

obce Hájek, Chalupy, Hiršava, Studánky, Maxberg, Všeruby, Mysliv, Springenberg, Brůdek a osada Orlovice obce Pocinovice soudního okresu Kdyně;

obce Brenntenberg, Křišťanovice, Chroboly, Frantoly, Zbitiny, Horní Záblatí, Milejšice, Fefry, Prachatice, Repešín, Leptač, Záblatí, Skříněšov, Volovice a osady Přislop a Záboří obce Záboří soudního okresu Prachatice;

obce Albrechtec, Dlouhá Ves, Sviná a osady Mochov a Dolejší Těšov obce Javoří, Dolní Kochanov obce Petrovice, Rok obce Podmoky, Brabčov a Záluží obce Sušice soudního okresu Sušice;

obec Pěčín a osady Chvalkov, Klejžary, Kondráč obce Kondráč, Jiříkové Údolí obce Těšínov soudního okresu Trhové Sviny;

obce Prenet, Volmava a osady Šnory, Pelechny a Filipsberg obce Tlumačov soudního okresu Domažlice;

obce Kvilda, Bučina, Fürstenhut, Pravětín, Nové Hutě, Klášterec, Korkushütten, Kunžvart, Landstrassen, Neugebäu, Horní Vltavice, Hrabice, Vimperk soudního okresu Vimperk.

Jako **Dolní Rakousy** k sjednocenému správnímu území:

všechny obce soudního okresu Nová Bystřice;

obce Blažejov, Studnice, Buk, Německý Malíkov, Děbolín, Kačlehy, Velký Ratmírov, Jindřišín, Dvoreček, Člunek, Radouňka, Malý Ratmírov, Hospříz, Matná, Mutiněves, Neudek, Dolní Pěna, Dolní Žďár, Horní Pěna, Horní Žďár, Otín, Lodhéřov, Hrutkov, Lomy, Oldřiš, Německá Radouň soudního okresu Jindřichův Hradec.

Ze zemí Slezsko, Morava a Čechy následující územní části jako **Sudetenland**: Ze Slezska:

městská obec Opava;

všechny obce soudních okresů Bennisch, Freiwaldau, Freudenthal, Hennersdorf, Hotzenplotz, Jägerndorf, Jauernig, Odry, Olbersdorf, Weidenau, Würbenthal, Zuckmantel;

obce Istebník, Olbramice (bez osady Janovice) soudního okresu Klimkovice;

obce Držkovice, Deštné, Jarkovice, Kateřinky, Holasovice, Lipina, Loděnice, Mladecko, Neplachovice, Škrochovice, Vávrovice, Vlastovičky soudního okresu Opava;

všechny obce soudního okresu Vítkov kromě Březové, Větrkovic, Jančí, osady Český Leskovec obce Leskovec a Lesních Albrechtic;

ze soudního okresu Bílovec obce: Stará Ves, Bílov, Bravinné, Bravantice, Velké Albrechtice, Děrné, Bílovec.

Z Moravy:

všechny obce soudních okresů: Fulnek, Dvorec, Staré Město, Rýmařov, Libavá Město, Visenberk, Svitavy;

Ze soudního okresu Litovel osada Nové Zámky obce Mlač.

Ze soudního okresu Unčov všechny obce kromě Lipinky a Piskova.

Ze soudního okresu Šumperk obce: Benkov, Mladěnov, Vlaské, Bratrušov, Německé Libiny, Frankštát, Kopřinov, Zlatý Potok, Krumperky, Holba, Temenice, Vysoký Potok, Obědné, Šumperk, Dolní Ruda, Dolní Olešná, Raškov, Horní Olešná, Hraběšice, Rabišany, Rejhartice, Rapotín, Třemešek, Vykýřovice, Václavov, Loučky a osady Králec (spolu s Johnsdorfem) a Plechy obce Dolní Studýnky.

Ze soudního okresu Hranice obce: Podštát, Bělotín, Dub, Padesát Lánů, Kylířov, Heřmanice, Kunčice, Lindava, Kozí Loučky, Lučice, Středolesí, Nýdek, Polom, Boškov, Kovářov.

Ze soudního okresu Mohelnice obce: Starý Moletín, Vysehoří, Újezd, Krchleby, Křížanov, Podolí, Studená Loučka, Křemačov, Květín, Lišnice, Libivá, Úsov, Moravičany, Mohelnice, Mírov, Nový Moletín, Javoří, Řepová, Slavoňov, Švagrov, Svinov, Stavenice, Třeština, Vlachov.

Ze soudního okresu Olomouc obce: Nepřívazy, Hrubá Voda, Jestřabí, Varhošť, Hluboček, Mrsklice, Pohořany, Posluchov, Veska.

Ze soudního okresu Šilperk obce: Bukovice, Březná Ves, Březná Dvůr, Heroltice, Mlýnický Dvůr, Karlov, Červená Voda, Šilperk, Šanov, Šumvald, Bílá Voda.

Ze soudního okresu Šternberk všechny obce kromě Moravské Huzové, Bouňovic, Hnojic, Krnova, Lašťan, Libuše, Štarnova, Štěpánova, Strukova, Žerotína.

Ze soudního okresu Příbor obce: Mošnov (bez osady Harty), Skorotín, Nelhuble, Bartošovice, Sedlnice, Sikovec a osada Růží Důl obce Velký Petřvald.

Ze soudního okresu Jevíčko obce: Derflík, Zadní Arnoštov, Chornice, Slatina, Želivsko.

Ze soudního okresu Zábřeh obce: Krasíkov, Hynčínov, Jestřebíčko, Koloredov, Lubník, Nedvězí, Pobuč, Rohle, Rudolfov, Kamenná, Tatenice, Dolní Hynčina.

Ze soudního okresu Lipník obce: Kozlov, Ranošov, Slavkov.

Ze soudního okresu Moravská Třebová všechny obce kromě Staré Trnávky, Bohdalova, Nové Vsi, Městečka Trnávka, Petrůvky, Pěčkova, Umírázky.

Ze soudního okresu Nový Jičín obce: Blahutovice, Bludovice, Jasenice, Grafdorf, Vražno, Polouves, Kunvald, Hukovice, Nový Jičín, Šenov, Životice, Ženklava, Žilina.

Z Čech:

všechny obce soudních okresů Králíky, Rokytnice.

Ze soudního okresu Žamberk: osada Čihák obce Klášterec.

Ze soudního okresu Nové Město nad Metují obce: Deštná, Olešnice, Plasnice, Polomy, Sedloňov, Trčkov.

Ze soudního okresu Opočno: osada Mnichové obce Lomy.

Ze soudního okresu Rychnov nad Kněžnou: osady Nemanice a Vlčinec obce Liberk.

Ze soudního okresu Lanškroun všechny obce kromě Čermné, Herbotice, Koburku, Nepomuků, Dolních Heřmanic, Horních Heřmanic, Petrovic, Rydrovic, Bystrců, Výprachtic.

Ze soudního okresu Ústí nad Orlicí obce: Oldřichovice, Horní Houžovec, Hilváty, Knapovec, Střední Libchavy, Dolní Libchavy, Horní Libchavy, Dolní Houžovec, Černovír.

Ze soudního okresu Litomyšl obce: Opatov, Květná, Jetřichova Ves, Chmelík, Janov, Karle, Koclířov, Litrbachy (bez osady Nová Ves), Mikulči, Semanín, Strakov, Ueberdörfel.

Ze soudního okresu Polička obce: Česká Radiměř, Dlouhá, Banín, Brněnec, Německá Bělá, Stašov, Limberk, Lavičné, Modřec, Jedlová (bez osady Hamry).

Jako kraj **Deutschsüdmähren**:

všechny obce soudních okresů Jaroslavice, Mikulov, Pohořelice, Slavonice;

všechny obce soudního okresu Vranov kromě Osnovic, Bítova, Vysočan, Zblovic;

obce Hustopeč, Starovice, Kurdějov, Nové Mlýny, Popice, Přítluky, Zaječí, Strachotín soudního okresu Hustopeč;

obec Urbaneč soudního okresu Dačice;

obce Dančovice, Dešná, Vratěnin, Frandorf, Lubnice, Chrlopy, Lovčovice, Mešovice, Plačovice, Chvalkovice, Rancířov, Hluboká, Uherčice, Bělčovice, Županovice soudního okresu Jemnice;

obce Břeclav a Břeclav Obec Židovská soudního okresu Břeclav;

obce Našiměřice, Babice, Chlupice, Damnice, Kubšice, Hostěradice, Jiřice, Kašenec, Malé Zelovice, Kadov, Lidměřice, Miroslava, Miroslava Obec Židovská, Nišpice, Skalice, Suchohrdly, Dolenice, Olbramovice soudního okresu Moravský Krumlov;

obce Ledec a Vojkovice soudního okresu Židlochovice;

obce Starý Šaldorf, Podmole, Bohunice, Borotice, Německé Konice, Derflice, Sedlešovice, Nesechleby, Vranovská Ves, Kyjovice, Ječmeniště, Hnanice, Velké Oleksovice, Krhovice, Heřmanov, Hodonice, Havraníky, Chvalovice, Malé Dyjákovice, Malé Stoškovice, Lechovice, Mansberk, Milfron, Načerotice, Nový Šaldorf, Oblekovice, Bantice, Hradiště Svatého Hypolita, Popice, Pračice, Postoměřice, Bohumělice, Strachotice, Šakvice, Šatov, Želetice, Tasovice, Stoškovice na Louce, Těšetice, Vrbovec, Vitonice, Znojmo, Suchohrdly soudního okresu Znojmo.

Jako odloučená území:

jazykový ostrov **Brno**, a to: městská obec Brno a obce Černovice, Komárov, Modřice, Moravany, Nenovice, Horní Heršpice, Přizřenice, Žilošice, Kamenný Mlýn a Dolní Heršpice soudního okresu Brno;

jazykový ostrov **Jihlava**, a to: městská obec Jihlava, ze soudního okresu Německý Brod obce Frydnava, Hochtanov, Dlouhá Ves, Bartošov;

ze soudního okresu Pelhřimov osada Vestenhof místní obce Cejl;

ze soudního okresu Štoky všechny obce kromě osady Hlavkov, Hubenov;

ze soudního okresu Jihlava obce Hruškové Dvory, Suchá, Kosov, Handlovy Dvory, Vysoká, Dřevěné Mlýny, Hosov, Loučky, Měšín, Prostředkovice, Malá Cerekev, Votín, Pístov, Popice, Beranec, Rancířov, Rosice, Salavice, Stonařov, Vilánek, Kostelec, Čížov;

městská obec Olomouc a obce Kyselov, Povel, Hněvotín, Nedvězí, Neředín, Nová Ulice, Novosady, Nemilany, Nový Svět a Slavonín soudního okresu Olomouc.

In: Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1919, vydáno 5. ledna 1919, Sv. 3.

přeložil Richard Jašš

11) Výkonné nařízení státního sekretáře pro soudnictví č. 57 ze dne 25. listopadu 1918, týkající se zřízení okresních soudů v Hradiště a Olešnice.

Na základě § 4 zákona ze dne 22. listopadu 1918, St. G. Bl. č. 39, o potřebných opatřeních z podnětu změn soudní ústavy budou Státním úřadem pro soudnictví v obvodu Vrchního zemského soudu v Liberci zřízeny okresní soudy v Hradiště a Olešnice, a to:

okresní soud v Hradišti pro obce: Dubenec, Hradiště, Velká Bukovina, Harcov, Kašov, Kladruby, Království I, Kohoutov, Komárov, Kukus, Žírecká Podstráň, Libotov, Dolní Vlčkovice, Horní Vlčkovice, Prohruby, Zboží, Kočbeř, Žírec Ves, Žírec Městys, Hříbojedy, Sylvarov, Záboří, Stanovice, Hvězda, Vyhnanov, Střeziměřice potom Hrabčice, Heřmanice, Malá Bukovina, Litice, Brod, Zaloňov, Slotov, Vestec;

okresní soud Olešnice pro obce: Dešná, Olešnice, Plasnice, Polomy, Sedloňov, Trčkov, potom Jedlová.

In: Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 30. listopadu 1918, Sv. 12.

přeložil Richard Jašš

12) Výkonné nařízení státního sekretáře pro soudnictví č. 65 ze dne 25. listopadu 1918 o soudním rozčlenění Sudetenlandu.

Na základě § 4 zákona ze dne 22. listopadu 1918, St. G. Bl. č. 39 o potřebných opatřeních z podnětu změn soudní ústavy bude uspořádáno následující:

§ 1.

V Sudetenlandu je zemský soud v Opavě a bude zřízen krajský soud se sídlem v Šumperku. Tento soudní dvůr má vykonávat vrchní soudní pravomoc pro svůj vlastní soudní obvod a pro obvod soudního dvora v Liberci, Trutnově a Opavě.

§ 2.

Obvod zemského soudu v Opavě obsahuje následující okresní soudní obvody:

- 1.** Bennisch, Freiwaldau, Freudenthal, Hennersdorf, Hotzenplotz, Jägerndorf, Jauernig, Odry, Weidenau, Würbenthal a Zuckmantel v dosavadním rozsahu;
- 2.** Fulnek v dosavadním rozsahu s přiřčením obcí Hynčice, Horní Vražné a Mankovice;
- 3.** Nový Jičín s obcemi Blahutovice, Bludovice, Jasenice, Grafdorf, Vražno, Polouves, Hukovice, Kunvald, Nový Jičín, Šenov, Životice, Ženkla, Žilina, Mošnov, Skorotín, Nelhuble, Bartošovice, Sedlnice a Sikovec;
- 4.** Odry v dosavadním rozsahu s výjimkou obcí Hynčice, Horní Vražné, Mankovice a s přiřčením obcí Bělotín, Dub, Heřmanice, Kozí Loučky, Lučice, Nýdek a Polom;
- 5.** Opava s obcemi Držkovice, Deštné, Jarkovice, Kateřinky, Holasovice, Lipina, Loděnice, Mladecko, Neplachovice, Škrochovice, Opava, Vávrovice, Vlaštovičky;
- 6.** Bílovec s obcemi Stará Ves, Bílov, Bravinné, Bravantice, Velké Albrechtice, Děrné, Bílovec, Istebník a Olbramice;
- 7.** Vítkov v dosavadním rozsahu s výjimkou obcí Březová, Větkovice, Jančí, a Lesní Albrechtice.

§ 3.

Obvod krajského soudu Šumperk obsahuje následující okresní soudní obvody:

- 1.** Olešnice, Králíky, Dvorec, Staré Město, Rýmařov a Visenberk v dosavadním rozsahu;
- 2.** Lanškroun v dosavadním rozsahu s výjimkou obcí Čermná, Herbotice, Koburk, Nepomuky, Dolní Heřmanice, Horní Heřmanice, Petrovice, Rydrovice, Bystrce, Výprachtice a s přiřčením obcí Krasíkov, Hynčínov, Lubník, Tatenice, Dolní Hynčína, Šumvald, Oldřichovice, Horní Houžovec, Hilváty, Knapovec, Střední Libchavy, Dolní Libchavy, Horní Libchavy, Dolní Houžovec a Černovír
- 3.** Libavá Město v dosavadním rozsahu s přiřčením obcí Kozlov, Ranošov, Slavkov, Podštát, Padesát Lánů, Kylířov, Kunčice, Lindava, Středolesí, Božkov a Kovářov;
- 4.** Unčov v dosavadní rozsahu s výjimkou obcí Lipinka a Piskov;
- 5.** Šumperk s obcemi Benkov, Mladěnov, Vlaské, Bratrušov, Německé Libiny, Frankštát, Kopřinov, Zlatý Potok, Krumperky, Holba, Temenice, Vysoký Potok, Obědné, Šumperk, Dolní Ruda, Dolní Olešná, Raškov, Horní Olešná, Hraběšice, Rabišany, Rejhartice, Rapotín, Třemešek, Vykýřovice, Václavov, Loučky, Nedvězí, Rohle a Kamenná;
- 6.** Moravská Třebová v dosavadním rozsahu s výjimkou obcí Stará Trnávka, Bohdalov, Nová Ves, Městečko Trnávka, Petřůvka, Pěčkov, Umírázka a s přiřčením obcí Derflík, Zadní Arnoštov, Chornice, Slatina a Želivsko;
- 7.** Mohelnice s obcemi Vyšehoří, Starý Moletín, Újezd, Krchleby, Křížanov, Podolí, Studená Loučka, Křemačov, Květín, Lišnice, Libivá, Úsov, Moravičany, Mohelnice, Mírov, Nový Moletín, Javoří, Řepová, Slavoňov, Švagrov, Svinov, Stavenice, Třeština, Vlachov, Jestřebíčko, Koloredov, Pibuč a Rudolfov;
- 8.** Rokytnice v dosavadním rozsahu s výjimkou obce Jedlová;
- 9.** Šilperk s obcemi Bukovice, Březná Ves, Březná Dvůr, Heroltice, Mlýnický Dvůr, Karlov, Červená Voda, Šilperk, Šanov, Šumvald, Bílá Voda;

10. Šternberk v dosavadním rozsahu s výjimkou obcí Moravská Huzová, Bouňovice, Hnojice, Krnov, Lašťany, Libuš, Štarnov, Štěpánov, Strukov, Žerotín a s přičleněním obcí Nepřívazy, Hrubá Voda, Jestřabí, Varhošť, Hluboček, Mrsklice, Pohořany, Posluchov a Veska;

11. Svitavy v dosavadním rozsahu s přičleněním obcí Opatov, Květná, Jetřichova Ves, Chmelík, Janov, Karle, Koclířov, Litrbachy, Mikulči, Semanín, Strakov, Ueberdörfel, Česká Radiměř, Dlouhá, Banín, Brněnec, Německá Bělá, Stašov, Limberk, Lavičné, Modřec, Jedlová.

§ 4.

Počátkem působnosti krajského soudu v Šumperku přechází na okresní soud v Šumperku užívání předpisů, které platí pro okresní soud v sídle soudního dvora.

§ 5.

Toto výkonné nařízení vstupuje v účinnost dnem vyhlášení.

In: Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 30. listopadu 1918, Sv. 12.

přeložil Richard Jašš

13) Mitteilungen des Permanentausschusses des deutschen Volksrates für die Stadt Troppau (10. Dezember 1918, 3 Folge)

Das Geltungsgebiet der Provinz Sudetenland

Nach den Beschlüssen des deutschösterreichischen Staatrates gehören vorbehaltlich späterer Korrekturen zur Provinz Sudetenland:

Vom Herzogtume Ober- und Nieder-schlesien:

Die Stadtgemeinde Troppau ferner alle Gemeinden der Gerichtsbezirke Bennisch, Freiwaldau, Freidenthal, Hennersdorf, Hotzenplotz, Jägerndorf, Jauernig, Odrau, Olbersdorf, Stiebzig, Weidenau, Würbenthal und Zuckmantel.

Aus dem Gerichtsbezirke Wigstadt alle Gemeinden ausser Briesau, Dittersdorf, Jantsch, der Ortschaft Böhm. Markersdorf, der Gemeinde Markersdorf und Wald Olbersdorf.

Wünschenswert wäre die Aufnahme der Ortschaft Böhm. Markersdorf.

Aus dem Gerichtsbezirke Troppau die Gemeinden Dorfteschen, Kreuzendorf, Lippin, Lodnitz, Mladetzko, Skrochowitz, Wawrowitz, Katharein, Wlastowitz, Jarkowitz und Dirschkowitz.

Wünschenswert wäre die Aufnahme der Gemeinden: Grätz, Podoli, Oppatof (ohne tschechische Gemeinde Stettin).

Aus dem Gerichtsbezirke Wagstadt die Stadt Wagstadt selbst und die Gemeinde Brawin, Bielau, Altstadt, Brosdorf, Gross Olbersdorf, Tyrn, Wollmersdorf (ohne die Ortschaft Janowitz) und Laubias ohne Gemeinde Bittau.

Von Königreiche Böhmen

Alle Gemeinden der Gerichtbezirke Grulich und Rokitnitz.

Aus dem Gerichtsbezirke Landskron alle Gemeinden ausser Böhm. Rothwasser, Herbotitz, Koburg, Nepomuk, Niederhermanitz, Petersdorf, Riedersdorf, Waltersdorf, Weipersdorf.

Aus dem Gerichtsbezirke Senftenberg die Ortschaft Cihak der Gemeinde Klösterle.

Aus dem Gerichtsbezirke Neustadt auf der Mettau die Gemeinden Deschney, Giesshübl, Plassnitz, Polom, Sattel, Tritschendorf.

Aus dem Gerichtbezirke Opocno die Ortschaft Michowy der Gemeinde Lom.

Aus dem Gerichtsbezirke Reichenau a.d. Knezna die Ortschaften Nemanitz und Witschinetz der Gemeinde Rehberg.

Aus dem Gerichtsbezirke Wildenschwert die Gemeinden Dreihöf, Hertersdorf, Hilbetten, Knappendorf, Mittellichwe, Niederlichwe, Oberlichwe, Seibersdorf, Tschernowier.

Aus dem Gerichtsbezirke Leitomischl die Gemeinden Abtsdorf, Blumenau, Dittersdorf, Hopfendorf, Jansdorf, Karlsbrunn, Ketzelsdorf, Lauterbach (ohne Ortschaft Neudorf), Nikl, Schirmdorf, Strokele, Überdörfel.

Aus dem Gerichtsbezirke Policka die Gemeinden Böhm. Rothmühl, Böhm. Wiesen, Bohnau, Brünnlitz, Deutsch Bielau, Dittersbach, Laubendorf, Neubiela, Riegersdorf, Schönbrunn (ohne die Ortschaft Hammergrund).

Von der Markgrafschaft Mähren:

Alle Gemeinden der Gerichtsbezirke Fulnek, Hof, Mährisch Altstadt, Römerstadt, Stadt Liebau, Wiesenberg und Zwittau.

Aus dem Gerichtsbezirke Mähr. Neustadt alle Gemeinde ausser Deutsch Losen, Lepinke, Pissendorf, Schönwald, Treubnitz und Zelecowitz.

Aus dem Gerichtsbezirke Sternberg alle Gemeinden ausser Böhm. Hause, Boniewitz, Gnitz, Jägersfeld, Laschtian, Libusch, Starnau, Struckowitz, Zierotein.

Aus dem Gerichtsbezirke Mähr. Trübau alle Gemeinden Alt Törnau, Bodelsdorf, Losen, Markt Törnau, Petruska, Pitschendorf und Unrutz.

Aus dem Gerichtsbezirke Mährisch Schönberg die Gemeinden Benke, Bladensdorf, Blaschke, Brattersdorf, Deutsch Liebau, Frankstadt, Geppersdorf, Goldenfluss, Grumberg, Halbseit, Hermersdorf, Hohenfluss, Liebesdorf, Mährisch Schönberg, Nedereisenberg, Niederrullischen, Nikles, Oberrullischen, Rabenseifen, Rabersdorf, Reigersdorf, Reitendorf, Tschinischl, Weikersdorf, Wenzelsdorf, Wiesen.

Aus dem Gerichtsbezirke Mährisch Weisskirchen die Gemeinde Bodenstadt, Fünzfinghuben, Gaisdorf, Laudmer, Sponau, Lutschitz, Mittelwald, Poschkau, Schmitzgau, Neudek, Bölien, Hermitz, Pohl, Litschl, Daub, Kunzendorf.

Aus dem Gerichtsbezirke Müglitz die Gemeinden Altmoletain, Allerheiligen, Augezd, Chirles, Chries, Grosspoidl, Kaltenlautsch, Kremetschau, Kwittein, Laxen, Liebein, Mährisch Aussee, Moravican, Müglitz, Müräu, Neumoletain, Ohrnes Rippau, Schützendorf, Schwägersdorf, Schweine, Steinmetz, Tritschein, Wolledorf.

Aus dem Gerichtsbezirke Olmütz die Gemeinden Epperswagen, Grosswasser, Habicht, Haslicht, Hombok, Nirklowitz, Pohorsch, Posluchau und Weska.

Aus dem Gerichtsbezirke Schildberg der Gemeinden Bukowitz, Friesedorf, Herauss, Lenzhof, Mähr. Karlsdorf, Mähr. Rothwasser, Schildberg, Schönau, Weisswasser und Schönwald, Friesdorf.

Aus dem Gerichtsbezirke Freiberg die Gemeinden Partschendorf, Gurtendorf, Sedlnitz, Nuehübl, Engelswald (ohne die Ortschaft Lilien).

Aus dem Gerichtsbezirke Gewitsch die Gemeinden Dörfles, Hinterehrendorf, Kornitz, Schlettau, Selsen.

Aus dem Gerichtsbezirke Hohenstadt die Gemeinden Budigsdorf, Heinzdorf, Lusdorf, Baubutsch, Nebes, Rohle, Steine, Tattenitz, Unterheinzendorf.

Aus dem Gerichtsbezirke Neutitschein die Gemeinden Blattendorf, Blauendorf, Deutsch Jassnik, Grafendorf, Gross Petersdorf, Kunewald, Hallendorf, Hausdorf, Neutitschein, Schönau, Söhle, Seitendorf und Senftleben.

In: SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1, inv. č. 13.

14) Prozatímní organizace německo-rakouského Volkswehru pro Sudetenland

Ve shodě se zemskou vládou a výkonným výborem vojenské rady Sudetenlandu se – s okamžitým uvedením v platnost – vyhlašuje:

1. Sudetenland tvoří jeden územní obvod německo-rakouské domobrany.
2. Všechny oddíly domobrany nacházející se na území Sudetenlandu, podléhají vojenským rozkazům a nařízením velitelství domobrany pro Sudetenland v Opavě.

Zemské velitelství domobrany obstarává pro Sudetenland také veškerou agendu vojenského velitelství, které je v likvidaci.

3. Náčelník zemského velitelství domobrany pro Sudetenland nese označení „velitel pro Sudetenland“.
4. Sudetenland bude rozdělen do 6 obvodů („Unterbefehlshaberbereiche“) a to:
  - a) obvod Opava, zahrnující území města Opavy s okolo ležícími německými obcemi.
  - b) obvod Západní Slezsko („Westschlesien“), zahrnující okresní hejtmanství Jägerndorf, Freiwalldau a Freudenthal.
  - c) obvod Severní Morava („Nordmähren“), zahrnující okresní hejtmanství Rýmařov, Beroun (bez obce Budišov) a Šternberk.
  - d) obvod Kravařsko („Kuhländchen“), zahrnující okresní hejtmanství Vítkov, a Fulnek s obcí Budišov.
  - e) obvod Jeseníky-Orlické hory („Altvater-Adlergebirge“), zahrnující okresní hejtmanství Šumperk a Králíky.
  - f) obvod Hřebečsko („Schönhengstgau“), zahrnující okresní hejtmanství Moravská Třebová a přilehlé německé oblasti v Čechách.
5. V čele každého obvodu bude stát „podvelitel“ (Unterbefehlshaber), kterému podléhají všechny oddíly domobrany nacházející se na jeho území vojenskými rozkazy a nařízeními.
6. Každému „podveliteli“ bude přidělen malý štáb, sestávající z: 1 pobočníka, 2 styčných důstojníků (zde podmíněno místními poměry), 1 důstojníka pro zásobování, 1 důstojníka pro finance a 2 písaře. Tento štáb je vytvořen „podvelitelem“ ve své nedělitelnosti; je jmenován na návrh „podvelitele“ okresním velitelem. Důstojník pro finance je přidělen jen tam, kde neodpovídá účelu, aby se štáb „podvelitele“ podílel na podřízené správě.
7. „Podveliteli“ je podřízen v každém okresní hejtmanství jeho obvodu „okresní velitel“, jemuž vojenskými rozkazy a nařízeními podléhají veškeré oddíly domobrany nacházející se na území příslušného okresního hejtmanství.

„Okresní velitel“ je současně velitelem praporu, který bude v politickém okrese vytvořen. V politických okresech, v nichž bude zřízeno více praporů je nejvyšším velitelem „okresní velitel“.

Výjimku tvoří „okresní velitel“ v Králíkách, který se nachází ve zvláštním vztahu (oddělení Orlických hor) a nevelí žádnému praporu.

„Okresní velitel“ plní současně službu styčného důstojníka mezi okresním hejtmanstvím a zemským velitelstvím domobrany (rozkaz velitelství č. 2, bod 7).

Přitom v odstavci 2 tohoto bodu se nachází změna, že služební postup jde od „okresního velitele“ přes „podvelitele“ k „veliteli“ Volkswehru a naopak.
8. „Okresní velitel“ má svůj předepsaný štáb jako velitel praporu a kromě toho rozkazem „velitelství Volkswehru“ č. 2, bod 7 předepsané 2 muže.
9. Začlenění a kvótám jednotlivých velitelů praporů jsou věnovány přílohy, při tom je bráno v potaz:
  - a) Potřebné kancelářské prostory budou zajištěny ve shodě s politickými potažmo místními (komunálními) orgány.
  - b) K zajištění telefonu bude vynaložena veškerá snaha.
  - c) Nutná výstavba stávající organizace se stane nezamezitelnou, tak že současní velitelé praporů, kteří se dostali při zřizování praporu do zvláště těžkých vztahů setrvávají a také musí angažovat uznané zaměstnance, ti musí být přijati nyní nejvyšším velitelem praporu.

Neuznávám zvláštní služební tvrdost tohoto měřítka, kterou si však bude jistě vyžadovat účel výstavby a co možná nejvíce starších a zkušených velících důstojníků jako velitele setnin a podporu domobrany.
  - d) Přílohy jsou tajné k nakládání, protože obsahují společné rozčlenění domobrany.
10. Částečně se opakující:

Taktická jednotka německo rakouské domobrany je prapor (Bataillon).
Velitelem praporu je důstojník.

Štáb praporu je složen z: 1 pobočníka, 1 lékaře, 1 důstojníka pro zásobování, 1 důstojníka pro finance, 5 písařů a 3 poslů (poslíčků).

Prapor je základní stravovací a správní jednotka.

Prapor sestává ze 3 setnin každá se 3 četami.

Velitelem setniny je důstojník.

Každá četa sestává z 1 důstojníka (případně z vyššího poddůstojníka) jako velitele a 40 mužů a je jí přidělen jeden kulomet. (další dle místních poměrů)

Každá četa se sdružuje ze 3 rojů po 8 mužích a 1 veliteli roje. Zbývajících 12 mužů a 1 poddůstojník – stejně tak vyzbrojených plamenometem – tvoří roj kulometný.

Každé setnině jsou přiděleni 1 trubač, 2 kuchaři a 2 nosiči raněných.

Stav jedné setniny: 4 důstojníci nebo záložní důstojníci, 12 velitelů roje a 113 mužů.

Stav jednoho praporu: 17 důstojníků nebo záložních důstojníků, 36 velitelů roje, 347 mužů.

Trén bude v nepředvídatelných podmínkách vytvořen dle místních poměrů. Kde to bude jen možné, měly by stačit přistavené dopravní vozy.

U praporu domobrany bude vytvořena správa. Jejími členy jsou: Velitel praporu nebo jeho zástupce jako předseda, důstojník pro stravování, ještě jeden důstojník, a svobodně zvolený důvěrník z mužstva každé setniny jako přisedící.

U každého praporu bude vytvořena pokladna. Jejími členy jsou: 1 velitel setniny, důstojník pro finance, 1 důvěrník z mužstva praporu.

11. Jednotlivé prapory jsou, v závislosti na místních poměrech, formovány ze 2 nebo 4 setnin (viz příloha). Složení štábu zůstává však nezměněno.

12. Úkoly a ještě nutné detailní pokyny pro formování obdrží jako přílohy dotyční „podvelitelé“.

13. Pro každé okresní hejtmanství bude od 1. ledna 1919 zřízena jen jedna rekruční kancelář (u okresního velitele).

Na základě tohoto rozkazu dle pokynu „podvelitele“ k vyřešení požadovaných rekručních kanceláří bude odvedeno jedno pare náborových listů (bod. 12 prozatímních pokynů) k rukám „okresního velitele“.

14. Všechny s tímto rozkazem (i s přílohami) nekorespondující ustanovení prozatímních pokynů se staví mimo účinnost.

15. Všechny v přílohách obsažené kvóty jsou stanoveny provizorně. Budou taktéž ohlášeny (s výjimkou „podvelitele“) „podvelitelem“ do 10. ledna 1919, jestliže jejich definitivní podobě nebudou kladeny žádné překážky.

16. Velitelé praporů musí nutnou uzávěrku obsazení důstojníky předložit nejdříve „velitelství domobrany“. Přitom má platit jako základ (vzor):

a) Jako velitelé setnin budou, (místní, zcela zvláštní výjimečné případy vyhrazeny), přijímání aktivní velitelé (eventuálně velící nadporučíci).

b) Ke každé setnině je přidělen minimálně jeden aktivní důstojník jako velitel roje.

c) Důstojníci musí být, pokud možno, důvěrně seznámeni s místními poměry a známí svým lidem.

d) K praporům nazvaným dle stávajících oddílů musí být pokud možno přiděleni důstojníci dotyčného oddílu.

e) Eventuální základní návrhy ke jmenování poručíků domobrany musí být předkládány služebním postupem „velitelství domobrany“.

17. Dle potřeby mohou být při praporech vytvářeny malé oddíly pomocné služby (ve stavu praporu). Jejich vytvoření je spojeno s povolením „velitelství domobrany“, kterému budou návrhy předkládány.

18. Vydáno dle rozdělovníku.

19. (dopsáno dodatečně tužkou) Na příkaz zemské vlády je příjem do německo-rakouské domobrany na celém území Sudetenlandu zastaven.

10.12. 1918 Velitel Planckh plukovník

In: SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1.

přeložil Richard Jašš

15) Übergabs-bedingnisse aufgenommen aus Anlass der Besetzung der Stadtgemeinde Mähr. Neustadt durch tschecho – slowakische Truppen zwischen den Vertretern der tschecho – slowakischen Regierung einerseits und dem Stadtvorstande Mähr. Neustadt andererseits am 16. Dezember 1918 im Sitzungszimmer der Stadtgemeinde Mähr. Neustadt.

1. Die bestehende Gemeindeverwaltung bleibt aufrecht und wird ergänzt durch 12 Vertreter der Arbeiterschaft und zwar 10 social – demokratische und 2 christlich – sociale Parteigänger. Dem Vertreter der Arbeiterschaft wird ein Gemeinderatsmandat eingeräumt. Diesen Arbeitervetretern hat der tschechische Arbeiter Leopold Wottawa anzugehören.
2. Das Briefgeheimnis, die Vereins – und Versammlungsfreiheit nach den vor dem Kriege in Geltung gestandenen Gesetzen wird gewährleistet.
3. Die zuständige politische Behörde erste Instanz ist die derzeitige Bezirkshauptmannschaft in Stefanau.
4. Die Presse ist keiner Zensur unterworfen, ein Pflichtexemplar ist zugleich mit der Ausgabe dem Stationskommando Mär. Neustadt und der Bezirkshauptmannschaft Stefanau einzusenden. Artikel hetzerischen Inhaltes gegen den tschecho – slowakischen Staat dürfen keine Aufnahme finden.
5. Ärarische Waffen und Ausrüstungsgegenstände, ärarische Montursorten sind bis heute Montag, den 16. Dezember d.J. bis 8 Uhr abends in der Spinnerei abzuliefern. Die Heimkehrer, die keine eigene Zivilkleider besitzen, behalten eine komplette ärarische Garnitur als ihr Eigentum. Zur Ausübung der Jagd im Privatbesitze befindliche Schusswaffen können behalten werden. Die Waffen des Schützenvereines werden dessen Mitgliedern bei persönlicher Verantwortung der Herr Josef Mairinger und Ludwig Fehr belassen, ein Verzeichnis über genannten Herren binnen 48 Stunden vorzulegen.
6. Die tschecho – slowakische Truppe wird im katholischen Gesellenvereinhaus, im Meierhofe der Zuckerfabrik und in der Sonntagvilla untergebracht. Für Beheizung und Stroh hat die Gemeinde gegen Refundierung vorzusorgen.
7. Der Mannschaft ist gegen Refundierung nachstehende Verpflegung täglich durch die Gemeinde bereitzustellen: 180 g Fleisch, 120 g Mehl, 130 g Kartoffel, 20 g Zucker, 560 g Brot, 3g Talg, 36 g Kaffekonserven und das erforderliche Gewürz. Der Mannschaftsstand beträgt derzeit 276 Mann bzw. 296 Mann.
Für das heutige Abendessen der Mannschaft sind 30 kg Wurst zu verabreichen.
8. Für die Aufrechterhaltung der Ruhe und Ordnung der Stadt bürgt die Besetzungstruppe, bzw. deren Kommandant Herr Oberleutnant Emil Frerking, bzw. der jeweilige Stationkommandant.
9. Die staatlichen Ämter und Behörden als Gericht, Post, Steueramt, Gendarmerie, Finanzwache und Bahnamt werden durch die Besetzungstruppe übernommen und werden die Amtsvorstände eingeladen, Dienstag, den 17. d. M. vormittags 9 Uhr im Gerichtsgebäude zu erscheinen. Die derzeitigen Amtsvorstände sowie die zugeteilten Beamten werden im Amte belassen, von der Abnahme eines förmlichen Gelöbnisses für den tschecho – slowakischen Staat wird vorläufig bis zur Klärung der Verhältnisse abgesehen.
10. Bürgerwehr und Soldatenrat sind mit heutigm Tage aufgelöst.

11. Den Mähr. Neustadt ansässigen Offizieren und Mannschaftspersonen wird, falls sie keine eigene Zivilmundur zur Verfügung haben, das Tragen der Uniform ohne Seitengewehr und Kokarde noch durch 8 Wochen von heitigen Tage abgerechnet gestatten. Diese Offiziere und Mannschaftspersonen werden vom Stationskommando mit Legitimationen beteiligt werden.

In: SOkA Šumperk, fond Německá národní rada Šumperk, karton 1.

16) Výkonné nařízení státního sekretáře pro soudnictví č. 66 ze dne 25. listopadu 1918 o soudním rozčlenění v dolnorakouském krajském soudním obvodu Znojmo.

Na základě § 4 zákona ze dne 22. listopadu 1918, St. G. Bl. č. 39 o potřebných opatřeních z podnětu změn soudní ústavy bude uspořádáno následující:

§ 1.

Obvod soudního dvora Znojmo obsahuje následující okresní soudní obvody:

1. Hustopeč s obcemi Hustopeš, Starovice, Kurdějov, Nové Mlýny, Popice, Přítluky, Zaječí a Strachotín;
2. Vranov v dosavadním rozsahu s výjimkou obcí Osnovice, Bítov, Vysočany a Zblovce a s přiřazením obcí Vratěnín, Lubnice, Chrlopy a Uherčice;
3. Jaroslavice v dosavadním rozsahu;
4. Břeclav s Břeclav a Břeclav Obec Židovská;
5. Mikulov v dosavadním rozsahu;
6. Pohořelice v dosavadním rozsahu s přiřazením obcí Ledec a Vojkovice;
7. Slavonice v dosavadním rozsahu s přiřazením obcí Urbaneč, Dančovice, Dešná, Frandorf, Lovčovice, Měšovice, Plačovice, Chvalkovice, Rancířov, Hluboká, Bělčovice a Županovice;
8. Znojmo s obcemi Altschallersdorf, Podmole, Bohunice, Borotice, Německé Konice, Derflice, Sedlešovice, Nesechleby, Vranovská Ves, Kyjovice, Ječmeniště, Hnanice, Velké Oleksovice Krhovice, Heřmanov, Hodonice, Havraníky, Chvalovice, Malé Dyjákovice, Malé Stošikovice, Lechovice, Mansberk, Milfron, Načerotice, Nový Šaldorf, Oblekovice, Bantice, Hradiště Svátého Hypolita, Popice, Pračice, Prostoměřice, Bohumělice, Strachotice, Šakvice, Šatov, Želetice, Tasovice, Stošikovice na Louce, Těšetice, Vrbovec, Vítovice, Znojmo, Suchohrdly, Našiměřice, Babice, Chlupice, Damnice, Kubšice, Hostěradice, Jiřice, Kašenec, Malé Zelovice, Kadov, Lidměřice, Miroslava, Miroslava Obec Židovská, Nišpice, Skalice, Suchohrdly, Dolenice a Olbramovice.

§ 2.

Vrchní soudní pravomoc pro obvod soudního dvora Znojmo má vykonávat krajský soud v St. Pölten.

§ 3.

Toto výkonné nařízení vstupuje v účinnost dnem vyhlášení.

In: Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1918, vydáno 30. listopadu 1918, Sv. 12.

přeložil Richard Jašš

17) Výkonné nařízení státního úřadu vnitra č. 156 ze dne 28. února 1919, týkající se oblasti působnosti krajského výboru a krajského hejtmantství kraje Deutsch-Südmähren.

Na základě zákona ze dne 22. listopadu 1918, St. G. Bl. č. 40 o rozsahu, hranicích a vztazích státního území Německého Rakouska při provedení zákona ze dne 14. listopadu 1918, St. G. Bl. č. 24, týkající se převzetí státní správy v zemích bude rozhodnuto následující:

§ 1.

Provizorním krajským shromážděním kraje Deutsch-Südmähren zvolený Krajský výbor se vede pod označením „Krajská rada“; její členové se vedou pod titulem „krajský rada“.

§ 2.

Úřední oblast kraje Deutsch-Südmähren obsahuje město Znojmo, okresní hejtmanství Hustopeč se soudním okresem Hustopeč, okresní hejtmanství Mikulov se soudními okresy Břeclav, Mikulov a Pohořelice a okresní hejtmanství Znojmo se soudními okresy Vranov, Jaroslavice, Znojmo a Slavonice.

§ 3.

(1) Se zřetelem na území kraje Deutsch-Südmähren (Výkonné nařízení německo-rakouské Státní rady ze dne 3. února 1919, St. G. Bl. č. 4) přísluší krajskému hejtmanovi a Krajské radě vedené zemskou radou a zemskou vládou země Dolní Rakousy, v zásadě stejná oblast vlivu, která přísluší dolnorakouskému zemskému hejtmanovi a Zemské radě stejně jako Zemské vládě se zřetelem na zemi Dolní Rakousy.

(2) Krajský hejtman a Krajská rada zabezpečuje na příště pro kraj Deutsch-Südmähren jak úkoly Zemské rady, a to pod označením Krajská vláda, tak také (úkoly) Zemské vlády.

§ 4.

Dolnorakouské Zemské vládě s jejími podřízenými politickými zemskými úřady zůstávají vyhrazena:

1. Úřední jednání, které se vztahují jak na území země Dolní Rakousy, tak na (území) kraje Deutsch-Südmähren, dále je za tím účelem dle stávajících zákonů povolán politický zemský úřad;
2. záležitosti dolnorakouského národního shromáždění;
3. opatření, která má učinit dle stávajících zákonů Zemská vláda v případě uspořádání místních či časových výjimek;
4. všechna odvolací úřední jednání ve shodě s ostatními zemskými úřady nebo s vrchními zemskými soudy;
5. státní účetní služba pro oblast politické správy v zemi, stejně jako všechna opatření a rozhodnutí i záležitostech, které souvisejí s nakládáním se státními prostředky nebo (nakládáním) s fondy státní správy, dále uvolňování prostředků povolených státních podpor;
6. záležitosti správy kultu s výjimkou konkurenčních věcí a nadačních úředních úloh;
7. uspořádání veterinárně-policejních a veterinárně-policejních opatření, dále taková opatření, která se vztahují na celou zemi Niederösterreich nevyjímaje kraje Deutsch-Südmähren;
8. nakládání s předpisy ke skládání zkoušek;
9. úřední jednání v personálních záležitostech Krajské vlády stejně jako úředníků, kancelářských pomocných sil a posluhů podřízených orgánům a úřadům přidělených zemskému hejtmanovi v jeho úřední oblasti bez újmy v příslušejících oprávněních uplatnění odpovědnosti jeho podřízených orgánů a podřízených.

§ 5.

(1) Právní postup proti opatřením a rozhodnutím Krajské vlády probíhá dle pravidla stávajících předpisů bezprostředně na dotčených státních úřadech.

(2) Styk (úřední) mezi Zemskou vládou a politickými úřady první instance probíhá také v případech, ve kterých je Krajská vláda vyřazena z instanční posloupnosti, cestou Krajské vlády.

(3) Styk (úřední) mezi Krajskou vládou a státními úřady probíhá bezprostředně.

§ 6.

Pro jednání, rozhodnutí a postup právních prostředků u Krajské vlády platí ty samé předpisy jako ohledně Zemské vlády.

§ 7.

Ke zjednodušení a sjednocení úředního provozu a k jednotnému provádění úředního dozoru bude z Krajské rady z řad přiděleného koncepčního personálu vytvořen orgán s titulem (označením)

„direktor krajského úřadu“, který bude osobně přidělen krajskému hejtmanovi a který stejně tak bude nejvyšším výkonným orgánem krajského hejtmanství (Krajské vlády) a bude bezprostředně představeným veškerého úřednictva a služebního personálu.

§ 8.

Předpisy tohoto výkonného nařízení platí pro všechny záležitosti, o kterých ještě nebylo u Zemské vlády v okamžiku vyhlášení rozhodnuto.

§ 9.

Toto výkonné nařízení vstupuje v platnost dnem vyhlášení.

In: Staatgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, ročník 1919, vydáno 1. března 1919, Sv. 45.

přeložil Richard Jašš